

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา : คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

Vernacular Architecture Study Case Study : Nan's Old Town Noble Residents

นางสาวสรรวดี เจริญชาติศรี

นายพรเทพ จิวไพโรจน์กิจ

ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2553

คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

12880784

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ชื่อโครงการ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา : คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน
แหล่งเงิน งบประมาณแผ่นดิน
ประจำปีงบประมาณ 2553 จำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุน 767,800.00 บาท
ระยะเวลาทำการวิจัย 2 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2553 ถึง พ.ศ. 2554
นางสาวสรรวดี เจริญชาติ หัวหน้าโครงการ
นายพรเทพ จิวไพโรจน์กิจ ผู้ร่วมวิจัย
คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม

บทคัดย่อ

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทคุ่ม ศึกษารูปแบบและอิทธิพลจากภายนอก ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดน่าน ขอบเขตของการศึกษา เป็นคุ่มจำนวน 6 คุ่ม โดยคัดเลือกคุ่มที่สามารถศึกษาได้

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การสำรวจภาคสนาม โดยการสำรวจจริงวัดถ่ายภาพ ทำแบบจำลอง เขียนแบบเพื่อศึกษาโครงสร้าง จดบันทึกการสัมภาษณ์เจ้าของและผู้ครอบครองปัจจุบัน เพื่อความเข้าใจในการใช้งานในอดีต ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยในอดีต ศึกษาภูมิปัญญาในการสร้างและออกแบบการใช้วัสดุและคุณค่าทางสถาปัตยกรรมวิเคราะห์หาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของอาคารประเภทคุ่ม

ผลการศึกษาพบว่า เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทคุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน มีเอกลักษณ์ 3 กลุ่ม คือ อาคารที่ก่อสร้างด้วยอิฐฉาบปูนทั้งหลัง อาคารที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้ อาคารที่มีลักษณะผสม มีการใช้วัสดุและเทคนิคการก่อสร้างที่มีรูปแบบและอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทคุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัด น่าน ควรมีการจัดการใช้สอยภายในเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นการปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าของสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นที่แสดงถึงภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นของเมืองเก่า น่าน สามารถพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะไปสู่การสร้างสถาปัตยกรรมใหม่ที่ประชาชนทั่วไปใช้เป็นแบบอย่างได้ต่อไป แสดงถึงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมทางศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน เพื่อสนับสนุนการขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในอนาคต

คำสำคัญ : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คุ่ม เมืองเก่าจังหวัดน่าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

**Research Title : Vernacular Architecture Study Case Study : Nan's Old Town
Noble Residents**

Researcher : Miss Sanwadee Jareonchasri , Mr. Pornthep Jewpairojkij

Faculty : Industrial Education

Department : Architectural Education and Design

King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang

ABSTRACT

Nan's vernacular architecture study; a case study of the old town noble houses in Nan province is a part of the research study in supporting Nan city development toward ecotourism and World Heritage Site. The objective of this study is to investigate the vernacular architecture characteristics of noble houses especially elements and outside influences factor that cause the change of Nan's vernacular architecture. The scope of study emphasizes on six Khums (Noble Houses) that remain values in themselves from their unique local cultures characteristics.

This study will base on qualitative study with field study including survey and measurement, photography, study model to understand structural and architectural details and its components. Field interviews with all stakeholders to understand cultures and beliefs regarding way of living in the past. Moreover, this study will provide in depth information of local wisdom in design and construction the used of materials and architecture value to discover the identity of Nan's vernacular architecture in the noble house (Khum) category.

The study shows that there are three distinctive building types of vernacular architecture identity of Khum in Nan's Old Town. masonry building, Consisted of Masonry built type, Wooden structure built type, and the mixed type between masonry and wooden built. The materials and construction techniques were influenced by the Western Architecture. As result, it alters the vernacular architecture of Khum in old town Nan province. Nan tries to adapt these noble house as a vernacular architecture learning center and becomes tourist attraction to raise local and public awareness to cherish and preserve its local wisdom way of life. Moreover, the locals and new developers could use this unique vernacular characters to create a new architecture to express the architectural values, cultural artistic environments of Nan province as supporting Nan city development toward ecotourism and World Heritage Site.

Keywords : Vernacular Architecture, Khum (Noble Residents) Old Town Nan Province

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา : คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมจังหวัดน่าน เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาเป็นมรดกโลกและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นี้ เสร็จสิ้นลงอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยความร่วมมือและความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย และหน่วยงานหลายหน่วยงาน ซึ่งผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ ฝ่ายบริหารงานวิจัย ของสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม ที่ผู้วิจัยได้สังกัดอยู่ ซึ่งมีนโยบายสนับสนุนการวิจัย และพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่องเสมอมา คุณเอื้ออัมพร เพชรสินจร บุคลากรส่วนสนับสนุนวิชาการด้านงานวิจัยของ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สจล.

ขอบคุณหน่วยงานในจังหวัดน่าน ที่ให้ข้อมูลสำคัญๆ และให้การต้อนรับช่วยเหลือเป็นอย่างดี ทุกครั้งที่ได้ขอความอนุเคราะห์ไป คุณสโรช รัตนมาศ สำนักวัฒนธรรมจังหวัดน่าน คุณสุนันท์ ชัยวัฒนกุล นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม คุณสิริพัฒน์ บุญใหญ่ นักโบราณคดีชำนาญการ อาจารย์สมเจตน์ วิมลเกษม องค์กรบริหารการจัดการพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(อพท.) คุณวิระพันธ์ จันทรางกูรและครอบครัว ร้านน่านซัพพลาย (2540) ที่สนับสนุนการเดินทางในเมืองน่าน

ขอขอบคุณเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และคุณสถาพร สุริยา ผู้เป็นสามี ที่ให้ความอนุเคราะห์พาชมและเล่าประวัติของคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) กรมที่ดิน จังหวัดน่านที่อนุญาตให้สำรวจอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี คุณสัมพันธ์ บุญชัย ผู้ครอบครองคุ้มเจ้าเทพมาลา คุณอดิษฐ์ วิเศษวัชร ผู้ครอบครองคุ้มเจ้าทองย่น เจ้าชูดิมา หุ่นนวล (ณ น่าน) และครอบครัว เจ้าวรารักษ์ ณ น่าน ผู้ครอบครองคุ้มเจ้าเมฆวดี คุณสันติ เฟื่องแจ่ม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดน่าน(หอคำ) และอีกหลายท่านที่ไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมด

ขอขอบคุณทีมอาจารย์และนักศึกษาจากหลักสูตรการออกแบบสภาพแวดล้อมภายใน ภาควิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ ที่มีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยโครงการชุดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อ.สิญชัย สุพิพัฒน์มงคล ผู้ร่วมไปเก็บข้อมูล ช่วยประสานงานกับเจ้าของคุ้มทั้งหมด ติดต่อหน่วยงานต่างๆในจังหวัดน่านและช่วยทำให้งานวิจัยนี้บรรลุผลสำเร็จ นางสาวยลดา เอี่ยมรอด ผู้ช่วยวิจัยที่มีประสิทธิภาพ และบุคคลสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ คุณพรเทพ จิวไพโรจน์กิจ ผู้ร่วมวิจัยที่ทำหน้าที่อย่างเต็มที่จนสามารถผ่านอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ด้วยดี

นางสาวสรรวดี เจริญชาติศรี
นายพรเทพ จิวไพโรจน์กิจ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภูมิ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและความเป็นมา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย	2
1.4 กรอบแนวความคิดการวิจัย	2
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.6 คำสำคัญของการวิจัย	3
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองน่าน	5
2.2 การศึกษาเรื่องการตั้งเมืองน่าน	10
2.3 การศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	18
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น	35
3.2 การออกแบบแผนงานวิจัย	36
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	36
3.4 รั้วและกำแพงคุ้มเมืองน่าน	94
3.5 คุ้มหลวงเมืองแพร่	101
3.6 การศึกษาลักษณะอาคารคุ้มด้วยการสร้างหุ่นจำลอง	103
บทที่ 4 การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคุ้มในเมืองเก่า จังหวัดน่าน	
4.1 การวางผังเมืองและตำแหน่งคุ้มในเมืองน่าน	104
4.2 การวางตำแหน่งของคุ้มในเมืองเก่าจังหวัดน่าน	109
4.3 การวางทิศทางของอาคารประเภทคุ้มในเมืองน่าน	110

ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเมืองเก่า จังหวัดน่าน	
4.4 ผังบริเวณของคุ้ม	112
4.5 ลักษณะผังอาคาร	116
4.6 การใช้พื้นที่ในคุ้มแต่ละคุ้ม	122
4.7 ลักษณะอาคาร	122
4.8 โครงสร้าง ระบบการก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้าง	126
4.9 การวิเคราะห์การระบายอากาศ	128
4.10 การวิเคราะห์ช่องระบายอากาศ	127
4.11 การวิเคราะห์เปรียบเทียบช่องป้องกัน	135
4.12 การวิเคราะห์อาคารคุ้ม	136
4.13 ทรงหลังคา	138
4.14 ความเชื่อเกี่ยวกับเรือน	141
4.15 การวางทิศทางของบ้านไค	141
4.16 สรุปการวิเคราะห์การใช้ปูนทำฐานรากโครงสร้างอาคารและบันไดขึ้นเรือน	142
4.17 ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของคุ้มทั้ง 6 หลัง	145
4.18 ภาพโดยรวมของคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน	146
4.19 การศึกษาเปรียบเทียบคุ้มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน	147
บทที่ 5 บทสรุป	
5.1 เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมประเภทคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน	150
5.2 รูปแบบและอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมประเภทคุ้ม	154
5.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน	156
บรรณานุกรม	160
ภาคผนวก	162

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งช่วงหลวงและคุ้มเจ้านายในเขตเมืองเก่า南市ทั้งหมด	38
ภาพที่ 3.2 อาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่สมัยแรก	40
ภาพที่ 3.3 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่	40
ภาพที่ 3.4 อาคารหอคำสมัยแรก	42
ภาพที่ 3.5 อาคารหอคำสมัยเป็นศาลากลางจังหวัดน่าน	42
ภาพที่ 3.6 แสดงแนวกำแพงหอคำ	43
ภาพที่ 3.7 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารหอคำ ขณะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน	43
ภาพที่ 3.8 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารหอคำ เมื่อปรับปรุงแล้ว	44
ภาพที่ 3.9 ลักษณะสภาพแวดล้อมภายในอาคารหอคำ ชั้นล่าง	44
ภาพที่ 3.10 ลักษณะโถงหน้าบันได และภายในห้องรับแขกอาคารหอคำ ชั้นบน	44
ภาพที่ 3.11 ลักษณะบันไดขึ้นชั้นสองทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอาคารหอคำ	45
ภาพที่ 3.12 ลักษณะโครงสร้างการก่ออิฐผนังอาคารหอคำ	45
ภาพที่ 3.13 ลักษณะประตูทางเข้าชั้นล่าง ประตูทางเข้าชั้นบน และประตูภายในอาคารหอคำ	45
ภาพที่ 3.14 ลักษณะหน้าต่างชั้นบน และหน้าต่างชั้นล่างอาคารหอคำ	46
ภาพที่ 3.15 ลักษณะซ่อฟ้า ลวดลายหน้าจั่ว คันทวยหูช้าง และเชิงชายอาคารหอคำ	46
ภาพที่ 3.16 ช่องระบายลมเหนือประตู และราวกันตกชั้นบนอาคารหอคำ	47
ภาพที่ 3.17 ผังพื้นชั้นล่างอาคารหอคำ	47
ภาพที่ 3.18 ผังพื้นชั้นบนอาคารหอคำ	48
ภาพที่ 3.19 ลักษณะหลังคาอาคารหอคำ	48
ภาพที่ 3.20 รูปด้านหน้าที่ศตวรรษออกอาคารหอคำ	49
ภาพที่ 3.21 รูปด้านข้างทิศใต้อาคารหอคำ	49
ภาพที่ 3.22 รูปด้านข้างทิศเหนืออาคารหอคำ	49
ภาพที่ 3.23 รูปด้านหลังทิศตะวันตกอาคารหอคำ	50
ภาพที่ 3.24 ลักษณะประตูทางเข้าชั้นล่าง และประตูภายในอาคารหอคำ	50
ภาพที่ 3.25 ลักษณะหน้าต่างชั้นบน และหน้าต่างชั้นล่างอาคารหอคำ	50
ภาพที่ 3.26 ไม้ฉลุประดับช่องแสงด้านหน้า ไม้ฉลุเหนือประตู และคันทวยหูช้างอาคารหอคำ	51
ภาพที่ 3.27 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารหอคำ	51
ภาพที่ 3.28 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารหอคำ	52
ภาพที่ 3.29 ลักษณะสภาพแวดล้อมด้านหน้า ด้านข้าง	55

และด้านหลังคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้拿去ใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.30 แสดงบ้านพักรับรอง ยุงข้าว และบ่อน้ำ ในบริเวณคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	56
ภาพที่ 3.31 ลักษณะรั้วและประตูทางเข้าด้านทิศใต้ของคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	56
ภาพที่ 3.32 ห้องทำงานของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน ชั้นล่าง ภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	57
ภาพที่ 3.33 ส่วนห้องโถง ซานแดดและระเบียงชั้นบน ภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	57
ภาพที่ 3.34 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชาย ราวกันตก และช่องระบายอากาศ คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	58
ภาพที่ 3.35 ผังบริเวณคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	58
ภาพที่ 3.36 แสดงพื้นที่ไม้บริเวณโดยรอบคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	59
ภาพที่ 3.37 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	59
ภาพที่ 3.38 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	60
ภาพที่ 3.39 แปลนหลังคาคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	60
ภาพที่ 3.40 รูปด้านหน้าทิศใต้คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	61
ภาพที่ 3.41 รูปด้านหลังทิศเหนือคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	61
ภาพที่ 3.42 รูปด้านข้างทิศตะวันออกคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	61
ภาพที่ 3.43 รูปด้านข้างทิศตะวันตกคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	62
ภาพที่ 3.44 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	62
ภาพที่ 3.45 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	63
ภาพที่ 3.46 อาคารสำนักงานที่ดินจังหวัดน่านด้านหน้าคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	64
ภาพที่ 3.47 แสดงด้านข้างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	65
ภาพที่ 3.48 แสดงสภาพแวดล้อมภายในห้องและระเบียงชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	65
ภาพที่ 3.49 ลวดลายฉลุไม้ช่องระบายลมเหนือประตูคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	66
ภาพที่ 3.50 ผังบริเวณคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	66
ภาพที่ 3.51 แปลนพื้นที่ชั้นล่างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	67
ภาพที่ 3.52 แปลนพื้นที่ชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	67
ภาพที่ 3.53 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	68
ภาพที่ 3.54 รูปด้านหลังทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	68
ภาพที่ 3.55 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	68

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.56 รูปด้านหน้าทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	68
ภาพที่ 3.57 ลายฉลุไม้เชิงชายและราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	69
ภาพที่ 3.58 ราวกันตกปูนปั้นชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	69
ภาพที่ 3.59 ลายฉลุไม้เหนือประตูและรูปแบบประตูอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	69
ภาพที่ 3.60 ลายฉลุไม้ช่องระบายอากาศชั้นล่างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	70
ภาพที่ 3.61 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	70
ภาพที่ 3.62 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	71
ภาพที่ 3.63 แสดงด้านหน้า และด้านข้างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	73
ภาพที่ 3.64 แสดงสภาพแวดล้อมภายในห้องและส่วนชานแดดอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	73
ภาพที่ 3.65 ลักษณะของหน้าต่างและราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	74
ภาพที่ 3.66 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชายอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	74
ภาพที่ 3.67 ไม้แกะสลักประดับยอดจั่ว มุขยื่น (Dromer) คุ้มเจ้าเทพมาลา	74
ภาพที่ 3.68 ผังบริเวณคุ้มเจ้าเทพมาลา	75
ภาพที่ 3.69 ผังพื้นอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	75
ภาพที่ 3.70 แปลนหลังคาอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	76
ภาพที่ 3.71 รูปด้านหน้าทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	76
ภาพที่ 3.72 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	76
ภาพที่ 3.73 รูปด้านหลังทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	77
ภาพที่ 3.74 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	77
ภาพที่ 3.75 ลักษณะหน้าต่างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	77
ภาพที่ 3.76 ลวดลายฉลุไม้ราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	78
ภาพที่ 3.77 รายละเอียดไม้ฉลุลายประดับมุขยื่น (Dromer) อาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	78
ภาพที่ 3.78 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	79
ภาพที่ 3.79 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	79
ภาพที่ 3.80 แสดงด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	80
ภาพที่ 3.81 ห้องรับแขก ห้องโถง และส่วนระเบียงเชื่อมด้านหลังภายในอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	81
ภาพที่ 3.82 ลักษณะช่องลมเหนือประตูและหน้าต่างอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	81
ภาพที่ 3.83 ลักษณะบันไดด้านหน้าอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	82
ภาพที่ 3.84 ลักษณะบันไดด้านหลังอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	82
ภาพที่ 3.85 ผังบริเวณอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	82

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.86 ผังพื้นที่ชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	83
ภาพที่ 3.87 แพลนหลังคาอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	83
ภาพที่ 3.88 รูปด้านหน้าทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าทองย่น	84
ภาพที่ 3.89 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	84
ภาพที่ 3.90 รูปด้านหลังทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าทองย่น	84
ภาพที่ 3.91 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	84
ภาพที่ 3.92 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชายอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	85
ภาพที่ 3.93 ลักษณะประตูบานเปิดระเบียงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	85
ภาพที่ 3.94 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	85
ภาพที่ 3.95 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	86
ภาพที่ 3.96 คุ้มเจ้าเมฆวดีสมัยแรก	87
ภาพที่ 3.97 แสดงด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	88
ภาพที่ 3.98 แสดงห้องโถง ส่วนครัว และส่วนนอนภายในอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	88
ภาพที่ 3.99 ลักษณะบันไดทางขึ้นด้านหน้าอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	89
ภาพที่ 3.100 ผังบริเวณอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	89
ภาพที่ 3.101 ผังพื้นที่ชั้นล่างอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	90
ภาพที่ 3.102 ผังพื้นที่ชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	90
ภาพที่ 3.103 รูปด้านหน้าทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	91
ภาพที่ 3.104 รูปด้านข้างทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	91
ภาพที่ 3.105 รูปด้านทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	91
ภาพที่ 3.106 รูปด้านทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	92
ภาพที่ 3.107 ลักษณะประตูและช่องลมเหนือประตูอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	92
ภาพที่ 3.108 ลักษณะไม้ฉลุลายประดับซุ้มโค้งเหนือระเบียง และประตูบานเปิดระเบียงอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	92
ภาพที่ 3.109 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	93
ภาพที่ 3.110 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	93
ภาพที่ 3.111 แสดงกำแพงหอคำนในอดีต	94
ภาพที่ 3.112 กำแพงหอคำนด้านทิศตะวันตกติดกับถนนมหาพรหม	95
ภาพที่ 3.113 กำแพงหอคำนด้านทิศตะวันตกติดกับถนนสุริยพงษ์	95
ภาพที่ 3.114 รั้วโปร่งและหัวเสาหอคำนทิศเหนือด้านถนนมหาพรหม	95

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 3.115 รั้วโปร่งหอคำทิศเหนือด้านถนนมหาพรหม	96
ภาพที่ 3.116 รั้วโปร่งหอคำด้านทิศใต้ติดกับถนนสุริยพงษ์	96
ภาพที่ 3.117 รั้วโปร่งหอคำด้านทิศตะวันออกติดกับถนนผากอง	96
ภาพที่ 3.118 ประตูและกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศใต้ติดกับถนนมหาพรหม	97
ภาพที่ 3.119 ลักษณะกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศใต้ติดกับถนนมหาพรหม	97
ภาพที่ 3.120 ลักษณะกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศตะวันตกติดกับถนนผากอง	97
ภาพที่ 3.121 ลักษณะกำแพงด้านข้างและด้านหลังคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี ด้านทิศตะวันออกติดกับซอยวัดหัวข่วง	98
ภาพที่ 3.122 ลักษณะหัวเสาและกำแพงคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี ด้านทิศตะวันออกติดกับซอยวัดหัวข่วง	98
ภาพที่ 3.123 รั้วโปร่งคุ้มเจ้าเทพมาลาด้านทิศเหนือติดกับถนนมหาพรหม	98
ภาพที่ 3.124 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าทองย่นด้านทิศใต้ติดกับถนนสุริยพงษ์	99
ภาพที่ 3.125 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าทองย่นด้านทิศตะวันตกติดกับถนนยันตรกิจโกศล	99
ภาพที่ 3.126 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าเมฆวดีด้านทิศตะวันออกติดกับถนนมหายศ	99
ภาพที่ 3.127 รั้วโปร่งวัดภูมินทร์ ด้านถนนผากอง	100
ภาพที่ 3.128 รั้วโปร่งวัดหัวข่วง ด้านถนนมหาพรหม	100
ภาพที่ 3.129 ตัวอย่างรั้วโปร่งที่เมืองหลวงพะบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	100
ภาพที่ 3.130 ภาพด้านหน้าอาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่	101
ภาพที่ 3.131 ภาพด้านข้างอาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่	101
ภาพที่ 3.132 ภาพด้านหลังอาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่	101
ภาพที่ 3.133 ลักษณะสภาพแวดล้อมภายในอาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่	102
ภาพที่ 3.134 ตัวอย่างลักษณะไม้ฉลุลายประดับอาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่	102
ภาพที่ 3.135 หุ่นจำลองอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	103
ภาพที่ 3.136 หุ่นจำลองอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	103
ภาพที่ 4.1 แสดงตำแหน่งวัดสำคัญของเมืองน่าน	104
ภาพที่ 4.2 แสดงทิวทัศน์เมืองเชียงใหม่และตำแหน่งวัดสำคัญของเมืองเชียงใหม่	104

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งคุ้มในเขตเมืองเก่า จังหวัดน่าน	109
ภาพที่ 4.4 แผนที่แสดงตำแหน่งคุ้มต่างๆ ในเขตเมืองเก่าน่าน	110
ภาพที่ 4.5 แผนผังแสดงการหันทิศทางของคุ้ม	111
ภาพที่ 4.6 ผังบริเวณแสดงอาคารหอคำในปัจจุบัน	112
ภาพที่ 4.7 ผังบริเวณคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	113
ภาพที่ 4.8 ผังบริเวณคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	114
ภาพที่ 4.9 ผังบริเวณคุ้มเจ้าเทพมาลา	115
ภาพที่ 4.10 ผังบริเวณคุ้มเจ้าทองย่น	115
ภาพที่ 4.11 ผังบริเวณคุ้มเจ้าเมฆวดี	116
ภาพที่ 4.12 ผังพื้นที่ชั้นล่างหอคำ (เดิม)	117
ภาพที่ 4.13 ผังพื้นที่ชั้นบนหอคำ (เดิม)	117
ภาพที่ 4.14 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	118
ภาพที่ 4.15 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	118
ภาพที่ 4.16 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	119
ภาพที่ 4.17 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	119
ภาพที่ 4.18 ผังพื้นที่คุ้มเจ้าเทพมาลา	120
ภาพที่ 4.19 ผังพื้นที่คุ้มเจ้าทองย่น	120
ภาพที่ 4.20 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าเมฆวดี	121
ภาพที่ 4.21 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าเมฆวดี	121
ภาพที่ 4.22 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารหอคำ	123
ภาพที่ 4.23 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	123
ภาพที่ 4.24 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	124
ภาพที่ 4.25 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าเทพมาลา	124
ภาพที่ 4.26 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าทองย่น	125
ภาพที่ 4.27 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าเมฆวดี	125
ภาพที่ 4.28 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารหอคำ	126
ภาพที่ 4.29 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเจ้าจันทร์ทองดี	127
ภาพที่ 4.30 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	127
ภาพที่ 4.31 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	127
ภาพที่ 4.32 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	128
ภาพที่ 4.33 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	128

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.34 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารหอคำ	129
ภาพที่ 4.35 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศ ของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	129
ภาพที่ 4.36 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	130
ภาพที่ 4.37 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	130
ภาพที่ 4.38 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	130
ภาพที่ 4.39 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	131
ภาพที่ 4.40 ภาพลายเส้นแสดงแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	131
ภาพที่ 4.41 รูปแบบราวกันตกของอาคารหอคำ	131
ภาพที่ 4.42 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	132
ภาพที่ 4.43 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	132
ภาพที่ 4.44 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	132
ภาพที่ 4.45 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	132
ภาพที่ 4.46 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	133
ภาพที่ 4.47 รูปแบบหน้าต่างของอาคารหอคำ	133
ภาพที่ 4.48 รูปแบบหน้าต่างของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	133
ภาพที่ 4.49 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารหอคำ	133
ภาพที่ 4.50 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	134
ภาพที่ 4.51 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	134
ภาพที่ 4.52 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	134
ภาพที่ 4.53 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	134
ภาพที่ 4.54 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	134
ภาพที่ 4.55 ราวกันตกปูนเจาะช่องป่องไข่อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	135
ภาพที่ 4.56 บันไดปูนเจาะช่องป่องไข่อาคารคุ้มเจ้าทองย่น	135
ภาพที่ 4.57 บันไดปูนเจาะช่องป่องไข่อาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	135
ภาพที่ 4.58 เรือนอำมาตย์ตรีหลวง ธานุสร (ช่วง โลหะชาติ)	138
ภาพที่ 4.59 ตึกรังสีเกษม ดัดแปลงแบบจากอาคารลินกัลตัน	143
ภาพที่ 4.60 กุฏิวัดนาบึง	143
ภาพที่ 4.61 วัดกู่คำ	143
ภาพที่ 4.62 เรือนอำมาตย์ตรีหลวง ธานุสร (ช่วง โลหะชาติ)	144
ภาพที่ 4.63 อาคารโอสถสภาเดิม (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองจังหวัดน่าน)	144

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญภาพ(ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 5.1 แสดงอาคารหอคำ	151
ภาพที่ 5.2 แสดงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	151
ภาพที่ 5.3 แสดงอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	152
ภาพที่ 5.4 แสดงอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา	153
ภาพที่ 5.5 แสดงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น	154
ภาพที่ 5.6 แสดงอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี	154

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในคุ้ม	122
ตารางที่ 4.2 แสดงการแบ่งประเภทคุ้มตามลักษณะการก่อสร้าง	137
ตารางที่ 4.3 แสดงลักษณะของหลังคา และวัสดุมุงหลังคา	139
ตารางที่ 4.4 แสดงวิเคราะห์รูปแบบลักษณะของหลังคาของคุ้มทั้ง 6 หลัง	140
ตารางที่ 4.5 แสดงลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของคุ้มทั้ง 6 หลัง	145
ตารางที่ 4.6 แสดงการเปรียบเทียบคุ้มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน	147

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 4.1 แสดงทักษะเมื่อน่าน	107
แผนภูมิที่ 4.2 ทักษะเมืองเชียงใหม่	107
แผนภูมิที่ 4.3 ทักษะเมื่อน่าน	108
แผนภูมิที่ 4.4 ทักษะเมื่อน่าน	108
แผนภูมิที่ 4.5 สรุปทักษะเมื่อน่าน	108

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมา

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภูมิศึกษา คุ่มโนเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมจังหวัดน่าน เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาเป็นมรดกโลกและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นครน่านเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 18 กลุ่มชนชาวไทยรวมตัวกันเป็นนครรัฐ มีระบบการปกครองเฉพาะของตนเอง มีเจ้าผู้ครองนครสืบต่อกันมาจนสิ้นเจ้าผู้ครองนครในพ.ศ. 2474 เมืองน่าน(เวียงนครน่าน)เป็นเมืองที่ยังมีองค์ประกอบของเมืองตามหลักทฤษฎาเมืองที่สมบูรณ์ที่สุดนับตั้งแต่สมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ ได้ย้ายเมืองมาอยู่ด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน (เขตตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน) ทำการบูรณะและสร้างเสริมเมืองจนเสร็จสมบูรณ์ในปีพ.ศ. 2400 โดยมีการสร้างเมืองตามคติโบราณล้านนาที่เรียกว่าทฤษฎาเมือง โดยกำหนดตำแหน่งองค์ประกอบหลักของเมืองคือ กำแพงเมือง ประตูเมือง คุ่มข่วงเมือง หรือลานโล่งขนาดใหญ่ของเมืองและวัด ให้สอดคล้องกับหลักทฤษฎาหรือตำแหน่งการตั้งบ้านเมืองตามหลักโหราศาสตร์เพื่อความเป็นมงคลต่อบ้านเมือง ผู้ครองนครและราษฎร ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีความเชื่อมโยงทั้งทางพื้นที่และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในชุมชน นอกจากนี้ยังมีดีของคณะรัฐมนตรี เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2548 ประกาศให้พื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (ข่วงเมืองน่าน) เป็นพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เพื่อคุ้มครองให้เป็นมรดกสำคัญของชาติ สืบเนื่องจากในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังอุทยานแห่งชาติภูคา ณ แนวพรมแดน อำเภอบ่อเกลือ ปัญหาที่ทอดพระเนตรเห็นคือความยากจนของประชาชน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างมาก เนื่องมา จากผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน สถาปัตยกรรม วัฒนธรรมชุมชน ดังนั้นจึงเกิดแผนภูฟ้าพัฒนาตามพระราชดำริ มีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์เพื่อสร้างค่านิยมให้กับเด็กเยาวชนและชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมของตนเองรวมทั้งมีการศึกษา ค้นคว้า รวบรวม เผยแพร่ ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น

นอกจากนี้แผนพัฒนาจากภาครัฐได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ ในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ คือ เมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จีนตอนใต้ ไทย เวียดนาม และกัมพูชา ซึ่งได้ริเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ในการส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวทาง ด้านการค้าการลงทุนระหว่างประเทศในกลุ่มมากขึ้น ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคเหนือ (กลุ่มล้านนา) ผ่านความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2546 กำหนดให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง(GMS)และเอเชียใต้ พัฒนาประตูเศรษฐกิจเพื่อเป็นช่องทางการค้าและการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน กำหนดแนวทางในการพัฒนาจังหวัดน่านเพื่อมุ่งสู่เมืองมรดกโลกทางวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว และให้เมืองเก่าน่านเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมของล้านนาตะวันออก ที่สืบทอดประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ปัญหาท้องถิ่น ตลอดจนเป็นศูนย์การศึกษาค้นคว้า วิจัย รวบรวมวิทยาการด้านศิลปวัฒนธรรม
ล้านนาตะวันออกทุกแขนงในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (LIVING MUSEUM)

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- 1.2.1 ศึกษาลักษณะกายภาพของคุ้ม ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ
- 1.2.2 ศึกษาผลงานการสร้างสรรคสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่แสดงออกผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยการจัดพื้นที่ใช้สอยและการก่อสร้าง
- 1.2.3 ศึกษาความหมายของพื้นที่ต่อวิถีชีวิตทางสังคม ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น
- 1.2.4 ศึกษารวบรวมวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ของท้องถิ่นที่มีอิทธิพลกับงานสถาปัตยกรรมและเผยแพร่ ให้องค์ความรู้ต่อประชาชนในท้องถิ่นและประชาชนทั่วไป

1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ที่ทำการศึกษาคือ คุ้มที่อยู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยังคงสภาพรูปแบบการดำรงชีวิตที่สมบูรณ์และยังไม่ถูกเปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดแม้ว่าบางอาคารจะมีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยไปจากเดิม แต่ยังคงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอย่างสมบูรณ์ ประกอบไปด้วย

- 1.3.1.1 หอคำ ในคุ้มหลวง (ปัจจุบันเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน)
- 1.3.1.2 คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี (ปัจจุบันเป็นสำนักงานที่ดินจังหวัดน่าน)
- 1.3.1.3 คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)
- 1.3.1.4 คุ้มเจ้าเทพมาลา
- 1.3.1.5 คุ้มเจ้าทองย่น
- 1.3.1.6 คุ้มเจ้าเมษวดี

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 1.3.2.1 ลักษณะทางกายภาพของคุ้มในเขตเมืองเก่า จังหวัดน่าน
- 1.3.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- 1.3.2.3 องค์ประกอบต่างๆ ในบริเวณคุ้ม
- 1.3.2.4 รายละเอียดทางสถาปัตยกรรมของคุ้มที่เลือกเป็นกรณีศึกษา ประกอบด้วย
 - ผังพื้น
 - รูปด้าน รูปตัด ที่ว่างภายใน
 - ทัศนียภาพ
 - รายละเอียดของสถาปัตยกรรม

1.4 กรอบแนวความคิดการวิจัย

การดำเนินการวิจัย จำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดกรอบแนวคิดเพื่อเป็นเครื่องมือในการนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความ เพื่อให้การวิจัยบรรลุผลที่สมบูรณ์ โดยยึดหลักทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นเกณฑ์ในการดำเนินการ กรอบแนวคิดที่จะนำมาใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1.4.1 กรอบความคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สะท้อนฐานะของชุมชน ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

1.4.2 กรอบแนวคิดแบบการศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นกระบวนการวิวัฒนาการของอาคารพื้นถิ่น พิจารณาความเหมือน ความแตกต่าง และอิทธิพลจากภายนอกที่มีผลกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

1.4.3 กรอบแนวคิดในด้านของคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีลักษณะเฉพาะที่มีคุณค่า เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นควรแก่การอนุรักษ์ ให้เป็นมรดกชุมชนทางสถาปัตยกรรม

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เพิ่มพูนการศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการวิจัยต่อไป

1.5.2 เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประกอบในการพัฒนาจังหวัดน่านเป็นมรดกโลก

1.5.3 นักท่องเที่ยวสามารถสืบค้นข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และมีแหล่งเรียนรู้มรดกชุมชนทางสถาปัตยกรรม เพิ่มมากขึ้น

1.6 คำสำคัญของการวิจัย

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) หมายถึง สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นให้มีประโยชน์ใช้สอย ที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพของคนในแต่ละท้องถิ่น มีรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศน์ มีการใช้วัสดุก่อสร้างที่หามาได้ตามท้องถิ่นนั้นๆ และค่านิยมของท้องถิ่นที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลภายนอกที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับท้องถิ่น

- คຸ້ມ (Khum) หมายถึง เขตที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนครทางภาคเหนือ เทียบเท่ากับวังซึ่งเป็นที่อยู่ของเจ้าในภาคกลาง ตัวอย่างใช้เรียก เช่น คຸ້ມเจ้าหลวง คຸ້ມเจ้าราชบุตร เป็นต้น (ศาสตราจารย์โชติ กัลยาณมิตร: 2548: 126)

- เขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน (Nan Old Town) ตามมติของคณะรัฐมนตรี เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ กำหนดให้จังหวัดน่านมีพื้นที่เมืองเก่า ๒ พื้นที่ ได้แก่พื้นที่บริเวณใจเมืองน่าน (ช่วงเมืองน่าน) และเวียงพระธาตุแช่แห้ง

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

หอคำ (Ho Kham) หมายถึง ห้องรับรองของเจ้านายฝ่ายเหนือ เทียบเท่ากับห้องพระโรงของเจ้านายในภาคกลาง หรือห้องของเรือนชนสามัญ (โชติ กัลยาณมิตร: 2548: 522) คำว่าหอคำ จึงอาจหมายถึงเฉพาะหอที่ประทับ หรือบริเวณทั้งหมดที่เป็นของเจ้าผู้ครองนคร จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่และล้านนา เรียกที่อยู่ของเจ้าผู้ครองเมืองว่า "หอคำ" หมายถึงตำหนักทอง ซึ่งสร้างขึ้นในบริเวณคຸ້ມหลวงเพื่อเป็นเครื่องประดับเกียรติยศ ของเมืองประเทศราชในล้านนาไทย หอคำนั้นมิได้มีทุกเมืองในล้านนา เพราะหอคำเป็นเครื่องประดับเกียรติพิเศษสำหรับตัวเจ้าผู้ครองนคร ที่ได้รับเกียรติพิเศษสูงกว่าเจ้าผู้ครองเมืองโดยทั่วไป ก็จะสร้างหอคำเพื่อเป็นที่อยู่ เฉลิมเกียรติยศ

คຸ້ມหลวง (Khum Luang) หมายถึงที่ประทับของเจ้าผู้ครองนครทางเหนือ คຸ້ມหลวงคือวังใหญ่ คຸ້ມหลวงเป็นที่อยู่สำหรับเจ้าผู้ครองนคร หมายถึงพระบรมมหาราชวังนั่นเอง สรุปแล้ว "คຸ້ມหลวง" กับ "หอคำ" มีความหมายเดียวกัน ชาวเชียงใหม่ ลำปาง ซึ่งเป็นนครขนาดใหญ่นิยมเรียกว่า "หอคำ" ส่วนชาวล้านนาในนครขนาดเล็ก เช่น ลำพูน แพร่ น่าน นิยมเรียกว่า "คຸ້ມหลวง" หรือ "คຸ້ມเจ้าหลวง"

เมืองเก่า (Old Town) คือเมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน และมีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีรูปแบบผสมผสานของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะของรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาของยุคต่างๆ หรือเคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมใน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาค้นคว้า ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สมัยหนึ่ง หรือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือสถาปัตยกรรมซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปะ โบราณคดี หรือประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏหลักฐานทางกายภาพอันบ่งบอกถึงลักษณะอันเด่นชัดของโครงสร้างเมือง หรือโบราณวัตถุสถานในอดีต และมีการใช้สอยในลักษณะของเมืองที่ยังมีชีวิตอย่างต่อเนื่องจากอดีต ถึงปัจจุบัน ในลักษณะชุมชนเมืองขนาดเล็ก หรือเมืองที่มีได้เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ สังคม การบริหารจัดการของจังหวัด

พิพิธภัณฑ์มีชีวิต (Living museum) เป็นกระบวนการรักษาเมืองเก่าที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ซึ่งซ่อนคุณค่าทางด้านศิลปะในสถาปัตยกรรม วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ดั้งเดิม ผ่านการบอกเล่าเรื่องราวสู่คนรุ่นปัจจุบันเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ จนตระหนักถึงคุณค่า ของรากเหง้าจากบรรพบุรุษของตน และเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เยาวชนรุ่นหลัง ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ผ่านสถาปัตยกรรม มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และความเป็นไปของชุมชน อย่างยั่งยืน บนผืนแผ่นดินบ้านเกิดของพวกเขา ซึมซับความรู้สึกหวงแหน และภูมิใจในถิ่นกำเนิดของตน ร่วมกันพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย (ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์ โบราณสถาน พ.ศ. 2528)

การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป (ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528) เพื่อเก็บรักษาองค์ประกอบส่วนประดับอาคารให้คงสภาพอยู่อย่างดีด้วยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ประสานกับภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการเก็บสงวนรักษา

การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

การปรับสภาพและคืนสภาพ (Rehabilitation) เพื่อคืนสภาพชิ้นส่วนอาคารที่สึกหรอและ ถูกเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมหรือรื้อถอน ให้ครบสมบูรณ์ เช่น เพื่อเป็นการปลุกจิตสำนึก และกระตุ้น เตือนให้เกิดการอนุรักษ์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คัม ที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน ได้มุ่งเน้นถึงคุณค่าทางด้านกายภาพของคุ่ม รายละเอียดองค์ประกอบอาคารและสภาพแวดล้อม โดยอยู่ในกรอบแนวคิดในเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สะท้อนฐานะของชุมชน ทางด้านสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ในเมืองน่าน เพื่อเป็นการศึกษาให้เห็นถึงกระบวนการวิวัฒนาการของอาคารพื้นถิ่น อีกทั้งเป็นการวางกรอบแนวทางการวิจัยให้เกิดความชัดเจนทางการศึกษาข้อมูลดังกล่าว ดังนั้นแนวทางในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจะศึกษาในเรื่องต่างๆดังนี้

2.1 การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์เมืองน่าน

2.1.1 กำเนิดของเมืองน่าน / ประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมืองน่าน

2.2 การศึกษาเรื่องการตั้งเมืองน่าน

2.2.1 องค์ประกอบของเมืองน่าน

2.2.2 เมืองน่านสมัยรัตนโกสินทร์

2.3 การศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.3.1 แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.3.2 สถาปัตยกรรมประเภทคุ่ม

การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนี้จะจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคุ่ม ในเขตเมืองเก่าเมืองน่านนี้

2.1 ประวัติศาสตร์เมืองน่าน

การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองน่านเพื่อความเข้าใจในความเป็นมาของชุมชนต่างๆ และการเกิดเมืองน่าน ดังนี้

2.1.1 กำเนิดของเมืองน่านสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ชิน อยู่ดี (2510)

พบเครื่องมือเครื่องใช้สำริดในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร ที่สำคัญ คือ พร้าสำริด (Bronze dagger – axes) สมัยโลหะอายุ 700 – 900 ปี ก่อน ค.ศ. ซึ่งพบที่จังหวัดน่าน

สมชาย ณ นครพนมและคณะ (2530)

พบหลักฐานเครื่องมือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในท้องที่ต่างๆ ของหลายอำเภอ เช่น อำเภอนาน้อย อำเภอเวียงสา อำเภอเมือง อำเภอแม่จริม อำเภอเชียงกลาง

พิธีกรรม เจริญวงศ์ และสายันต์ ไพรชาญจิตร (2530)

พบเครื่องมือเครื่องใช้สำริด พราำสำริด (Bronze Dagger-Axes) สมัยโลหะที่เมืองน่าน (จีน อยู่ดี . 2501) แหล่งโบราณคดีเขาแก้ว เขาชมพู ดอนปู่แก้ว และดอยภูตอกเป็นแหล่งผลิตเครื่องมือ หันสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Lithic Implement Manufacturing Sites) ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

สายันต์ ไพรชาญจิตร (2546)

พ.ศ. 2539 ชาวบ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอบ่อเกลือ พบกลองมโหระทึกสำริด แบบดองซอน 2 ใบ เครื่องประดับทองคำ แผ่นทองคำและกระดูกมนุษย์ ในบริเวณป่าช้าเก่า ในบริเวณ จังหวัดน่าน มนุษย์กลุ่มแรกอาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแห่ง เขตอำเภอนาน้อยและบริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน ปัจจุบันเขตอำเภอเมือง รู้จักกะเทาะหินทำเครื่องมือหยาบๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต พักพิงอยู่บริเวณที่ลาด ริมน้ำ ลักษณะสังคมเรียกว่า สังคมล่าสัตว์ (Hunting Gathering Society) ต่อมาได้พัฒนาการทำ เครื่องมือ มีการเพาะปลูก ขยายชุมชนทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ เรียกลักษณะสังคมนี้ว่า สังคมเกษตรกรรม (Agricultural Society) เมื่อเกิดเป็นชุมชนมีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆ แต่การพัฒนา เทคโนโลยีเป็นไปอย่างเชื่องช้าเพราะสภาพภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงและป่าทึบ มีการรับการใช้โลหะจากที่ อื่น แต่ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณจังหวัดน่านก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ช้ากว่าที่อื่น

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (2549)

หินหรือวัตถุต้นกำเนิดดินในพื้นที่จังหวัดน่าน มีกำเนิดและพัฒนาการมาตั้งแต่มหายุคพรีแคมเบรียน (Precambrian Era) เป็นฐานหินที่รองรับหินจุดอื่นๆ คือ มหายุคพาลีโอโซอิก (Paleozoic Era) พื้นที่จังหวัดน่าน มีการยกตัวก่อให้เกิดภูเขาหลายแห่ง มีการยุบตัวระหว่างภูเขาเป็นแอ่ง ในพื้นที่ จังหวัดน่าน เรื่องราวสมัยก่อนประวัติศาสตร์ปรากฏมีข้อมูลอยู่ในหนังสือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพ มีตัวอย่างเครื่องมือเครื่องใช้สำริดที่สำคัญ คือ พราำสำริด สมัยโลหะ อายุประมาณ 700 - 900 ปีก่อน ค.ศ. พบที่จังหวัดน่าน จากการศึกษาสำรวจพบแหล่ง โบราณคดีหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีเสาดิน แหล่งโบราณคดีถ้าปู่แล่ม แหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหยวก แหล่งโบราณคดีบ้านดงผาปูน แหล่งโบราณคดีบ้านปรางค์ แหล่งโบราณคดีบ้านกอก แหล่งโบราณคดีลุ่ม น้ำย่าง พบเครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินขัด ขวานสำริดแบบมีบ้อง แหล่งโบราณคดีบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ พบกลองมโหระทึกสำริด จำนวน 2 ใบ แสดงถึงการติดต่อกับชุมชนในพื้นที่ตอนใต้และลุ่ม แม่น้ำแยงซีเกียงและลุ่มน้ำแดง ตัวกลองมีอายุในช่วง 2000 - 2500 ปี ถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมประกอบ การฝังศพครั้งที่ 2 แหล่งผลิตเครื่องมือหินในพื้นที่ตำบลดูใต้ พบหลักฐานการผลิตเครื่องมือหิน แหล่ง โบราณคดีภูซางพบหลักฐานการผลิตเครื่องมือหิน ช่วงเวลาที่มีคนมาใช้พื้นที่อยู่อาศัยและผลิตเครื่องมือใน พื้นที่ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยที่มีการผลิต ผลิตภัณฑ์จากแหล่งเตาบ้านบ่อสวก อยู่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 - 22

สายันต์ ไพรชาญจิตร (2551)

แหล่งเตาที่มีการผลิตเครื่องถ้วยมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อพุทธศตวรรษที่ 19 คาบเกี่ยวกับรัชสมัยพันธุมิตรสามกษัตริย์ รูปแบบของเครื่องถ้วย แหล่งเมืองน่านผลิตไหเนื้อแกร่งชนิดเคลือบและไม่เคลือบตกแต่งด้วยลายลักษณะแถบคลื่นน้ำที่มีความหมายเกี่ยวกับภูมิจักรวาลและมักถูกนำไปใช้เป็นโกศใส่อัฐิในพิธีฝังศพ ผู้ใช้เครื่องถ้วยน่าจะเป็นชนทุกกลุ่มที่อาศัยในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง นับถือในศาสนาฟ้า – ชวัญ – ผีสามเทวดา ผีบรรพบุรุษ – ธรรมชาติ

จังหวัดน่านและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน (2552)

พื้นที่เมืองน่านปัจจุบัน เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาเป็นเวลานานจนกระทั่งได้มีการพัฒนาเป็นเมืองน่าน และกลายเป็นจังหวัดน่าน ในตำนานพระธาตุแช่แห้ง เรียกเมืองนี้ว่า “เมืองน่าน” พื้นที่จังหวัดน่านจึงมีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นเวลานานนับพันปี โดยได้พบหลักฐานของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สามารถกำหนดอายุได้ถึง 5,000 – 7,000 ปี มนุษย์กลุ่มแรกอาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแหง เขตอำเภอนาน้อย และบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำน่าน เขตอำเภอเมืองน่าน รู้จักกะเทาะเครื่องมือหินอย่างหยาบเพื่อใช้เป็นอาวุธ และเป็นเครื่องมือใน การดำรงชีวิต ลักษณะสังคมดังกล่าวเรียกว่า สังคมล่าสัตว์ (Hunting Gathering Society) ต่อมาได้ตั้งหลักแหล่งพัฒนาการทำเครื่องมือหินให้มีลักษณะประณีต ผนขัดจนมีผิวเรียบและมีความคม ตั้งหลักแหล่งกระจุกกระจายอยู่ตามที่ราบเชิงเขา และอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ แพร่ขยายชุมชนเพื่อแสวงหาหลักแหล่งที่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ เพื่อการยังชีพ ลักษณะสังคมเช่นนี้เรียกว่า สังคมเกษตรกรรม (Agricultural Society) ชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในบริเวณจังหวัดน่านก้าวเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ช้ากว่าที่อื่น

ฐิติมา วิทยาวงศรจิ และคณะ (2554)

น่านก่อนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดีแสดงการค้นพบว่าพื้นที่ในจังหวัดน่านมีการสำรวจตั้งแต่ พ.ศ.2528 – 2551 มีการพบเครื่องมือสมัยหินเก่าบริเวณเสาดินนาน้อย อำเภอนาน้อย จากหินกรวดแม่น้ำเป็นเครื่องมือสับตัด (Choppers – Chopping tool) พบเครื่องมือหินขัด หลายแหล่งกระจายอยู่ทั้งเมืองน่าน เหนือสุดในเขตบ่อเกลือ ปัว ท่าวังผา เมืองน่าน จรดใต้สุดที่เขตอำเภอนาหมื่น จากการศึกษาทางงานวรรณกรรมพบว่าในบริเวณจังหวัดน่านมีการอยู่อาศัยจนถึงสมัยยุคโลหะ ต่อเนื่องกันมาตลอดเวลา

ประวัติศาสตร์เมืองน่าน

กรมศิลปากร (เมืองน่าน,2530)

จากพงศาวดารเมืองน่าน เริ่มก่อตั้งที่เมืองปัว ในพุทธศตวรรษที่ 19 ร่วมสมัยกับสุโขทัย พะเยา พญาจำเมืองจากเมืองพะเยาขยายอิทธิพลเมืองในเขตจังหวัดน่าน ลงไปถึงอำเภอน้ำปาด อุตรดิตถ์ พระยาผากองได้ครองเมืองปัว เมื่อ พ.ศ. 1865 ต่อมาพระยาการเมืองย้ายเมืองมาสร้างเมืองใหม่ที่เวียงแซ่แห่ง พระยาผากองย้ายเมืองมาริมน่าน จน พ.ศ. 1911 พระยาการเมืองได้ไปช่วยสร้างวัดที่สุโขทัยใน

สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท(เจ้าคำตันกษัตริย์น่านเป็นพันธมิตรกับพระมหาธรรมราชาลิไท)จารึกวัดช้างค้ำ กล่าวถึงเขตเมืองน่าน ประกอบด้วย เมืองแพร่ เมืองงาว เมืองพลึง พ.ศ. 1993 พระเจ้าติโลกราชจาก เชียงใหม่ยึดเมืองน่านได้ พม่าได้เมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2101 พม่าได้ส่งขุนนางมาปกครองเมืองน่าน มี ฐานะประเทศราชของเชียงใหม่ มีการติดต่อกับลาวล้านช้างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 พระเจ้ากรุงธนบุรียึด เชียงใหม่ได้ใน พ.ศ. 2317 เจ้าเมืองน่านเข้าร่วมกับกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ประวัติศาสตร์เมือง น่านมีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียง เช่น ล้านช้าง ล้านนา และสุโขทัย

สมัยประวัติศาสตร์

สุรศักดิ์ ศรีสำออง (2537)

เมืองน่านปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ เช่น พงศาวดาร ประชุมพงศาวดาร จดหมายเหตุ และหลักศิลาจารึก สามารถกำหนดเหตุการณ์ได้ 5 ช่วง ได้แก่ ช่วงสร้างเมืองปัวระหว่างปลายพุทธ ศตวรรษที่ 18 - พ.ศ. 1981 ช่วงความสัมพันธ์กับสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. 1915 - พ.ศ. 1981 ช่วงเมือง น่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนาระหว่างปี พ.ศ. 1993 - พ.ศ. 2101 ช่วงเมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2103 - พ.ศ. 2328 และช่วงเมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่างปี พ.ศ. 2331 - พ.ศ. 2474

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545)

พระเจ้ากาวิละสืบทอดการปกครองแบบโบราณและปรับปรุงโดยนำแบบการปกครอง ของสยามมาใช้คือ ตั้งเจ้าวังหน้าหรือเจ้าอุปราชหรือเจ้าหอหน้า ตั้งเจ้าวังหลังหรือเจ้าบุรีรัตน์หรือเจ้ารัตน ทั่วเมืองแก้ว มีคณะปกครองระดับสูง ได้แก่ พญาแสนหลวง พญาสามล้าน พญาเจ้าบ้าน พญาเด็กชาย หรือเกี่ยวกับตำแหน่งจุดสมมติของสยามหรือ เวียง วัง คลัง นา เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 3 มีการตั้ง ตำแหน่งเจ้าชั้นทั้งห้า หรือเจ้าชั้นห้าใบ คือเจ้านายห้าองค์ซึ่งมีพานเป็นเครื่องประกอบยศ มีเจ้าหลวงเป็น ประธาน มีเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร เจ้าบุรีรัตน์ ต่อมาพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวง เชียงใหม่องค์ที่ 6 เพิ่มเจ้าชั้นอีก 3 ตำแหน่งคือ เจ้าราชภาติกาวัชร์ เจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ และเจ้าสุริยวงศ์ พ.ศ. 2437 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าให้แต่งตั้งเพิ่มอีก 2 ตำแหน่งคือ เจ้าทักษิณนิเกศน์ และเจ้านิเวศอุดร ต่อมา พ.ศ. 2441 หลังจากตราพระราชบัญญัติศักดินาเจ้านายแล้ว ทรงแต่งตั้งเพิ่มอีก 4 ตำแหน่งคือ เจ้า ประพันธ์พงศ์ เจ้าวรญาติ เจ้าราชญาติ และเจ้าไชยวรรเชษฐ ตำแหน่งเจ้าศักดินาชั้นทั้งห้าใบนี้เจ้าผู้ ครองนครเป็นอันดับ 1 เจ้าอุปราชเป็นอันดับ 2 เจ้าราชวงศ์เป็นอันดับ 3 เจ้าบุรีรัตน์เป็นอันดับ 4 เจ้า ราชบุตรเป็นอันดับ 5 ความเชื่อเรื่องดวงเมืองตามคัมภีร์มหาทักษานัน แบ่งเขตเมืองเป็น

1. อายุเมืองอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พระเจ้าแผ่นดิน
2. เดชเมืองทิศเหนือการเมืองการปกครอง
3. ศรี เมืองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระเจ้าแผ่นดิน
4. มูลละเมืองทิศตะวันออก การพาณิชย์กรรม
5. อุตสาหะ เมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ การอุตสาหกรรม
6. มนตรีเมืองทิศใต้ ที่พักอาศัยขุนนาง
7. กาลกิณีเมืองทิศ ตะวันตกเฉียงใต้ ที่ว่าง
8. บริเวณเมืองทิศตะวันตก ที่พักอาศัยไพร่พลเมือง

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน (2548)

ประวัติก่อตั้งเมืองน่าน

พญาภูคาตั้งชุมชนบริเวณที่ราบตอนบนของต้นแม่น้ำน่าน ชุมพองสร้างเมืองปัว หรือ วรรณคร รวดทันพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อมา พ.ศ. 1902 พญาการเมืองย้ายชุมชนจากเมืองปัวมาสร้างเมืองใหม่บริเวณภูเพียงแช่แห้งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่านถือว่าเป็นเมืองน่านครั้งที่ 1 ปีพ.ศ. 1911 พญาผาทองย้ายเมืองมายังฝั่งตะวันตกเพราะกั้นตลิ่งน้ำ คือที่ตั้งเมืองน่านในปัจจุบัน พ.ศ. 1915 ชื่อเมืองน่านปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 8 รัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 แห่งกรุงสุโขทัย ถือเป็นเมืองน่านครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 1993 ถึงปี พ.ศ. 2101 เมืองน่านถูกผนวกเข้ากับล้านนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช เมื่อเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของพม่า เมืองน่านจึงเป็นเมืองขึ้นของพม่าด้วย ปี พ.ศ. 2331 จึงอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าอัตถวรปัญโญ เจ้าผู้ครองเมืองน่านขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต รัชกาลที่ 1 ปฏิสังขรณ์เมืองน่านที่ถูกทิ้งร้างโดยสร้างกำแพงและบูรณะตั้งเมือง ในสมัยเจ้าสุมนเทวราชเกิดน้ำท่วมใหญ่ พ.ศ. 2360 จึงย้ายเมืองไปตั้งบนที่ดอนบริเวณดงพระเนตรช้างด้านเหนือของเมืองน่าน เรียกว่า “เวียงเหนือ” ถือเป็นเมืองน่านครั้งที่ 3 ปี พ.ศ. 2389 แม่น้ำน่านเปลี่ยนเส้นทางห่างจากกำแพงเมืองออกไปมาก เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตรัชกาลที่ 4 ย้ายกลับมาที่เดิมและบูรณปฏิสังขรณ์กำแพงเมืองน่านขึ้นมาใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2400 ถือเป็นเมืองน่านครั้งที่ 4 จนถึงปัจจุบัน

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน (2548)

ลักษณะทางกายภาพ เมืองน่าน

เมืองน่านครั้งที่ 1 เวียงภูเพียงแช่แห้ง ลักษณะเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน ยาว 500 เมตร กว้าง 300 เมตร มีคูน้ำคันดิน มีพระธาตุแช่แห้งบนยอดภูเพียงแช่แห้งเป็นศูนย์กลางของเมืองและชุมชน มีหนองน้ำขนาดใหญ่ ทางนอกเมืองด้านทิศตะวันตกเรียกว่า หนองเต่า เมืองน่านครั้งที่ 2 และ 4 เวียงนครน่านหรือนันทบุรี ลักษณะเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนานไปกับลำน้ำน่าน มีคูเมืองและกำแพง 3 ด้าน เว้นด้านติดลำน้ำน่านที่เป็นปราการธรรมชาติ เมื่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ กลับมาบูรณปฏิสังขรณ์เมืองอีก สร้างกำแพงเมืองและประตูเมืองเป็นก่ออิฐถือปูน สูง 2 วา เเชิงเทินกว้าง 3 ศอก มีใบเสมาบนเชิงเทิน ชุ่มประตูและป้อมเป็นทรงเรียวยอด มุมกำแพงทำป้อมไว้ทั้ง 4 แห่ง มีป้อมใหญ่ประจำป้อมละ 4 กระบอก มีประตู 8 ประตู เมืองน่านนี้มีพระธาตุช้างค้ำเป็นศูนย์กลางของเมืองและชุมชน เมืองน่านครั้งที่ 3 เวียงเหนือ ลักษณะเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำคันดิน 1 ชั้น มีวัดมหาโพธิ์เป็นวัดหลวง ศูนย์กลางของเวียงเหนือ เมืองน่านครั้งที่ 2 และ 4 เป็นเมืองเดียวที่ยังคงมืองค์ประกอบของเมืองตามหลักทฤษฎาเมืองที่สมบูรณ์ที่สุด

ชาติรี เจริญศิริ (2549)

นครน่านพัฒนาเป็นนครรัฐแบ่งออกได้ 5 ยุค ตามการโยกย้ายเมืองและศูนย์กลางการปกครองตามลำดับดังนี้ 1.วรรณครหรือเมืองปัว 2.เวียงภูเพียงแช่แห้ง 3.เวียงใต้ 4.เวียงเหนือ 5.เมือง

น่านปัจจุบัน น่านนครหรือนันทบุรีเป็นเมืองของกลุ่มคนไทที่รวมตัวกันบริเวณริมแม่น้ำน่าน ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 18 มีฐานะเป็นรัฐเล็กๆ มีการปกครองเฉพาะของตนมีระบบการสืบทอดผู้ครองนคร มีกฎหมาย จารีตประเพณีของตนเอง เมื่ออาณาจักรใกล้เคียงมีอำนาจมากขึ้นมักมีอิทธิพลต่อการเมืองและการปกครองของนครน่านเสมอ วรรณครหรือเมืองปัว เริ่มราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 พญาภูคาซึ่งครองเมืองย่าง ส่งคนไปสร้างเมืองวรรณคร ซึ่งหมายถึงเมืองดี ต่อมาตกเป็นเมืองขึ้นของเมืองพะเยา พญาผานองต่อสูจนหลุดพ้นอำนาจเมืองพะเยา สมัยพญาครานเมือง (กรานเมือง) บุตรพญาผานอง นครน่านมีความสัมพันธ์กับสุโขทัย ได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้ง และอพยพพลเมืองมาอยู่เวียงกุเพียงแช่แห้ง มีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางนครรัฐ ต่อมาพญาผากองบุตรครองเมืองและย้ายเมืองมาตั้งอีกฟากของแม่น้ำน่านเนื่องจากปัญหาแหล่งน้ำ เรียกว่า เวียงน่าน (หรือเวียงใต้) ซึ่งเมื่อมีน้ำท่วมครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2360 พญาสุมนเทวราชเจ้าเมืองน่านจึงได้ย้ายเมืองไปอยู่บริเวณดงพระเนตร ซึ่งเป็นที่ตอนทางเหนือของเมืองเดิมเรียกว่า เวียงเหนือ ต่อมาแม่น้ำน่านเปลี่ยนทิศทางห่างจากกำแพงเมืองเวียงใต้เดิมไปมาก พ.ศ.2397 เจ้านันทวรฤทธิเดชา จึงขอพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ย้ายเมืองน่านจากเวียงเหนือกลับมายังเวียงใต้ จากนั้นซ่อมกำแพงเมืองแล้วเสร็จ พ.ศ. 2400 ตัวเมืองน่านมีกำแพง 4 ด้าน มีคูเมือง 3 ด้าน เว้นด้านติดแม่น้ำน่าน กำแพงสูง 2 วา ด้านตะวันออกมีประตูชัย ประตูน้ำเข้ม ด้านตะวันตกมีประตูปล่องน้ำ ประตูหนองห้า ด้านเหนือมีประตูริม ด้านใต้มีประตูเชียงใหม่ ประตูท่าลี่

จังหวัดน่านและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน (2552)

ประวัติศาสตร์ของเมืองน่านที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์ต่างๆ อาทิ พงศาวดารประชุมพงศาวดาร จดหมายเหตุและหลักศิลาจารึก สามารถแบ่งตามลำดับเหตุการณ์ได้ 5 ช่วง คือ 1. ช่วงสร้างเมืองปัวและเมืองน่านระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – พ.ศ. 1911 2. ความสัมพันธ์กับกรุงสุโขทัยระหว่างปี พ.ศ. 1915 – พ.ศ. 1981 3. เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนาระหว่างปี พ.ศ. 1993 – พ.ศ. 2101 4. เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2103 – พ.ศ. 2328 5. เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2331 – พ.ศ. 2474

ผศ. ธิติมา วิทยาวงศ์รุจิ และคณะ (2554)

นันทบุรี คือเมืองน่านเป็นนครรัฐเล็กๆ ก่อตั้งขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณจังหวัดน่านโดยเฉพาะบริเวณเมืองเก่ามีการอยู่อาศัยและพัฒนาการของเมืองสังคม ตลอดจนการสร้างสถาปัตยกรรมอย่างต่อเนื่องมาหลายสมัย ตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัยเรื่อยมา

2.2 การศึกษาเรื่องการตั้งเมืองน่าน

2.2.1 องค์ประกอบของเมืองน่าน

เพื่อความเข้าใจในเรื่องของเมือง องค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองและชุมชน

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545)

แนวคิดในการวางผังเชียงใหม่ มีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม แสดงภูมิปัญญาและวิทยาการในการวางผังเมืองใหม่ ลักษณะผังภาพ (The City as Diagram) สันนิษฐานว่า เวียงเชียงใหม่แบ่งออกเป็นเขตต่างๆ อาศัยความเชื่อเรื่องดวงเมืองตามคัมภีร์มหาทักษา ตามการคำนวณได้แก่ 1.อายุเมือง ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (พระเจ้าแผ่นดิน) 2. เดชเมือง ทิศเหนือ (การเมืองการปกครอง) 3. ศรีเมือง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ (พระเจ้าแผ่นดิน) 4. มูลเมือง ทิศตะวันออก (การพาณิชย์กรรม) 5. อุตสาหะเมือง ทิศตะวันออกเฉียงใต้ (การอุตสาหกรรม) 6. มนตรีเมือง ทิศใต้ (ที่พักอาศัยขุนนางเจ้าหน้าที่) 7. กาลกิณีเมือง ทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ที่ว่าง) 8. บริวารเมือง ทิศตะวันตก (ที่อาศัยพลเมือง) มีแนวคิดในการแบ่งบริเวณเมืองเป็นส่วนๆ เหมือนร่างกายมนุษย์ (The City as Human Organism) ตำแหน่งที่ตั้งสถาปัตยกรรมคัมในเชียงใหม่จากแนวคิดการวางผังเมืองโบราณ ทำให้คัมเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ยุคแรกจะตั้งอยู่ในตำแหน่งพิเศษเฉพาะคือ ภายในขอบเขตด้านในของกำแพงเวียง มีระยะห่างจากกำแพงด้านในประมาณด้านละ 400 เมตร ในยุคต่อมาคัมเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้เปลี่ยนแปลงตำแหน่งไปอยู่นอกกำแพงเมืองด้านตะวันออกเฉียงเหนือใกล้แม่น้ำปิง สะดวกแก่การสัญจรและสามารถควบคุมการปกครองได้ดี เจ้าผู้ครองนครองค์ที่สองจะสร้างคัมอยู่บริเวณใกล้กับคัมเจ้าหลวง หรือเวียงแก้ว หอคำ โดยหอคำตั้งอยู่บริเวณสำคัญดังนี้ 1. ช่วงหลวง ยุคแรกของเชียงใหม่ หอคำจะตั้งอยู่บริเวณที่เป็นมงคลทั้งสามตามทักษาเมือง อยู่ทิศเหนือหรือด้านบนของเมือง คือ อายุเมือง เดชเมือง และศรีเมือง 2. กลางเวียง เมื่อช่วงหลวงคับแคบลง คัมเจ้านายจึงสร้างบริเวณกลางเวียงหรือห่างจากคัมหลวงองค์ก่อน และเป็นเขตปลอดภัย ได้แก่ คัมเจ้าหลวงองค์ที่ 3 องค์ที่ 4 และคัมเจ้าชั้นรอง 3. นอกเวียง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเวียงและตะวันออกเฉียงแม่น้ำโขง เมื่อไม่มีการรบ การค้าขายบริเวณฝั่งแม่น้ำปิงดีขึ้นมาก คัมเจ้านายจะสร้างในบริเวณทิศตะวันออกของเมืองจรดฝั่งแม่น้ำปิง ได้แก่ คัมเจ้าหลวงองค์ที่ 9 คัมหลวงริมปิง และคัมเจ้าชั้นรองต่างๆ 4. นอกเวียง สมัยสุดท้ายของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ มีการสร้างคัมในเขตรองเมืองมากขึ้น ได้แก่ ตำนกบวกรก ตำนกบ้านทุ่งเสี้ยว อำเภอสันป่าตอง

พิพิธภัณฑน์าน (2548)

การสร้างเมืองตามคติโบราณล้านนา เรียกว่า “ทักษาเมือง” หมายถึง อัฐเคราะห์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัส ราหู ศุกร์ ที่จัดเข้าระเบียบเป็นบริวาร อายุ เดช ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี โดยเวียนขวาไปตามทิศทั้ง 8 คือ บูรพา อากเนย์ ทักษิณ ทรี ประจิม พายัพ อุตฺร และ อีสาน โดยกำหนดตำแหน่งองค์ประกอบหลักของเมืองคือ กำแพงเมือง ประตู คัม ช่วง และวัด ให้สอดคล้องกับหลักทักษา (ตำแหน่งการตั้งบ้านเมืองตามหลักโหราศาสตร์เพื่อความเป็นมงคลแห่งบ้านเมือง ผู้ครองนคร และราษฎร) องค์ประกอบหลักเมืองน่านมีดังนี้ คัมหลวง คัมแก้วหรือเวียงแก้ว คือบริเวณที่เจ้าผู้ครองนครอยู่เป็นศูนย์กลางการเมืองและการปกครอง คือหอคำซึ่งเป็นที่ประทับ ที่ออกว่าราชการ ต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง วัดหลวงคือ วัดสำคัญใจกลางเมืองที่เจ้าผู้ครองนครน่านเป็นผู้สร้างและทำนุบำรุงรักษาต่อเนื่องทุกพระองค์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของคัมหลวง วัดหลวงของเมืองน่านคือ วัดพระ

ธาตุช้างค้ำรวริหาร มีพระธาตุช้างค้ำเป็นปูชนียสถานสำคัญกลางเมืองและเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในเมืองน่าน ช่วงหลวง ช่วงเมือง ช่วงแก้ว หรือสนามหลวง คือ ลานโล่งขนาดใหญ่ใจกลางเมือง อยู่ระหว่างคุ้มหลวงและวัดหลวงกลางเวียง มีวัดหัวช่วงอยู่ด้านเหนือ วัดภูมินทร์อยู่ทางทิศใต้ ใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธี รัฐพิธี และงานประเพณีต่างๆ การจัดขบวนเสด็จออกนอกเมือง การทำพิธีพุทธาภิเษก ธรรมทาน การแห่คร่ำทาน จัดแสดงมหรสพ พิธีสวนสนาม จัดขบวนทัพ เป็นตลาดนัดและที่พักผ่อนของชาวเมืองใจเมือง สะดือเมือง หรือวิญญานเมือง ตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมืองโดยถือเอาต้นไม้ใหญ่ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นยาง เป็นที่สิงสถิตของเทวดาอารักษ์รักษาเมือง เรียกว่า “เสื่อเมือง” ตามคติล้านนา บริเวณนี้เป็นจุดสำคัญของเมือง นิยมสร้างหลักเมืองหรือเอาอินทนิล เมืองน่านมีต้นโพธิ์ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านเป็นใจเมือง ที่อยู่อาศัยของชาวเมืองน่าน คุ้มเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ มักตั้งอยู่รอบคุ้มหลวงหรือบริเวณที่เป็นเดชเมือง และอายุเมือง ที่อยู่ของขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้า พลเมือง ตั้งอยู่บริเวณศรีเมือง มูลเมือง อุตสาหกรรมเมือง และมนตรีเมือง ทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นกาลกนิเมืองและบริวารเมือง ทิศกาลกนิเมืองจะเป็นเส้นทางนำศพออกไปนอกเมือง ชุมชนภายในกำแพงเมืองเรียกว่า ในเวียง ชุมชนนอกกำแพงเมืองเรียกว่า นอกเวียง

พิพิธภัณฑน์น่าน (2548)

กำแพงเมืองทิศตะวันออกมี 2 ประตูคือ ประตูไชยสำหรับเจ้านายชั้นสูงเสด็จทางชลมารค ประตูน้ำเข้มใช้ติดต่อค้าขายทางน้ำของชาวเมือง กำแพงเมืองทางทิศเหนือมี 2 ประตู คือ ประตูริม ใช้สำหรับเดินทางไปตามเหนือของเมือง ประตูอมรเป็นเส้นทางไปวัดสวนตาล กำแพงเมืองทิศตะวันตก มี 2 ประตู คือ ประตูปล่องน้ำ ใช้ระบายน้ำจากตัวเมืองออกนอกเมือง ประตูหนองน้ำสำหรับชาวเมืองออกไปทำไร่ทำนาออกเมือง กำแพงเมืองทิศใต้ มี 2 ประตู คือ ประตูเชียงใหม่เป็นทางออกไปต่างเมือง เช่น แพร่ เชียงใหม่ ประตูท่าลี่เป็นประตูที่นำศพออกไปนอกเขตเมือง คูเมืองอยู่ด้านนอกกำแพงเมือง 3 ด้าน ยกเว้นทิศตะวันออกที่มีแม่น้ำน่านเป็นปราการธรรมชาติ

สำราญ จรุงจิตประชารมย์ (2549)

กำแพงเมืองน่านในสมัยพญาผากอง คงเป็นมรดกดินถมสูงชันเป็นกำแพงเมืองและชุดคูเมืองด้านหน้า สมัยพญาสุมนเทวราชเป็นผู้ครองนครน่านระหว่างปี พ.ศ. 2353 – 2368 กำแพงเมืองในขณะนั้นสร้างด้วยท่อนซุงปักเรียงรายเป็นพะเนียด ชุดคูเมืองด้านหน้า ด้านในถมดินเป็นเชิงเทิน ต่อมา พ.ศ. 2360 เกิดน้ำท่วมใหญ่เรียกว่า “น้ำนองหลวง” ฝนตกหนักน้ำพัด กำแพงเมือง วัด และบ้านเรือนราษฎรเสียหายเกือบหมด พญาสุมนเทวราช ต้องย้ายเมืองหนีน้ำท่วมไปอยู่เวียงเหนือ 36 ปี เมื่อพระเจ้าอานันทวรฤทธิเดชาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน จึงย้ายกลับมาที่เดิมและก่อกำแพงเมืองขึ้นมาใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2397 สร้างเสร็จสมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2450 มีประตูเมือง 7 ประตู ด้านเหนือมีประตูชื่อประตูริม ด้านตะวันออกมีประตู 2 ประตู ชื่อประตูน้ำเข้มและประตูชัย ด้านใต้มี 2 ประตู ชื่อประตูท่าลี่และประตูเชียงใหม่ ด้านตะวันตกมี 2 ประตู ชื่อประตูหนองห้าและประตูปล่องน้ำ ประตูที่ 7 นี้มียามเฝ้าประตูรักษาเปิด – ปิด โดยเปิดเวลา 6

โมงเช้า ปิด 6 โมงเย็น การเปิดปิดประตูเมืองจะใช้สัญญาณคือ กลองตีย่าเป็นสัญญาณเรียกว่า กลองย่ารุ่ง และ กลองย่าค่ำ ในระหว่างปิดประตูเมืองห้ามคนเข้าออกอย่างเด็ดขาดผู้ฝ่าฝืนมีโทษถึงประหารชีวิต

จังหวัดน่านและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน (2552)

เมืองน่าน มีโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองที่ยังคงเหลือให้เห็น เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นถึงการกำหนดโครงสร้างและองค์ประกอบของเมืองตามแนวคิดการวางผังเมืองแบบล้านนาโบราณ เป็นแบบแผนหรือการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งที่คล้ายคลึงกันเกือบทุกเมืองในดินแดนล้านนา เช่น เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา เชียงตุง เชียงรุ่ง เมืองยอง ประกอบด้วย กำแพงเมือง ประตูเมือง ชวงหรือลานโล่ง วัด วังหรือคุ้ม กำแพงเมืองและประตูเมืองน่าน กำแพงเมืองที่เห็นในปัจจุบัน ได้รับการซ่อมแซมและสร้างขึ้นใหม่ในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเป็นผู้ครองนครน่าน โดยสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2400 เป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนมี 4 ด้าน ขนาดกำแพงกว้าง 20 เส้น ยาว 40 เส้น เนื่องจากตัวเมืองน่านมีลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทิศหน้าเมืองออกสู่น่านน่าน ซึ่งเป็นด้านตะวันออก ด้านยาวของกำแพงทอดไปตามลำน้ำน่าน ตัวกำแพงสูงจากพื้นดินประมาณ 2 วา มีเชิงเทินกว้าง 3 คอก ประกอบด้วยใบเสมาตั้งอยู่บนเชิงเทิน ชุมประตูและป้อมเป็นทรงเรือนยอด ที่มุมกำแพงก่อป้อมไว้ทั้งสี่แห่ง มีปืนใหญ่ประจำป้อมๆ ละ 1 กระบอก มีประตู 7 ประตู และมีคูเมืองล้อม 3 ด้าน เว้นด้านตะวันออกซึ่งเป็นลำน้ำเดิมกั้นอยู่ วังหรือคุ้ม องค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งของเมืองโบราณ คือวังหรือคุ้ม ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของเจ้าผู้ครองนครและญาติพี่น้อง ซึ่งมักตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ที่ดินจำนวนมากในบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านขึ้นในเป็นของเจ้าผู้ครองนครน่านและญาติพี่น้อง วัดเป็นองค์ประกอบสำคัญของเมืองโบราณล้านนาอย่างหนึ่ง บริเวณเมืองน่านสมัยประวัติศาสตร์ มีวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาในเมืองน่าน ชวง (ลานโล่ง) เป็นองค์ประกอบหลักที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองโบราณล้านนา เป็นพื้นที่โล่งว่างขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้กับวังและศาสนสถาน มีบทบาทหน้าที่หลายประการ เช่น ใช้ประกอบพระราชพิธีต่างๆ ใช้สวนสนาม ฝึกซ้อมทหาร เป็นที่ตั้งตลาดนัด ใช้ในงานเทศกาลต่างๆ และเป็นพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน สะดือเมืองหรือวิญญูณเมือง ตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมือง สำหรับเมืองน่าน สันนิษฐานว่าต้นโพธิ์กลางชวงเมือง ระหว่างคุ้มหลวงและวัดหลวง น่าจะเป็นบริเวณที่ตั้งหลักเมืองน่านในอดีต ที่อยู่อาศัยของราษฎร คุ้มเจ้านาย เชื้อพระวงศ์อยู่บริเวณรอบคุ้มหลวง บริเวณเดชเมืองและอายุเมือง ส่วนขุนนาง ข้าราชการ พ่อค้าคหบดี ไพร่พลเมือง จะอยู่บริเวณศรีเมือง อดสาหะเมืองและมนตรีเมือง ชุมชนที่อยู่บริเวณกำแพงเมืองเรียกว่า “ในเวียง” และชุมชนที่อยู่นอกกำแพงเมืองเรียกว่า “นอกเวียง”

ฐิติมา วิทยาวงศรุจิ และคณะ (2554)

ผังเมืองน่านและการสร้างเมืองตามคติล้านนา กำหนดองค์ประกอบหลักของเมืองไว้คือ กำแพงเมือง ประตูเมือง คุ้ม ชวงเมือง วัด ตามตำแหน่งการตั้งตามหลักโหราศาสตร์เพื่อเป็นมงคลแก่เมือง ผู้ครองนครและราษฎรเมืองน่านยังคงมีองค์ประกอบตามหลักทฤษฎีเมืองที่สมบูรณ์ กำแพงเมืองด้านตะวันออกมีประตูไชยสำหรับเจ้านายเสด็จทางชลมารค ประตูน้ำเข้มสำหรับการค้าขาย กำแพงเมืองด้าน

เหนือมีประตูริมสำหรับเดินทางสู่ทางทิศเหนือ ประตูมร ทำถนนมหายศไปวัดสวนตาล กำแพงเมืองด้าน ตะวันตกมีประตูปล่อยน้ำสำหรับชาวเมืองเดินทางเข้า-ออก ประตูหนองน้ำสำหรับออกไปทำไร่นานอก เมืองกำแพงเมืองใต้มีประตูเชียงใหม่สำหรับทางออกไปต่างเมือง ประตูท่าสี่สำหรับนำศพไปเผานอกเมือง นอกกำแพงทุกด้านยกเว้นด้านตะวันออกที่มีแม่น้ำน่านจะขุดคูไว้ป้องกันเมือง

2.2.2 เมืองน่านสมัยรัตนโกสินทร์

พิษณุ จันทรวิทัน (2539)

การเดินทางไปหัวเมืองลาวเฉียงของนายปีแอร์ โอร์ด ผู้ช่วยที่ปรึกษากฎหมายชาว เบลเยียม ระหว่าง พ.ศ. 2440 - 2441 มณฑลลาวเฉียงมีเชียงใหม่เป็นเมืองหลักประกอบด้วยหัวเมือง 6 หัวเมืองคือ เชียงใหม่มีเจ้านครเชียงใหม่ มีข้าหลวงคือพระยาทรงฯ เมืองย้อยเขตเชียงใหม่คือเชียงราย ข้าหลวงได้แก่ ขุนอรธธา (นายอรธ สूरวงศ์) น้องชายพระยาทรง ลำพูน ลำปาง เมืองเถิน เมืองแพร่ และ เมืองน่าน ข้าหลวง คือ เจ้าหมื่นมหาตเล็ก อำนาจหน้าที่ของข้าหลวงจะดูแลกำกับงานบริหารราชการทุก เรื่อง จะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของข้าหลวงใหญ่ที่เชียงใหม่ เจ้านายของเมืองน่านมีตำแหน่งการปกครอง ทั้งหก ซึ่งพึงจะมีการจัดแบ่ง คือ เจ้านครเมืองน่านเจ้าสุริยวงศ์ (เจ้าสุริยพงศ์ผริตเดช) เจ้าอุปราชดูแลศาล ยุติธรรม เจ้าราชวงศ์ดูแลกรมมหาดไทย เจ้าราชบุตรดูแลกรมทหาร เจ้าสุริยวงศ์ดูแลกรมวัง เจ้าน้อยบุรงค์ ดูแลกรมนา เจ้าน่านสุทธิสารดูแลกรมคลัง แต่ละกรมมีศาลของตนเอง ศาลสถิตยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาล อาญา

สร้อย สร้อยกุล (2539)

ในเรื่องการรวมหัวเมืองประเทศล้านนาไทยสู่ส่วนกลาง พ.ศ. 2427 - 2476 แสดงให้เห็น การจัดการการปกครองของรัฐบาลกลางภายใต้ต้นนโยบายรวมอำนาจสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยเหตุผลนี้ ทางการเมืองของสยาม ทำให้เจ้านายประเทศราชถูกกลืนอำนาจอย่างค่อยเป็นค่อยไป ในช่วงก่อน ปฏิรูปการปกครองหัวเมือง ประเทศราชล้านนามีลักษณะพิเศษ คือ เดิมเป็นอาณาจักรที่เจริญรุ่งเรือง มี กษัตริย์ปกครองสืบสันตติวงศ์มาช้านาน มีขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ภาษา และวิถีชีวิตเป็น เอกลักษณะของตนเอง มีความดีความชอบ มีความสัมพันธ์กับรัฐบาลกลาง ที่ตั้งอยู่ระหว่างไทยกับประเทศ เพื่อนบ้าน มีความสำคัญด้านจตุตศาสตร์ โครงสร้างทางการเมืองการปกครองใช้รูปแบบเดิมที่เคยใช้มา ก่อน แต่ละเมืองประกอบด้วยตำแหน่งเจ้าชั้น 5 ใบ ได้แก่ เจ้าผู้ครองนคร พระยาอุปราช พระยาราชวงศ์ พระยาราชบุตร และพระยาบุรีรัตน์ มีฐานะเหมือนกษัตริย์และราชวงศ์ ตำแหน่งเจ้าชั้น 5 ใบนี้รัฐบาล กลางเป็นผู้แต่งตั้งตามที่เจ้านายชั้นสูงเสนอมา มีคณะกรรมการเรียกว่า เค้าสนามหลวง ซึ่งประกอบด้วย เจ้านายชั้นสูง และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 32 คน ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาเจ้าผู้ครองนคร โครงสร้างนี้คงรูปแบบเดิมถึงสมัยปฏิรูปการปกครองมณฑล เหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พ.ศ. 2445 เปิดโอกาสให้รัฐบาล กลางเข้าจัดการการปกครองได้อย่างเต็มที่ โดยส่งกำลังทหารเข้าปราบ ปลดเจ้านายเมืองแพร่ แล้วให้ ข้าราชการจากส่วนกลางดำรงตำแหน่งทั้งหมด อำนาจของรัฐบาลกลางเพิ่มมากขึ้น มณฑลพายัพ ช่วง พ.ศ. 2458 - 2468 ลักษณะการจัดระเบียบแบบแผนเหมือนมณฑลที่จังหวัดแพร่ แล้วรวมกับมณฑล

พ่ายแพ้เป็นมณฑลภาคพ่ายแพ้ ช่วงสุดท้ายของระบบเทศาภิบาล (2468 - 2476) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกเลิกระเบียบแบบแผนต่างๆ และยุบเลิกตำแหน่งและหน่วยงาน ยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนคร กำหนดว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นไป หากตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครในจังหวัดใดว่างลงจะไม่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งอีก ส่วนเจ้าผู้ครองนครที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ได้เงินเดือนต่อไปจนพิราลัยใน พ.ศ. 2486 หลังการเปลี่ยนปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ยุบเลิกระบบเทศาภิบาลและมณฑลเทศาภิบาล ใน พ.ศ. 2476

ชวลีย์ ณ ถลาง (2541)

หัวเมืองประเทศราชที่สำคัญทางเหนือ ได้แก่ เมืองน่าน เมืองเชียงใหม่ เมืองสิงห์ หัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ หมายถึงดินแดนภาคเหนือของประเทศ บรรดาหัวเมืองประเทศราชต่างมีโครงสร้างทางการปกครองที่เรียกว่า เจ้าชั้น 5 ใบ นอกจากเจ้าผู้ครองเมืองแล้วยังมีพระยาอุปราช พระราชบุตร พระยาราชวงศ์ พระยาบุรีรัตน ในเมืองน่านพระยาอุปราช เรียกว่า พระยาหอหน้า พระยาบุรีรัตน เดิมเรียกว่า พระยาเมืองแก้ว พ.ศ. 2399 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงยกตำแหน่งผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และน่าน ให้มีตำแหน่งเป็นเจ้า พ.ศ. 2396 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอีก 3 ตำแหน่ง คือ เจ้าราชภาคินัย พระยาอัครการโกศล พระยาไชยสงคราม พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งอีก 3 ตำแหน่ง คือ เจ้าราชภาคินัย เจ้าราชสัมพันธวงศ์ และเจ้าสุริยวงศ์ พ.ศ. 2438 โปรดเกล้าฯ เพิ่มอีก 6 ตำแหน่ง คือ เจ้าทักษิณนิเทศน์ เจ้านิวศอรุณ เจ้าประพันธ์พงษ์ เจ้าวรญาติ และเจ้าไชยวรเชษฐ์ อำนาจการปกครองอยู่ในมือเจ้าผู้ครองนครและผู้ช่วยอีก 4 ตำแหน่ง เหนือคณะกรรมการที่ปรึกษาที่เรียกว่า เค้านามหลวง มีสมาชิก 32 คน ที่ตั้งของเค้านามหลวงอยู่ในบริเวณคุ้ม หรือวังที่ประทับของเจ้าในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือ เมืองแพร่ เมืองน่าน เรียกว่า หอค้า ความหละหลวมทางการปกครองของหัวเมืองประเทศราชทำให้เมืองขึ้นต่างๆ ไม่อยู่ในอำนาจของหัวเมืองประเทศราชตลอดไป การเสียดินแดน 2 ครั้ง ได้แก่ พ.ศ. 2435 เสียหัวเมืองเจ็ดหัวทั้ง 5 และหัวเมืองกระเหรี่ยงให้อังกฤษ พ.ศ. 2436 เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแก่ฝรั่งเศส รายได้ของหัวเมืองประเทศราชมาจากทรัพยากรธรรมชาติในน้ำ ในดิน รายได้จากการประมง รายได้จากส่วย รายได้จากการทำสงคราม เจ้านายทั้ง 5 ตำแหน่ง มีบทบาททางการเมือง อาจเลื่อนฐานะเป็นเจ้าผู้ครองนครทุกพระองค์ ประเทศราชในหัวเมืองฝ่ายเหนือมีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองของตน โดยทุกๆ 3 ปี จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ ต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้ทางกรุงเทพฯ เพื่อแสดงความจงรักภักดี และต้องส่งส่วยมาถวายพระมหากษัตริย์ทุกปี ได้แก่ ไม้สัก งาม้าง น้ำรัก ฯลฯ ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออังกฤษเริ่มแผ่อิทธิพลเข้าไปในพม่า นโยบายทางการปกครองของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เริ่มเปลี่ยนไป เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของและความมีอำนาจ รัฐบาลเริ่มส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปยังหัวเมืองในโอกาสต่างๆ พ.ศ. 2417 ส่งพระนรินทรราชเสนี เป็นข้าหลวงสามหัวเมืองดูแลราชการเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน พ.ศ. 2428 ตั้งข้าหลวงที่สองประจำที่เมืองน่าน เป็นตัวแทนของรัฐบาลกลาง ประจำอยู่ ณ หัวเมืองประเทศราช พ.ศ. 2427 โปรดให้พระเจ้านองยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ดำรงตำแหน่ง

ข้าหลวงพิเศษ มีอำนาจจัดการราชการในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือได้เต็มที่ จัดโครงสร้างการปกครองใหม่ ตั้งกรมขึ้น 6 กรม คือ กรมมหาดไทย กรมทหาร กรมยุติธรรม กรมคลัง กรมวังและนา พ.ศ. 2436 โปรดให้พระยาสุรเดชไปจัดการราชการในหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2436 เจ้าเมืองน่านตัดสินใจเข้าอยู่ในความคุ้มครองของรัฐบาลสยามจากสาเหตุปะทะกันที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสทำให้สยามเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศสไป โดยให้พระพรหมสุรินทร์ ข้าหลวงประจำเมืองน่าน แนะนำเจ้านายในเมืองน่าน ในการปกครอง การเก็บภาษีอากร พ.ศ. 2443 กระทรวงมหาดไทยเปลี่ยนความเป็นประเทศราชเป็นมณฑลเทศาภิบาล สำหรับปกครอง มณฑลแบ่งเขตเป็นนครและเมือง ในนครเชียงใหม่และนครน่านยังแบ่งเขตการปกครองเป็นหัวเมืองชั้นใน และหัวเมืองชั้นนอก

ชาติรี เจริญศิริ (2549)

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 พม่าเพิ่มความเข้มงวดในการปกครองล้านนามากขึ้น ระบบการปกครองล้านนาเหมือนระบบการปกครองของพม่า มีการแต่งตั้งผู้ปกครองในระดับต่างๆ ให้สอดคล้องกับการปกครองของพม่า ตำแหน่งต่างๆ แต่งตั้งโดยตรงจากราชสำนักพม่า ผู้ปกครองท้องถิ่น ต้องอยู่ในความดูแลจากขุนนางพม่าที่ส่งมาปกครองล้านนา พม่าส่งขุนนางมาปกครองเชียงใหม่ พ.ศ. 2207 - 2210 จากนั้นผู้ปกครองถูกแต่งตั้งจากพม่าสืบเนื่องมา พม่าลดฐานะผู้ปกครองจากกษัตริย์ประเทศราชเป็นขุนนาง คือ เมียวหุ่่น ซึ่งได้รับการแต่งตั้งผ่านที่ประชุมอัครเสนาบดี อันเป็นองค์กรการปกครองที่สำคัญแห่งราชอาณาจักรพม่า พม่ามีอิทธิพลเหนือล้านนามาจนถึง พ.ศ. 2317 พระเจ้าตากสินมหาราชตีเมืองเชียงใหม่ และหัวเมืองล้านนาจึงยุติบทบาทพม่าที่มีอิทธิพลเหนือล้านนามาตั้งแต่บัดนั้น พม่ามีอำนาจเหนือการปกครองระหว่าง พ.ศ. 2103 - 2317 นาน 214 ปี เชียงใหม่มีอิทธิพลต่อเมืองน่านระหว่าง พ.ศ. 1993 - 2101 นาน 108 ปี เมื่อพระเจ้าติโลกราชยกทัพจากเชียงใหม่มาตีนครน่าน พ.ศ. 1993 ตั้งขุนนางมาครองนครน่านสืบต่อมา 18 คน พ.ศ. 2326 เมืองน่านถูกทิ้งร้าง รัชกาลที่ 1 ให้เจ้ามงคลวรยศไปครองนครน่าน แต่สละให้เจ้าอัครวรปัญญา ครองแทน นครน่านจึงอยู่ในอำนาจรัฐสยามจนสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงปรับเปลี่ยนการปกครองหัวเมือง เป็นมณฑลเทศาภิบาล กรุงเทพส่งข้าหลวงประจำเมืองมากำกับดูแลการบริหารของเจ้าผู้ครองนคร (เจ้ามหาพรหมสุรธาตา) เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พิราลัยใน พ.ศ. 2474 มิได้มีการแต่งตั้งผู้ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครน่านอีก การสืบทอดสิ้นสุดลง พ.ศ. 2446 รัชกาลที่ 5 สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ขึ้นเป็นพระเจ้านครน่าน มีพระนามจารึกในสุพรรณบัฏ ว่า พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุระมหา ราชนวชาธิบดี สุจริตจารีราชานุภวรักษ์ วิบุลย์ศักดิ์กิติไพศาล ภูบาล บพิตร สถิตย์ ณนันทราชวงษ์ โปรดให้สร้างหอคำเป็นอาคารไทยผสมตะวันตกใช้เป็นที่ว่าการและที่ประทับเมื่อปี พ.ศ. 2446

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2551)

สมัยรัตนโกสินทร์การปกครองหัวเมืองประเทศราช มีการแต่งตั้งเจ้าชั้น 5 ใบ ได้แก่ เจ้าหลวง พญาอุปราชหรือเจ้าหอหน้า พญาราชวงศ์ พญาราชบุตร พญาบุรีรัตน์ ซึ่งมีสิทธิ์ที่จะขึ้นเป็นเจ้าหลวง

ได้ รัฐบาลได้รวมประเทศราชและหัวเมืองชั้นนอกสู่มณฑลเทศาภิบาล รวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางระหว่าง พ.ศ. 2417 – 2435 การรวมศูนย์อำนาจมาถึงเชียงใหม่ พ.ศ. 2436 เชียงราย พ.ศ. 2442 ลำปาง แพร่ น่าน พ.ศ. 2446 เริ่มมีเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางเข้ารับราชการในตำแหน่งต่างๆ พ.ศ. 2442 ประกาศยกเลิก ระบบหัวเมืองประเทศราช งดประเพณีถวายดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เปลี่ยนชื่อมณฑลลาวเฉียงเป็นมณฑลพายัพ พระราชกำหนดการปกครอง พ.ศ. 2443 ที่เกี่ยวกับมณฑลพายัพได้นำไปสู่ระบบเสนาและผู้ช่วยทั้งหกตำแหน่ง ได้แก่ ปลัดเมือง จำเมือง สัสดี แพ่ง ศุภมาตรา สารเลข โดยข้าราชการจากส่วนกลางดำรงตำแหน่งเหล่านี้ มีข้าหลวงประจำเมืองมาใช้อำนาจในการปกครอง เจ้าหลวงไม่มีหน้าที่ปกครองบ้านเมืองโดยตรง เป็นการลดอำนาจการอุปถัมภ์ของเจ้าในเมืองต่างๆ ลงทั้งหมด ในหัวเมืองล้านนาไม่มีเหตุการณ์รุนแรงนอกจากเรื่องเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2445 ถูกปราบปรามสำเร็จใน วันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2445 ปี พ.ศ. 2458 ประกาศให้รวมหัวเมืองฝ่ายเหนือขึ้นเป็นมณฑลให้เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองลำปาง เป็นมณฑลมหाराษฎร์ ตั้งที่ว่าการมณฑลที่จังหวัดลำปาง ต่อมารวมมณฑลมหाराษฎร์ กับมณฑลพายัพตั้งเดิม ที่ว่าการมณฑลอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2476 ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล และประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ โดยแบ่งเป็นภาคๆ ขึ้นตรงกับกระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2500 ยกเลิกการปกครองแบบภาคให้ทุกจังหวัดขึ้นตรงกับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ การยกเลิกระบบเทศาภิบาลโดยยกเลิกหน่วยงานที่ไม่เหมาะสมรวมทั้งจะยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมืองโดยเด็ดขาด ซึ่งกำหนดไว้ว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2469 เป็นต้นไป จากตำแหน่งเจ้าเมืองที่ลึกลงจะไม่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ส่วนเจ้าเมืองที่มีชีวิตอยู่ก็จะได้เงินเดือนจนถึงพิราลัย พลตรีเจ้าแก้ววันรัฐฯ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์สุดท้ายและเป็นเจ้าหลวงเมืองสุดท้ายที่พิราลัยในปี พ.ศ. 2482 เจ้าหลวงเมืองน่าน เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2474 ในสมัยของเจ้านันทวรฤทธิเดชฯ และพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ (ที่ทรงได้รับการสถาปนาเกียรติยศสูงกว่าเจ้าเมืองน่านองค์ก่อน) ได้สร้างหอคำขึ้นใหม่แทนของเดิมช่วงหลัง พ.ศ. 2429 เมื่ออังกฤษยึดพม่าและฝรั่งเศสขยายอำนาจมาหลวงพระบาง เมืองน่านกลางเป็นหัวเมืองชายแดนที่สำคัญในการรักษาชายแดน รักษาอิทธิพลของสยาม เหนือดินแดนปกครองของเมืองน่าน พ.ศ. 2433 รัฐบาลสยามแต่งตั้งข้าหลวงมาประจำที่เมืองน่านครั้งแรก ปี พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสศุกคาม (วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112) สยามต้องเข้ามาปฏิรูปการปกครองเมืองน่าน ตั้งอำนาจสู่ศูนย์กลาง เนื่องจากฝรั่งเศสต้องการดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ในการปกครองของเมืองน่าน พ.ศ. 2439 รัฐบาลกลางเข้าปฏิรูปการปกครองในเมืองน่านอย่างจริงจัง ทำให้เมืองน่านยกเลิกกฎหมายอาณาจักรหลักคำ เปลี่ยนเป็นใช้กฎหมายจากกรุงเทพฯ เกิดกบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่หลังปราบปรามเสร็จ รัฐบาลเร่งเปลี่ยนแปลงการปกครองหัวเมืองประเทศราช แม้จะถูกลอบทบาทของเจ้าเมืองแต่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ก็ได้โปรดเกล้าฯ เลื่อนยศเป็นพระเจ้านครน่าน ซึ่งเป็นเจ้าเมืองประเทศในล้านนาองค์เดียวที่ได้รับยศฐานันดรศักดิ์นี้ หลักจากได้เลื่อนยศแล้วพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ก็ได้สร้างหอคำหรือคุ้มหลวงขึ้นใหม่ ซึ่งอาคารหลังนี้ออกแบบโดยเจ้าราชดนัย (เจ้าน้อยยอดฟ้า) บุตรของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ หอคำนี้มีรูปทรงคล้ายกันกับคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่ ซึ่งเจ้าราชดนัยย้ายกลับมาเมืองน่านตามคำสั่งของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เมื่อปี พ.ศ. 2446 หลังเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ และได้ออกแบบเรือนเจ้าสร้อยฟ้า

ธิดาของตนที่มีรูปแบบคล้ายกับคัมเจ้าเทพมาลาที่มีอิทธิพลของโคลเนียลผสมอยู่ด้วย คือหลังคาของทรงมะนิลา มีลายฉลุเชิงชาย มีมุขเป็นหัวแหลมเหลี่ยมยื่นออกมาทั้งซ้ายและขวา มุขฝั่งซ้ายเป็นระเบียงเชื่อมต่อกับบันไดทางขึ้น

สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2552)

นครน่านซึ่งอยู่ในเขตภาคเหนือติดต่อกับประเทศลาวมีความสัมพันธ์กับนครหลวงพระบางมากกว่าล้านนา จากประวัติศาสตร์ที่อยู่ในการปกครองของเชียงใหม่ เข้าเป็นประเทศราชของกรุงเทพในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อสยามยกหลวงพระบางฝั่งขวาให้ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2447 ตามสนธิสัญญาไทย – ฝรั่งเศส 13 ก.พ 1904 ด้วยเจ้าอุปราชหลวงพระบาง ยึดเมืองเชียงแมน เมื่อ 21 สิงหาคม 2437 ต่อมา ตุลาคม 2437 เจ้านครหลวงพระบางส่งคนมาปกครองเมืองหงสา เมืองไชยบุรี เพราะเมืองเงินมีบ่อเกลือใหญ่ชื่อ บ่อเจ้า ซึ่งเจ้านครน่านและเจ้านครหลวงพระบางอ้างสิทธิในบ่อเจ้าเมืองเงิน 3 เมษายน 2440 หลวงพระบาง ส่งคนมาตั้งที่บ่อเจ้า แต่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ทำหนังสือแสดงสนธิว่าบ่อเจ้าอยู่ในปกครองของเมืองน่านตั้งแต่ พ.ศ. 2331 ไทลื้อเมืองเงินนั้น รัชกาลที่ 1 กวาดต้อนมาจากเมืองหลวงภูคา ริมน้ำโขงแล้วยกให้เจ้านครน่าน เพราะความซื่อสัตย์ต่อไทย

จังหวัดน่านและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน (2552)

ในปี พ.ศ. 2331 เจ้าอัตถวรปัญญา ได้ลงมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ณ กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอัตถวรปัญญาเป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน และแต่งตั้งเจ้าสุมนเทวราชขึ้นเป็นพระยาหอหน้า อันเป็นตำแหน่งเจ้าอุปราช ล่วงมาถึงปีพ.ศ.2343 เจ้าอัตถวรปัญญา ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตย้ายจากรัชกาลที่ 1 ย้ายกลับไปตั้งที่เมืองน่านซึ่งถูกทิ้งร้าง พร้อมทั้งได้ก่อสร้างกำแพงและบูรณะเมืองขึ้นใหม่ เมื่อเจ้าอัตถวรปัญญาถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2353 เจ้าสุมนเทวราชก็ได้ครองเมืองน่านสืบต่อมา ในปี พ.ศ. 2360 เมืองน่านเกิดอุทกภัย เจ้าสุมนเทวราชจึงได้ย้ายเมืองไปตั้งขึ้นใหม่ ณ บริเวณดงพระเนตรช้างทางตอนเหนือ เรียกว่า เมืองเวียงเหนือ เมืองน่านตั้งอยู่ที่เมืองเวียงเหนือมาจนถึงปี เวลานั้นมีเจ้านันทวรฤทธิเดช กุลเชษฐมหันต์ไชย นันทบุรุมมหาราชวงศาธิบดี เป็นเจ้าผู้ครองนคร ห่างจากบริเวณกำแพงเมืองเก่าไปมาก เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ จึงได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอย้ายเมืองกลับไปตั้งยังที่เดิม และสร้างกำแพงเมืองขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ. 2435 แบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล ได้ทรงส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย มากำกับดูแลการบริหารบ้านเมือง เรียกชื่อตามตำแหน่งทำเนียบว่า ข้าหลวงประจำเมือง ในปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการให้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็นพระเจ้านครน่าน มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ไชย นันทบุรุมมหาราชวงศาธิบดี สุจริตจาริราชานุภวรักษ์ วิบุลย์ศักดิ์กิติไพศาล ภูบาลพิพิธ สติถย์ณนันทราชวงษ์ เมื่อพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2461 เจ้ามหาพรหมสุรธาดา (เจ้าอุปราช) ได้ขึ้นครองเมืองน่าน เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดาถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ.

2474 ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครจึงถูกยุบนับตั้งแต่นั้นเป็นมา และเมืองน่านก็ได้กลายมาเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทยในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

2.3 การศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้มีความจำเป็นที่จะต้องทำการศึกษาถึงความหมายของคำว่า คุ่ม เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย และกำหนดตัวแปรทางการศึกษาวิจัยเรื่อง คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน ในงานศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา : คุ่ม ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน โดยในเขตเมืองเก่ามีรายละเอียดดังนี้ เขตเมืองเก่าของจังหวัดน่าน หรือที่เรียกว่าใจเมืองน่าน มีพื้นที่ 0.18 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นพื้นที่ตามมติของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 กันยายน พ.ศ. 2548 และตามประกาศคณะกรรมการการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ลงวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2549 ด้วยเจตนารมณ์จะให้คุ่มครองพื้นที่เป็นมรดกสำคัญของชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า โดยมีคณะกรรมการ การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า น่าน ซึ่งมีผู้ว่าราชการการเป็นประธานเป็นผู้กำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา โดยอิงแผนแม่บท ซึ่งคณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบแล้ว ในปี พ.ศ. 2548 และต้องศึกษาแนวทางการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมประเภทคุ่ม เพื่อความเข้าใจถึงรูปแบบ และวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และความเข้าใจในสถาปัตยกรรมประเภทคุ่ม

2.3.1 แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2537)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สถาปัตยกรรมของชาวบ้านและรวมไปถึงเรือนพักอาศัยที่มีรูปแบบทางประเพณีนิยมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะกิจ ตลอดจนจนถึงอาคารอื่นๆ นอกเหนือจากเรือนพักอาศัย แต่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในการดำรงชีพของชาวบ้าน คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพบว่า จะเข้าใจสภาพของสังคม (Society) ได้ชัดเจนขึ้นเพราะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของประชาชน (Popular Culture) ที่แฝงอยู่กับตัวอาคารซึ่งเป็นการสร้างสรรค์อย่างหนึ่งของมนุษย์ เป็นตัวอย่างที่แสดงการแก้ปัญหา เป็นการออกแบบที่ตรงไปตรงมาและชัดเจน รูปทรงของบ้านได้ประมวลเนื้อที่สนองความต้องการอย่างเหมาะสมตามเนื้อหาที่ต้องการ บ้านพื้นถิ่น (Vernacular house) เป็นตัวอย่างที่แสดงถึงประสิทธิภาพ ความประหยัด ความรู้สึก และภูมิปัญญา เพื่อให้ความรู้ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นพัฒนาขึ้นในแนวทางและแนวคิดจำเป็นต้องค้นคว้ารวบรวมข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้กว้างขวาง เพราะจะเป็นพื้นฐานให้เกิดการวิเคราะห์ตีความในแนวคิด แนวทางการศึกษาค้นคว้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มี 2 แนวทาง แนวทางแรกเป็นแนวทางของสถาปนิกที่มีพลังสร้างสรรค์สูง แนวทางที่สองเป็นแนวทางการศึกษาที่ต้องค้นคว้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วยระบบวิธีการศึกษาเป็นระบบ และมีขั้นตอนมุ่งหมายเพื่อศึกษาค้นคว้าให้เห็นคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งมีหลายแง่ หลายความหมาย ทั้งคุณค่าในฐานะรูปแบบเฉพาะทางวัฒนธรรม รูปแบบที่มีเอกลักษณ์ของภูมิภาค คุณค่าในฐานะสะท้อนฐานะของชุมชน นอกจากนั้นยังเป็นการศึกษาเพื่อเห็นกระบวนการวิวัฒนาการของอาคารพื้น

ถิ่น เพื่อเป็นแนวสำหรับมาประยุกต์ใช้กับสมัยปัจจุบัน ทาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงรูปทรงอาคาร ศึกษา ถึงระบบการก่อสร้าง ศึกษาเพื่อเปรียบเทียบรูปทรงเชิงชาติพันธุ์วิทยา ศึกษาถึงคติความเชื่อที่ผูกพันกับ รูปทรง ศึกษาเพื่ออนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น วิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเป็น การศึกษาจากอาคารที่มีอยู่จริงจึงไม่ค่อยจำเป็นต้องตั้งสมมติฐานขึ้น แต่เป็นการศึกษาข้อมูลที่ได้และมีด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลในแง่มุมต่างๆ จึงจะพบคำตอบภายหลัง คำตอบที่ได้ย่อมขึ้นกับวิธีการสอบสวนและ ตรวจสอบข้อมูลโดยคล้อยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่ผู้ศึกษาได้ตั้งเป็นความมุ่งหมายแต่แรกและเป็น การศึกษาได้ทั้งการศึกษาเฉพาะกรณี และการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อแสวงหารูปแบบเฉพาะถิ่น 3 วิธีการ ของ R.W. BRUN SKILL สรุปไว้ว่า แนวทางการศึกษา สรุปเป็นหัวข้อใหญ่ๆ ได้คือ 1. การแบ่งประเภท ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบ่งได้ 3 ประเภท ได้แก่ อาคารประเภทที่พักอาศัย (Domestic Architecture) อาคารทางเกษตรกรรม (Agricultural Architecture) อาคารอุตสาหกรรมของชาวบ้าน (Industrial Vernacular) 2. การศึกษาสำรวจที่ตั้ง โดยศึกษาสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพ ทางธรณีวิทยา 3. การศึกษารายละเอียดของส่วนประกอบอาคารจากวัสดุและวิธีการก่อสร้าง โดยแยก ส่วนประกอบออกเป็น ผนัง วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง (Walling : Construction and Material) หลังคา – รูปร่าง และวิธีการก่อสร้าง (Roofing : Shape, Construction and Material) แพลนและรูปตัด (Plan and Section) รายละเอียด (Architectural Detail) บันได ประตู หน้าต่าง

จากหัวข้อนี้สามารถนำไปเป็นหัวข้อย่อยในการศึกษาเฉพาะกรณี การศึกษาเบื้องต้นต้อง ค้นคว้าหาลักษณะรูปแบบอาคาร โดยการสำรวจ วัดขนาด เขียนร่างภาพ ถ่ายภาพเก็บไว้เป็นข้อมูล เบื้องต้น ตามหลักการศึกษาศาปัตยกรรม นำมาเขียนแบบรายละเอียด แพลน รูปด้าน รูปตัด รูป Isometric หรือทัศนียภาพ (Perspective) เพื่อศึกษาปริมาตรของรูปทรง ปริมาตรของพื้นที่ (Space) ความสัมพันธ์ของปริมาตรพื้นผิว (Surface) ความสัมพันธ์ของเนื้อที่ภายในอาคาร ทำให้เราทราบเบื้องต้น คือ ลักษณะของอาคารเพื่อตีความจากการวิเคราะห์ โดยวิเคราะห์เนื้อที่ใช้สอย ความสัมพันธ์ของเนื้อที่ใช้ สอย กิจกรรมที่เกิดขึ้นในเนื้อที่ใช้สอยตามเวลาและฤดูกาล ความสัมพันธ์ของกิจกรรมและพฤติกรรมทาง วัฒนธรรม อันเป็นผลจากคติความเชื่อ แบบแผนการดำรงชีวิตที่มีผลต่อกิจกรรม หลักการวิเคราะห์นั้นใช้ การสังเกต (Observation) สัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของท้องถิ่นนั้นๆ วิเคราะห์ ระบบโครงสร้าง วัสดุก่อสร้าง วิธีการก่อสร้าง ระบบระบายอากาศภายในอาคาร การจัดพื้นที่ใช้สอยกับ สภาพแวดล้อมภูมิอากาศและทิศทางของแดดลม วิธีการแก้ปัญหาจากผลกระทบทางด้านคติ (การเลี้ยง และเปิดรับแสงแดด การรับลม การป้องกันฝนสาด การป้องกันลมพายุ)

เมื่อวิเคราะห์แล้วจึงประเมินคุณค่าเป็น 3 หัวข้อ คือ คุณค่าในการแก้ปัญหาเรื่อง ประโยชน์ใช้สอย คุณค่าของการก่อสร้างและการใช้วัสดุ คุณค่าทางความงาม (ความสัมพันธ์ของระนาบกับ พื้นที่) สัดส่วนและรูปทรง จังหวะการเจาะช่องแสง หน้าต่างกับผนังทึบ รูปทรงที่เป็นมวล (Mass) ระเบียบ และวิธีการตกแต่ง รายละเอียดของส่วนต่างๆ ผลของแสงเงาต่อรูปทรง การเคลื่อนไหวของที่ว่าง ความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างภายในกับที่ว่างภายนอก ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารกับสภาพแวดล้อมในเชิง องค์ประกอบทางความงาม การตกแต่งอาคารให้มีคุณค่า การค้นคว้าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต้องใช้

ความรู้ที่เป็นหลักวิชาการทางเหตุผล ซึ่งเป็นลักษณะภาวะวิสัย (Objective) กับการใช้ความรู้ที่เป็นประสบการณ์อันเป็นอัตวิสัย (Subjective) หรือจิตนิยมคู่กันไป

อรศิริ ปาณินท์ (2553)

เนื้อหาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต้องมีการศึกษาในลักษณะบูรณาการหลายสาขาทั้งสภาพแวดล้อมแบบธรรมชาติ ระบบนิเวศ สภาพกายภาพ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีความต่อเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ระบบสังคม เศรษฐกิจ ภูมิปัญญาที่สัมพันธ์กับการดำรงชีพ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การศึกษามีการกำหนดแผนการศึกษาได้ 3 แนวทางขึ้นอยู่กับประเด็นที่จะทำการศึกษาเพื่อให้รู้เรื่องราวใด คำถามที่ต้องการรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อาจอยู่ในช่วงความสัมพันธ์ใดก็ได้ ตั้งแต่ระบบนิเวศ รายละเอียดของตัวสถาปัตยกรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาเกี่ยวข้อง โดย 1. ศึกษาจากบริบทมายังตัวสถาปัตยกรรม (หรือศึกษาสภาพแวดล้อมไปสู่วิถีชีวิตไปสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสรุป) 2. ศึกษาสถาปัตยกรรมภายในรายละเอียดย้อนมายังบริบท (หรือศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปสู่วิถีชีวิตไปสู่ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมและสรุป) 3. ศึกษาวิถีชีวิตและปัจจัยที่ส่งผลมายังวิถีชีวิต (หรือศึกษาวิถีชีวิตไปสู่สภาพแวดล้อมและสรุป หรือศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปสู่วิถีชีวิตและสรุป ทั้ง 3 แนวทาง แสดงให้เห็นความหลากหลายของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ขึ้นอยู่กับคำถาม บางครั้งคุณค่าอาจไม่ได้อยู่ที่ตัวสถาปัตยกรรมแต่อาจรวมถึงความสัมพันธ์ต่างๆ ของเนื้อหา สถาปัตยกรรมท้องถิ่นแบบผังวัฒนธรรมของวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมกับธรรมชาติ มีภูมิปัญญาในการปรับตัวให้วิถีชีวิต อยู่ร่วมกันกับสภาพแวดล้อมอย่างสมดุล

อรศิริ ปาณินท์ (2553)

ก่อนทำการสำรวจภาคสนาม ศึกษาและทบทวนวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่อง หากไม่พบการศึกษาระบบนิเวศและสถาปัตยกรรมต้องศึกษาจากวิทยาการที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เชื่อมโยงไปยังสภาพทางกายภาพและวิถีชีวิตซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จะทำให้สามารถจินตนาการถึงสภาพแวดล้อมได้ ต้องศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ภาษา และวรรณคดี ที่เป็นหลักฐานสำคัญในการเชื่อมโยงการศึกษาเกี่ยวกับเมืองและสถาปัตยกรรมให้ความชัดเจนถึงความเป็นมา สภาพชีวิต ศึกษาทางด้านวัฒนธรรม ทำให้เข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิต ในการสำรวจ การพิจารณาขอบเขตด้านพื้นที่ และการปฏิบัติงานทำหน้าที่ 4 กลุ่ม คือ ทำผังหมู่บ้าน ผังบริเวณบ้าน ทคณียภาพความสัมพันธ์ระหว่างเรือนข้างเคียง ทำผังพื้นที่ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ รูปด้านรูปตัดเรือน ศึกษาเปรียบเทียบรูปทรงหลังคาของเรือนที่เป็นกรณีศึกษา สัมภาษณ์ประวัติความเป็นมาของครอบครัวที่ทำการสำรวจ ความเป็นมาของหมู่บ้าน ชีวิตการดำรงชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และอื่นๆ ซึ่งจะสามารถตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลภาคสนามได้

ศุภย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2554)

ในสมัยที่ชาวอังกฤษและชาวเดนมาร์คเข้ามาทำป่าไม้ในภาคเหนือได้นำแรงงาน ช่าง

ก่อสร้างชาวจีนที่มีฝีมือเข้ามา ชาวจีนตะวันตกและชาวจีนได้ทำรูปแบบบ้านใหม่เข้ามาสู่เมืองแพร่ สร้างบ้านชั้นล่างเป็นอิฐชั้นบนเป็นไม้สัก เนื่องจากในสมัยนั้นบ้านเมืองมีความจำเป็นต้องเร่งพัฒนาบ้านเมือง สร้างภาพลักษณ์ความมีอารยธรรมแบบตะวันตก เรือนเจ้านายในกรุงเทพฯจึงรับเอารูปแบบอาคารทางตะวันตกที่ได้รับความนิยมมาดัดแปลงให้เข้ากับเรือนพื้นเมือง เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบใหม่ เรียกว่า เรือนปั้นหยา มีหลังคาเป็นทรงสามเหลี่ยมชนกันสี่มุม และต่อมาพัฒนาเป็นเรือนที่ตกแต่งด้วยการฉลุไม้เป็นลวดลายที่เรียกว่า “ขนมปังขิง” (Ginger bread) ซึ่งแพร่หลายในประเทศอาณานิคมอังกฤษ ในสมัยวิคตอเรีย ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 – 20 การสร้างบ้านเรือนของเจ้านายและคหบดีในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการผสมระหว่างสถาปัตยกรรมตะวันตกกับแบบพื้นถิ่น เจ้านายล้านนาซึ่งมีความสัมพันธ์กับราชสำนักในกรุงเทพฯ ได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนี้มาจึงมีลักษณะเป็นเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ใช้รูปแบบการใช้สอยแบบเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมแต่มีลวดลายฉลุแบบขนมปังขิง ลวดลายนั้นนอกจากสวยงามแล้วยังระบายอากาศได้ดีเหมาะสมกับสภาพอากาศแบบเมืองร้อน เจ้านายทางเหนือเริ่มนำไม้สักเหลือตัดส่งออกใช้สร้างบ้านเรือน

2.3.2 สถาปัตยกรรมประเภทคุ้ม

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทคุ้ม พบคุ้มในเมืองเชียงใหม่ แพร่ และน่าน ดังนี้

วิบูลย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545)

จากข้อมูลสถาปัตยกรรมที่เหลือพบว่าสถาปัตยกรรมของเวียงแก้วหอคำของเจ้าหลวงเชียงใหม่ มีรูปแบบตามราชประเพณี โครงสร้างเป็นอาคารไม้หลายหลังเชื่อมต่อกันขนาดใหญ่โต เมื่อสิ้นเจ้าหลวงองค์นั้นก็จะมีรื้อมาสร้างเป็นศาสนสถานเช่นวิหารวัดพันเตาเดิมเป็นหอคำของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 5 เจ้านายที่รองลงมาจากเจ้าหลวง นิยมใช้รูปแบบเรือนเครื่องไม้ขนาดใหญ่ เป็นเรือนสำหรับเจ้านายชั้นสูงในเวียงเท่านั้น สมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (2416 – 2440) เริ่มมีรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มในยุคการผสมสถาปัตยกรรมพื้นเมืองเชียงใหม่กับสถาปัตยกรรมตะวันตก เพราะความแปลกใหม่และค่านิยมของเจ้าศักดิ์นาชั้นห้าใบที่ชอบความทันสมัยแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก คุ้มที่เหลือไว้ให้ศึกษาได้แก่ คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่) เป็นเรือนเครื่องไม้ชั้นบน ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน รูปแบบคุ้มแบบชาติตะวันตก (Colonial Architecture) คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) สถาปัตยกรรมร่วมสมัยกับเรือนเครื่องไม้ชั้นบน ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนแบบยุควิคตอเรีย (Victorian era) แบบจั่วมีการฉลุcribหน้าจั่วแบบเพดิเมนต์ (Pediment) ประดับฉลุลวดลายแบบพิมพ์ขนมปังขิง (Ginger Bread) รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้ม แบบช่างไม้ร่วมสมัย (Craftman Architecture) มาจากการศึกษาและเทคนิคช่างไม้ที่แพร่หลายจากชาวต่างชาติ จากโรงเรียนช่างไม้เชียงใหม่ รูปแบบเป็นเรือนไม้สองถึงสามชั้น แทนการมีได้ถุนสูงแบบสมัยก่อน แปลนแบบตรงไปตรงมาเป็นทรงกล่อง หน้าต่างเป็นบานเกล็ดไม้ มีแผงกันแดดและระเบียงหน้าบ้าน ผนังไม้ตีซ้อนกันในแนวนอนและแนวตั้ง เพดานสูงได้แก่ คุ้มหลวงริมปิง (รื้อแล้ว) รูปแบบคุ้มแบบสถาปัตยกรรมชาติตะวันตกยุคเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9

ยุคสุดท้าย เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กและก่ออิฐฉาบปูน มีเตาผิงและซุ้มทางเข้าด้านหน้า สำหรับเทียบรถยนต์ สร้างระหว่างปี พ.ศ. 2470 - 2476 โดยสถาปนิกชาวตะวันตก ได้แก่ คุ่มเจ้าหลวง เชียงใหม่องค์ที่ 9 (คุ่มเจดีย์งาม) อาคารหลักเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ คุ่มเจ้าอุปราชาเชียงใหม่องค์ที่ 9 เจ้าพงศ์อินทร์ ณ เชียงใหม่ (คุ่มรินแก้ว) อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น มุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ คุ่มเจ้าราชบุตร เชียงใหม่ องค์ที่ 9 (เจ้าวงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์แบบ Colonial Revival สรุปได้ว่า รูปแบบคุ่มเจ้าครองนครเชียงใหม่ มีแนวความคิดการเลือกรูปแบบ 3 ประการ คือ 1. รูปแบบสถาปัตยกรรมตามราชประเพณี สถาปัตยกรรมเวียงแก้วทองคำใช้เฉพาะเจ้าหลวง เจ้านายรองลงมาใช้รูปแบบเรือนเครื่องไม้ขนาดใหญ่ ใช้รูปแบบนี้จนถึงสมัยเจ้าหลวงองค์ที่ 6 2. รูปแบบสถาปัตยกรรมตามค่านิยมใหม่ รูปแบบผสมระหว่าง สถาปัตยกรรมพื้นเมืองเชียงใหม่กับสถาปัตยกรรมตะวันตก เป็นรูปแบบที่ใช้กันตั้งแต่เจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 7 - 8 จากการเข้ามาของชาวตะวันตก ในกิจการป่าไม้และการเผยแพร่ศาสนา 3. รูปแบบ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ อาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ ด้านหน้ามีที่จอดรถยนต์ สัดส่วนภายนอกไม่มีการผสมประสานกับสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมือง เป็นรูปแบบสุดท้าย ในสมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่ องค์ที่ 9 ก่อนสิ้นสุดเจ้าศักดิ์นาขันห้าใบ

วิทยุรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545)

ในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ. 2416 - 2440) เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 เริ่มมีรูปแบบคุ่มที่ผสมสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมืองเชียงใหม่กับสถาปัตยกรรมตะวันตก ด้วยความแปลกใหม่และค่านิยมของเจ้าศักดิ์นาขันห้าใบที่ชื่นชอบความทันสมัยของรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก คือ คุ่มเจ้าบุรีรัตน์เชียงใหม่ องค์ที่ 7 เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่ รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มแบบตะวันตก (Colonial Architecture) เป็นเรือนเครื่องไม้ชั้นบน และชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน คุ่มเจ้าราชวงศ์ (เจ้าชมชื่น ณ เชียงใหม่) เป็นเรือนเครื่องไม้ทรงปั้นหยาทั้งสองชั้น คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยแก้วมุงเมือง ณ เชียงใหม่) เป็น เรือนเครื่องไม้ชั้นบน ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนแบบยุควิคตอเรีย (Victorian era) แบบมีจั่วฉลุลาย มีหน้าจั่วแบบเพดิเมนต์ (Pediment) ประดับฉลุลวดลายเหมือนแกะจากพิมพ์ขนมปังซิง (Ginger Bread) คุ่มเจ้าไชยสงคราม (สมมาตร ณ เชียงใหม่) เป็นเรือน เครื่องไม้สองชั้น สถาปัตยกรรม Traditional แบบ French Second Empire หลังคาจึงคลุมปิดชั้นสองแบบ Gambrel roof มีส่วนหักของหลังคา รูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ่ม มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบช่างไม้ร่วมสมัย (Craftsman Architecture) จากการศึกษาเทคนิคช่างไม้จากชาวต่างชาติ รูปแบบเป็นเรือนไม้สองชั้น บางครั้งถึงสามชั้นแทนการมีใต้ถุนสูงแบบในยุคที่ผ่านมา แปลนตรงไปตรงมา เรียบง่ายเป็นทรงกล่อง หน้าต่างเป็นบานเกล็ดไม้ มีแผงกันแดดและระเบียงหน้าบ้าน ผนังไม้ตีซ้อนเกล็ดซ้อนกันทั้งแนวตั้งและแนวนอน เพดานสูง ได้แก่ คุ่มเจ้าประพันธ์ พงศ์ (อินเหลา ณ เชียงใหม่) คุ่มหลวงริมปิงสร้างโดยมิชชันนารีอเมริกัน รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มแบบตะวันตกยุคสุดท้ายของเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กและก่ออิฐฉาบ

ปูน มีเตาผิงและซุ้มทางเข้าหน้าอาคารสำหรับเทียบรถยนต์ สร้าง พ.ศ. 2470 - 2476 โดยสถาปนิกชาวตะวันตก มี 3 อาคาร ได้แก่ 1. คຸ່ມเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 คຸ່ມเจดียงาม อาคารหลักเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ 2. คຸ່มเจ้าอุปราชเชียงใหม่องค์ที่ 9 เจ้าพงศ์อินทร์ ณ เชียงใหม่ คຸ່มรินแก้ว คอนกรีตเสริมเหล็ก สองชั้นหลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ 3. คຸ່มเจ้าราชบุตรเชียงใหม่องค์ที่ 9 เจ้าวงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ คอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ สถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์แบบ Colonial Revival รูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ່มเจ้าครองนครเชียงใหม่ รูปแบบสถาปัตยกรรมตามราชประเพณี สถาปัตยกรรมเวียงแก้วทองคำ ใช้เฉพาะเจ้าหลวง เจ้านายที่รองลงมานิยมใช้รูปแบบเรือนเครื่องไม้ขนาดใหญ่เป็นรูปแบบที่ใช้มาจนถึงเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 6 รูปแบบสถาปัตยกรรมตามค่านิยมสมัยใหม่ เป็นรูปแบบผสมสถาปัตยกรรมพื้นเมืองกับสถาปัตยกรรมตะวันตกหลากหลาย ตั้งแต่สมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 7 และองค์ที่ 8 จากการเข้ามาของชาวตะวันตกในกิจการป่าไม้และการแพร่ศาสนา รูปแบบสถาปัตยกรรมยุโรปประยุกต์ อาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้นหลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ ด้านหน้าทางเข้าอาคารมีที่จอดรถยนต์ อาคารมีปล่องเตาผิงและสัดส่วนภายนอกไม่มีการผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบพื้นเมือง เป็นรูปแบบในสมัยเจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 ก่อนสิ้นสุดเจ้าศักดิ์ดินาชนห้าใบ

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545)

คຸ່มเจ้าหลวงเชียงใหม่เป็นที่พำนักของเจ้าหลวง แม่เจ้า หม่อมเจ้าหลวง ราชบุตร ราชธิดา และไพร่หลวงไพร่สม ทำงานในหน้าที่ต่างๆ คຸ່มจะมีบริเวณกว้าง มีอาคารหลายหลัง แบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็นสัดส่วน ส่วนประกอบและพื้นที่ใช้สอยนอกอาคาร ด้านหน้าประกอบด้วย ชวงหน้าคຸ່ม สวนดอกไม้ สระบัว บ่อน้ำ รั้วและสิ่งแสดงขอบเขต ไม้มงคลต่างๆ ด้านข้างและหลังคຸ່มประกอบด้วย อาคารตามฐานันดรและความจำเป็น เช่น โรงละคร โรงรถ โรงช่างต้น เรือนห้องเครื่องควา เครื่องหวาน ห้องช่างดอกไม้บายศรี ห้องเครื่องดนตรี ช่างฟ้อน กลุ่มตัวละคร เรือนบ่าวไพร่ โรงครัว บ่อน้ำใช้ ต้อมอาบน้ำ โรงเวจตันไม้ผล อาคารคຸ່มไม่มีห้องน้ำในอาคาร ห้องส้วมและต้อมอาบน้ำอยู่บริเวณบ่อน้ำใช้หลังอาคาร ยุงข้าวขนาดใหญ่ ตามตำแหน่งศักดิ์ดินา (ยุงข้าวเป็นที่เก็บข้าวใช้กินตลอดปี มีครกตำข้าวหรือโรงตำข้าวอยู่ในบริเวณยุง) โรงครัวเป็นอาคารแยกออกจากอาคารหลัก เป็นที่จัดทำอาหารเลี้ยงผู้คนในคຸ່ม พื้นที่ใช้สอยในอาคารไม่มีการบันทึกไว้แต่จะมีความต่อเนื่องของการดำรงชีพและวิถีชีวิตแบบพื้นเมือง การวางทิศทางอาคารและทางเข้าคຸ່มจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก หรืออาจหันไปทางทิศเหนือได้ แต่ไม่นิยมหันไปทางทิศตะวันตกและทิศใต้ อาคารคຸ່มหากไม่ยกพื้นสูงเป็นได้ถุนก็จะยกพื้นสูงจากระดับดิน 0.60 - 1.00 เมตร มีการระบายได้ถุนและปูพื้นด้วยไม้ (ตามวิถีชีวิตและสภาวะน้ำท่วมในฤดูฝน) ใช้วัสดุพื้นถิ่นและเทคนิคการก่อสร้างแบบพื้นถิ่น เช่น กระเบื้องดินขอ การเข้าโครงสร้างไม้ การต่อเติมอาคารคຸ່มตามวิถีชีวิต ต่อชานเรือนด้านหลังคຸ່มใช้ทำกิจกรรมกลางแจ้ง ทานอาหาร เล่นดนตรีการแสดง และเพื่อพักผ่อนแบบเดียวกับชานหน้าเรือนและเดินของเรือนเครื่องไม้ การเปลี่ยนแปลงบันไดของคຸ່ม อาคารแบบตะวันตกบันไดจะอยู่ภายในอาคารแต่อาคารแบบพื้นเมืองเชียงใหม่บันไดของคຸ່มจะอยู่นอกเรือนต่อด้วยชานและเดิน ทำให้มี

การต่อเติมบันไดด้านหลังคุ่มที่มีลักษณะอาคารแบบตะวันตก เพื่อพระสงฆ์ที่เคร่งครัดไม่นิยมลอดใต้ถุน เนื่องจากแนวคิดว่าการลอดใต้ถุนอัปมงคล และยังใช้บันไดด้านหลังเป็นทางสัญจรรอง การจัดพื้นที่ชั้นล่าง เรือนแบบใต้ถุนสูงเปิดโล่งใช้ทำกิจกรรมของบ่าวไพร่ แต่อาคารแบบตะวันตกจะใช้เป็นส่วนบริการและกึ่งสาธารณะ เช่น ห้องรับแขก ห้องอาหาร ห้องดนตรี การจัดพื้นที่ว่างชั้นบน เรือนแบบใต้ถุนสูง จะรวมประโยชน์ใช้สอยทั้งหมด แต่อาคารแบบตะวันตกใช้เป็นที่ส่วนตัว เช่น ห้องนอน ห้องพระ ห้องรับรองพิเศษ โดยห้องนอนใหญ่จะตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอาคาร หัวเตียงจะหันไปทางทิศตะวันออกเสมอ ห้องพระจะอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอาคาร (พระพุทธรูปจะหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกตามความเชื่อว่าเป็นทิศที่ตั้งของพระธาตุตอดยสุเทพ) การใช้สอยพื้นที่ของอาคารคุ่มแบบเดิมและรูปแบบใหม่ในระยะแรกมีความต่อเนื่องของการดำรงชีพ วิถีชีวิตแบบพื้นเมือง ส่วนอาคารแบบตะวันตกแบบสถาปัตยกรรมยุคสุดท้าย เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์ที่ 9 ไม่มีประโยชน์ใช้สอยแบบเดิมเลย ประกอบด้วยประโยชน์ใช้สอยใหม่ รสนิยมใหม่ และวิถีชีวิตใหม่ เช่น โรงจอดรถยนต์ บริเวณที่จอดรถเทียบหน้าอาคาร ห้องครัวส่วนเตรียมอาหาร ห้องน้ำส้มอยู่ในอาคาร ไม่มียั้งข้าว สถาปัตยกรรมเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม และอำนาจหน้าที่ของเจ้าหลวง การเลือกที่ตั้งของอาคารเน้นส่วนสำคัญสูงสุดตามตำแหน่งทางสังคม อาคารคุ่มนอกจากเป็นที่พักอาศัยแล้ว รูปแบบอาคารแสดงถึงความสำคัญของฐานันดร มีความแตกต่างรสนิยมในแต่ละสมัย โดยมีข้อกำหนดทิศทางการวางตัวอาคาร ประเพณีนิยม ภูมิปัญญา ความเชื่อ และวิถีชีวิต ประโยชน์ใช้สอยถูกกำหนดโดยบทบาทและขอบเขตทางสังคม มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้ตามสภาพสังคม

พิพิธภัณฑน์น่าน (2548)

คุ่มหรือที่อยู่ของเจ้าผู้ครองนครน่านและเชื้อสาย คุ่มของเจ้านายเมืองน่าน ตั้งอยู่รอบคุ่มหลวง ภายหลังตกทอดสู่ทายาทเหลือเพียงไม่กี่หลังที่ยังคงลักษณะของอาคารเดิม แต่ประโยชน์ใช้สอยเปลี่ยนไปหลายหลังรื้อแล้วที่ดินให้ราชการและเอกชน คุ่มเจ้านายที่เหลืออยู่เพียง 7 คุ่มและเหลือบริเวณที่เคยเป็นคุ่มเจ้ามาก่อนอีก 8 คุ่ม อาคารหอคำ ในคุ่มหลวงเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสองชั้นแบบตรีมุขรูปแบบผสมผสานศิลปะไทยและศิลปะตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ 63 โปรดให้สร้างในบริเวณคุ่ม เมื่อพุทธศักราช 2446 เดิมหอคำหลังคาทรงจั่ว มุงกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้าใบระกาและหางหงส์ หน้าบันเป็นรูปโคกสุภราช ตรีประจําเมืองน่าน มีบันไดทางขึ้นด้านข้างทั้ง 2 ด้าน มีกำแพงอิฐทึบล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน กำแพงด้านหน้าอยู่หลังต้นโพธิ์ที่ตั้งวัดน้อย มีศาลารายยาวตลอดกำแพง มีซุ้มประตูทางเข้าเป็นซุ้มเรือนยอด เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาตา เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. 2474 บุตรหลานของเจ้าผู้ครองนครน่านจึงร่วมมือมอบอาคารหอคำพร้อมที่ดินให้รัฐบาลใช้เป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดน่านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 ต่อมาปี พ.ศ. 2517 จึงมอบอาคารหอคำให้กรมศิลปากรจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2530 ต่อมาปี พ.ศ.2546 จังหวัดน่านกำหนดให้อาคารหอคำเป็นศูนย์กลางของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ขึ้น ตามประกาศจังหวัดน่านเรื่องกำหนดขอบเขตพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน

(หัวแหวนเมืองน่าน) ลงวันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2546 เพื่อคุ้มครองโบราณสถานอาคารประวัติศาสตร์ รวมทั้งปกป้องภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองน่าน คุ้มเจ้าราชบุตร หรือโฮงเจ้าราชบุตรตั้งอยู่หัวมุมถนนผากองกับถนนมหาพรหม ด้านทิศเหนือของวัดช้างค้ำ สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2409 เพื่อเป็นที่อยู่ของเจ้าน้อยมหาพรหม ณ น่าน (เจ้ามหาพรหมสุรธาตา) และเจ้าหญิงศรีโสภกา เมื่อได้รับสถาปนาเป็นมหาอำมาตย์โท และนายพลตรี เจ้ามหาพรหมสุรธาตา เจ้าผู้ครองนครน่าน องค์ที่ 64 จึงยกคุ้มนี้ให้บุตรชายคือ เจ้าประพันธ์พงศ์ (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) และเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าราชบุตรในปี พ.ศ. 2468 หลีกจากเจ้าราชบุตร (เจ้าหมอกฟ้า ณ น่าน) ถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2501 คุ้มเจ้าราชบุตรตกทอดแก่ทายาทคือ เจ้าโคมทอง ณ น่าน ปัจจุบันเป็นสมบัติของเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และเจ้าวาสนา ภูวณิกุล (ณ น่าน) อาคารคุ้มเจ้าราชบุตรมีสองหลัง หลังแรกเป็นเรือนไม้สักทองสองชั้น สร้างเมื่อ พ.ศ. 2409 อาคารปัจจุบันเป็นหลังที่สองโดยสร้างย่อขนาดลงมาจากหลังเดิมในปี พ.ศ. 2484 และใช้วัสดุอุปกรณ์จากหลังเดิมมาปลูกสร้างในตำแหน่งเรือนเดิม คุ้มเจ้าเทพมาลา ตั้งอยู่ที่ถนนมหาพรหม ด้านทิศตะวันตกของคุ้มหลวง เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าเทพมาลา ธิดาคคนที่ 1 ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กับเจ้าแม่ยอดหล้า ต่อมาขายให้เจ้าบุญศรี เมืองชัย น้องชายแม่เจ้าบุญโสม ณ น่าน ชายาเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ปัจจุบันเป็นที่พักของทายาทเจ้าบุญศรี เมืองชัย คุ้มเจ้าเมฆวดี ตั้งอยู่ที่ถนนมหาพรหม ด้านหลังโรงแรมเทวราช เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าเมฆวดี ธิดาของเจ้าราชวงศ์ (โอรสของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) และเจ้าบัวเขียว ณ น่าน ปัจจุบันเป็นที่อยู่ของธิดา คือ เจ้ามอญแก้วและครอบครัว คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี ตั้งอยู่ที่ถนนมหาพรหม ด้านเหนือของคุ้มหลวง พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างคุ้มนี้เมื่อปี พ.ศ. 2459 เพื่อเป็นที่อยู่ของบุตร-ธิดา ได้แก่ เจ้าเทพมาลา เจ้าเทพเกสร เจ้าอินแสง เจ้าจันทร์ทองดี เจ้าสุภาวดี ลักษณะคุ้มเป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐถือปูนแบบตะวันตก ภายหลังตกเป็นของเจ้าจันทร์ทองดี ซึ่งได้สมรสกับเจ้าราชยาท (ขงคะवाल) หลังจากเจ้าจันทร์ทองดีถึงแก่กรรม เจ้าสมสมัย วุฒิสอน (ณ น่าน) บุตรบุญธรรมได้ขายอาคารพร้อมที่ดิน 2 ไร่ 3 งาน 33.2 ตารางวา ให้แก่กระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2504 ใช้เป็นสำนักงานที่ดินจังหวัดน่านปี พ.ศ. 2525 จึงย้ายมาใช้สำนักงานที่ดินปัจจุบันด้านหน้าคุ้ม ปี พ.ศ. 2534 ได้บูรณะซ่อมแซมคุ้ม บริเวณที่เคยเป็นคุ้มเจ้านายมาก่อน คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (ขัติยศ ณ น่าน) โอรสเจ้ามหาพรหมสุรธาตา กับเจ้าหญิงศรีโสภกา เดิมตั้งอยู่บริเวณทิศใต้ของคุ้มหลวง (บริเวณบ้านนายสมชาย โลหะโชติ ปัจจุบัน) ต่อมาขายที่ดินเพื่อสร้างโรงพยาบาล และย้ายไปสร้างคุ้มใหม่ติดกับคุ้มเจ้าเทพมาลา ต่อมาทายาทขายที่ดินเพื่อสร้างบ้านพักแก่คลังจังหวัด ต่อมากลายเป็นสำนักงานบริษัท เดินอากาศไทย จำกัด (บริษัท การบินไทย จำกัด มหาชน) คุ้มเจ้าบัวเขียว ตั้งอยู่ที่ถนนผากองตรงข้ามวัดภูมินทร์ เป็นที่พำนักของเจ้าบัวเขียว ณ น่าน ธิดาพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ต่อมาทายาทขายให้นายธนา โลหะโชติ ปัจจุบันถูกดัดแปลงไปมาก คุ้มเจ้าเกี้ยงคำ เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าเกี้ยงคำ ธิดาพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กับแม่เจ้าคำเกี้ยว ตกทอดแก่ เจ้าต่อมแก้ว ณ น่าน และขายให้กับเจ้าราชบุตร ภายหลังเจ้าราชบุตรรื้อคุ้มนี้ออกเพื่อสร้างสุศาลา (อาคารบัวผัน ณ น่าน) อุทิศให้กับเจ้าบัวผันผู้เป็นธิดา ต่อมาถูกรื้อเพื่อสร้างสำนักงานเทศบาลเมืองน่าน คุ้มเจ้ายอดมโนรา เดิมเป็นที่พำนักของเจ้ายอดมโนรา น้องสาวเจ้ามหาพรหมสุรธาตา ต่อมายกให้เจ้าบัวเขียว และเจ้าราชวงศ์ (เจ้าสิทธิสาร ณ น่าน) และตกทอด

แก่ทนายท คือ เจ้าบุญคุ้ม มหาวงศ์นันท์ ภายหลังเจ้านิรมิต สิริสุขะ ธิดาเจ้าบุญคุ้มชายให้เอกชน ปัจจุบัน คือ บริเวณภัตตาคารชกกลกซ์ และสถานบริการน้ำมันศาลเท็กซ์ คุ้มเจ้ายศ ณ่าน ตั้งอยู่ที่ถนนเทวราช เดิมเป็นที่พำนักของเจ้ายศ ณ่าน บุตรพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เคยเป็นที่ตั้งโรงเรียนราชานุบาล ปัจจุบันเป็นสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดน่าน คุ้มเจ้าราชดน้อย เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าราชดน้อย (เจ้าน้อยยอดฟ้า) โอรสองค์ที่ 12 ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กับแม่เจ้ายอดหล้า ต่อมาตกเป็นของธิดาคือ เจ้าสร้อยฟ้า ภายหลังยกให้กระทรวงยุติธรรม เป็นที่ตั้งของอาคารศาลจังหวัดน่าน คุ้มเจ้าบัวแ่วน เดิมเป็นที่พำนักของ เจ้าบัวแ่วน ธิดาพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ต่อมาตกทอดแก่ทนายท คือ เจ้ามอญดอกไม้ ภายหลังชายให้ กับเจ้าจรัส มหาวงศ์นันท์ และชายต่อให้เอกชน ปัจจุบันคือบริเวณสถานบริการน้ำมัน เซลล์ ถนนผากอง คุ้มเจ้าสุริยวงศ์ เดิมเป็นที่พำนักของเจ้าสุริยวงศ์ โอรสเจ้ามหาพรหมสุรธาตา ต่อมา ตกทอดแก่ทนายท คือ เจ้าบุญผาย และชายให้เอกชน ปัจจุบันเป็นห้างดีเบส

ฐิติมา วิทยาวงศรุจิ และคณะ (2554)

คุ้ม หมายถึง ที่อยู่ของเจ้าเมือง คุ้มหลวงหรือหอคำเป็นที่พักอาศัยและว่าราชการ ต้อนรับแขกเมืองของเจ้าผู้ครองนคร คุ้มหลวง คือ “วัง” ในภาษาไทย “หอคำ” เป็นคำที่คนไทใช้เรียกที่อยู่ ของเจ้าผู้ครองเมือง กลุ่มคนไทที่เรียกหรือใช้คำแทนราชวังว่าหอคำ ได้แก่ ไทใหญ่ ไทจีน ไทลื้อ ไทยอง ไทยวน และไทอาหม เดิมหอคำเป็นอาคารไม้ หลังคาทรงจั่ว ไม้ที่ใช้เป็นไม้สักและไม้ตะเคียน มุง กระเบื้องไม้ ประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ รูปแบบศิลปะพื้นเมืองน่าน หน้าบันหอคำแกะสลักเป็นรูปโค อูศุกราช ซึ่งเป็นตราประจำเมืองน่านตั้งแต่สมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ มีบันไดขึ้นสองด้าน มีกำแพงก่อ อิฐรอบ อาคารหอคำปัจจุบันเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเมื่อพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้เจ้าราชดน้อย พระโอรสเป็นผู้ออกแบบสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สูงสองชั้น รูปแบบอาคารเป็นตรี มุข มุขด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันออกตรงไปยังแม่น้ำน่าน สร้างบริเวณหอคำเดิม ด้านหน้าเป็นช่วงเมือง มีกำแพงล้อมรอบอาคารหอคำ ลักษณะรูปแบบอาคารเป็นแบบศิลปะไทยผสมศิลปะตะวันตก ช่วงเมือง หรือช่วงหลวง คือลานโล่งขนาดใหญ่ใจกลางเมืองตั้งอยู่ระหว่างคุ้มหลวง และวัดหลวง ด้านทิศเหนือมีวัดหัว ช่วง ด้านทิศใต้เป็นวัดภูมินทร์ ช่วงเมืองเป็นสถานที่ประกอบราชพิธี งานประเพณีต่างๆ เป็นตลาดนัดและ ที่พักผ่อนของชาวเมือง มีใจเมืองหรือสะดือเมืองเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ที่เป็นมงคล เช่น ต้นโพธิ์ (สลี) ต้นยาง ที่ขึ้นอยู่ใจกลางเมือง อันเป็นหลักเมือง สำหรับเมืองน่าน ต้นโพธิ์กลางช่วงเมือง บริเวณวัดน้อย ภายใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นใจเมืองหรือหลักเมืองน่าน คุ้มหรือโรงแนนอธิบายว่า คุ้มเป็นที่พำนักของผู้ มีเชื้อสายเจ้าครองนคร โรงแนนหมายถึงโรงเรือนที่อยู่ของเจ้านายและบุตรหลาน ซึ่งมักจะมีขนาดเล็กกว่าคุ้ม คุ้มในเมืองน่านที่เป็นที่อยู่อาศัยของทนายทผู้สืบสกุล คุ้มเจ้าราชบุตร อยู่ระหว่างถนนผากองกับถนน มหาพรหมที่อยู่ของเจ้าน้อยมหาพรหม ณ่าน ต่อมาขึ้นเป็น เจ้าพรหมสุรธาตา เจ้าผู้ครองนครน่าน ต่อมายกให้เจ้าราชบุตร และตกทอดแก่ทนายทตามลำดับ คุ้มเจ้าเทพมาลา ที่พำนักของเจ้าเทพมาลา

ธิดาคณที 1 ของพระเจ้าสุริยพงษ์ ตรีเศษ กับเจ้าแม่ยอดเกล้า ต่อมายกให้เจ้าบุญศรี เมืองชัย คุ่มเจ้าเมฆวดี ที่พำนักของเจ้าเมฆวดี ธิดาของเจ้าราชวงศ์ หลานปู่ของพระเจ้าสุริยพงษ์ตรีเศษ ต่อมาเป็นที่อยู่ของธิดาเจ้าเมฆวดีคือ เจ้ามณญแก้ว คุ่มเจ้าบัวเขียว สวงวศรี ตั้งอยู่ถนนมหาหงส์ สร้างในปี พ.ศ. 2447 โดยรองอำมาตย์ตรี เสี่ยม สวงวศรี และเจ้าบัวเขียว มหายศนันท์ ออกแบบและสร้างโดยขุนนนพานิชย์ ตัวเรือนทำด้วยไม้สักทั้งหลัง ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ตัวเรือน เรือนครัว และยุงข้าว มีเรือนชานเชื่อมต่อถึงกัน หลังคามุงด้วยแป้นไม้สัก คุ่มเจ้ายอดมโนรา เป็นที่พำนักของเจ้ายอดมโนรา น้องสาวเจ้ามหาพรหมสุรธาตา และต่อมายกให้เจ้าบัวเขียว และตกทอดมาแก่ทายาท คุ่มเจ้าบัวแ่วนเป็นที่ พำนักของเจ้าบัวแ่วน ธิดาพระเจ้าสุริยพงษ์ตรีเศษ คุ่มเจ้าสุริยวงศ์ เป็นที่พำนักของเจ้าสุริยวงศ์ โอรสเจ้ามหาพรหมสุรธาตา ตกทอดแก่ทายาท โสภเจ้าฟองคำ เดิมเป็นคุ่มของเจ้าศรีตุมมา หลานเจ้ามหาหงส์ ติดกับคุ่มแก้วที่พำนักเจ้าผู้ครองนครน่านในเวียงเหนือมีลักษณะเป็นเรือนไม้สามหลังต่อกัน ใต้ถุน สูงมีระเบียงเดินหากันได้ มุงหลังคาไม้เป็นเกล็ด ตกทอดมายังเจ้าฟองคำ ธิดาของเจ้าบุญยืนกับเจ้าอินตะ คุ่มเจ้าจันทร์ทองดี เป็นที่พำนักของบุตรและธิดา ของพระเจ้าสุริยพงษ์ตรีเศษ ได้แก่ เจ้าเทพมาลา เจ้าเทพเกสร เจ้าอินแสงสี เจ้าจันทร์ทองดี เจ้าสุภาวดี ต่อมาตกทอดเป็นของเจ้าจันทร์ทองดี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2459 ตกทอดมาถึงเจ้าสมสมัย (ณ น่าน) วุฒิสอน บุตรบุญธรรม คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (ขัติยศ ณ น่าน) โอรสเจ้ามหาพรหมสุรธาตา กับเจ้าแม่ศรีโสภาก ต่อมาเจ้าบุรีรัตน์ขายที่ดินเพื่อทำโรงบ่มยา ย้ายไปสร้างคุ่มติดกับคุ่มเจ้าเทพมาลา คุ่มเจ้าเกียงคำ ธิดาพระเจ้าสุริยพงษ์ตรีเศษ กับแม่เจ้าคำเกี้ยว ต่อมาตกทอดมาแก่เจ้าต่อมแก้ว ต่อมายกให้เจ้าราชบุตรซึ่งรื้อคุ่มเดิมออกเพื่อสร้างอาคารบัวมัน ณ น่าน เป็นสุศาลา อุทิศให้เจ้าบัวมันผู้เป็นธิดา

ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2554)

คุ่มหลวงเมืองแพร่เป็นอาคารแบบตะวันตกหลังแรกๆ ของเมือง โดยย้ายจากคุ่มหลังเดิมบริเวณศาลากลางปัจจุบัน ลักษณะคุ่มเดิมสร้างจากไม้ตามรูปแบบหอคำในล้านนา โดยสร้างหลังจากเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์อุดรฯ ขึ้นครองเมืองได้ 3 ปี ในปี พ.ศ. 2435 โดยย้ายคุ่มหลังเดิม คุ่มหลังใหม่เป็นอาคาร 2 ชั้น มีใต้ถุนสูง โครงสร้างเป็นผนังก่ออิฐถือปูน พื้นทำจากไม้ อาคารประดับลวดลายฉลุแบบชนมปิงชิง หลังคาปั้นหยา มีหน้ามุขโดยช่างชาวจีนจากมณฑลกวางตุ้งเป็นผู้คุมงานก่อสร้าง แรงงานก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นชาวขมุ ฐานอาคารใช้ไม้ซุงเนื้อแข็งแทนเสาเข็ม ชั้นใต้ดินมีพื้นเป็นซุง (ปัจจุบันปูพื้นใหม่เป็นอิฐ) ชั้นใต้ดินแบ่งออกเป็น 3 ห้อง ใช้เป็นห้องเก็บของและเป็นที่ใช้คุ่มช่างนักโทษ คงเหลือร่องรอยเป็นหลักเสาและโซ่ตรวน ชั้นหนึ่งของอาคารใช้เป็นี่ทำงานของเค้าสนามหลวง มีเจ้าหลวงเป็นประธาน ด้านหลังมีชานใช้เป็นพื้นที่ซักล้าง และทำกิจกรรมต่างๆ ชั้นสองเป็นที่พักอาศัยส่วนตัว มีบันไดทางขึ้นจากหน้ามุขอาคารชั้นสองสู่พื้นด้านหน้าคุ่ม แต่รื้อออกในปี พ.ศ. 2501 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาประทับในคุ่ม มีการประดับลายฉลุเป็นลายเครือดอกไม้พรรณพฤกษา และมีบางส่วนเป็นลายป่าหิมพานต์

ระดับอยู่ตามส่วนต่างๆ เช่น เจริญชาย ระเบียบ ช่องลม หูช้าง ยอดจั่ว และสันหลังคา หลังคามุงแป้นเกล็ด มีประตู หน้าต่างรวม 72 บาน

ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์แห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (2554)

คุ้มวงศ์บุรี หรือ บ้านวงศ์บุรี เป็นบ้านของตระกูลวงศ์บุรี สร้างโดยแม่เจ้าบัวถา ผู้เป็นชายาองค์แรกของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์อุครา ในปี พ.ศ. 2440 เป็นเรือนไม้สักทองขนาดใหญ่ โดยมีช่างชาวจีนดูแลการก่อสร้าง ใช้เวลาสร้างนาน 3 ปี มีรูปแบบเป็นเรือนขนมปังขิงสี่มุม หลังคามุงด้วยไม้แป้นเกล็ด มีบันไดขึ้นชั้นบนสองแห่ง คือ หน้าบ้านและที่ชานบ้าน ต่อมาย้ายบันไดไปไว้ในภายในด้านปีกซ้ายของอาคาร ชั้นบนมีห้องโถงตรงกลาง มีห้องนอนอยู่ปีกทั้งสองข้าง ด้านหลังเป็นชานบ้านและยั้งข้าว ลวดลายที่ประดับพัฒนามาจากลวดลายประดับคุ้มหลวงแต่เพิ่มลายคล้ายรวงผึ้งเข้าไป ช่องลมและโค้งคิ้วมีลายคล้ายคุ้มหลวง

ชัยรัตน์ อิศรางกูร (2555)

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง สมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการปลูกเรือนแบบฝรั่ง เริ่มจากย่านพระนคร โดยมีการประยุกต์เกิดรูปแบบบ้านไทยสไตล์ยุโรป เรือนแบบปั้นหยา เช่น เรือนมะนิลา หรือเรือนขนมปังขิง เป็นรูปแบบบ้านตึกก่ออิฐถือปูน มีเฉลียงทางเดิน (Colonnade) หรือระเบียบบาทวิถีแบบโคโลเนียล มีการสร้างตึกแถวอาคารพาณิชย์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และแพร่ไปสู่หัวเมือง เรือนปั้นหยาที่มีจุดเด่นคือ ไม่มีหน้าจั่ว หลังคาทุกด้านจะสอบเข้าหากัน ส่วนยอดชนกันแบบพีระมิด มุงหลังคาด้วยกระเบื้องชานคาคลุมรอบ 4 ด้าน ทำให้รูปทรงมีหลายเหลี่ยม เช่น หกเหลี่ยม แปดเหลี่ยม เรือนปั้นหยาเริ่มสร้างขึ้นในพระราชวังก่อน จึงแพร่หลายไปสู่เรือนของประชาชน รูปแบบหลังคามีโครงสร้างแข็งแรง ทนฝนและต้านลมได้ดี เรือนมะนิลา พัฒนามาจากเรือนปั้นหยา คือมีหลังคาแบบปั้นหยาและเปิดบางส่วนให้มีหน้าจั่ว จะพบมีจั่ว 1 ด้าน และชานคาคลุม 3 ด้าน เรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ เริ่มแรกเป็นเรือนชั้นเดียวแบบเรียบง่าย ต่อมาเกิดการฉลุลวดลายประดับที่ชายคาและคิบบชายคา ช่วงกลาง ศตวรรษที่ 19 มีการแพร่เข้ามาของเรือนสไตล์วิกตอเรียน เน้นการประดับลวดลายฉลุไม้ มีคิบบระบาย เรือนมะนิลาที่มีการฉลุลายประดับอย่างวิจิตรงดงามทั้งคิบบชายคา ช่องลม หน้าจั่ว ถูกเรียกว่า เรือนขนมปังขิง นอกจากเรือนไม้มะนิลาหรือขนมปังขิงที่เป็นเรือนที่พักอาศัยแล้วยังมีการปรับรูปแบบเป็นอาคารพาณิชย์ 2 ชั้นริมถนนซึ่งเฟื่องฟูมากในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6 คุ้มเจ้าแก้วนารีรัฐ เชียงใหม่ ลักษณะอาคาร ไม้สัก 3 ชั้น มีหน้ามุขและบันไดขึ้น 2 ด้าน ต่อมาถูกรื้อถอนและสร้างเป็นศูนย์การค้าตลาดนารีรัฐในปี พ.ศ. 2500 บ้านวงศ์บุรี อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ของเจ้าพรหม (หลวงพงษ์พิบูลย์) เชื้อสายอดีตเจ้าเมือง แพร่และเจ้าสุนันทา วงษ์บุรี ธิดาเจ้าบุรี (พระยาบุรีรัตน์) สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2440 เป็นเรือนไม้สักทอง 2 ชั้น แบบเรือนขนมปังขิง หลังคาปั้นหยา มีลวดลายไม้แกะสลักตกแต่งที่หน้าจั่ว ชายคา ระเบียบ ช่องลม ชายน้ำ หน้าต่าง และประตู การติดต่อกับชาวระหว่างล้านนากับชาติตะวันตกจากบันทึกจดหมายเหตุฉบับที่ 16/1204 ระบุว่า ชาวอังกฤษในประเทศพม่าได้เข้ามาตัดไม้สักปลายเขตแดนเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และตาก ในปี พ.ศ. 2385 หรือก่อนหน้านั้นในสมัยพระยาพุทธวงศ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 4 (พ.ศ. 2369 - 2389) ต่อมาเมื่อมีการทำ

สนธิสัญญาเบาว์ริงกับสยาม พ.ศ. 2398 ในช่วงสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ เจ้าหลวงองค์ที่ 6 พ.ศ. 2399 – 2413 พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับ ได้ขยายขอบเขตการค้าติดต่อค้าขายและขอสัมปทานทำไม้สัก ในเขตล้านนามากขึ้น เจ้าหลวงเชียงใหม่ อนุญาตให้ชาวต่างชาติสร้างบ้านพักอาศัย และทำกิจการบริเวณ 2 ฟากแม่น้ำปิง ย่านวัดเกตและบ้านช่างมอญ เรือนคุ้มเจ้าเรือนคหบดี เริ่มเห็นชัดในหัวเมืองฝ่ายเหนือ ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 เชียงใหม่เติบโตอย่างรวดเร็ว วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ เช่น ซีเมนต์ เหล็กเส้น เริ่มเข้ามา รูปแบบทางสถาปัตยกรรม เช่น คุ้ม และรูปแบบเรือนพื้นบ้าน เริ่มปรับเปลี่ยนรับศิลปะและเทคนิคการก่อสร้าง เปลี่ยนเป็นเรือนร่วมสมัย มีทั้งเรือนไม้ทั้งหลัง และอาคารครึ่งไม้ครึ่งปูน มีการประดับตกแต่ง ลวดลายตามแบบพื้นเมือง สถาปนามีอากาศแบบร้อนชื้นทำให้ตัวอาคารยังคงโปร่ง ใช้ลวดลายฉลุเหนือ ประตูหน้าต่าง และช่องระบายลมเพื่อระบายอากาศถ่ายเทความร้อน

ณวิทย์ อ่องแสงชัย (2557)

อิทธิพลของตะวันตกเข้ามาเมืองน่านในช่วง พ.ศ. 2429 หลังจากอังกฤษยึดพม่า ฝรั่งเศส ขยายอำนาจมาจากหลวงพระบาง การเข้ามาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ จากกรุงเทพฯ ผ่านทางการปกครองจาก มิชชันนารีโดยการเผยแผ่ศาสนาคริสต์ เมืองน่านเป็นเมืองชายแดนที่สำคัญของสยามที่รัฐบาลกลางรักษา อิทธิพลเหนือดินแดนเขตปกครองของเมืองน่าน พ.ศ. 2433 รัฐบาลแต่งตั้งข้าหลวงมาประจำเมืองน่าน พ.ศ. 2436 ฝรั่งเศสศกคามสยาม (วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112) ฝรั่งเศสต้องการดินแดนฝั่งแม่น้ำโขงที่อยู่ในเขต ปกครองของเมืองน่าน พ.ศ. 2438 มีการจัดตั้งศูนย์มิชชันนารีที่เมืองน่าน พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้ สร้างหอคำขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2446 หลังจากได้เลื่อนยศ หอคำที่สร้างขึ้นใหม่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลัง แรกในเมืองน่าน เป็นรูปแบบโคโลเนียลผสมอยู่ได้แก่ ช่องโค้งเหนือหน้าต่าง การใช้ไม้ฉลุลายประดับตกแต่ง ชายคาและประตู ออกแบบโดยเจ้าน้อยยอดฟ้าหรือ เจ้าราชดน้อย บุตรของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ มี ลักษณะคล้ายกับคุ้มหลวงเมืองแพร่โดยคุ้มหลวงเมืองแพร่สร้างในปี พ.ศ. 2435 ฉลุด้วยช่างชาวจีน เจ้าราชดน้อยเป็นบุตรเขยเจ้าเมืองแพร่ เรือนของเจ้าสร้อยฟ้า ธิดาเจ้าราชดน้อยที่เจ้าราชดน้อยออกแบบและ สร้างที่เมืองน่าน มีลักษณะคล้ายคุ้มเจ้าเทพมาลาที่มีอิทธิพลของงานศิลปะแบบโคโลเนียลผสมอยู่ ได้แก่ หลังคาทรงมะนิลา มีลายฉลุไม้ที่เชิงชาย มีมุขเป็นห้องหลายเหลี่ยมยื่นออกมาทั้งซ้ายและขวา คุ้มของเจ้า ราชดน้อยที่เมืองน่านเป็นอาคารตึก 2 ชั้น ประตูหน้าต่างมีช่องแสงโค้งซึ่งเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรม แบบโคโลเนียล ปัจจุบันรื้อแล้ว อาคารเรือนจำนักโทษชายที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2456 โดยพระเจ้าสุริยพงษ์ ผริตเดชฯ เป็นอาคารแบบสถาปัตยกรรมโคโลเนียล โดยมีระเบียงด้านหน้าอาคารทั้ง 2 ชั้น อาคารของ คณะมิชชันนารีที่สร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมโคโลเนียล ได้แก่ อาคารลินกัลน พ.ศ. 2458 โรงเรียนรังษี เกษม หรือ ตึกรังษีเกษม พ.ศ. 2459 คุ้มเจ้าทองดี พ.ศ. 2459พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างคุ้ม นี้เมื่อ พ.ศ. 2455 เป็นที่พำนักของเจ้าจันทร์ทองดี (ธิดา) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น หลังคาทรง ปันหยา ฐานเป็นไม้ซุงทั้งต้น พื้นและโครงสร้างรับพื้นชั้นบนเป็นไม้ทั้งหมด ฝ้าเพดานและบันไดไม้ เดิม อาคารมีสีเขียวอ่อน ในอดีตพื้นที่โดยรอบอาคาร มีอาคารบริวาร บริเวณสวนด้านหลัง เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว เป็นโรงครัวที่พักบริวาร พื้นที่ระหว่างคุ้ม และเรือนบริวาร มีบ่อน้ำใช้ประโยชน์ร่วมกัน อาคารมีระเบียง

ประตูหน้าต่างมีลวดลายไม้ฉลุ หน้าต่างด้านล่างมีช่องเปิดมีไม้ฉลุลายเป็นราวกันตกที่อากาศถ่ายเทได้สะดวก

ณวิทย์ อ่องแสงชัย (2557)

นอกจากหอคำและคุ้มเจ้าเทพมาลา เรือนเจ้าสร้อยฟ้า (ธิดาเจ้าราชดน้อยซึ่งสร้างหลังปี พ.ศ. 2446) ซึ่งเป็นอาคารสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลในยุคแรกของเมืองน่านปี พ.ศ.2456 พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้ทรงสร้างอาคารเรือนจำของนักโทษชายเป็นสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล ปัจจุบันคืออาคารห้องสมุดพร้อมปัญญาของเรือนจำจังหวัดน่าน คณะมิชชันนารีก็ได้เริ่มสร้างอาคารเรียนเป็นอาคารอิฐสีแดงแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2458 ชื่ออาคารลินกัลตัน และสร้างอาคารของนักเรียนหญิงแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2459 ได้รับพระราชทานนามว่า โรงเรียนรังสีเกษม ปัจจุบันคือตึกรังสีเกษม พ.ศ. 2459 ได้มีการสร้างคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี พ.ศ. 2460 ได้มีการสร้างกุฏิสงฆ์ วัดกู่คำ เป็นอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกโดยศรัทธาของคหบดีชาวพม่าที่มาทำสัมปทานป่าไม้กับกงสุลชาวอังกฤษ พ.ศ. 2480 มีการสร้างอาคารกุฏิวัดสวนหอม จากรูปแบบกุฏิของวัดเบญจมบพิตรฯ โดยพระครูธรรมรัตน์โพธิเจ้าอาวาส เจ้าคณะจังหวัดในสมัยนั้น สร้างโดยชาวบ้านเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เส้า พื้น ประตู หน้าต่าง ทำจากไม้ พ.ศ. 2490 สร้างอาคารโองครูบาบุญศรี หรือกุฏิเจ้าอาวาสวัดนาบัว ตำบลนาบึง อำเภอภูเพียง ได้ต้นแบบจากกุฏิในวัดช้างค้ำ อาคารมีลักษณะสมมาตรทั้งรูปทรงและการวางผัง มีบันไดทางขึ้น 2 ฝั่ง ราวกันตกของโถงทางเดินเป็นรั้วป้องกันอาคารมีอิทธิพลตะวันตกจากหัวเสาสดบัวลวดลายปูนปั้น ราวบันไดเป็นรั้วป้องกัน ซึ่งจะพบเห็นเฉพาะเรือนเจ้านายและตามวัดเท่านั้น

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (2558)

หอคำเมืองน่าน หอคำหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ขึ้นเป็น พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงสร้างหอคำสำหรับประทับเสวยวิเศษ ขึ้นแทนคุ้มหลวงหอคำเดิมที่เป็นเครื่องไม้ 7 หลัง โดยเรือนต่างๆ ในคุ้มหลวงได้รื้อให้ธิดา 3 ท่าน คือเจ้าจันททองดี 1 หลัง เจ้าเทพเกษร 1 หลัง เจ้าเทพมาลา 1 หลัง ให้ภรรยาคือแม่เจ้ายอดหล้า 1 หลัง ทำวัดหัวเวียง 1 หลัง วัดสวนหอม 1 หลัง วัดเขาน้อย 1 หลัง หอคำเมืองน่าน ได้รับความช่วยเหลือในการก่อสร้างจากบริษัท กิมเซ่งหลี โดยหลวงจิตรจางวานิช (จินบุญเย็น) ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำป่าไม้ในเขตแม่ข่ายมจากพระเจ้าน่าน โดยบริษัท กิมเซ่งหลี ได้ช่วยเหลือเรื่องการก่อสร้างหอคำ ในปี พ.ศ. 2449 หลวงจิตรจางวานิช (จินบุญเย็น) เสียชีวิต การก่อสร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อย ส่วนสร้างเสร็จปีใดไม่ปรากฏหลักฐาน แต่มีการฉลองขึ้นหอคำในปี พ.ศ. 2454 สำหรับหอคำเมืองน่าน ได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ (สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2435) โดยเจ้าราชดน้อย (ยอดฟ้า ณ น่าน) บุตรพระเจ้าน่าน ซึ่งสมรสกับเจ้าสุพรรณวดี ธิดาเจ้าหลวงเมืองแพร่ เป็นสถาปนิกออกแบบหอคำเมืองน่าน ซึ่งเจ้าราชดน้อย ในขั้นต้นเป็นราชบุตรเขยเจ้าหลวงเมืองแพร่ มีตำแหน่งเป็นเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ หลังจากเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงได้

ขอย้ายเจ้าราชบุตรไปรับราชการที่เมืองน่าน และขอรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าราชดน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2446 หอคำนเมืองน่าน จากการตรวจสอบโดยสถาปนิกและช่างผู้ชำนาญการ พบว่าอาคารหอคำนี้นี้ มีการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งด้วยกัน โดยแบ่งออกเป็นระยะการก่อสร้างและบูรณะดังนี้ ระยะแรก การก่อสร้างครั้งแรกอาคารหอคำนี้นี้เป็นอาคารทรงตรีมุข 2 ชั้น ผนังอาคารสีเหลือง มีบันไดทางขึ้นชั้นบน 2 ข้าง มุงหลังคาแป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันทั้ง 3 ด้าน ประดับลายไม้ฉลุเป็นลาย พญานาค 2 ตัว ล้อมรอบตราโคกสุภราชตรงกลางอันเป็นตราประจำเมืองนครน่าน หน้าต่างทาสี โดยวงกบ ทาสีน้ำตาลเข้ม บานหน้าต่างทาสีขาวขอบสีแดง ระยะที่ 2 หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเจ้า ราชวงศ์และเจ้าราชบุตร ได้ยกหอคำนี้นี้ให้รัฐบาลและรัฐบาลได้ใช้อาคารหอคำนี้นี้เป็นศาลากลางจังหวัด น่านตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา โดยรัฐบาลได้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้มีสิทธิรับมรดกพระเจ้าอนัน เมื่อปี พ.ศ. 2481 การเปลี่ยนแปลงในระยะนี้ คือการเปลี่ยนแปลงสีผนัง จากสีเหลืองอ่อนเป็นสีขาว เปลี่ยนวัสดุ มุง หลังคาจากแป้นเกล็ดเป็นกระเบื้องลอน โดยการเอาช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ออก ทาสีฐานบัวด้านล่างเป็น สีแดง เปลี่ยนลายฉลุบริเวณหน้าบัน จากลายพญานาคล้อมรอบโคกสุภราช มาเป็นตราครุฑ อันเป็นตรา แผ่นดิน รวมทั้งมีการสร้างเฉลียงบริเวณหน้ามุข เพื่อรองรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อปี พ.ศ. 2501 ระยะที่ 3 หลังจากการ ก่อสร้างศาลากลางหลังใหม่แล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยได้มอบศาลากลางหลังเดิมหรือ หอคำน ให้กรมศิลปากรเข้ามาดูแล เพื่อปรับปรุงใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ในระยะนี้มีการเปลี่ยน สีหน้าต่างเป็นสีน้ำเงินหลังคากระเบื้องลอนสีเขียว โดยมีเชิงชายสีน้ำเงิน ระยะที่ 4 ปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม โดยมีหลังคาเป็นกระเบื้องลอนสีเขียว หน้าต่าง ประดูลีเขียว สีผนังเป็นสีขาว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (2558)

บริเวณที่ประทับของเจ้านครน่านเดิมเรียกว่าคุ้มหลวง จะปลูกเรือนสำหรับเป็นที่อยู่ของ ครอบครัวเจ้านคร โดยไม่ได้เป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้านคร เมื่อสิ้นเจ้านครลงครอบครัวของเจ้านครผู้นั้น จะต้องออกจากคุ้มหลวงเพื่อให้เจ้านครน่านคนใหม่กับครอบครัวเข้ามาอาศัยอยู่ต่อไป การสร้างหอคำนของ เจ้านครน่านปรากฏในพงศาวดารเมืองน่าน ระบุว่า พ.ศ. 2399 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยานันทยศเป็นเจ้านันทวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่านให้มี เกียรติยศสูงกว่าเจ้านครน่านที่มีมาแต่ก่อน ได้รับพระราชทานฉัตร 5 ชั้น ปรากฏหลักฐานในนิราศเมือง หลวงพระบาง พ.ศ. 2428 เจ้านันทวรฤทธิเดชจึงสร้างคุ้มแก้ว ภายในคุ้มแก้ว มีหอตั้งอยู่ 7 หลัง คือ คุ้ม หลวง หอคำนราชโรงหลวง หอซ้าย หอขวา หอหลัง หอธรรม และหอครัว เพื่อใช้เป็นที่ประทับที่เหมาะสม กับพระเกียรติยศที่เพิ่มขึ้นบนพื้นที่คุ้มหลวงเดิม เมื่อเจ้านันทวรฤทธิ-เดช ถึงแก่พิราลัย เจ้าสุริยพงษ์ผริต เตชา เป็นเจ้านครน่านสืบต่อมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 ได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่คุ้มแก้ว พ.ศ. 2446 จึงรื้อเอาเรือน ต่างๆ ในพื้นที่คุ้มหลวงออก รวมทั้งหอคำนเดิมรื้อไปทำเครื่องวิหารที่วัดพระธาตุเขาน้อย จึงสร้างหอคำนหลัง ใหม่ในพื้นที่คุ้มหลวงที่ว่างลง หอคำนที่สร้างขึ้นสร้างเป็นตึกมั่นคงแข็งแรง เมื่อพระเจ้าสุริยพงษ์-ผริตเตชา

ถึงแก่พิราลัย เจ้ามหาพรหมสุรธาตา เป็นเจ้านครน่านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 และเข้ามาอยู่ในหอคำจนถึงแก่ อาสัญกรรมในปี พ.ศ. 2474 เนื่องจากไม่มีการแต่งตั้งเจ้านครน่านอีก ทางราชการจึงใช้พื้นที่คุ้มหลวงกับ หอคำเป็นศาลากลางจังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. 2482 ที่ดินคุ้มหลวงตึกหอคำรวมทั้งเครื่องตกแต่งหอคำ คือ งามข้างคำกับที่นา 2 แปลง จึงตกเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินโดยสมบูรณ์ พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยทรง มอบตึกหอคำให้กรมศิลปากรจัดเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน

หอคำเมืองน่าน ได้รับแรงบันดาลใจจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ เรียกว่า Gingerbread house style มีลักษณะเด่นที่ลวดลายอ่อนช้อยของเครื่องประดับส่วนประกอบ สถาปัตยกรรม เช่น เิงชายคา ลวดลายเกิดจากการฉลุด้วยใบเลื่อย พร้อมกับสีสันทัดกันอย่างน้อย 3 สี เจ้าราชดน้อย (ยอดฟ้า ณ น่าน) บุตรพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้สมรสกับเจ้าสุพรรณวดี ธิดาเจ้าหลวง เมืองแพร่ เป็นราชบุตรเขยเจ้าหลวงเมืองแพร่ มีตำแหน่งเป็นเจ้าราชบุตร หลังเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พระเจ้าน่านจึงขอย้ายเจ้าราชบุตรไปรับราชการที่เมืองน่าน และขอรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าราช ดน้อย เจ้าราชดน้อยได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มหลวงเมืองแพร่มาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบหอคำ เมืองน่าน เป็นอาคารตึก 2 ชั้น มีตริมุข ชั้นล่างมีห้องหลายห้อง มีเฉลียงแล่นกลาง มุขด้านหน้ามีบันไดขึ้น ข้างบนทั้ง 2 ข้าง หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ สันหลังคาประดับบราลี หน้าบันทั้ง 3 ด้าน ประดับไม้ฉลุลวดลายพญานาค 2 ตัวล้อมตรารูปโคอุศุภราช ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ประจำนครน่าน แสดงว่า อาคารหลังนี้เป็นที่ประทับของพระเจ้าน่าน พ.ศ. 2476 เปลี่ยนสถานะเป็นศาลากลางจังหวัดน่าน ช่อฟ้า ใบระกา และบราลี ถูกถอดออก รูปพญานาคกับโคอุศุภราชสัญลักษณ์ประจำเมืองน่าน ถูกแทนที่ด้วยรูป พญาครุฑ สัญลักษณ์ตราแผ่นดินสยาม มีการรื้อกำแพงคุ้มกับประตูยอด เปิดพื้นที่ทางด้านหน้าของศาลา กลาง หอคำที่สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2446 ไม่ใช่เป็นที่ว่าราชการ ปรากฏหลักฐานอยู่ในเอกสารเบ็ดเตล็ดของ เมืองน่านในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ความตอนหนึ่งว่า “...บัดนี้สนามที่ว่าการเมืองยังไม่มีที่อันสมควรใน เวียง เพราะฉะนั้น จะปลูกเรือนไม้ไม้ 3 หลัง ติดกับศาลาสนามเก่าใกล้คุ้มเจ้านครเมืองน่าน ใช้ศาลาสนาม เก่ากับเรือนใหม่เป็นที่ว่าการเมืองไปพลางกว่าจะสร้างสนามที่ว่าการใหม่แล้ว การที่จะปลูกและจัดให้ ข้างหลวงและเจ้าผู้ครองเมืองจะจัดให้เสร็จภายในวันที่ 4 มกราคม ร.ศ. 118 จะทำสนามที่ว่าการเมืองใหม่ ในที่ของเจ้านครเมืองน่านซึ่งอยู่ระหว่างวัดช้างค้ำกับบ้านเจ้าบุรีรัตน์เป็นเนื้อที่ยาวตามถนน 44 วา 2 ศอก กว้างตั้งแต่ริมถนนถึงกำแพงบ้านเจ้าบุรีรัตน์ 18 วา 2 ศอก พื้นที่แปลงนี้เจ้านครเมืองน่านขอพระราชทาน ถวายเป็นที่สำหรับราชการสืบไป ”

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่าเมืองเก่าและบริเวณจังหวัดน่าน ในปัจจุบันเคยมีผู้อยู่อาศัยอยู่ตลอดมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ทั้งจากการพบแหล่งผลิตเครื่องมือหิน เครื่องปั้นดินเผาที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างถิ่นใกล้เคียงลุ่มน้ำแดงจากการพบกลองมโหระทึก เมือง น่านในอดีตมีความสัมพันธ์อันดีกับเมืองสุโขทัยจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณวัตถุ และ เกี่ยวเนื่องกับเมืองหลวงพระบาง เคยเป็นเมืองขึ้นของเชียงใหม่และพม่า วัฒนธรรมของชาวเมืองน่านจึงมี ส่วนผสมผสานหลายอย่างทั้งสุโขทัย ล้านนา และกรุงเทพฯ ในสมัยหลัง มีการโยกย้ายที่ตั้งตัวเมืองมาตลอด หลายร้อยปี เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เบื้องต้นได้ภาพ

จินตนาการว่าเป็นแหล่งโบราณคดีเก่าแก่ ที่ตั้งชุมชนในบริเวณที่ราบหุบเขาริมน้ำ่าน เข้าใจถึงภูมิลักษณะของเมืองและพื้นที่โดยรอบ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของคน วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

สถาปัตยกรรมในเมืองน่านหลังจากเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลแล้วรับเอารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมพื้นเมือง จากการมีความสัมพันธ์อันดีกับราชสำนักในกรุงเทพฯ มีการดัดแปลงปรับปรุงรูปแบบสถาปัตยกรรมและเทคนิคการก่อสร้างให้สอดคล้องกับธรรมชาติและทรัพยากรที่มีอยู่ รูปแบบสถาปัตยกรรมของหอคำที่พบมีหอคำเมืองเชียงใหม่ หอคำเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน แต่หอคำเมืองเชียงใหม่ได้ถูกรื้อทิ้งไปแล้ว จึงเหลือเพียงหอคำเมืองแพร่ที่ยังมีสภาพดีให้ทำการศึกษาเปรียบเทียบได้ อีกทั้งหอคำเมืองแพร่มีอิทธิพลต่อหอคำเมืองน่านจากการเลียนแบบมาสร้างที่หลัง อีกทั้งใช้ช่างชาวจีนในการควบคุมการก่อสร้างเหมือนกัน จึงต้องใช้หอคำเมืองแพร่เป็นตัวอย่างในการศึกษาด้วย

จากการศึกษาแนวทางการค้นคว้าด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้เลือกแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของ รศ.วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ มาใช้ในการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ควบคู่ไปกับการศึกษาสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลที่พบในภาคเหนืออันเกิดในช่วงยุคสมัยเดียวกันกับสถาปัตยกรรมคุ่มในเมืองน่าน เพื่อความชัดเจนในรูปแบบและเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทคุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษางานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมบันทึกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของคุ้มในเขตเมืองเก่าน่าน โดยการศึกษาและรวบรวมข้อมูลลักษณะทางกายภาพ รูปแบบสถาปัตยกรรม คติ ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการอยู่อาศัย ที่บางหลังยังมีลักษณะดั้งเดิมอยู่ โดยอาศัยหลักฐานต่างๆ ที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นโดยการเข้าสำรวจจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คุ้ม ในเขตเมืองเก่าน่านนี้โดยมีรายละเอียดวิธีดำเนินการศึกษาวิจัยเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

- 3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น
- 3.2 การออกแบบแผนงานวิจัย
- 3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.5 การสรุปผลและประเมินผล

3.1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ทบทวนวรรณกรรม เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาของคุ้ม ประกอบกับคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตัวสถาปัตยกรรม จึงจำเป็นที่จะต้องมีการสำรวจสถานที่จริงตามสภาพปัจจุบัน ดังนั้นข้อมูลในการศึกษานี้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

3.1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ บทความและงานวิจัยที่เคยมีมาแล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลประวัติศาสตร์ของคุ้มในเขตเมืองเก่า จังหวัดน่าน ที่มีหลักฐานที่เชื่อถือได้ เพื่อนำมา วิเคราะห์วางแผนการวิจัยในขั้นต่อไปและพบว่าข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทคุ้มมีน้อยมาก

3.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ การเก็บสำรวจข้อมูลจากสถานที่จริง เพื่อให้เกิดความถูกต้องและเห็นถึงปัญหาตามสภาพการณ์ปัจจุบัน จากการลงพื้นที่ทำให้ได้ข้อมูลที่มีรายละเอียดตรงตามที่ผู้วิจัยวางแผนงานไว้ เพื่อนำไปจัดทำแบบรายละเอียดในขั้นตอนการวิเคราะห์ต่อไป พบความเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการใช้สอยที่เปลี่ยนไปและการเปลี่ยนวัสดุเพื่อความทนทานอาคารทำให้เกิดปัญหาในการศึกษา

การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและศึกษาจากอาคารจริงในด้านต่างๆ ตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงในการใช้สอยพื้นที่ภายใน จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ศึกษาลักษณะโครงสร้าง การใช้วัสดุต่างๆ ในอาคาร ศึกษาขนาดและสัดส่วนทางด้านสถาปัตยกรรม เพื่อนำมาวิเคราะห์หาข้อสรุปต่อไป

3.2 การออกแบบแผนงานวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่านนั้น ต้องมีการวางแผนในการทำการวิจัยด้วยการศึกษาข้อมูล สำรวจข้อมูลรายละเอียดของสภาพอาคาร ในปัจจุบันและตรวจสอบกับข้อมูล แบบแผนผังของอาคารจากแบบแปลนเดิมตลอดจน ต้องทำการบันทึกข้อมูลของสภาพอาคาร ผังบริเวณ ลักษณะโครงสร้าง และประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการก่อสร้างไปพร้อมๆ กัน ซึ่งต้องมีการบันทึกภาพถ่าย วัดขนาดอาคารและองค์ประกอบ เพื่อรวบรวมข้อมูลให้ถูกต้อง สัมภาษณ์และสอบถามจากเจ้าของเรือนผู้อยู่อาศัยในปัจจุบัน, วางแผนในการเก็บข้อมูลโดยการวัดขนาดผังบริเวณอาคารที่จะศึกษา, เขียนรูปแบบอาคารนั้น, จัดทำหุ่นจำลองอาคารเพื่อศึกษาลักษณะของอาคาร จากนั้นศึกษาอาคารที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน หรือมีรูปแบบคล้ายคลึงกันมาทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนหรือความต่างกันให้เห็นชัดเจน ตรวจสอบและวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลของอาคารประเภทเดียวกันที่สร้างขึ้นในภูมิภาคเดียวกันและมีการก่อสร้างในสมัยเดียวกันเพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมวิธีในการก่อสร้าง อิทธิพลต่างๆ ที่มีผลต่อรูปแบบและการใช้งานของอาคารที่ทำการศึกษา, ศึกษาและวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับอาคารต่างๆ

การสำรวจและเก็บข้อมูล ใช้หลักการของ รศ.วิวัฒน์ เตมียพันธ์ ในการศึกษาตัวสถาปัตยกรรม และใช้แนวทางของ ศ.อรศิริ ปาณินท์ ในการศึกษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ประกอบการศึกษาประวัติศาสตร์จากแหล่งข้อมูลในท้องที่ เพื่อนำมาซึ่งการวิเคราะห์ความเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ด้วยการเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ด้วยการสัมภาษณ์ผู้ใช้อาคาร และผู้เชี่ยวชาญในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น

การออกแบบการวิจัยใช้วิธีสำรวจทางกายภาพด้วยวิธีการรังวัด ผังบริเวณ แบบแปลนผังอาคาร, รูปด้าน และโครงสร้างพร้อมทั้งถ่ายภาพเก็บข้อมูล เพื่อใช้ศึกษาและตรวจสอบความถูกต้อง จากนั้นนำมาเขียนแบบอย่างละเอียด และทำภาพ 3 มิติ เพื่อศึกษารูปร่างของอาคารทั้งหมด มีบางหลัง เช่น คู่เจ้าเทพมาลา คู่เจ้าราชบุตร ได้จัดทำหุ่นจำลองขนาด 1:50 เพื่อศึกษารายละเอียดและรูปร่างของอาคาร เพื่อความเข้าใจและใช้เป็นแบบสำหรับศึกษาในขั้นตอนต่อไป นำข้อมูลที่ได้จากอาคารทั้ง 6 หลังมาประมวลผล แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ คือ อาคารที่มีโครงสร้างปูนทั้งหมด คือ หอคำและคู่เจ้าจันทร์ทองดี อาคารที่มีโครงสร้างไม้ทั้งหมด ได้แก่ คู่เจ้าราชบุตร คู่เจ้าเทพมาลา อาคารที่มีลักษณะผสม ได้แก่ คู่เจ้าทองย่น คู่เจ้าเมฆวดี นำอาคารทั้งหมดมาวิเคราะห์เปรียบเทียบในด้านต่างๆ ได้แก่ ลักษณะการวางผังบริเวณ ลักษณะอาคาร ลักษณะโครงสร้างและวัสดุ ลักษณะหลังคา และลักษณะการใช้พื้นที่ตลอดจนศึกษาลวดลายที่ใช้ตกแต่งส่วนต่างๆ ของอาคาร นำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ เปรียบเทียบมาหาข้อสรุปผลทางการวิจัย และทำข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงอาคารทั้งหมดให้เกิดประโยชน์ต่อไปในอนาคต

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยนี้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าของเรือน ผู้อยู่อาศัย และผู้เกี่ยวข้อง การวิจัยจึงต้องมีการเดินทางไปเก็บสำรวจข้อมูลหลายครั้ง เพื่อการตรวจสอบตาม

สภาพแวดล้อมจริง นำผลที่ได้มาวิเคราะห์หาข้อสรุปและเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป อุปสรรคสำคัญคืออาคารบางหลังไม่มีผู้อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องและมีการเปลี่ยนเจ้าของผู้ครอบครอง อาคารบางหลังมีการปรับปรุงอาคารภายหลังเพื่อการใช้สอยในปัจจุบันซึ่งแตกต่างจากในอดีตมาก ก่อให้เกิดการต่อเติมเปลี่ยนแปลงบางส่วนของอาคารแต่ยังคงมีโครงสร้างแบบเดิม บางหลังมีการเปลี่ยนวัสดุเดิมให้ทันสมัย การศึกษาร่องรอยและรูปแบบจึงต้องใช้ข้อมูลจากอาคารหลังอื่นๆ มาประกอบด้วย

กลุ่มตัวอย่าง

จากการศึกษาพบหลักฐานว่ามีอาคารประเภทคุ้มในเมืองน่านมี 14 คุ้ม ได้แก่ 1.หอคำ 2.คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) 3.คุ้มเจ้าเทพมาลา 4.คุ้มเจ้าเมฆวดี 5.คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี 6.คุ้มเจ้าทองย่น 7.คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ 8.คุ้มเจ้าบัวเขียว 9.คุ้มเจ้าเกียงคำ 10.คุ้มเจ้ายอดมโนรา 11.คุ้มเจ้ายศ ณ น่าน 12.คุ้มเจ้าราชคณีย 13.คุ้มเจ้าบัวแวน 14.คุ้มเจ้าสุริยวงศ์ แต่เหลืออยู่ปัจจุบันเพียง 7 คุ้ม จึงเลือกใช้ศึกษาเพียง 6 คุ้ม

1. อาคารหอคำได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงการใช้อาคารมา 2 ครั้ง คือใช้เป็นอาคารศาลากลางจังหวัดน่านเมื่อ พ.ศ. 2476 – พ.ศ. 2517 ต่อมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดน่าน เมื่อ พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน แบบแปลนที่ใช้ศึกษาข้อมูลปัจจุบันจึงไม่เหมือนเดิม ต้องค้นคว้าหาภาพเก่าของอาคารจากแหล่งต่างๆ เพื่อให้ทราบถึงลักษณะที่แท้จริงของบ้านใต้ชั้นอาคาร และการใช้งานในอดีตจากนั้นนำมาเขียนแบบสันนิษฐานถึงลักษณะเดิมในอดีต เนื่องจากไม่มีผู้อยู่อาศัยต่อมา ข้อมูลที่ได้จึงต้องสอบถามจากผู้เกี่ยวข้อง เช่น จากการสัมภาษณ์เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน

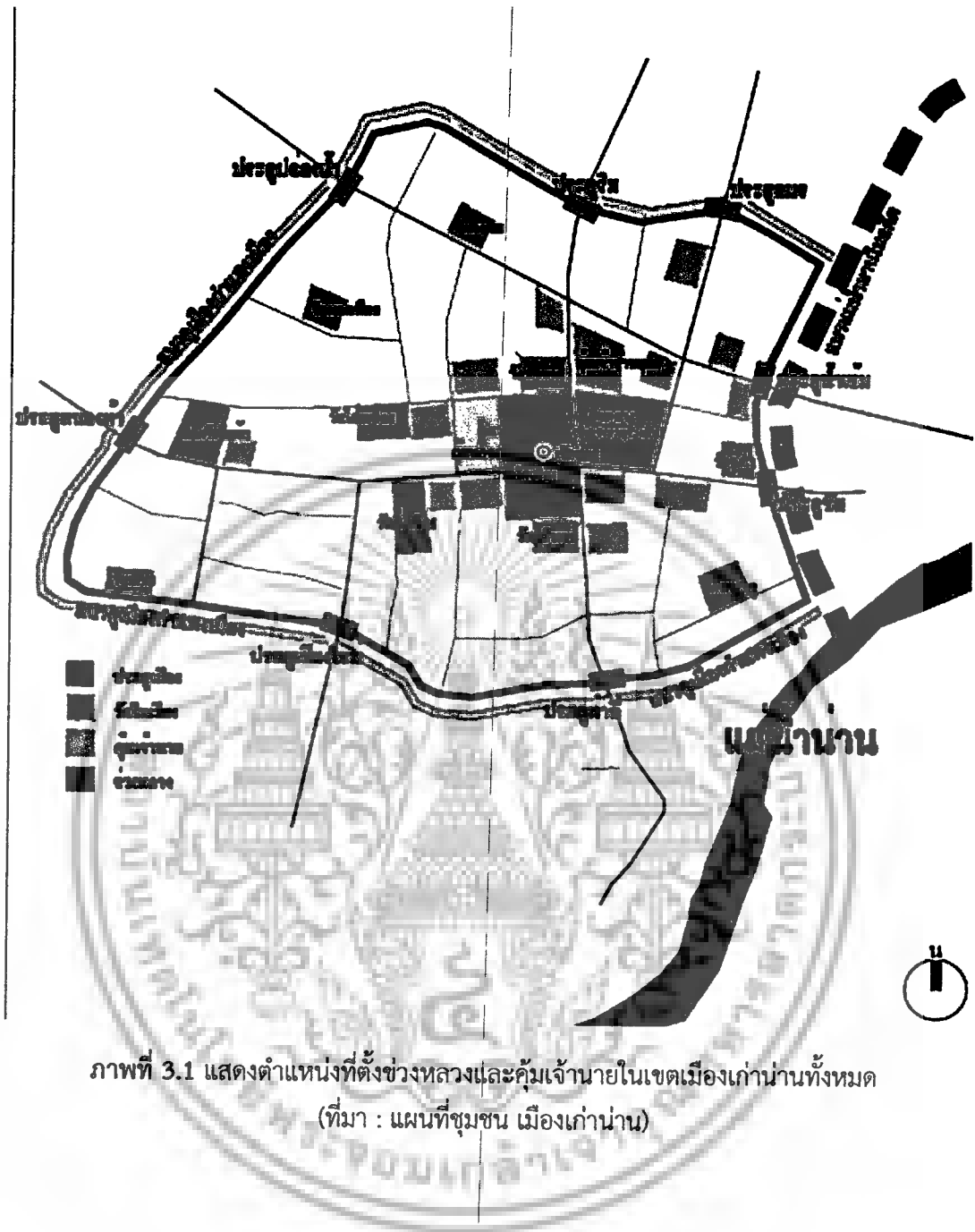
2. อาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ได้มีการรื้ออาคารเดิมและปรับปรุงให้อาคารมีขนาดเล็กลงในปี พ.ศ. 2484 แต่มีการใช้งานต่อมาตลอดจึงสามารถสอบถามจากการสัมภาษณ์เจ้าสมปรารถนาเจ้าของอาคารในปัจจุบันได้ ทำให้เข้าใจสภาพการใช้งานในอดีตจนถึงปัจจุบันได้

3. อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี ได้มีการขายให้แก่กระทรวงการคลังในปี พ.ศ. 2504

4. อาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา ได้ขายต่อให้เจ้าบุญศรี เมืองชัย

5. อาคารคุ้มเจ้าทองย่น ปัจจุบันอยู่ในการครอบครองของนางอดิษฐ์ วิเศษวัชร

6. อาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี ปัจจุบันอยู่ในการครอบครองของเจ้ามอญแก้วและครอบครัว ต่อมาได้มีการย้ายอาคารโดยยกอาคารทั้งหลังจากที่ตั้งเดิมใกล้ถนนมหาศ ถอยเข้าไปด้านใน และปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ด้านหน้า ตัวอาคารคุ้มได้มีการยกพื้นสูง

ภาพที่ 3.1 แสดงตำแหน่งที่ตั้งช่วงหลวงและคุ้มเจ้านายในเขตเมืองเก่าท่านทั้งหมด
(ที่มา : แผนที่ชุมชน เมืองเก่าท่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.1 รายละเอียดของคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

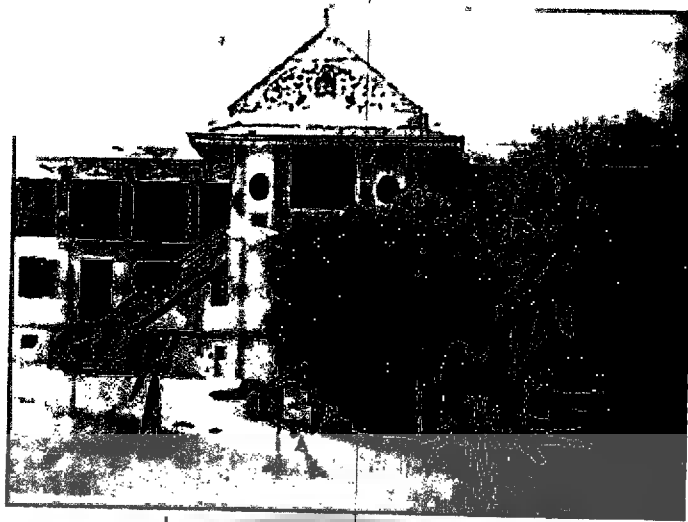
การรวบรวมข้อมูลสถาปัตยกรรมประเภทคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่านที่ทำการศึกษามีดังนี้

3.3.1.1 อาคารหอคำ (คุ้มหลวงเมืองน่าน)

ประวัติความเป็นมา

อาคารหอคำในปัจจุบันเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน รูปแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทยและสถาปัตยกรรมตะวันตก แบบตรีมุข 2 ชั้น โครงสร้างภายในเป็นไม้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2446 หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ขึ้นเป็นพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้านครน่าน จึงสร้างหอคำสำหรับประดับเกียรติยศ ขึ้นแทนคุ้มหลวงหอคำเดิมที่เป็นเครื่องไม้ 7 หลัง โดยเรือนต่างๆ ในคุ้มหลวง ได้รื้อให้ธิดา 3 ท่าน คือ เจ้าจันทองดี 1 หลัง เจ้าเทพเกสร 1 หลัง เจ้าเทพมาลา 1 ให้ภรรยาคือแม่เจ้ายอดหล้า 1 หลัง ทำวัดหัวเวียง 1 หลัง วัดสวนหอม 1 หลัง วัดเขาน้อย 1 หลัง โดยสร้างขึ้นตรงบริเวณคุ้มเดิม ลักษณะหอคำเป็นอาคารทรงไทยผสมศิลปะตะวันตก หลังคาทรงจั่วแบบตรีมุข 2 ชั้น มุงด้วยแป้นเกล็ดประดับช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ มุขด้านหน้าหันไปทิศตะวันออกตรงกับแม่น้ำน่าน หน้าบันด้านหน้าเป็นรูป "ตราโคสุภราช" อันเป็นตราประจำเมืองน่านที่ใช้ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ส่วนหน้าบันอื่นทั้ง 3 ด้าน สลักกลดลายเป็นรูปพญานาคราช 2 ตัวเกี่ยวกวด โดยให้ส่วนหางขดเป็นวงกลมสลักโคอยู่ตรงกลาง (รูปโคเป็นสัญลักษณ์แทน สมณโคตมองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยนัยหมายถึงจังหวัดน่านได้ยกย่องให้พระพุทธศาสนาเป็นหลักชัยของเมือง) ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน บานประตูหน้าต่างเป็นบานเกล็ดไม้ มีบันไดทางขึ้นด้านข้างสองด้าน ล้อมรอบด้วยกำแพงอิฐทึบสี่ด้าน มีศาลารายยาวตลอดแนวกำแพง ประตูทางเข้าเป็นซุ้มเรือนยอด

หอคำเมืองน่าน ได้รับความช่วยเหลือในการก่อสร้างจากบริษัท กิมเซ่งหลี โดยหลวงวิจิตรจันทรวานิช (จินบุญเย็น) ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำป่าไม้ในเขตแม่น้ำยมจากพระเจ้าน่าน โดยบริษัท กิมเซ่งหลี ได้ช่วยเหลือเรื่องการก่อสร้างหอคำในปี พ.ศ. 2449 หลวงวิจิตรจันทรวานิช (จินบุญเย็น) เสียชีวิต การก่อสร้างยังไม่เสร็จเรียบร้อย ส่วนสร้างเสร็จปีใดไม่ปรากฏหลักฐาน มีการฉลองขึ้นหอคำในปี พ.ศ. 2454 หอคำเมืองน่าน ได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2435 โดยเจ้าราชดน้อย (ยอดฟ้า ณ น่าน) บุตรพระเจ้าเมืองน่าน ซึ่งสมรสกับเจ้าสุพรรณวดีธิดาเจ้าหลวงเมืองแพร่ เป็นสถาปนิกออกแบบหอคำเมืองน่าน ซึ่งเจ้าราชดน้อยเป็นราชบุตรเขยเจ้าหลวงเมืองแพร่มีตำแหน่งเป็นเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ หลังจากเกิดเหตุการณ์กบฏเจ็วเมืองแพร่ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงได้ขอย้ายเจ้าราชบุตรไปรับราชการที่เมืองน่าน และขอรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าราชดน้อย เมื่อปี พ.ศ. 2446

ภาพที่ 3.2 อาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่สมัยแรก
(ที่มา : <https://th.wikipedia.org>)

ภาพที่ 3.3 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารคุ้มหลวงเมืองแพร่

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม อาคารหอคำมีการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง โดยแบ่งออกเป็นระยะการก่อสร้างและบูรณะดังนี้ ระยะแรก การก่อสร้างครั้งแรก อาคารหอคำเป็นอาคารทรงตรีมุข 2 ชั้น ผนังอาคารสีเหลือง มีบันไดทางขึ้นชั้นบน 2 ข้าง มุงหลังคาแป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ หน้าบันทั้ง 3 ด้าน ประดับลายไม้ฉลุเป็นลายพญานาค 2 ตัว ล้อมรอบตราโคอุศุภราช ตรงกลาง อันเป็นตราประจำเมืองนครน่าน หน้าต่างทาสี โดยวงกบทาสีน้ำตาลเข้ม บานหน้าต่างทาสีขาวขอบสีแดง ระยะที่ 2 หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้าราชวงศ์และเจ้าราชบุตร ได้ยกหอคำให้รัฐบาลและรัฐบาลได้ใช้อาคารหอคำหลังนี้เป็นศาลากลางจังหวัดน่านตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา โดยรัฐบาลได้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้มีสิทธิรับมรดกพระเจ้าน่าน เมื่อปี พ.ศ. 2481 การเปลี่ยนแปลงในระยะนี้ คือการเปลี่ยนแปลงสีผนัง จากสีเหลืองอ่อนเป็นสีขาว เปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาจากแป้นเกล็ดเป็นกระเบื้องลอน โดยการเอาช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ออก ทาสีฐานบัว ด้านล่างเป็นสีแดงเปลี่ยนลายฉลุบริเวณหน้าบัน จากลายพญานาคล้อมรอบโคอุศุภราชมาเป็นตราครุฑ อันเป็นตราแผ่นดิน รวมทั้งมีการสร้างเฉลียงบริเวณหน้ามุข เพื่อรองรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เมื่อปี พ.ศ. 2501 ระยะที่ 3 หลังจากการก่อสร้างศาลากลางหลังใหม่ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยได้มอบศาลากลางหลังเดิมหรือหอคำ ให้กรมศิลปากรเข้ามาดูแลเพื่อปรับปรุงใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ในระยะนี้มี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การเปลี่ยนแปลงสีหน้าต่างเป็นสีน้ำเงินและหลังคากระเบื้องลอนสีเขียว โดยมีเชิงชายสีน้ำเงิน ระยะที่ 4 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม โดยมีหลังคาเป็นกระเบื้องลอนสีเขียว หน้าต่างประตูสีเขียว สีมผนังเป็นสีขาว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ปีพ.ศ. 2559 ปัจจุบันได้เปลี่ยนสีอาคารและทำหลังคาใหม่

ประวัติอาคาร

เมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่านลำดับที่ 64 ถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ.2475 ต่อมาเจ้านายผู้เป็นบุตรหลานของเจ้าผู้ครองนครน่าน จึงร่วมใจกับมออบอาคารหอคำพร้อมที่ดินให้แก่ทางราชการ และใช้เป็นศาลากลางของจังหวัดน่านตั้งแต่ พ.ศ.2476 จนกระทั่งปี พ.ศ.2517 จึงได้มอบให้กรมศิลปากรเพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน และได้เปิดบริการอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2530

พ.ศ.2532 หอคำ(อาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน) ได้รับการพิจารณาคัดเลือกจากสมาคม สถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้เป็นอาคารอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น ประเภทอาคารสาธารณะ

พ.ศ.2546 จังหวัดน่าน กำหนดให้หอคำ เป็นศูนย์กลางของพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ชั้นใน (หัวแวนเมืองน่าน) ตามประกาศจังหวัดน่าน เรื่องกำหนดขอบเขตพื้นที่ เมืองประวัติศาสตร์ชั้นใน (หัวแวนเมืองน่าน) ลงวันที่ 13 มกราคม 2546 เพื่อคุ้มครองโบราณสถาน อาคารประวัติศาสตร์ รวมทั้งปกป้องภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองน่าน ให้คงอยู่เป็นมรดกของแผ่นดินสืบไป

พ.ศ. 2558 มีการปรับปรุงอาคารกลับเป็นลักษณะเดิมอีกครั้ง

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ในปี 2524 ได้เปลี่ยนหลังคาเป็นกระเบื้องลอนคู่ และเปลี่ยนเครื่องประดับหลังคาไปตัวอาคารเป็นทรงตึกแบบตะวันตก ผนังก่ออิฐถือปูนมีบัวคาคบ่งระหว่งชั้นล่างกับชั้นบน มีการจัดระเบียบองค์ประกอบในลักษณะสมมาตร สองข้างเหมือนกัน เน้นซุ้มประตูทางเข้าตรงกลางด้วยบัวปูนปั้นเหนือประตูเป็น Scroll Pediment แบบตะวันตก ผนังด้านหน้าอาคารมีเสาอิงในลักษณะของ Pilaster เป็นตัวแบ่งระยะของหน้าต่างที่อยู่ตรงกลางช่อง หน้าต่างชั้นบนเป็นบานเกล็ดด้านบนครึ่งล่างเป็นลูกฟัก มีซุ้มยื่นออกมาเป็นกันสาด มีการติดไม้ฉลุเป็นครีบริบรอบๆ เหมือนเชิงชาย มีลูกกรงกันตกไม้ฉลุ ส่วนหน้าต่างชั้นล่างเป็นบานลูกฟักไม้ มีบัวปูนปั้นเป็นรูปสามเหลี่ยมแบบPediment ของฝรั่ง ด้านหน้าอาคารมีหน้าต่างที่เป็น Pointed Arch ตามแบบของโกธิค ล้อมรอบด้วยบัวปูนปั้น และมีลายปูนปั้นใต้หน้าต่าง ลักษณะของอาคารที่สร้างในยุคนี้ มักจะมีคันทวยหูช้างใต้ชายคา มีการฉลุลายไม้ ซึ่งเป็นอิทธิพลจากทางตะวันตก ทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้หลังคาทรงไทยแบบตรีมุขมีหน้าจั่ว 3 ด้านเหมือนกัน เมื่อแรกสร้างประดับตราโคอุศุกราช ซึ่งเป็นตราประจำเมืองเมืองน่านในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ และเปลี่ยนมาใช้ตราครุฑ ในช่วงที่เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน

เดิมหอคำมีกำแพงล้อมรอบ ลักษณะกำแพงเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน กำแพงมีประตูทางเข้า เป็นซุ้มอยู่ตรงด้านหน้าค้อม ด้านในกำแพงเป็นทางเดินมีหลังคาคลุมคล้ายระเบียงคต อาจจะเป็น ทิมดาบ หรือทิมตำรวจของค้อม หรือที่ทำการของทหาร หรือตำรวจรักษาค้อม

ภาพที่ 3.4 อาคารหอคำสมัยแรก
(ที่มา : หนังสืออาคารเล่าขานอดีต)

ภาพที่ 3.5 อาคารหอคำสมัยเป็นศาลากลางจังหวัดน่าน
(ที่มา : จุลสารล่องน่าน ฉบับที่ 10)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.6 แสดงแนวกำแพงหอคำ

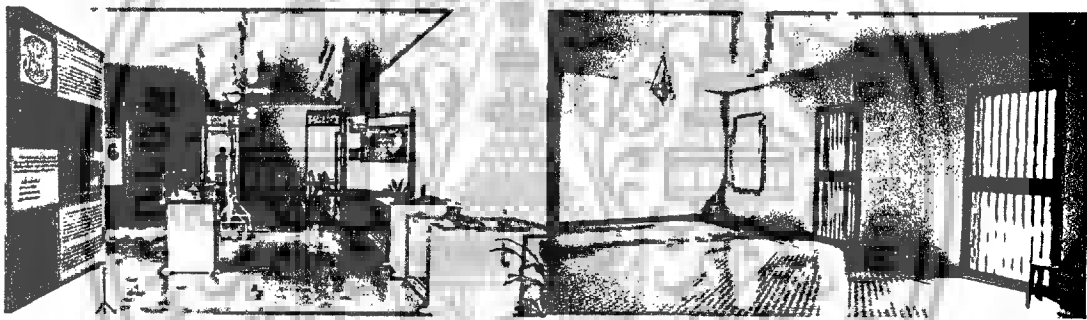

ภาพที่ 3.7 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารหอคำ ขณะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.8 ลักษณะอาคารด้านหน้า ด้านข้างอาคารหอคำ เมื่อปรับปรุงแล้ว

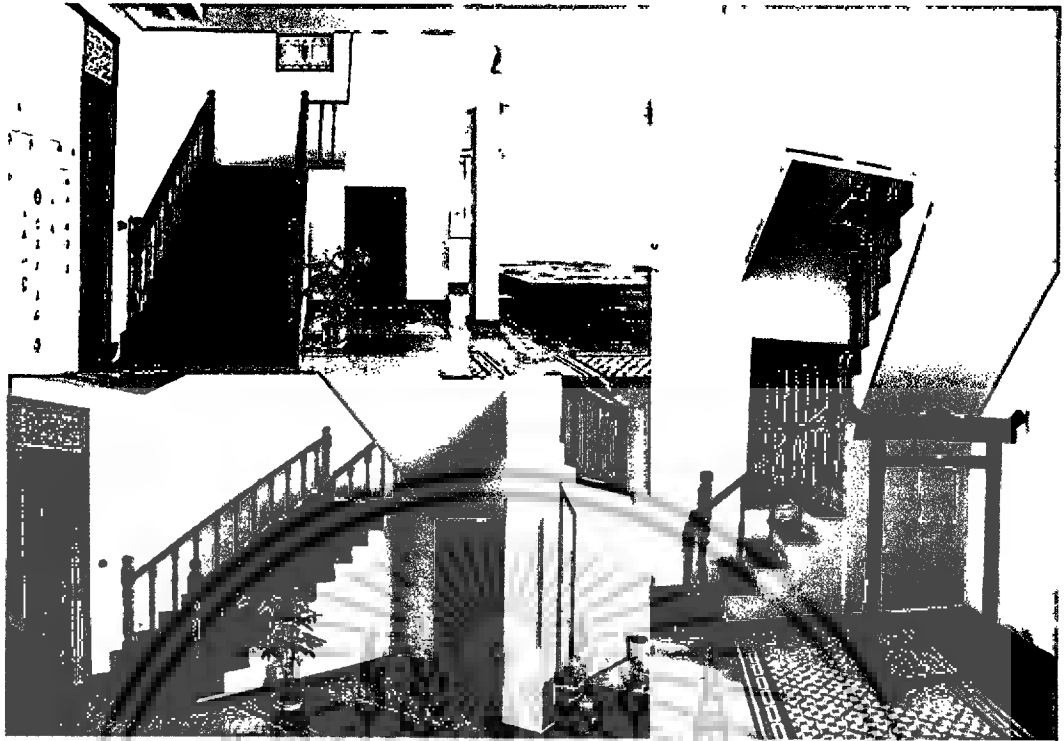

ภาพที่ 3.9 ลักษณะสภาพแวดล้อมภายในอาคารหอคำ ชั้นล่าง

ภาพที่ 3.10 ลักษณะโถงหน้าบันได และภายในห้องรับแขกอาคารหอคำ ชั้นบน

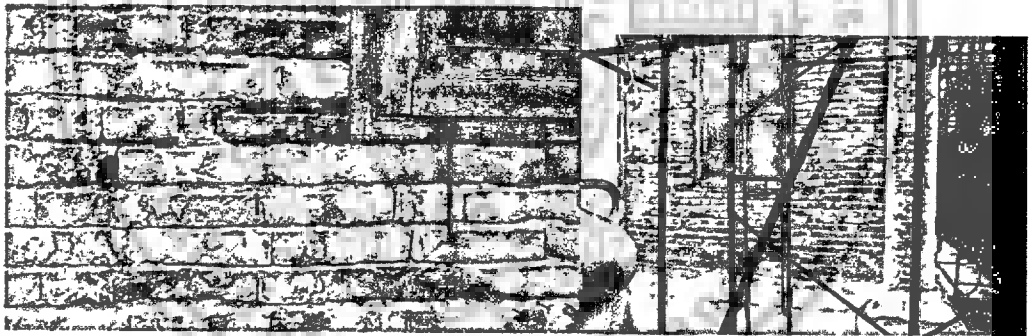
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ด้านหน้า

ด้านหลัง

ภาพที่ 3.11 ลักษณะบันไดขึ้นชั้นสองทั้งด้านหน้าและด้านหลังของอาคารหอคำ

ภาพที่ 3.12 ลักษณะโครงสร้างการก่ออิฐผนังอาคารหอคำ

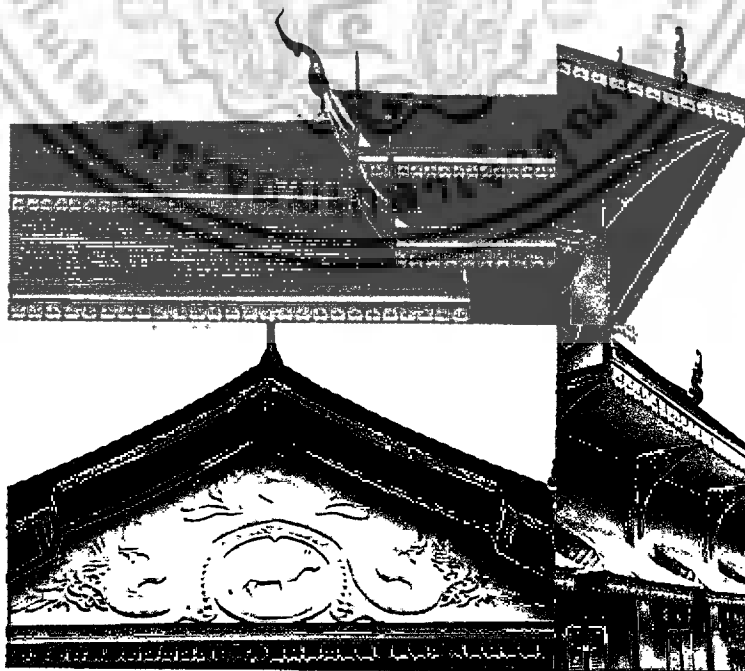

ภาพที่ 3.13 ลักษณะประตูทางเข้าชั้นล่าง ประตูทางเข้าชั้นบน และประตูภายในอาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.14 ลักษณะหน้าต่างชั้นบน และหน้าต่างชั้นล่างอาคารหอคำ

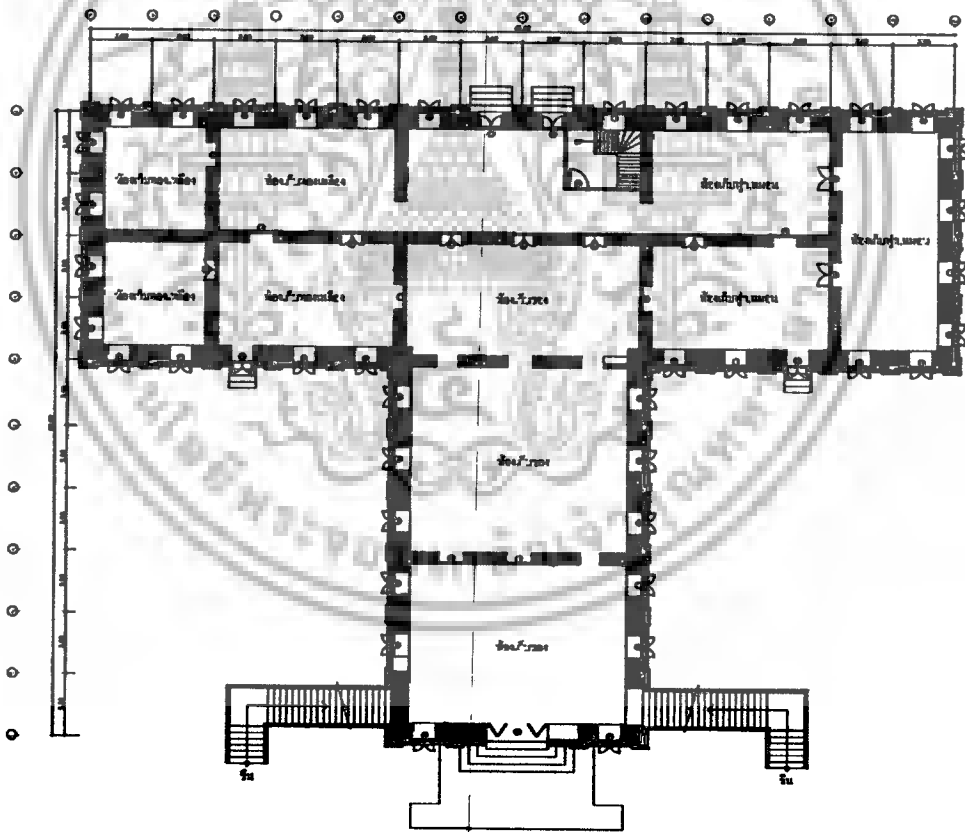

ภาพที่ 3.15 ลักษณะซ่อฟ้า ลวดลายหน้าจั่ว คันทวยหูช้าง และเชิงชายไม้ฉลุ อาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

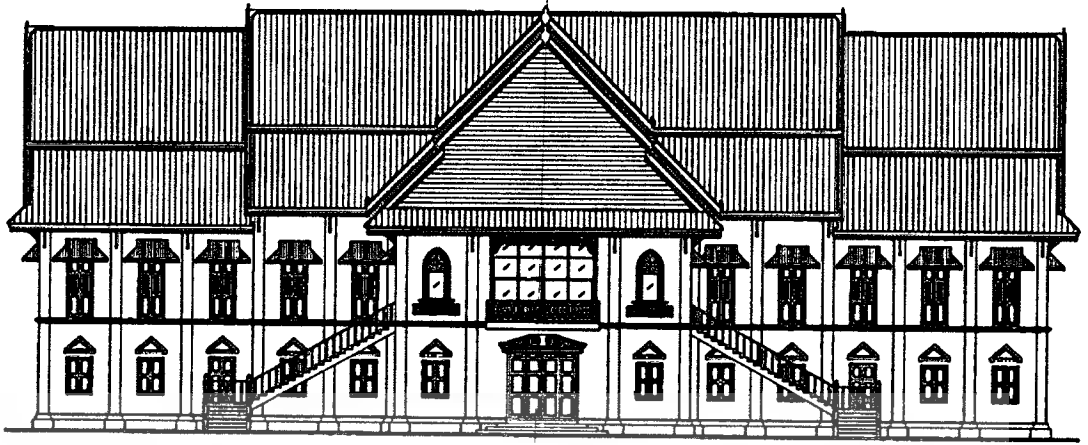

ภาพที่ 3.16 ช่องระบายลมเหนือประตู และราวกันตกชั้นบนอาคารหอคำ

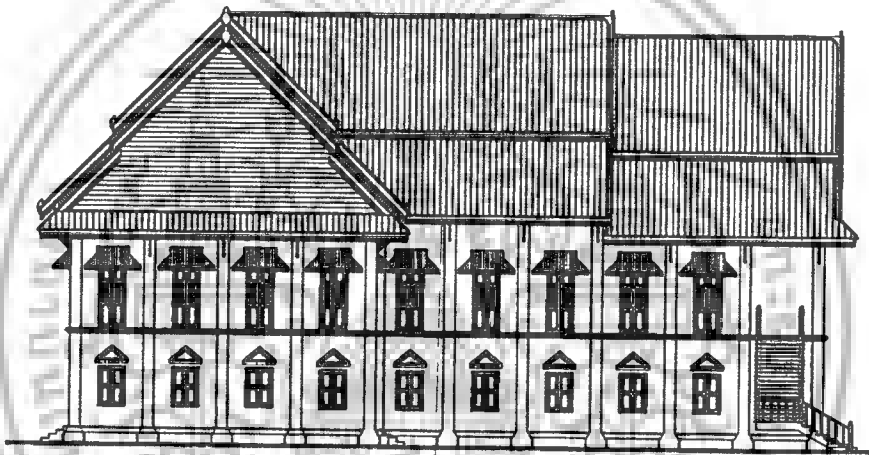

ภาพที่ 3.17 ผังพื้นชั้นล่างอาคารหอคำ

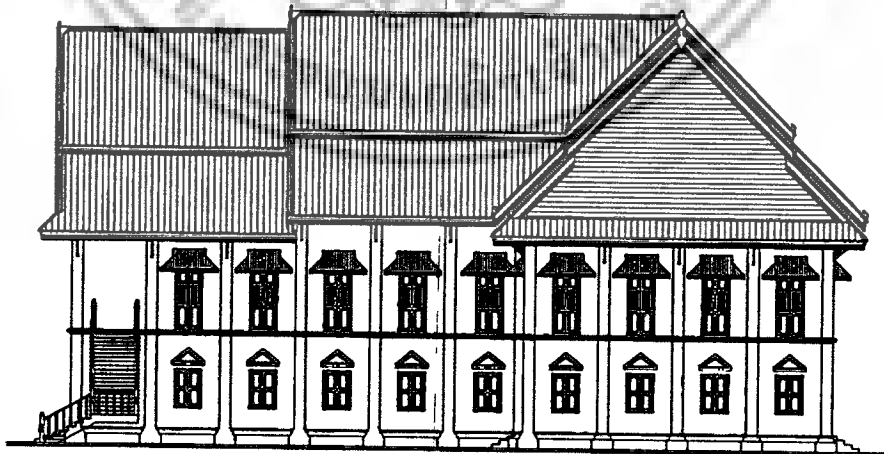
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.20 รูปด้านหน้าที่คະวันออกอาคารหอคำ

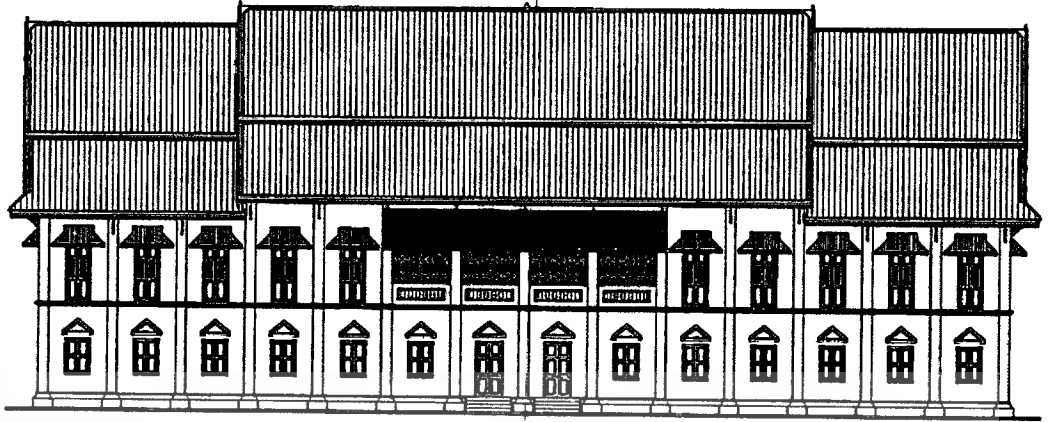

ภาพที่ 3.21 รูปด้านข้างทิศใต้อาคารหอคำ

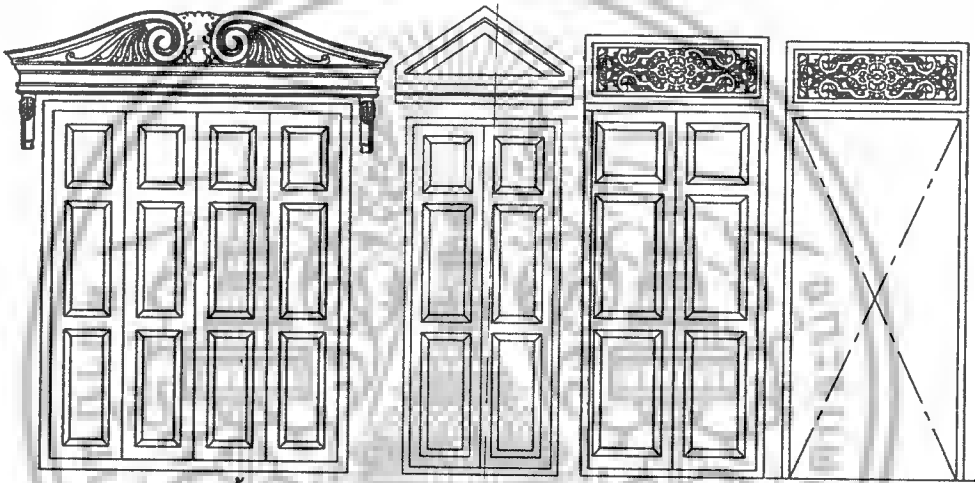

ภาพที่ 3.22 รูปด้านข้างทิศเหนืออาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.23 รูปด้านหลังทิศตะวันตกอาคารหอคำ

ประตูทางเข้าชั้นล่าง

ประตูภายใน

ภาพที่ 3.24 ลักษณะประตูทางเข้าชั้นล่าง และประตูภายในอาคารหอคำ

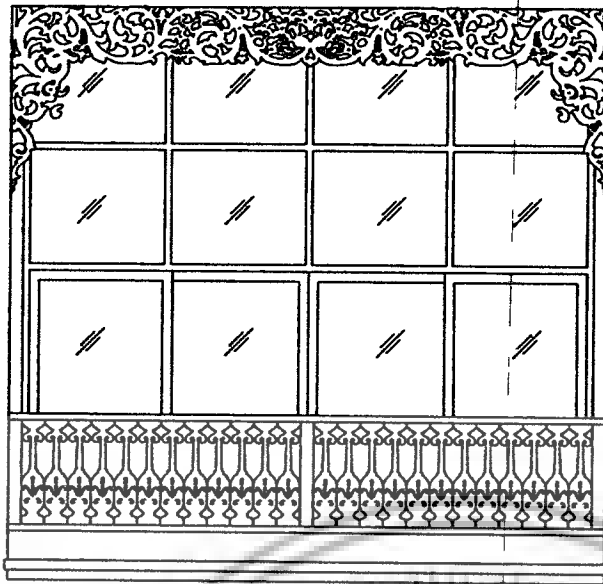

ชั้นบน

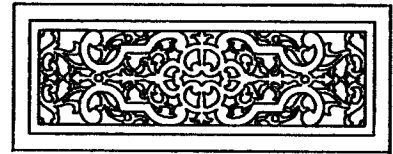
ชั้นล่าง

ภาพที่ 3.25 ลักษณะหน้าต่างต่างชั้นบน และหน้าต่างชั้นล่างอาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ไม้ฉลุประดับช่องแสงด้านหน้า

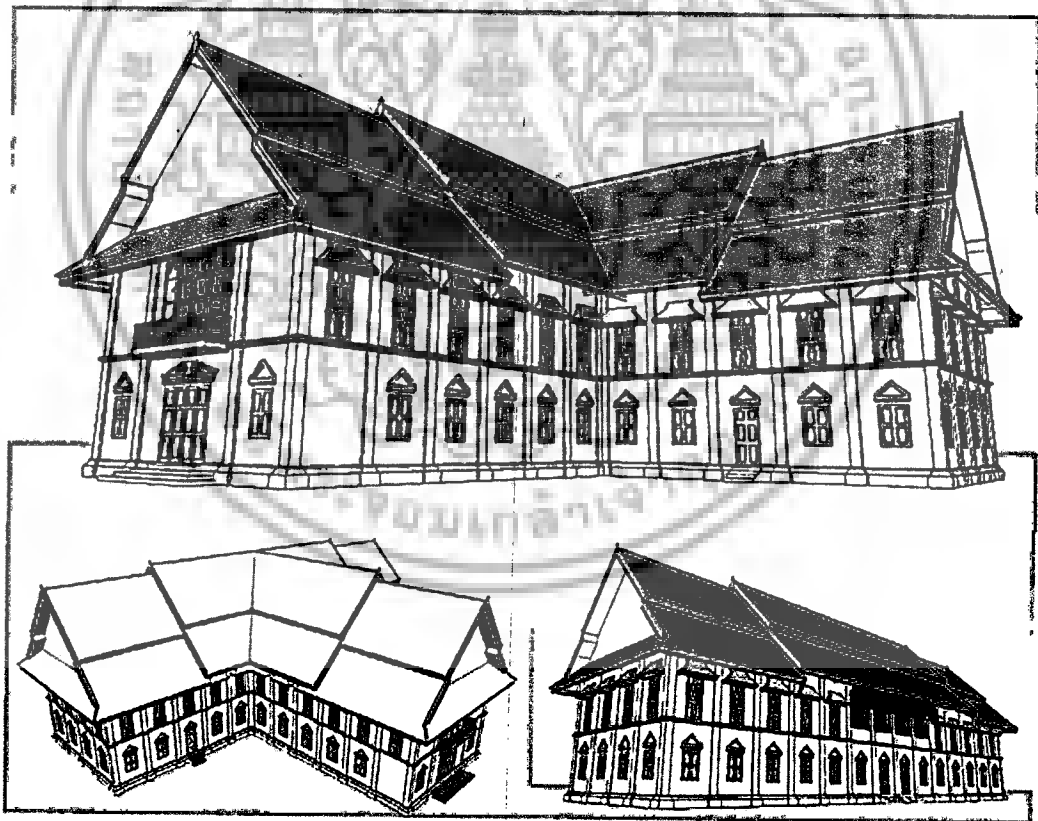

ไม้ฉลุเหนือประตู

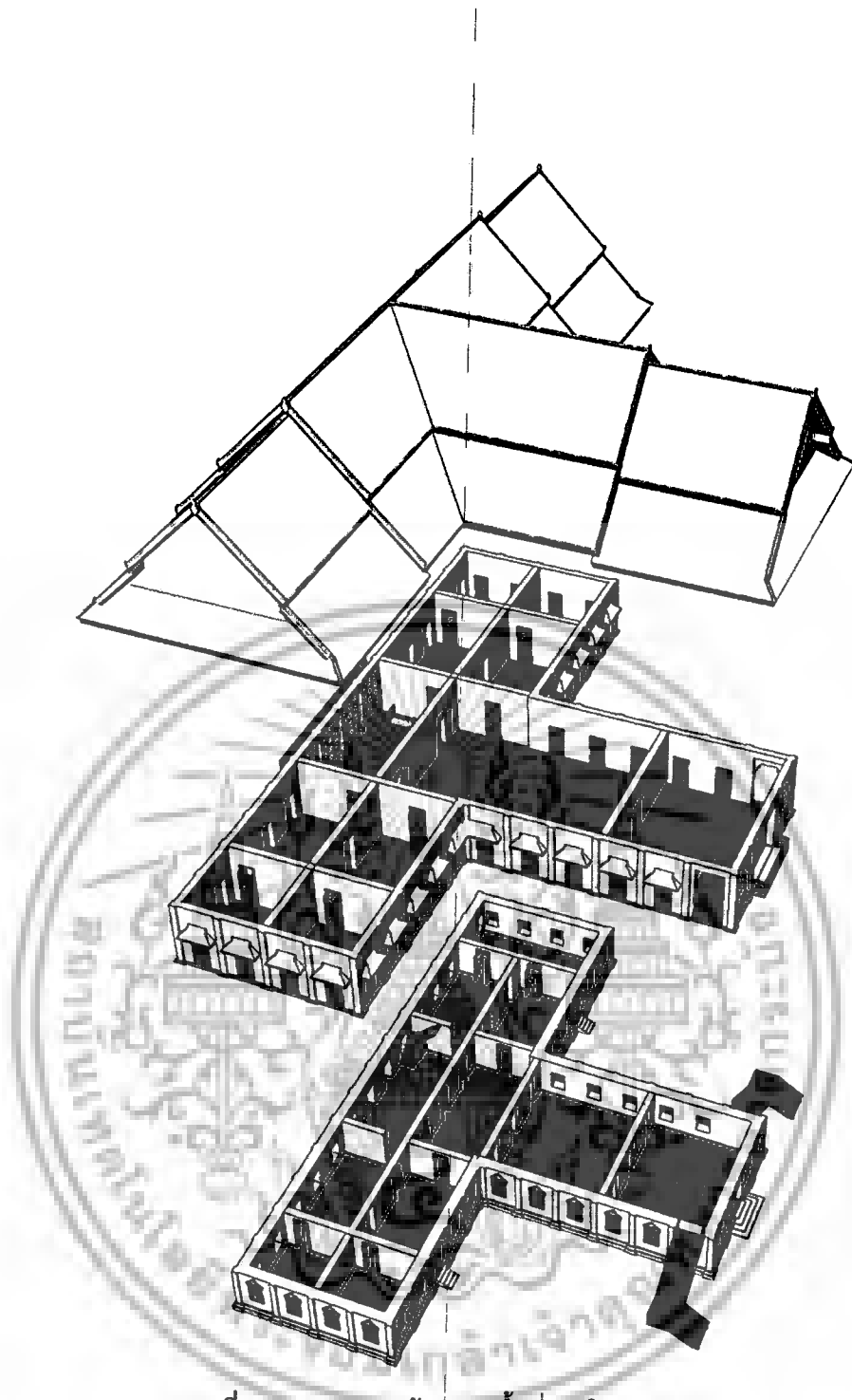
คันทวยหูช้าง

ภาพที่ 3.26 ไม้ฉลุประดับช่องแสงด้านหน้า ไม้ฉลุเหนือประตู และคันทวยหูช้างอาคารหอคำ

ภาพที่ 3.27 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.28 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.1.2 คຸ້ມเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ที่ตั้ง 79 ถนนมหาพรหม ต.ในเวียง อ.เมืองน่าน จ.น่าน 55000

ประวัติ

คຸ້ມเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) เดิมเป็นเรือนไม้สักทองยกพื้นสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 2398 - 2400 เพื่อเป็นคຸ້ມของเจ้าน้อยมหาพรหม ณ น่าน พระอนุชาของพระเจ้าสุริยพงษ์-ผริตเดชฯ ซึ่งต่อมาเมื่อได้รับสถาปนาเป็นมหาอำมาตย์โทนายพลตรีเจ้ามหาพรหมสุรธาตาฯ (เจ้าผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย) ในปี พ.ศ. 2466 จึงได้ย้ายไปประทับที่หอคำ คຸ້ມแห่งนี้จึงตกแก่ โอรส คือ เจ้าประพันธ์พงศ์ หรือเจ้าน้อยหมอกฟ้า ณ น่าน และต่อมาได้เลื่อนเป็นเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) จนถึงปี พ.ศ. 2474 เจ้ามหาพรหมฯ ถึงแก่พิราลัย เป็นเวลาที่สยามประเทศกำลังเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง การปกครองในพ.ศ. 2475 ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครน่านจึงถูกยุบเลิกไป

ในปี พ.ศ.2484 รองอำมาตย์ตรี เจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ได้ทำการรื้อถอนคຸ້ມเดิมที่หักอาศัย และทำการปลูกสร้างคຸ້ມขึ้นมาใหม่ โดยช่างชาวน่าน ชื่อ สลาจัน เป็นช่างไม้ที่สร้างคຸ້ມแห่งนี้ โดยใช้รูปแบบเดิมแต่ลดขนาดให้เล็กลง มีการนำเอาไม้และวัสดุอุปกรณ์จากเรือนหลังเดิมมาใช้สร้างใหม่ ณ ตำแหน่งเดิม สร้างเสร็จ เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2485

หลังจากรองอำมาตย์ตรีเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ถึงแก่อนิจกรรม ในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2501 คຸ້ມแห่งนี้จึงตกแก่ทายาทซึ่งเป็นบุตรคนสุดท้าย คือ เจ้าโคมทอง ณ น่าน จนกระทั่งปี พ.ศ.2539 เจ้าโคมทอง ณ น่าน ถึงแก่อนิจกรรม ปัจจุบันคຸ້ມแห่งนี้ตกทอดแก่ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และเจ้าवासนา ภูวณิกุล ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าโคมทอง ณ น่าน และ เจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน โดยเจ้าสมปรารถนา ณ น่าน และคุณสถาพร สุริยา ผู้เป็นสามี ใช้เป็นที่พำนักในปัจจุบันและเปิดบ้านในลักษณะของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และมีการบรรยายให้ทราบถึงประวัติคຸ້ມและสายตระกูลเจ้าผู้ครองนครน่าน รวมถึงประวัติศาสตร์นครน่านและวิถีชีวิตน่านในอดีต

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

การจัดผังบริเวณคล้ายกับเรือนเจ้านายทั่วไปที่มีเรือนครัวอยู่ด้านหลังบ้านและมียุ้งข้าวอยู่ทางข้างบ้าน และมีเครื่องสี่ขาที่ไม่ได้ใช้งานแล้วอยู่ในบริเวณเดียวกัน ด้านหน้าคຸ້ມมีการปลูกไม้ดอก และด้านหลังของคຸ້ມเป็นสวนผลไม้ ในอดีตบริเวณคຸ້ມมีเรือนและมีเรือนข้าทาส บริวาร ปลูกไว้หลายหลังเพื่อใช้เป็นเรือนนอนของผู้ที่มาพักอาศัย มีบ่อน้ำไว้ใช้ภายในคຸ້ມ

ลักษณะเป็นอาคารสถาปัตยกรรมพื้นบ้านผสมผสานกับรูปแบบทางตะวันตกที่นิยมสร้างกันมากในสมัยรัชกาลที่ 5-6 คຸ້ມเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ประกอบไปด้วยกลุ่มอาคาร ที่มีอาคารด้านหน้าเป็นเรือนพักอาศัย รูปตัวแอล ยกพื้นสูงใต้ถุนโล่งสำหรับใช้งานอเนกประสงค์ ตัวอาคารด้านขวาเป็นมุขยื่น ภายหลังมีการต่อเติมห้องบริเวณชั้นล่าง(ในช่วงของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน) ทำให้ดูเป็นเรือนสองชั้น การประดับลายไม้แกะสลักและฉลุลายเป็นรูปนาค 2 ตัวหันหน้าเข้าหากัน การนำรูปสัตว์ประจำปีเกิดมาประดับบริเวณหน้าแหวนเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่เจ้าของบ้าน (เจ้าราชบุตรเกิดปีมะโรง) เป็นความนิยมของเรือนพื้นถิ่นในยุคนั้น ลักษณะของไม้แกะสลักติดบนผนังไม้ที่หน้าแหวน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่บนสื่อออนไลน์

ดูคล้ายกับการประดับตกแต่งลายปูนปั้นบนผนังปูนของยุโรป ส่วนอาคารด้านซ้ายจะเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมเมืองร้อน ที่เปิดโล่งชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่ง หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว รูปแบบของหลังคาหน้าจั่วหัวตัดที่มุขด้านหน้า

การใช้พื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร

ชั้นล่างใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆในครอบครัว เช่น ทอผ้า ทำเครื่องเงิน เช่น ตีขันเงิน ฯลฯ มุขด้านหน้าใช้เป็นห้องทำงานและประชุมของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน ในสมัยที่เป็นนายกเทศมนตรีเมืองน่าน สมัยที่ 2 (2501 – 2506) ด้านหลังมีห้องเก็บของ หน้าต่างชั้นล่างไม่มีช่องแสง พื้นส่วนต่อเติมเป็นหินขัดสีเขียว เดินขอบสีแดงรอบห้อง ห้องทำงานผ้าแพดานเป็นไม้อัด บริเวณโถงบันไดเป็นฝ้ากระเบื้องกระดาศ พื้นที่ส่วนที่เหลือไม่มีฝ้าแพดาน โข่วโครงสร้างเห็นตงรับพื้นไม้สักเข้าลิ้นด้านบน

ซุ้มทางเข้าบ้านหน้าอาคาร มีการเน้นทางเข้าด้วยซุ้มโค้งประดับลวดลายไม้ฉลุ ลอดซุ้มเข้ามาจะเป็นโถงบันได ตัวบันไดจะทอดยาวขึ้นไปบนระเบียงหน้าบ้าน ราวบันไดเป็นไม้สักสีเหลี่ยมเรียบๆไม่มีลวดลาย ที่ราวลูกกรงกันตกระเบียงจะเป็นแผ่นไม้สักหน้ากว้าง 6 นิ้ว ฉลุลวดลายที่อ่อนช้อย ที่ระเบียงทุกช่วงเสามีแท่นสำหรับวางกระถางต้นไม้ประดับ (ซึ่งเป็นการนำเอาแบบอย่างของบ้านทางตะวันตกมา) ลักษณะของเรือนมีการประดับด้วยไม้ฉลุบริเวณเชิงชาย และช่องลมฉลุลาย มีการนำลายธรรมชาติ ดอกไม้ ใช้ประดับตกแต่ง

ชั้นบนมีระเบียงด้านหน้าที่โอบล้อมไปด้านข้างของตัวอาคาร เชื่อมต่อกับชานเรือนที่อยู่ด้านหลังโดยมีประตูกันเพื่อความเป็นสัดส่วนของเรือนชานด้านหลัง (และผู้ที่ต้องการเดินไปด้านหลังครัวก็จะไม่ต้องเดินผ่านกลางบ้านแต่เสียงมาใช้ระเบียงด้านข้างนี้แทน) ชั้นบนเป็นพื้นที่ของเจ้าของเรือน แบ่งเป็นห้องแต่ละห้องมีประตูเชื่อมถึงกันหมด มีห้องนอน 3 ห้อง มุขด้านหน้าใช้เป็นห้องนอนของเจ้าราชบุตรฯ มีระเบียงด้านหน้าต่อกับชานทางด้านหลัง ห้องที่อยู่ติดกับโถงบันไดใช้เป็นห้องรับแขก ห้องรับประทานอาหารของเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) โถงกลางบ้าน และระเบียงหลังบ้าน ที่เชื่อมต่อกับชานและเรือนครัว

ผนังอาคารเป็นไม้สักตีชิดเข้าลิ้นแนวนอน เมื่อแรกสร้างทาสีเขียวฟ้า มีการนำลายไทยเข้าไปประยุกต์ใช้กับลวดลายฉลุของช่องลม แต่ละด้านมีความแตกต่างกัน เหนือช่องลมเป็นไม้ระแนงตีแนวตั้งสำหรับระบายอากาศ หน้าต่างชั้นบนเป็นบานลูกฟักมีช่องแสงกระจกเหนือหน้าต่าง ประตูภายในเป็นบานเปิดคู่ลูกฟักไม้สัก ห้องรับแขกมีประตูบานเพี้ยมทั้งด้านหน้าและด้านข้าง เพื่อเปิดรับลมและเป็นการเชื่อมพื้นที่ระเบียงให้ต่อเนื่องกับส่วนใช้งานด้านใน ชายคาไม้เข้าลิ้นทาสีเดียวกับตัวบ้าน

อาคาร

เรือนคร้วมีชานคั่นแยกออกจากเรือนที่อยู่ด้านหน้า ซึ่งเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ตามแบบเรือนพื้นถิ่น ที่แยกครัวไฟออกจากส่วนนอนที่อยู่ด้านหน้า มีบันไดหลังบ้านสำหรับบริวารใช้งานขึ้นไปที่ชานแดดหน้าห้องคร้ว (ส่วนบันไดหน้าบ้านสำหรับเจ้านายและแขกที่มาเยือน) เรือนคร้วประกอบไปด้วยห้องคร้ว (ซึ่งเป็นคร้วขนาดใหญ่มีปล่องไฟ) ห้องเก็บของและมีชานด้านหลังห้องคร้ว มีห้องนอนป่าว 2 ห้อง ซึ่งมีระเบียงหน้าห้องนอนเชื่อมต่อกับห้องคร้ว และห้องรับประทานอาหารของบริวาร มีนอกชานด้านข้างขวาของห้องรับประทานอาหารโอบล้อมไปด้านหลังซึ่งเป็นห้องน้ำ 2 ห้อง เรือนคร้วจะยกพื้นสูงจากชานแดดที่อยู่ด้านหน้า 20 เซนติเมตร พื้นทั้งหมดเป็นไม้สักหน้ากว้าง 6 นิ้ว ตีชิด ผนังภายนอกเป็นไม้สักกว้าง 6 นิ้ว ตีทับเกล็ด ตอนบนมีระแนงไม้สักตีเว้นร่องแนวตั้งระบายอากาศตลอดแนว ผนังนอกชานเดิมใช้ไม้สักหน้ากว้าง 12 นิ้ว

พันธุ์ไม้

คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น ประมาณ 7 ไร่ มีไม้ผลประเภท มะม่วง มะเฟือง มะไฟ ลำไย ลิ้นจี่ ซึ่งจะสลับกันออกผลตามฤดูกาล โดยมีการจัดแบ่งพื้นที่ในคุ้มให้มีช่วงหรือลานโล่งด้านหน้าของคุ้มตามองค์ประกอบของบ้านในล้านนา และมีการทำสวนดอกไม้ด้านหน้าของคุ้ม

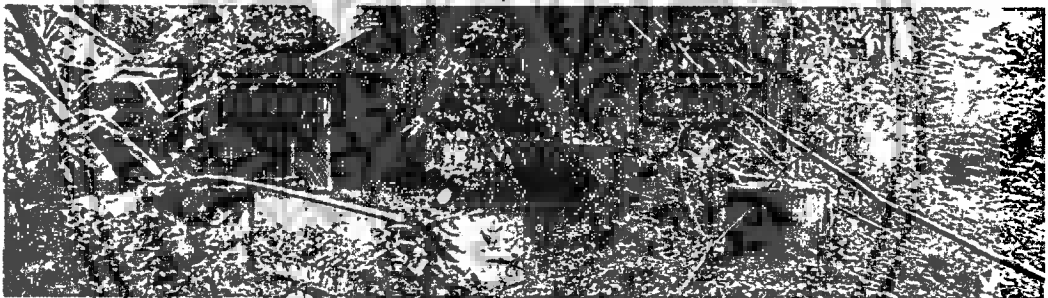
ภาพที่ 3.29 ลักษณะสภาพแวดล้อมด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

บ้านพักรับรอง

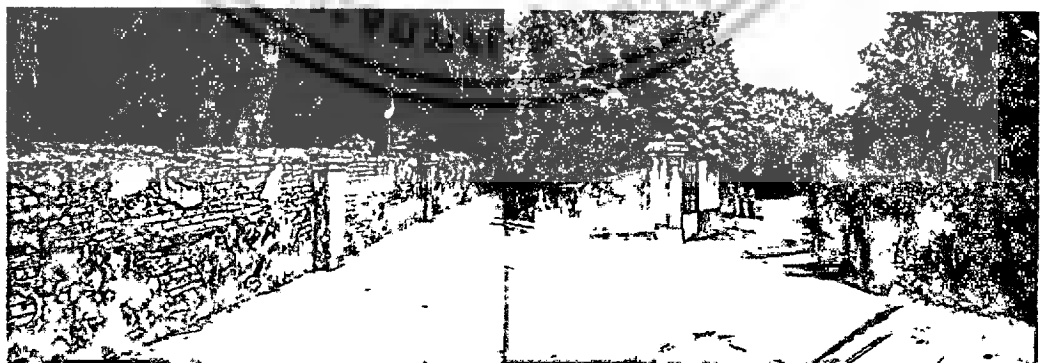

ยุงข้าว

บ่อน้ำโบราณบริเวณหลังค่อมเจ้าราชบุตรใกล้กับยุงข้าว

ภาพที่ 3.30 แสดงบ้านพักรับรอง ยุงข้าว และบ่อน้ำ ในบริเวณค่อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 3.31 ลักษณะรั้วและประตูทางเข้าด้านทิศใต้ของค่อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ห้องทำงานของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน

ภาพที่ 3.32 ห้องทำงานของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน ชั้นล่างภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

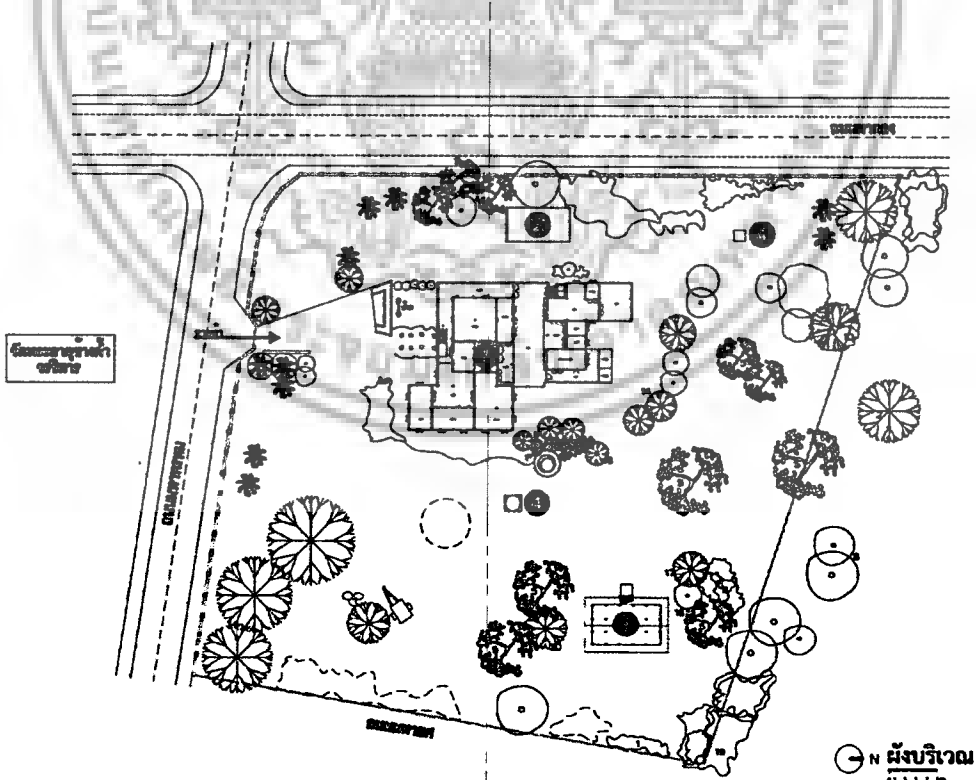

ภาพที่ 3.33 ส่วนห้องโถง ชานแดดและระเบียงชั้นบนภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

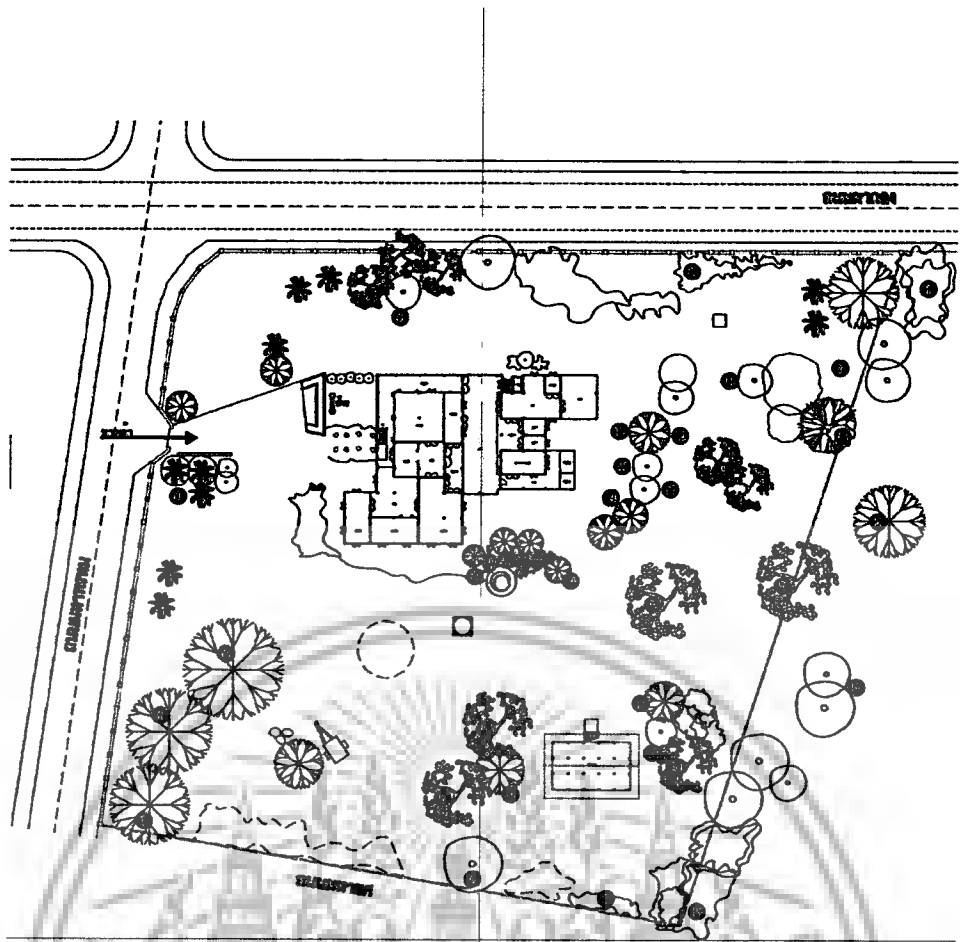
ภาพที่ 3.34 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชาย ราวกันตก และช่องระบายอากาศ
คฤมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

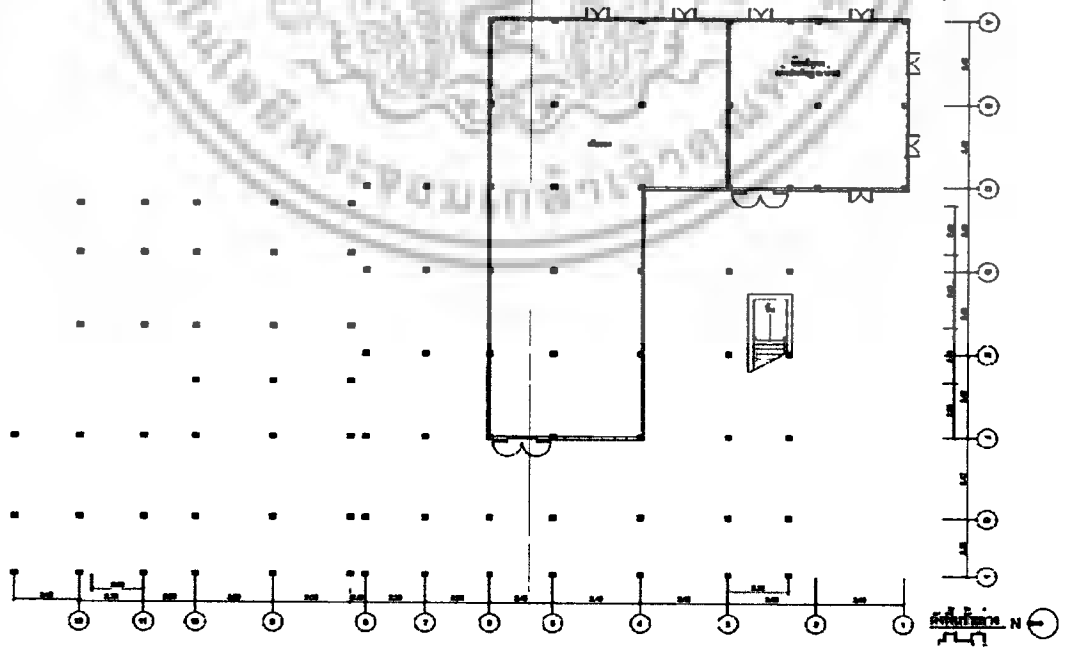
1. อาคารคฤมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) 2. บ้านพักรับรอง 3. ยั้งข้าว 4. บ่อน้ำโบราณ

ภาพที่ 3.35 มิ่งบริเวณคฤมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

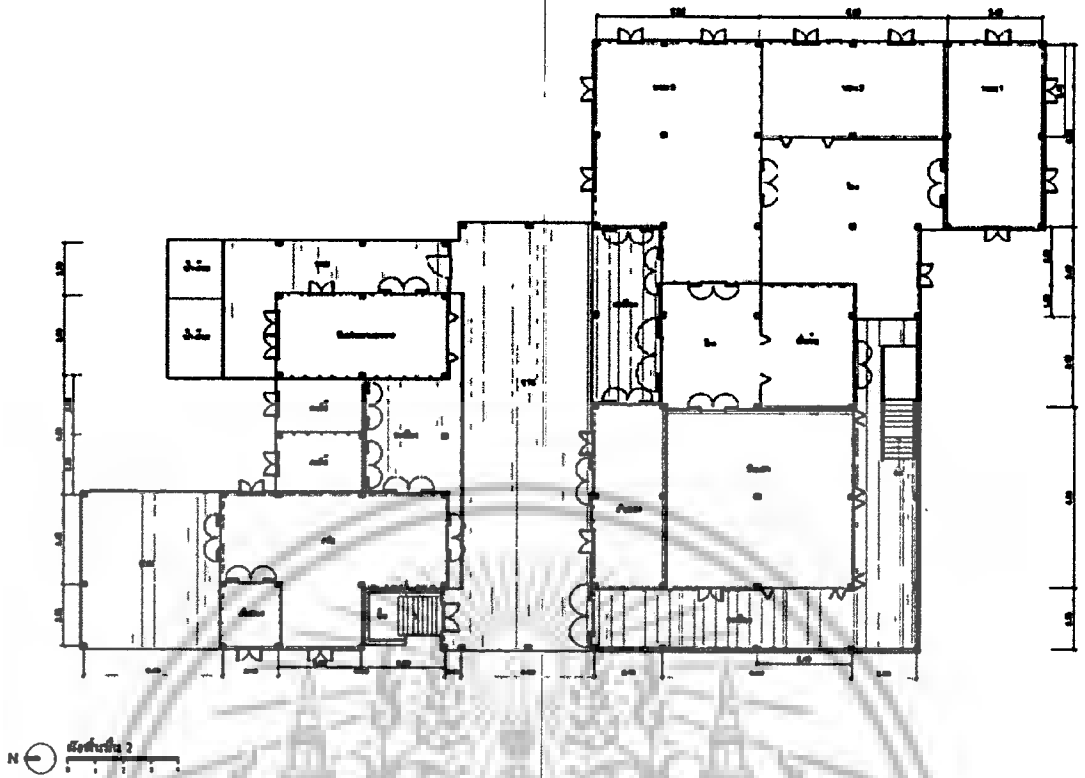

1. กล้าย	2. มะขาม	3. กะถิน	4. หมาก	5. มะม่วง	6. บุนนาค	7. พิกุล
8. มะพร้าว	9. ใบตอง	10. มะไฟ	11. สะเดา	12. มะปราง	13. ชมพู	14. ตะขบ
15. ลิ้นจี่	16. มหาพรหม	17. กฤษณา	18. ฝรั่ง	19. ใผ่	20. ขนุน	21. สาเหล็ก
- ภาพที่ 3.36 แสดงพันธุ์ไม้บริเวณโดยรอบค้อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

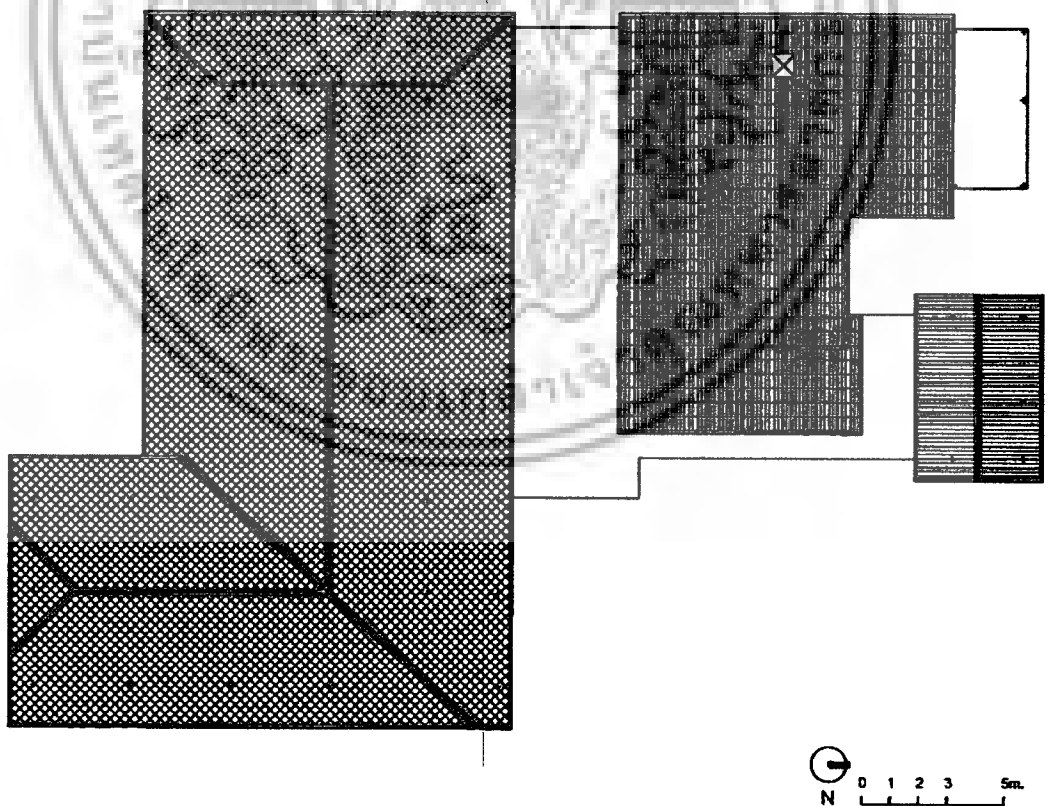

ภาพที่ 3.37 ผังพื้นชั้นล่างค้อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

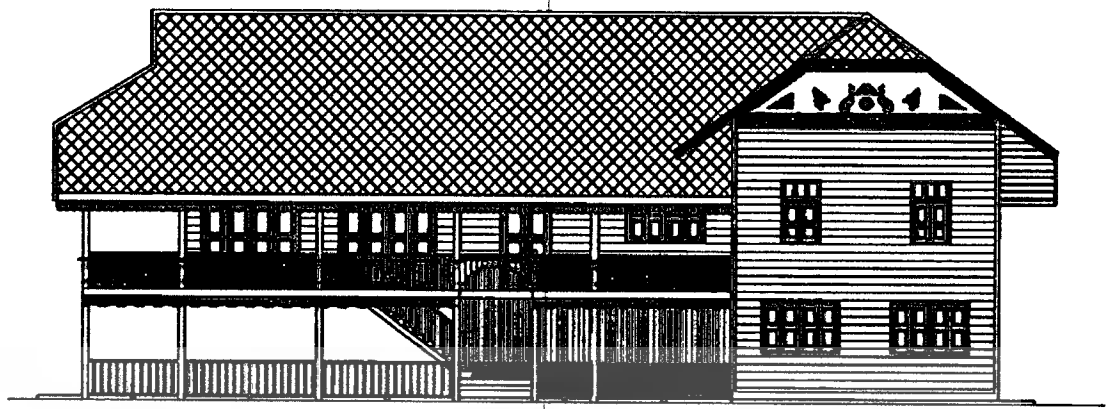

ภาพที่ 3.38 ผังพื้นที่บนค้อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

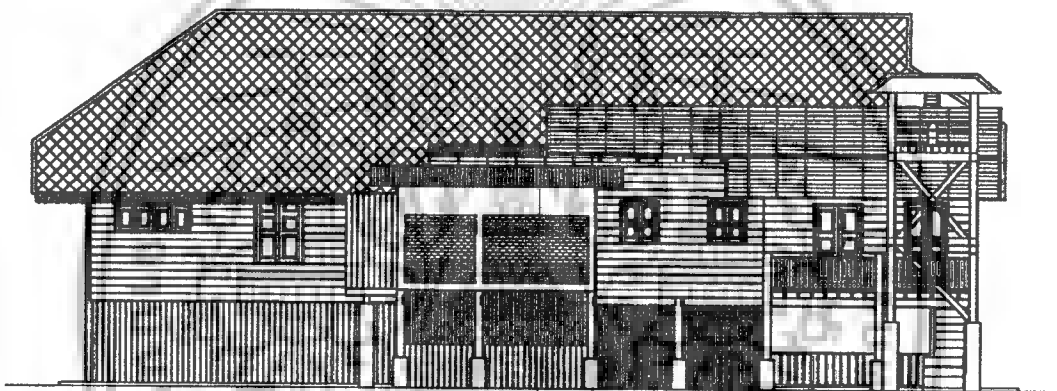

ภาพที่ 3.39 แพลนหลังคาค้อมเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.40 รูปด้านหน้าทิศใต้คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

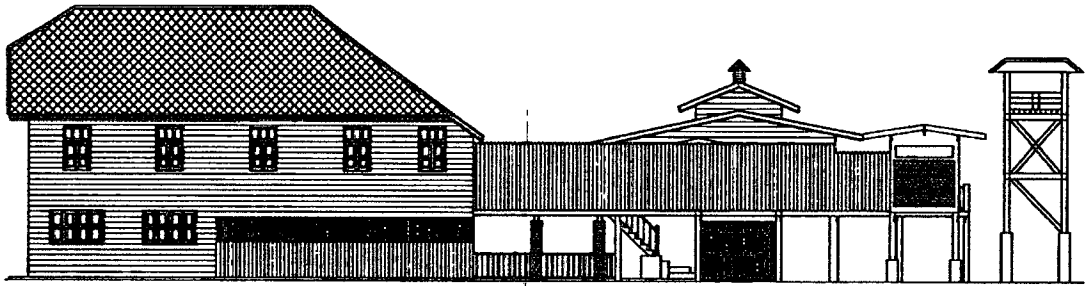

ภาพที่ 3.41 รูปด้านหลังทิศเหนือคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

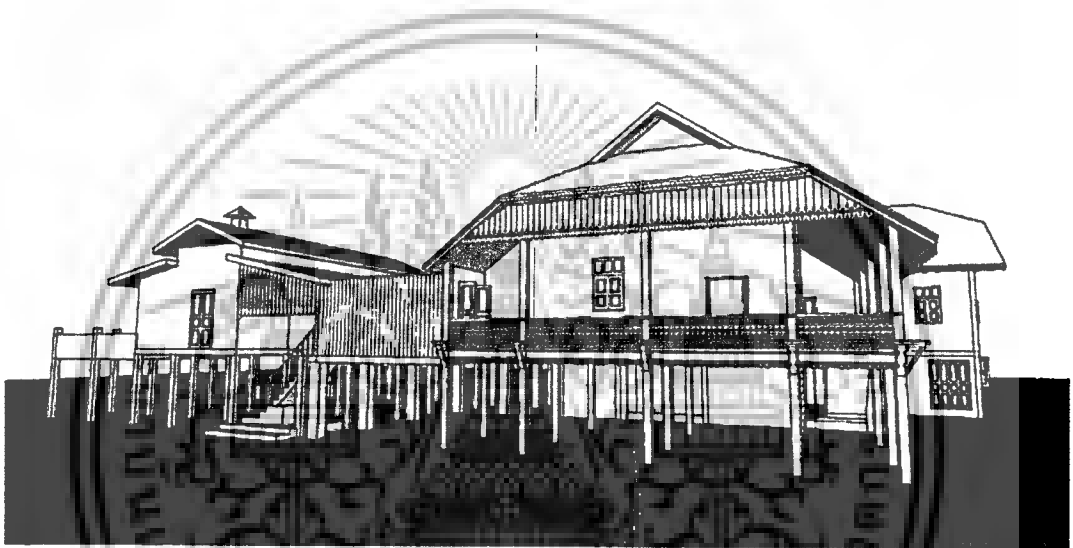

ภาพที่ 3.42 รูปด้านข้างทิศตะวันออกคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

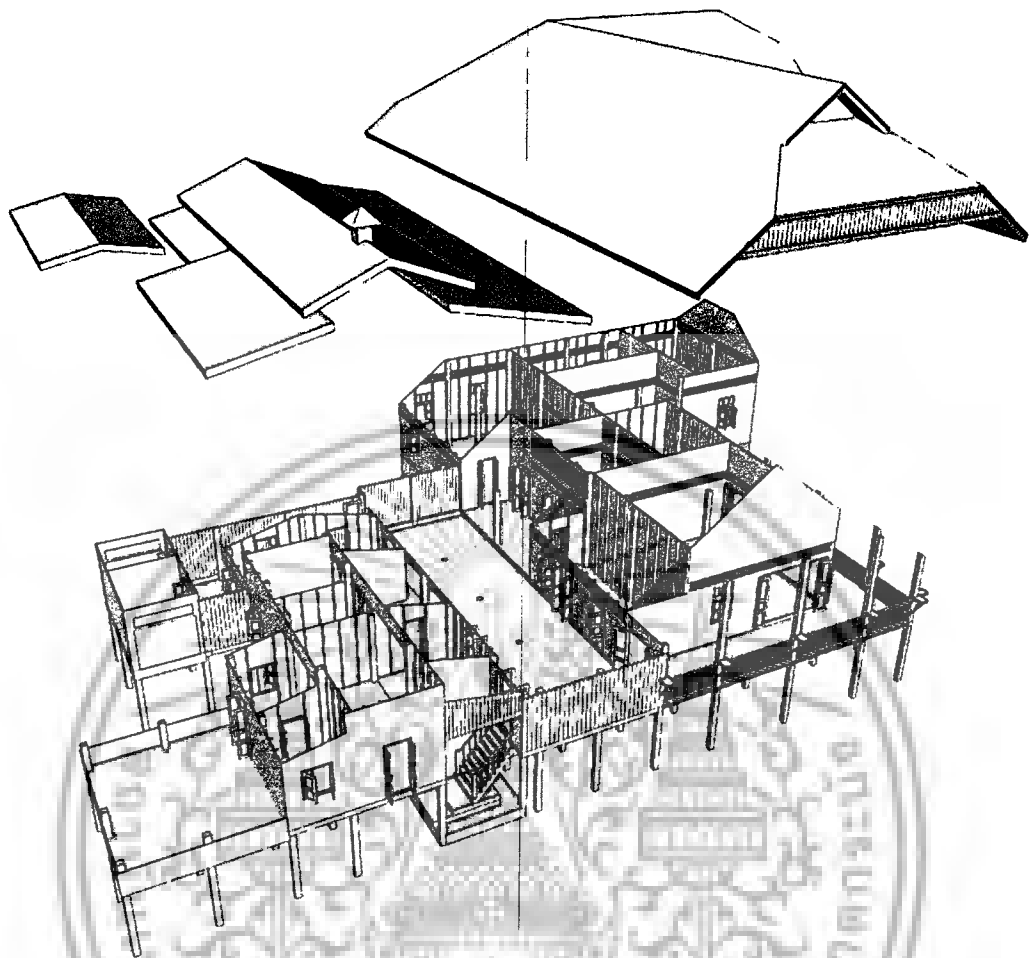

ภาพที่ 3.43 รูปด้านข้างทิศตะวันตกคุ่มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 3.44 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ่มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.45 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

3.3.1.3 คຸ້ມเจ้าจันทรทงติ

ที่ตั้ง ถนนมหาพรหม ด้านทิศเหนือของคຸ້มหลวง (หอคำ)

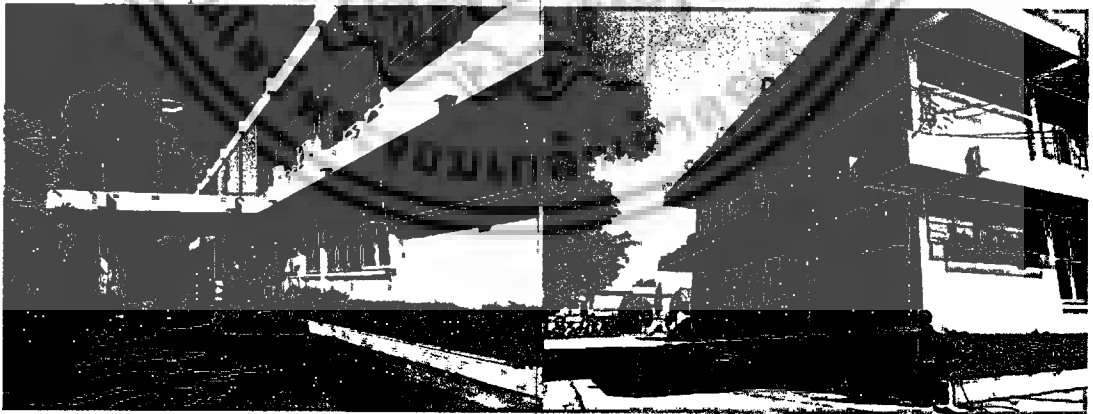
ประวัติความเป็นมา

พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างคຸ້มหลังนี้ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2459 เพื่อเป็นที่พำนักของเจ้าจันทรทงติ ผู้เป็นธิดา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกรมที่ดิน จังหวัดน่าน และเป็นอาคารอนุรักษ์ของจังหวัด โดยกรมที่ดินได้ซื้ออาคารหลังนี้ต่อจากคุณสมสมัย วุฒิสอน ซึ่งเป็นบุตรสาวบุญธรรมของเจ้าจันทรทงติในปี พ.ศ. 2504 จากนั้นกรมที่ดินได้ใช้เป็นอาคารหลักของสำนักงานที่ดิน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 - 2525 เนื่องจากกรมที่ดินได้สร้างอาคารหลังใหม่ขึ้นมาทางด้านหน้า และได้ย้ายที่ทำการจากคຸ້มเจ้าจันทรทงติมายังอาคารหลังใหม่ทั้งหมด ผังบริเวณปัจจุบันไม่มีรั้วด้านหน้าของเดิมเหลืออยู่เลย

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนสูง 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหยา ซึ่งยังคงรักษาลักษณะโดยรวมของอาคารภายนอกเอาไว้ได้ทั้งหมด ฐานของอาคารเป็นไม้ซุงทั้งต้น พื้นและโครงสร้างรับพื้นชั้นบนเป็นไม้ทั้งหมด เช่นเดียวกับฝ้าเพดานและบันได ที่เป็นไม้จริงเต็มแผ่นขนาดใหญ่ แต่เดิมตัวอาคารมีสีเขียวอ่อน แต่ปัจจุบันถูกทาสีเป็นสีขาว ทั้งชั้นบนและชั้นล่าง และถูกใช้เป็นสำนักงานของกรมที่ดินที่ขยายตัวออกมาจากอาคารใหม่ทางด้านหน้า บนระเบียง ชั้นบนของอาคารยังเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าจันทรทงติด้วย

พื้นที่โดยรอบของอาคารในอดีต ล้อมรอบด้วยรั้วไม้ มีอาคารบริวารอยู่บริเวณสวนด้านหลัง ซึ่งอาคารบริวารเหล่านั้นเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ใช้เป็นทั้งโรงครัวและที่พักของบริวารและคนงาน พื้นที่ตรงระหว่างเรือนเจ้านายและเรือนบริวาร มีบ่อน้ำเก่าอยู่ สำหรับใช้ประโยชน์ได้ร่วมกัน ปัจจุบันสภาพโดยรอบได้เปลี่ยนแปลงไปหมดแล้ว เหลือเพียงคຸ້มเจ้าจันทรทงติที่ตั้งอยู่กลางผังบริเวณเดิม

ภาพที่ 3.46 อาคารสำนักงานที่ดินจังหวัดน่านด้านหน้าคຸ້มเจ้าจันทรทงติ

ภาพที่ 3.47 แสดงด้านข้างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

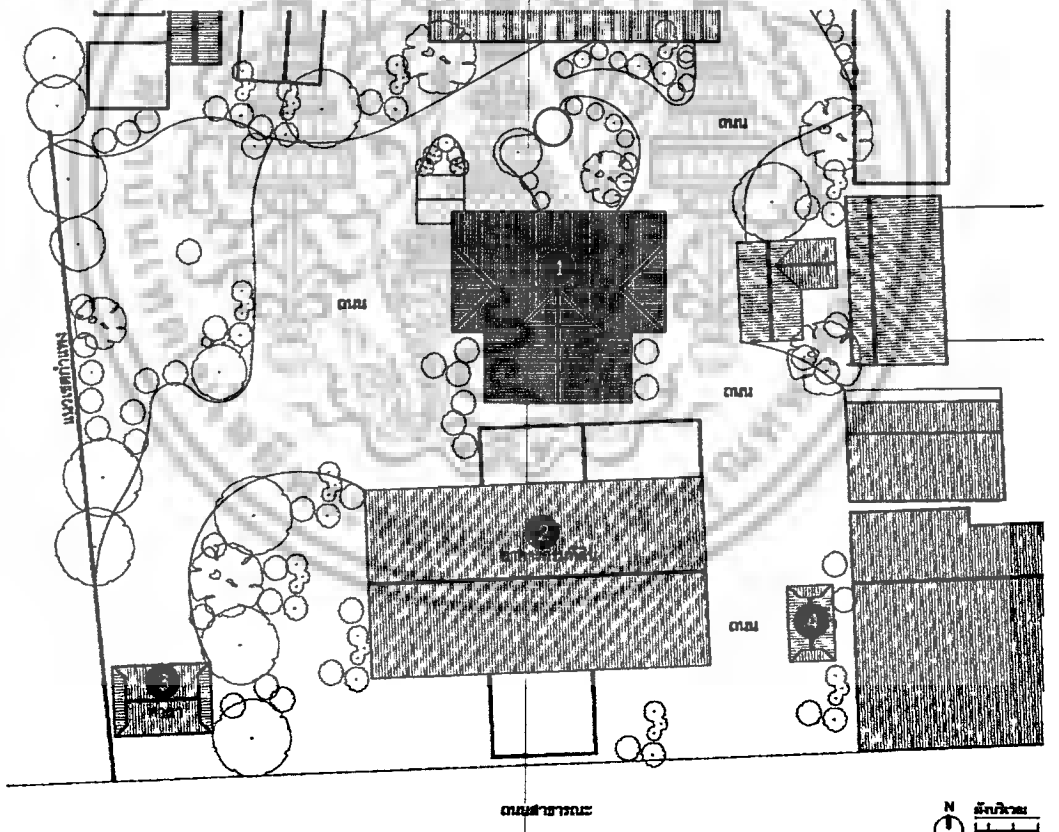

ภาพที่ 3.48 แสดงสภาพแวดล้อมภายในห้องและระเบียงชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

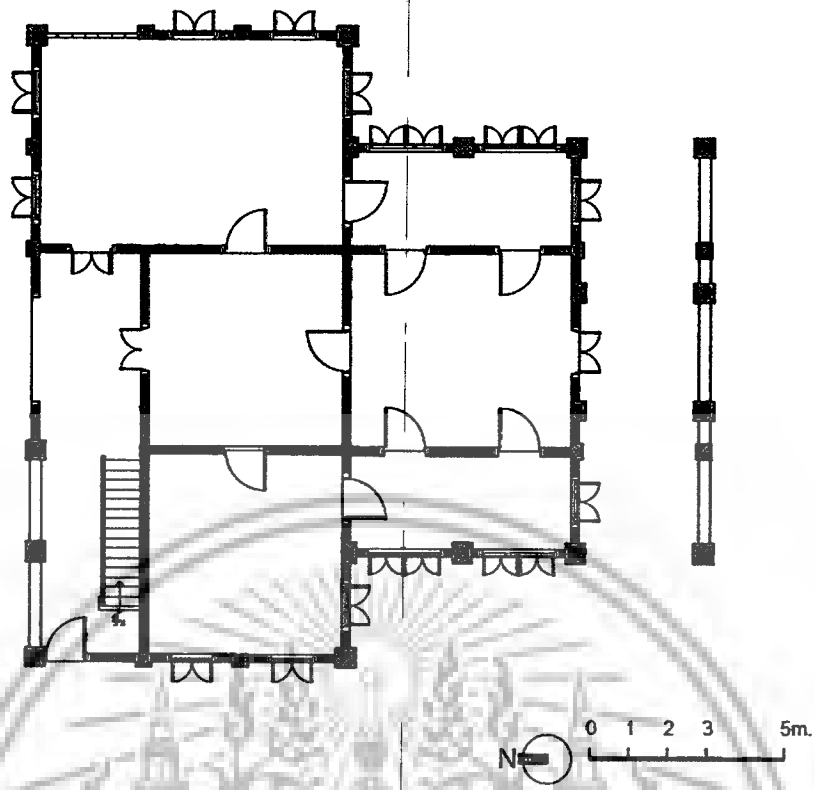
ภาพที่ 3.49 ลวดลายฉลุไม้ช่องระบายลมเหนือประตูคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

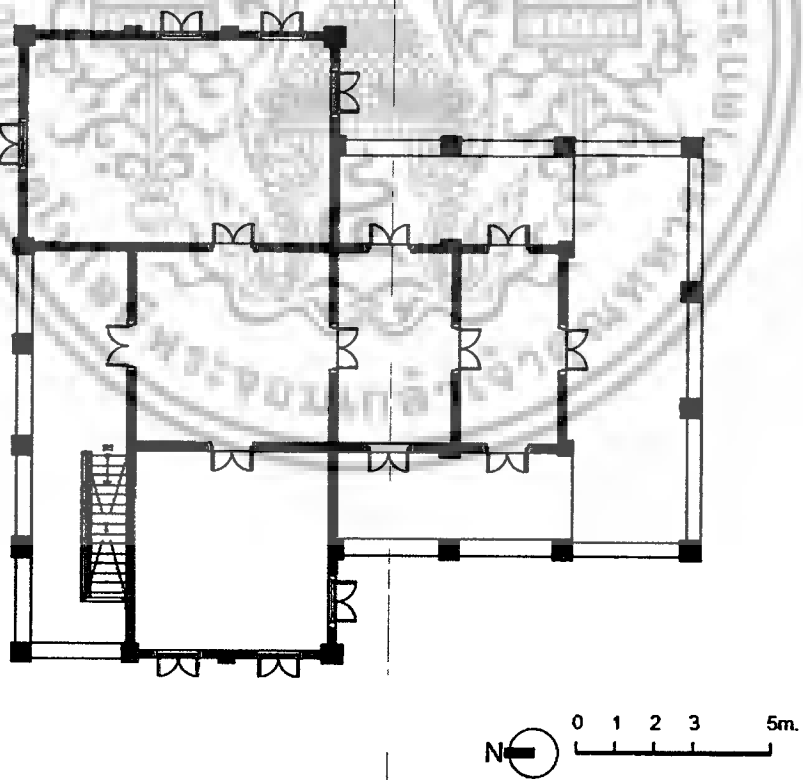
1. อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี 2. อาคารกรมที่ดิน 3. ศาลา 4. ห้องน้ำ

ภาพที่ 3.50 ผังบริเวณคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

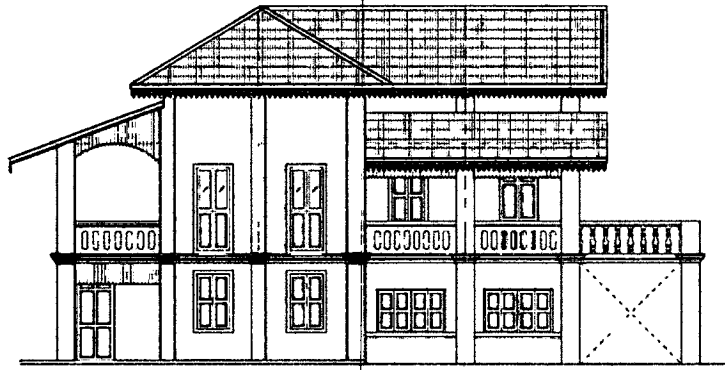

ภาพที่ 3.51 ผังพื้นที่ชั้นล่างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

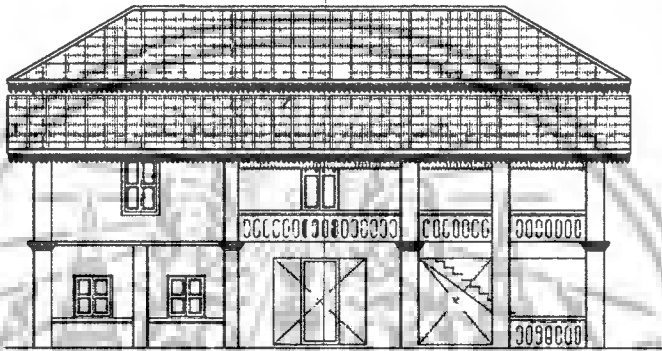

ภาพที่ 3.52 ผังพื้นที่ชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

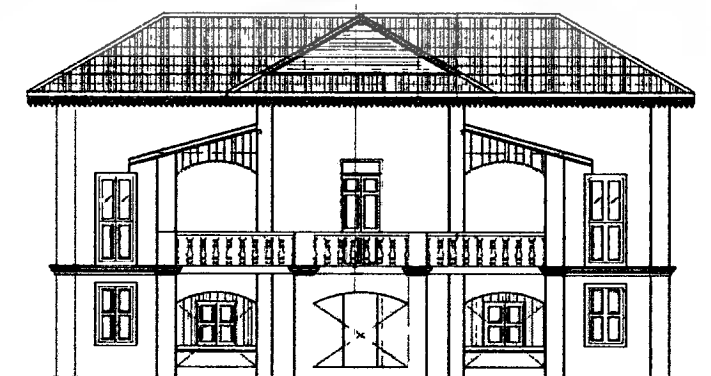
ภาพที่ 3.53 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 3.54 รูปด้านหลังทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

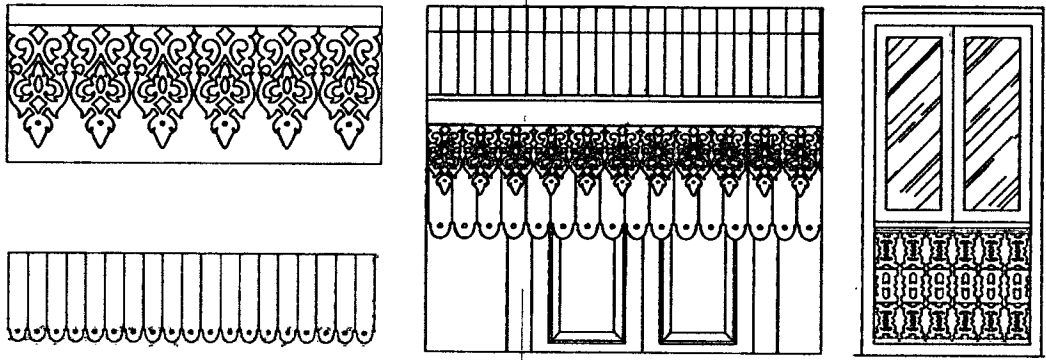

ภาพที่ 3.55 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

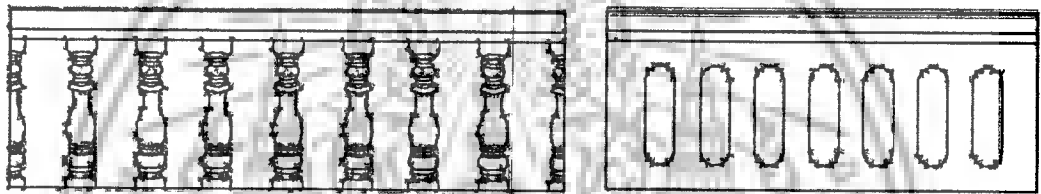

ภาพที่ 3.56 รูปด้านหน้าทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

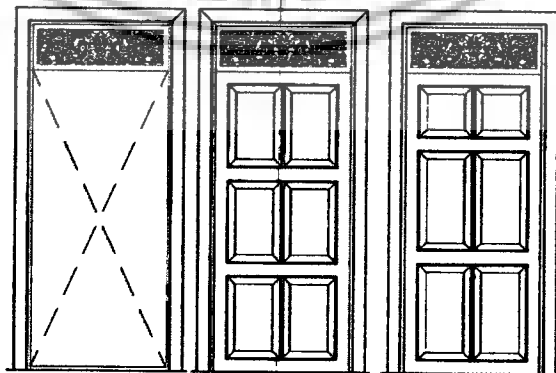
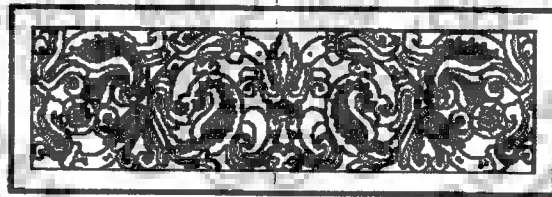
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

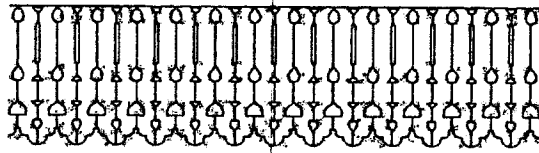
ภาพที่ 3.57 ลายฉลุไม้เชิงชายและราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 3.58 ราวกันตกปูนปั้นชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

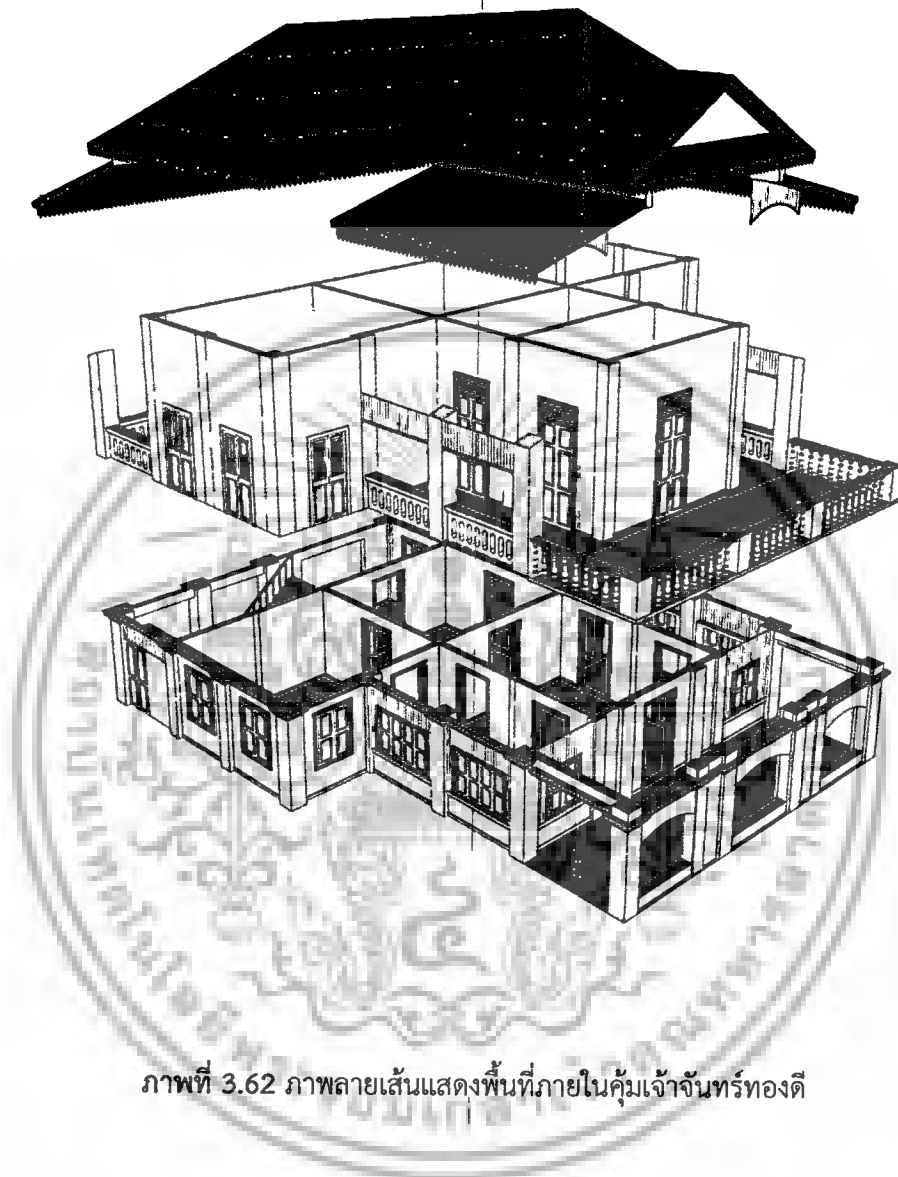
ภาพที่ 3.59 ลายฉลุไม้เหนือประตูและรูปแบบประตูอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 3.60 ลายฉลุไม้ช่องระบายอากาศชั้นล่างอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 3.61 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 3.62 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในคุ่มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.1.4 คຸ່ມเจ้าเทพมลา

ที่ตั้ง ถนนมหาพรหม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ด้านทิศตะวันตกของคຸ່มหลวง (หอคำ) หันตัวอาคารไปทางทิศเหนือ

ประวัติความเป็นมา

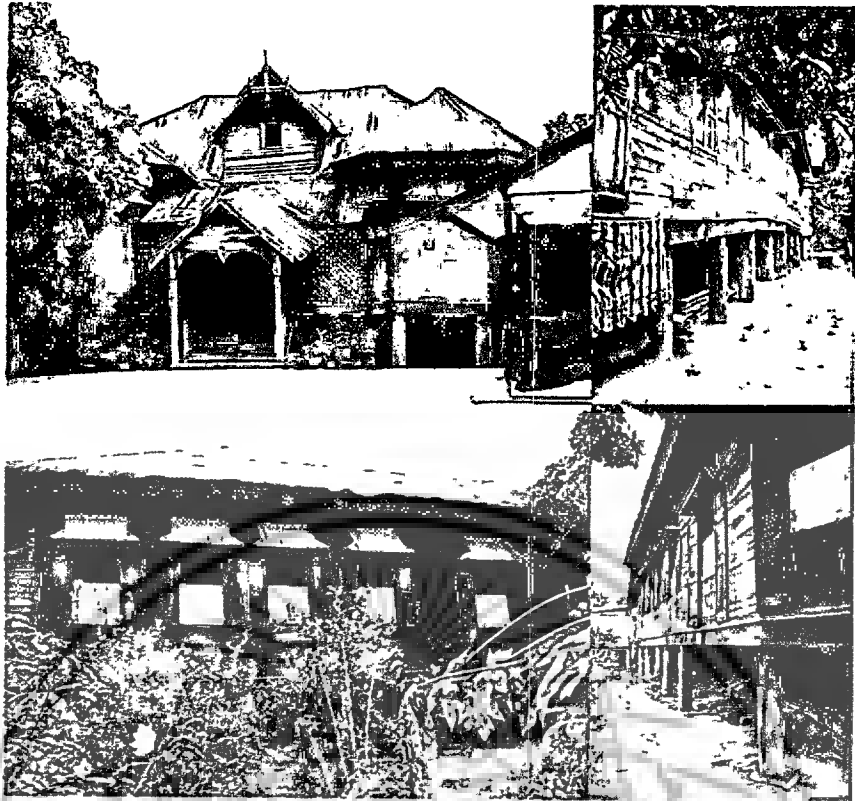
คຸ່มเจ้าเทพมลา เมื่อแรกสร้างเป็นที่พำนักของเจ้าเทพมลา ธิดาคนแรกของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ กับเจ้าแม่ยอดหล้า (เชียงคำ) ภรรยาลำดับที่ 5 มีบุตรธิดารวมกันทั้งหมด 7 คน คือ

1. เจ้าหญิงเทพมลา (เกิดประมาณปี พ.ศ. 2430)
2. เจ้าเทพเกสร ภรรยาเจ้าน้อยอินแปลงเมืองแพร่
3. เจ้าน้อยอินแสงสี
4. เจ้าหญิงจันทวดี
5. เจ้าหญิงศรีสุภา
6. เจ้าหญิงดวงมลา
7. เจ้าหญิงประภาวดี

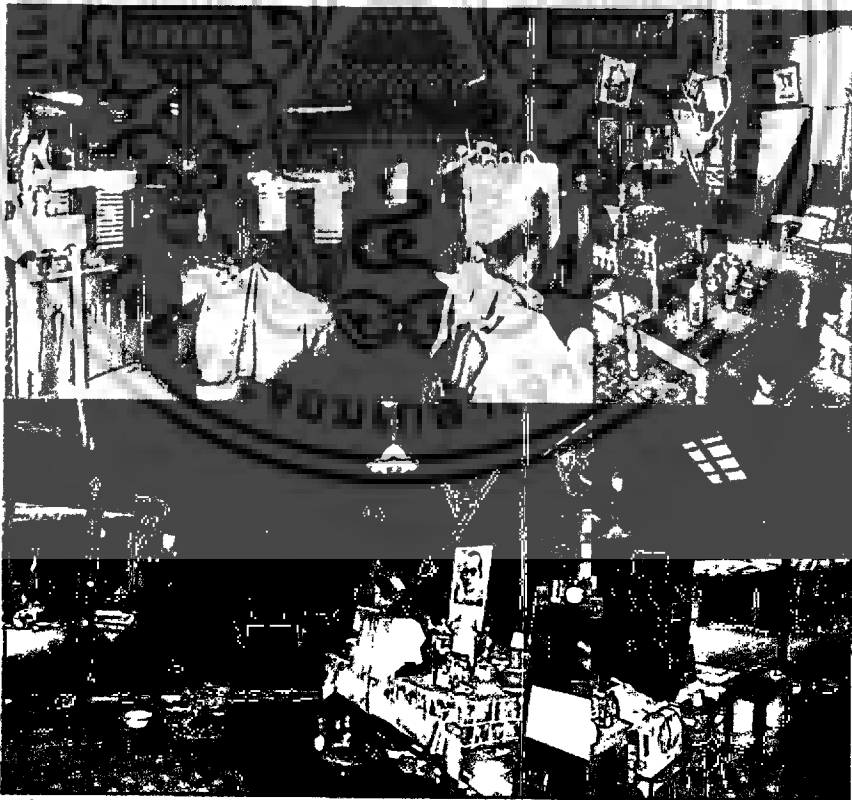
ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 เจ้าบุญศรี เมืองชัย ซึ่งเป็นน้องชายของแม่เจ้าบุญโสม ณ น่าน ชายาเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ได้ซื้อคຸ່มหลังนี้จากเจ้าเทพมลา ปัจจุบันเป็นที่พำนักของทายาทเจ้าบุญศรี เมืองชัย โดยมีคุณสัมพันธ์ บุญชัย บุตรชาย เป็นผู้ดูแล (คุณสัมพันธ์ อายุ 78 ปี)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของคຸ່มเจ้าเทพมลาเป็นเรือนไม้แบบยุโรป ยกพื้นสูง (ประมาณ 177 เซนติเมตร) ลักษณะแปลนมีความสมมาตร สองข้างเหมือนกัน โดยมีมุขเป็นห้องหลายเหลี่ยมยื่นออกมาทั้งซ้ายและขวา ซึ่งมุขที่ยื่นออกมาตรงกลางในภาษาฝรั่งเศส เรียกว่า “ลูการ์น” (lucarne) หลังคาทรงมะนิลา มีจั่วด้านหน้าอาคาร ซ้อนสองชั้น จั่วตัวล่างเป็นซุ้มหลังคาทางขึ้นบันไดซึ่งด้านหน้าจะมีซุ้มไม้โค้งแบบโค้งคิ้ว แต่ไม่มีลวดลายประดับ แสดงถึงเส้นโค้งที่ทำต่อเนื่องด้านข้างเป็นลูกคลื่นไปชนตัวบ้าน หน้าต่างที่มุขเป็นหน้าต่างสูงจรดพื้น มีลูกกรงกันตกเป็นไม้ฉลุลายแบบเรขาคณิตต่างๆ รูปร่างที่ฉลุออกไปดูคล้ายกับลูกกรงไม้กลึง ผนังสองข้างของบันไดทางขึ้นบ้าน จะตีระแนงไขว้ไปรง มีมุขยื่นที่ยอดจั่วมีเสากลึงปลายบน - ล่าง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของเรือนในสมัยรัชกาลที่ ๖ ปลายฉลุไม้เชิงชายของตัวเรือนใหญ่ รอบซุ้มกันลาดหน้าต่าง และบันลุ่มที่จั่วตัวบน จะใช้ลวดลายต่างกัน

ภาพที่ 3.63 แสดงด้านหน้า และด้านข้างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

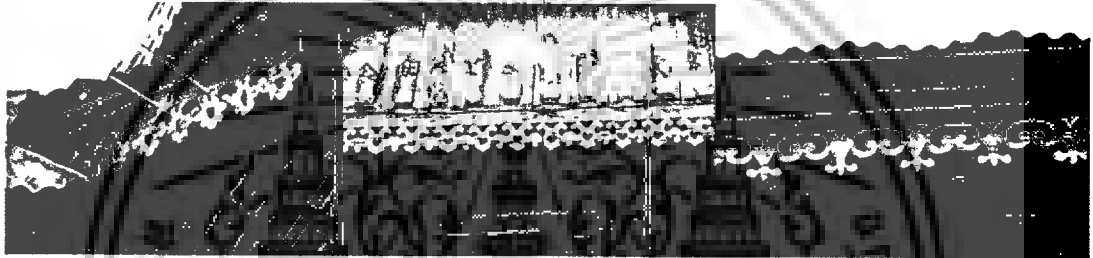

ภาพที่ 3.64 แสดงสภาพแวดล้อมภายในห้องและส่วนชานแดดอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.65 ลักษณะของหน้าต่างและราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

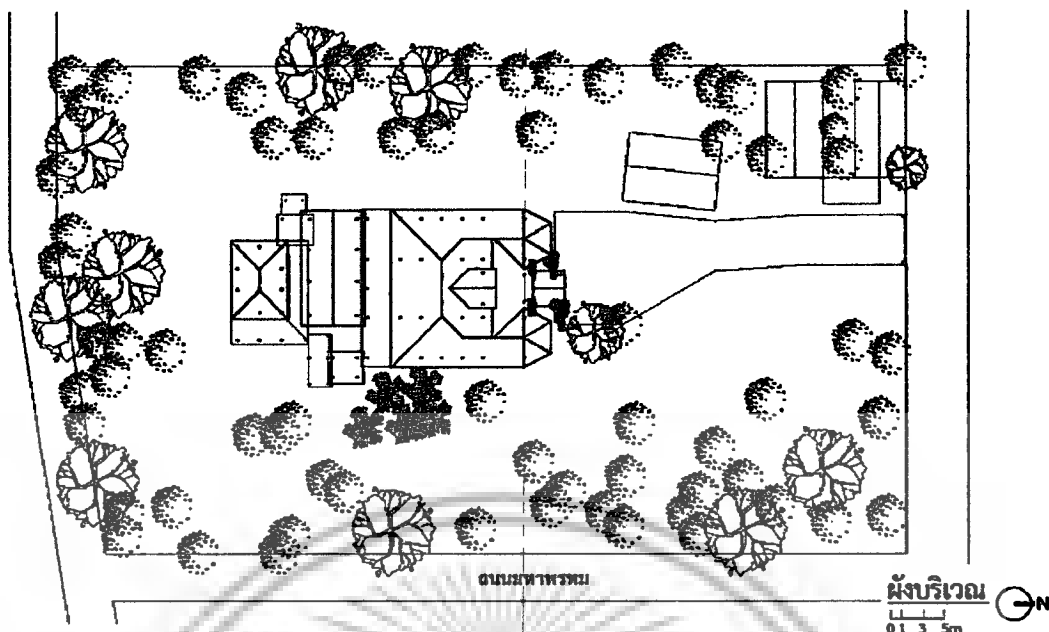

ภาพที่ 3.66 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชายอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

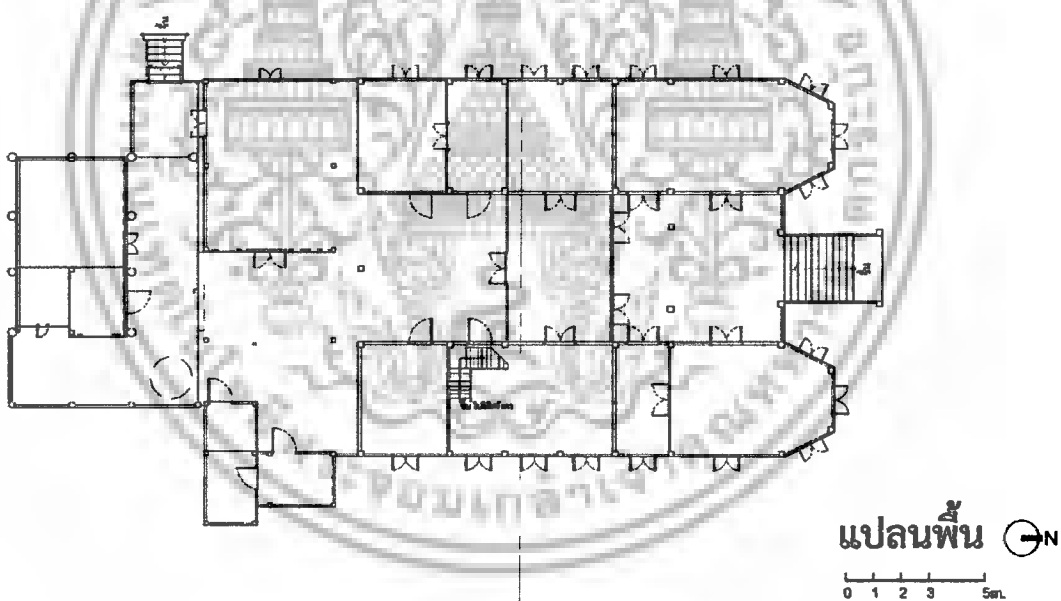

ภาพที่ 3.67 ไม้แกะสลักประดับยอดจั่ว มุขยื่น (Dromer) คุ้มเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

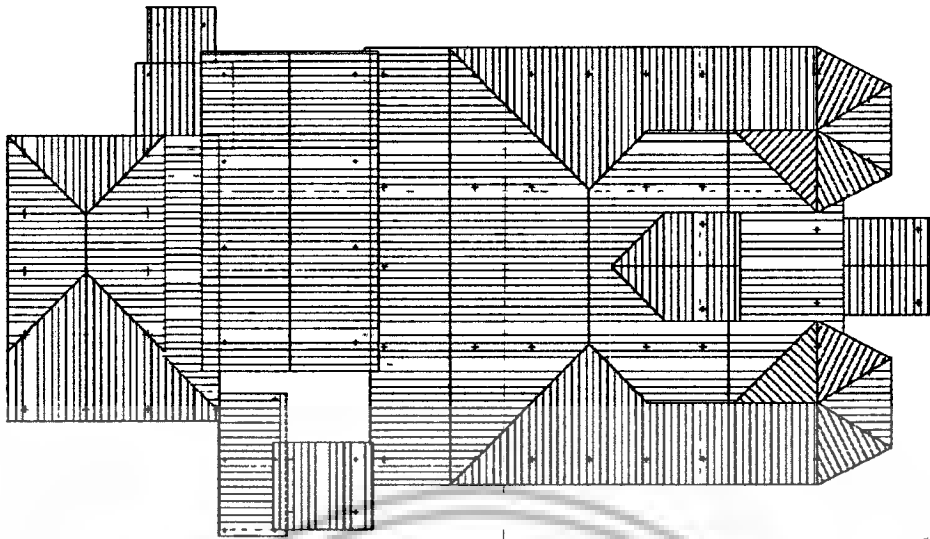

ภาพที่ 3.68 ผังบริเวณค้อมเจ้าเทพมาลา

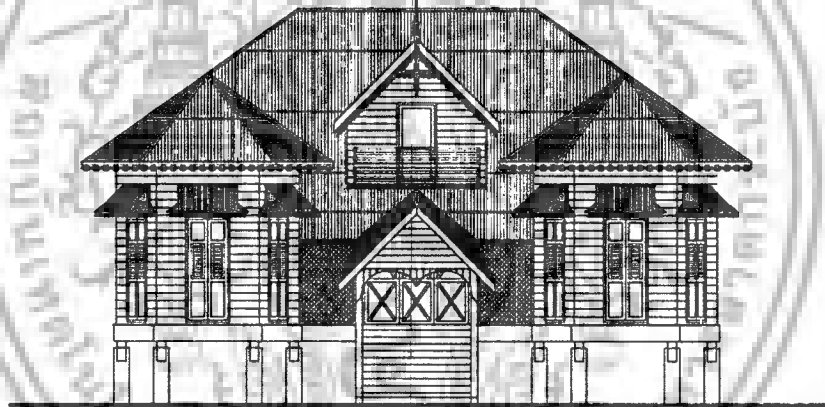
ภาพที่ 3.69 ผังพื้นอาคารค้อมเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

แปลนหลังคา
0 1 3 5m

ภาพที่ 3.70 แปลนหลังคาอาคารคุ้มเจ้าเทพมลา

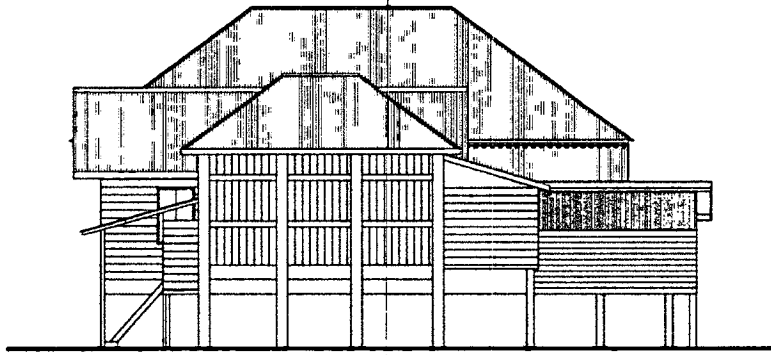

ภาพที่ 3.71 รูปด้านหน้าทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าเทพมลา

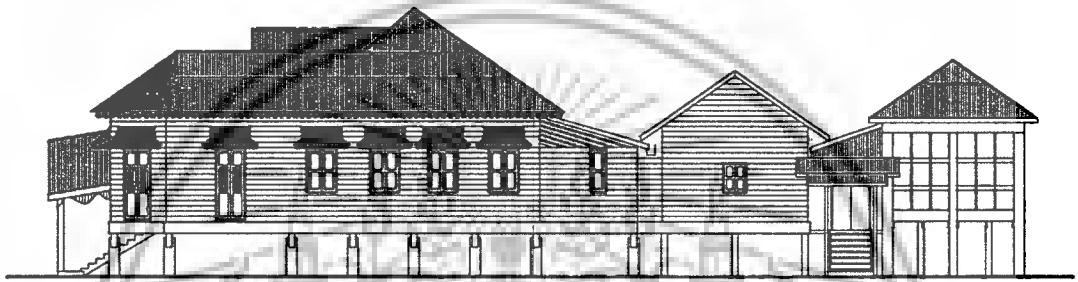

ภาพที่ 3.72 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าเทพมลา

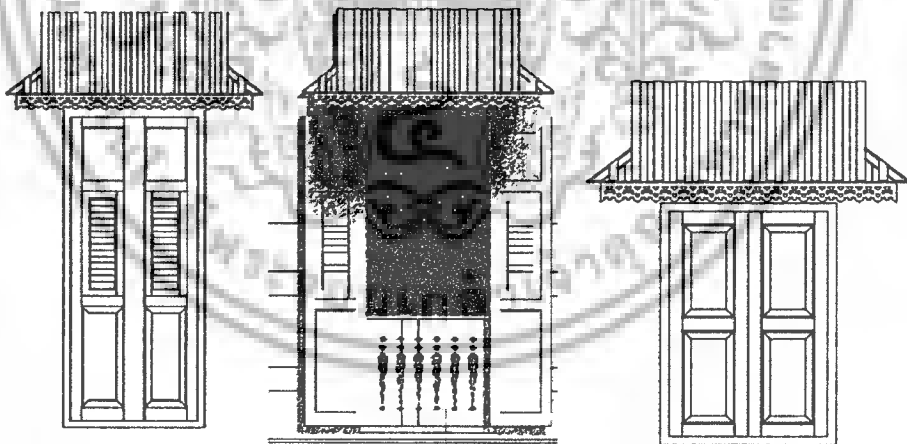
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.73 รูปด้านหลังทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

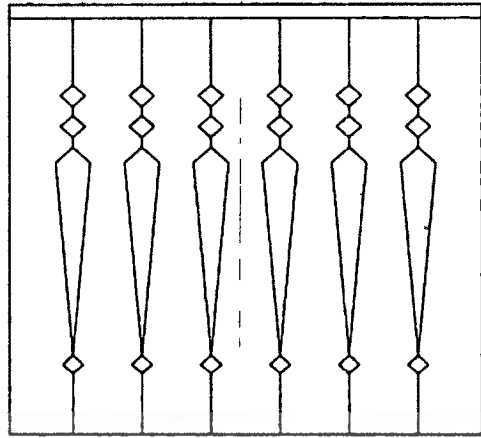

ภาพที่ 3.74 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

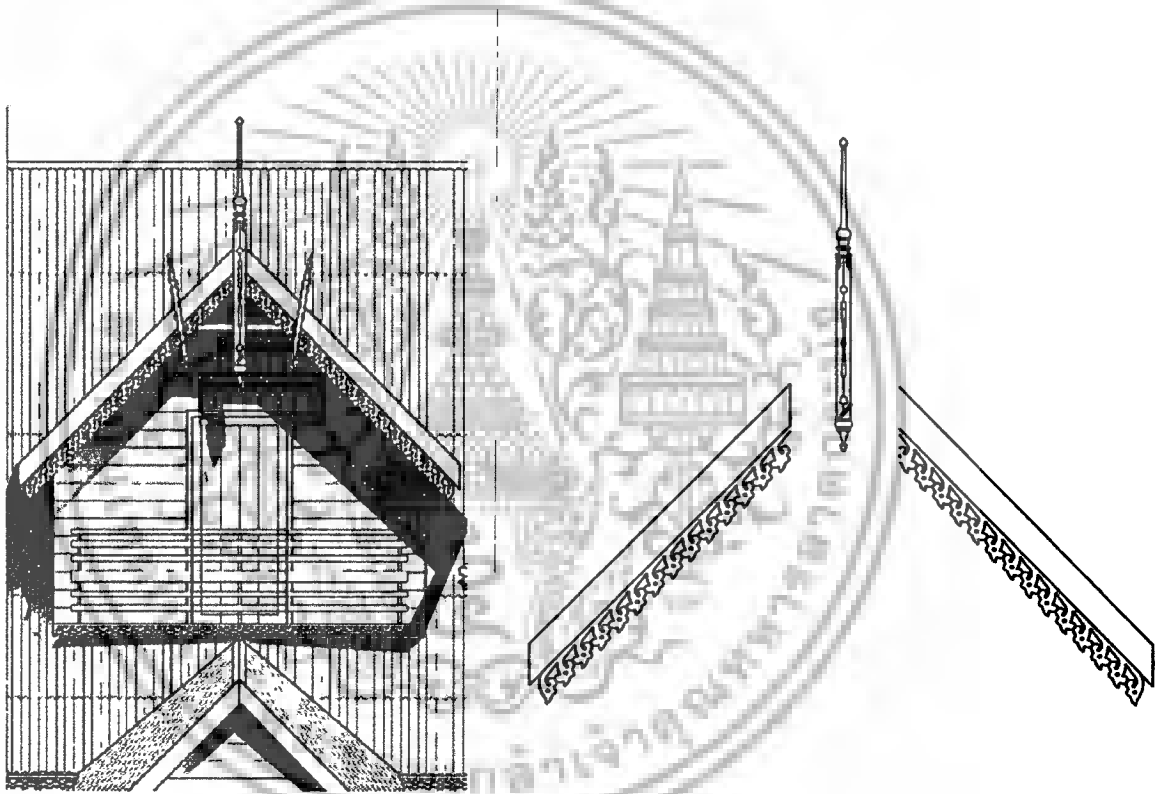

ภาพที่ 3.75 ลักษณะหน้าต่างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

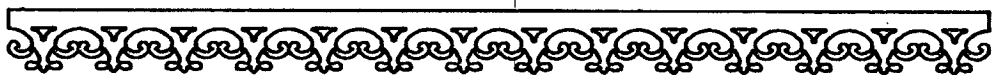
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

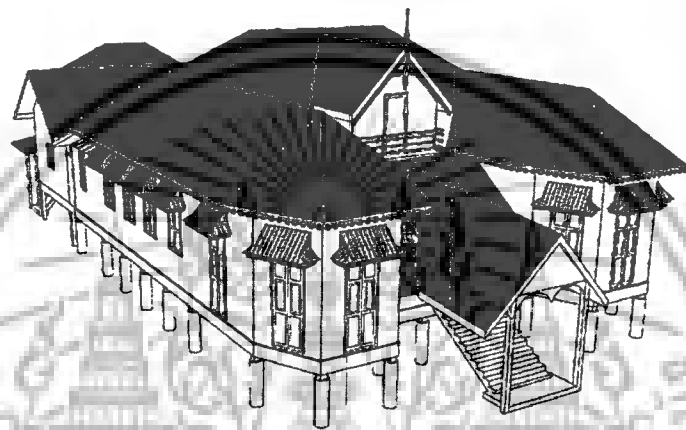
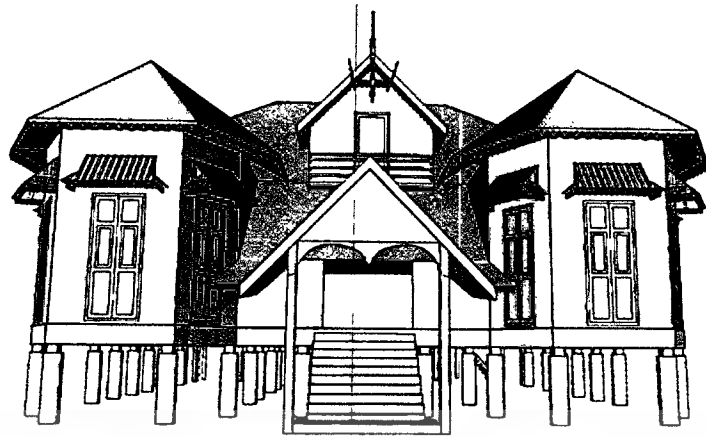
ภาพที่ 3.76 สวดลายฉลุไม้ราวกันตกอาคารคุ้มเจ้าเทพมालา

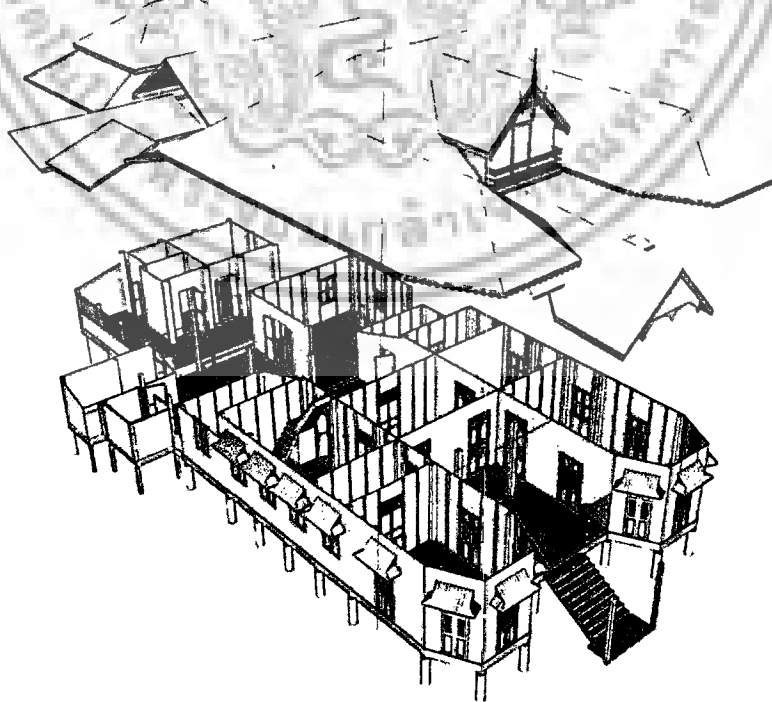
ภาพที่ 3.77 รายละเอียดไม้ฉลุลายประดับยอดจั่วเป็นมุขยื่น (Dromer) อาคารคุ้มเจ้าเทพมालา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.78 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

ภาพที่ 3.79 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.1.5 คຸ້ມเจ้าทองย่น

ที่ตั้ง บ้านเลขที่ 1 ถนนสุริยพงษ์ (ในชุมชนบ้านศรีพันต้น) ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ประวัติความเป็นมา

เดิมเป็นบ้านของรองอำมาตย์ตรีเคียน รัตนวงศ์ไชย และเจ้าแม่บุญสม (สารรัตน์)รัตนวงศ์ชัย บุตรีเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าเมืองแก้ว) สร้างในปี พ.ศ. 2452 ต่อมาบุตรและสะใภ้ คือ นายสมบูรณ์ รัตนวงศ์ชัย และเจ้าทองย่น (น้องเจ้าฟองคำ) บุตรีเจ้าอินตะ สารัตนะ กับเจ้าบุญยืน (ณ น่าน) สารัตนะ ได้ปรับปรุงบ้านเพิ่มเติมบางส่วนประมาณปี พ.ศ. 2480 โดยช่างเด่น ปัจจุบันเป็นที่อยู่ของนางอดิษฐ์ วิเศษวัชร ซึ่ง เป็นบุตรสาวของเจ้าทองย่น

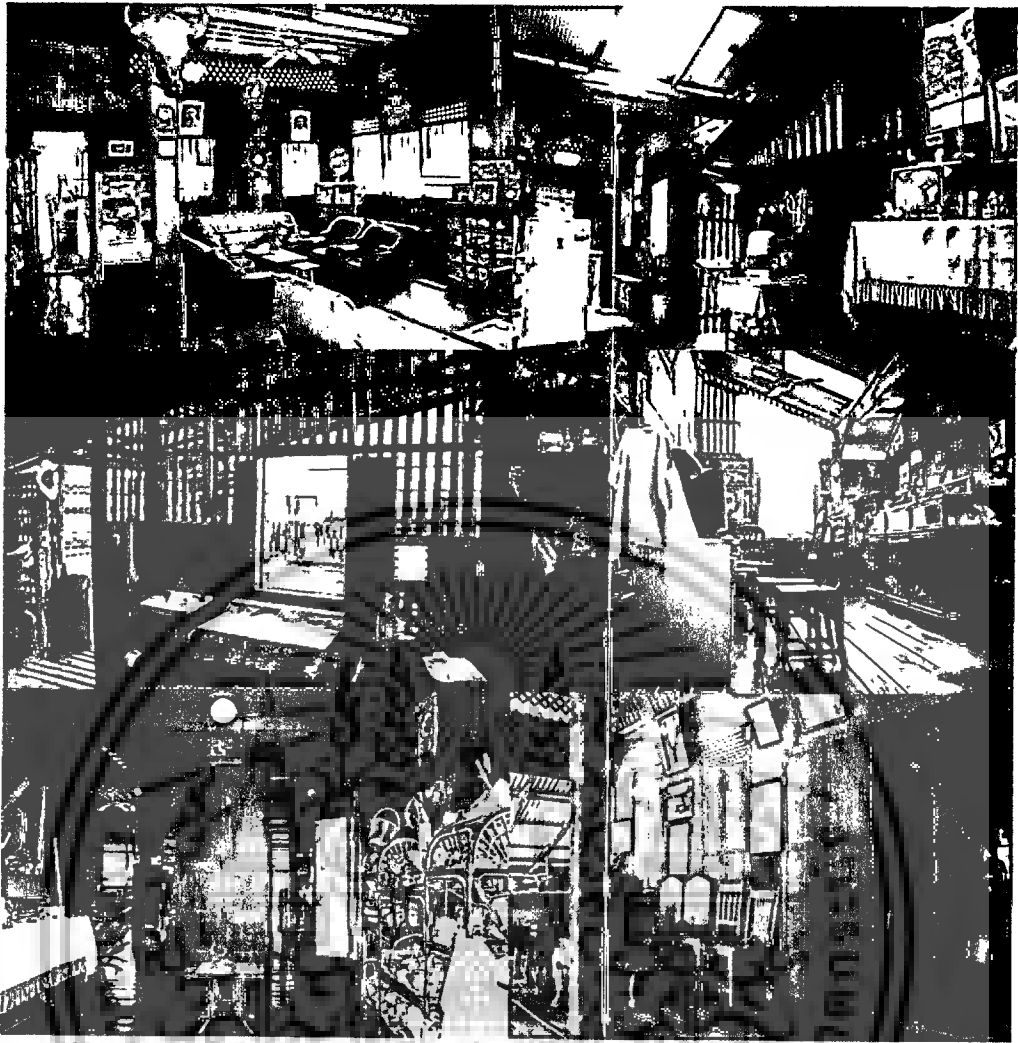
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

สร้างโดยช่างพื้นบ้าน ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเรือนพักอาศัย ยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยกระเบื้องว่าว ผนังภายนอกเป็นไม้สักบังใบฉนวนอน ด้านหลังบ้านมีเรือนชานเชื่อมต่อกับเรือนครัว ใต้ถุนบ้านแรกสร้างจะมีช่องหลบภัย พอดีตัวคนลงไปหลบ ปัจจุบันถมดินปิดไปแล้ว และใช้พื้นที่เป็นโรงรถ เป็นที่เก็บอุปกรณ์ และเลี้ยงไก่ชน

ภาพที่ 3.80 แสดงด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังอาคารคຸ້ມเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.81 ห้องรับแขก ห้องโถง และส่วนระเบียงเชื่อมด้านหลังภายในอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

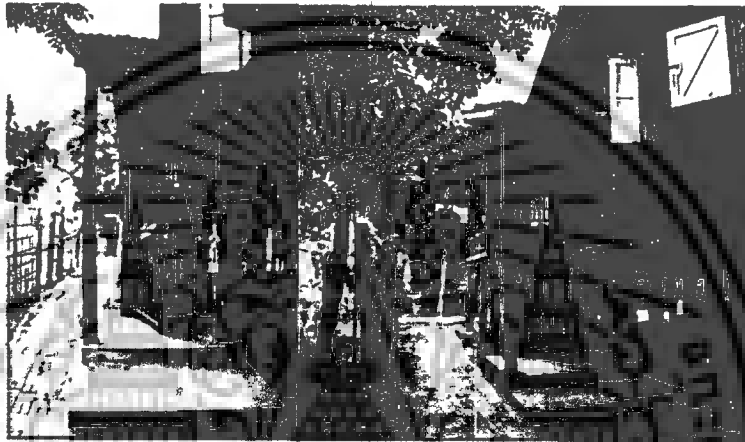

ภาพที่ 3.82 ลักษณะช่องลมเหนือประตูและหน้าต่างอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

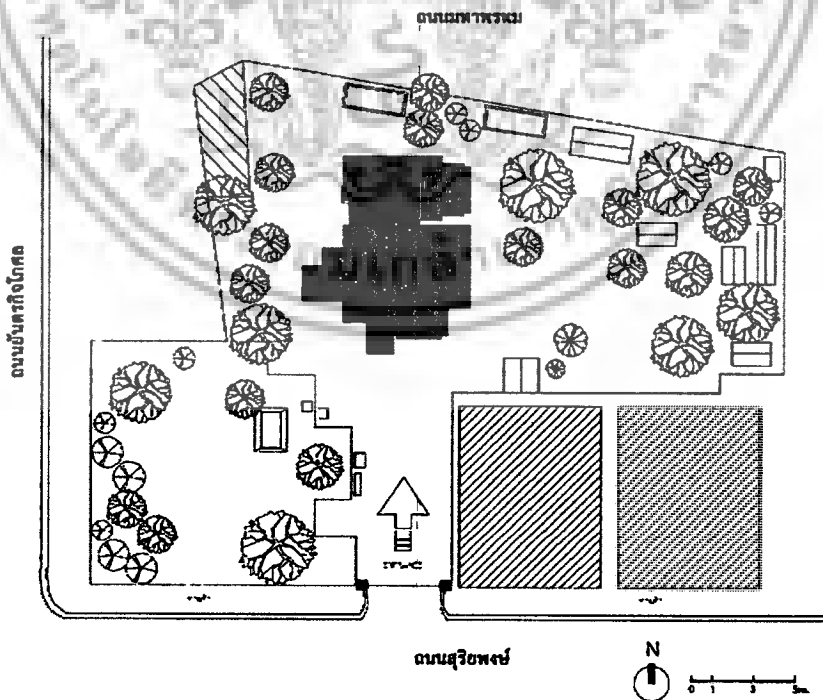
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.83 ลักษณะบันไดด้านหน้าอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

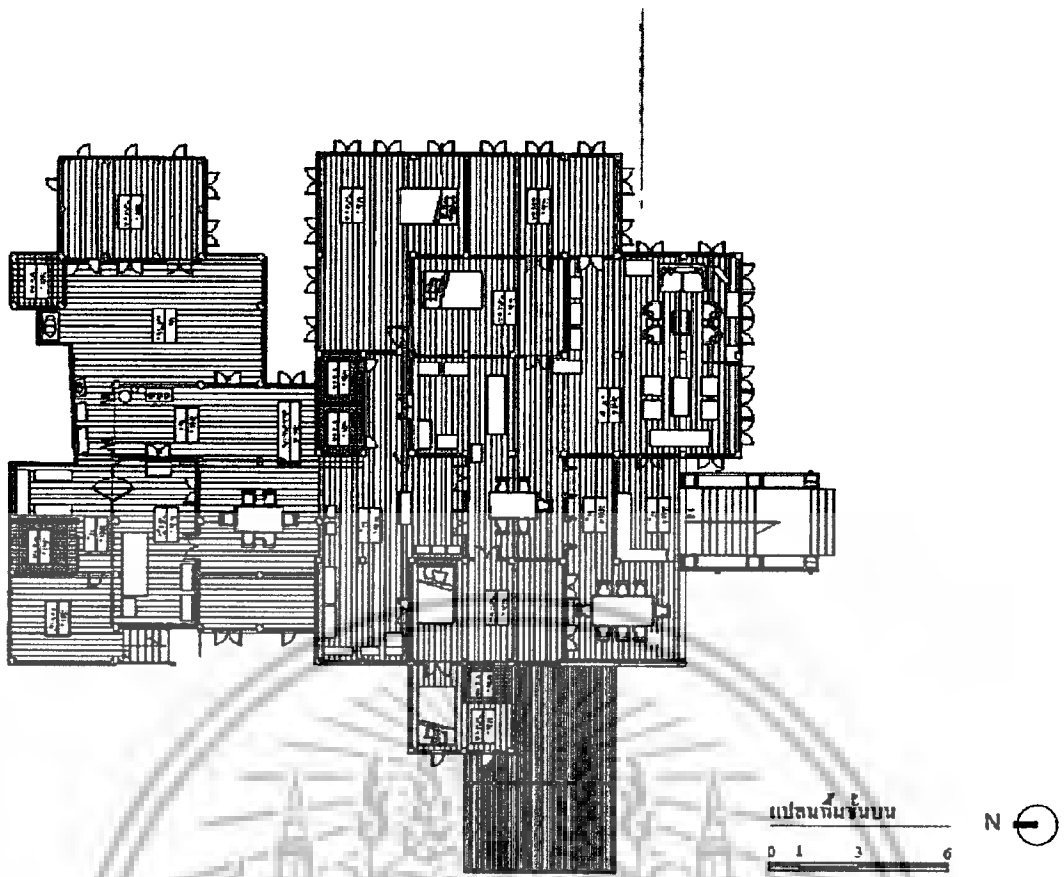

ภาพที่ 3.84 ลักษณะบันไดด้านหลังอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

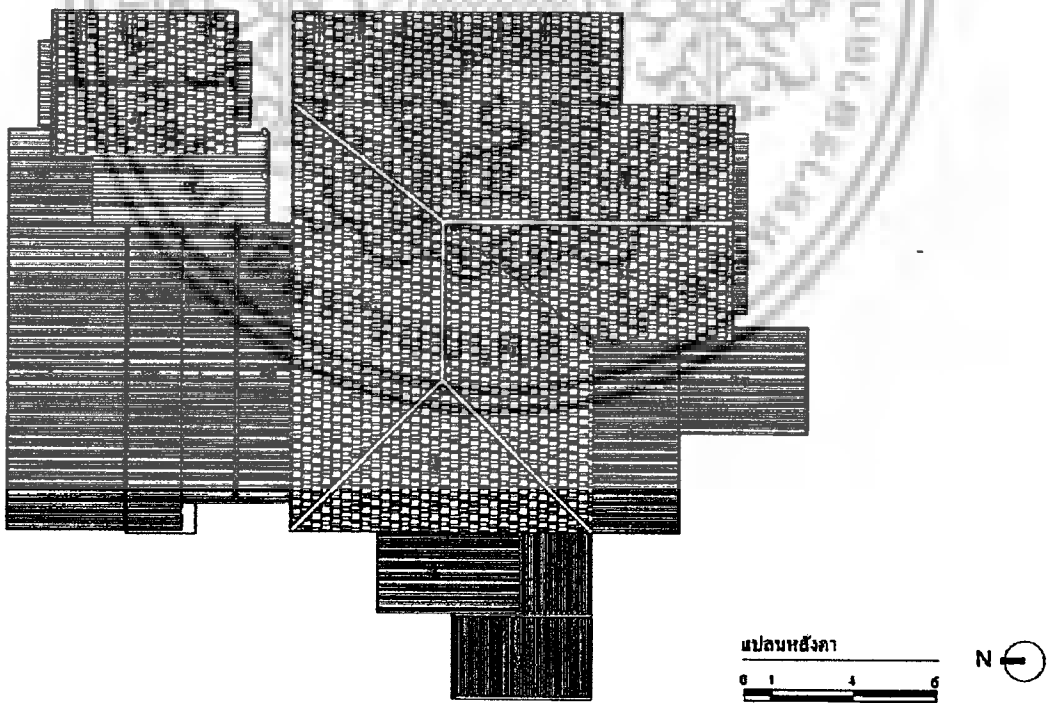

ภาพที่ 3.85 ผังบริเวณอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.86 ผังพื้นชั้นบนอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

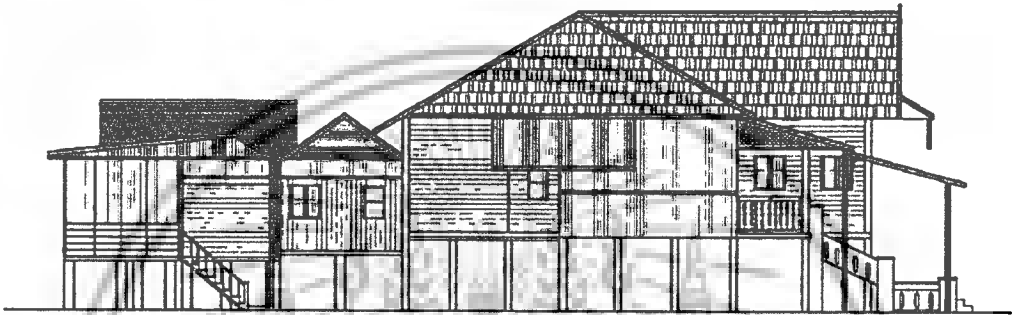

ภาพที่ 3.87 แปลนหลังคาอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

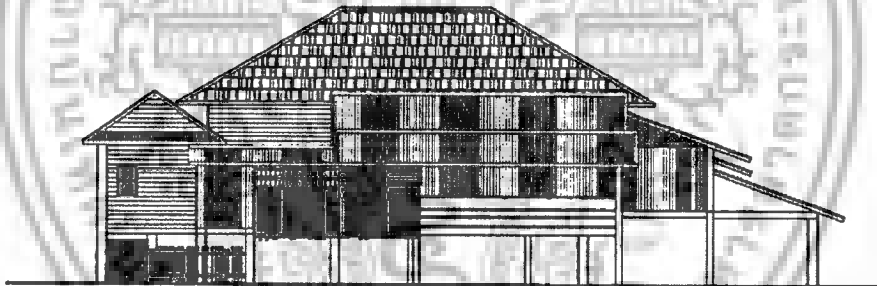
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.88 รูปด้านหน้าทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าทองย่น

ภาพที่ 3.89 รูปด้านข้างทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

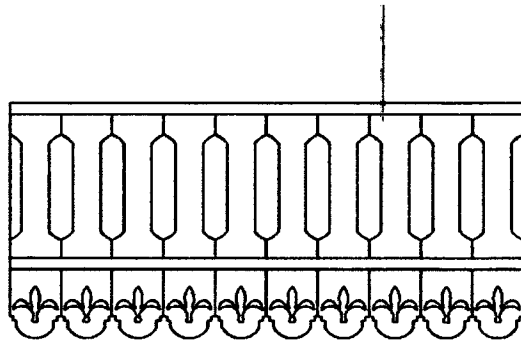

ภาพที่ 3.90 รูปด้านหลังทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าทองย่น

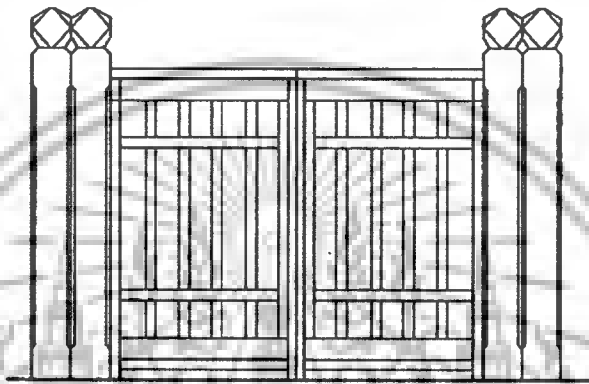

ภาพที่ 3.91 รูปด้านข้างทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.92 ลวดลายไม้ฉลุเชิงชายอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

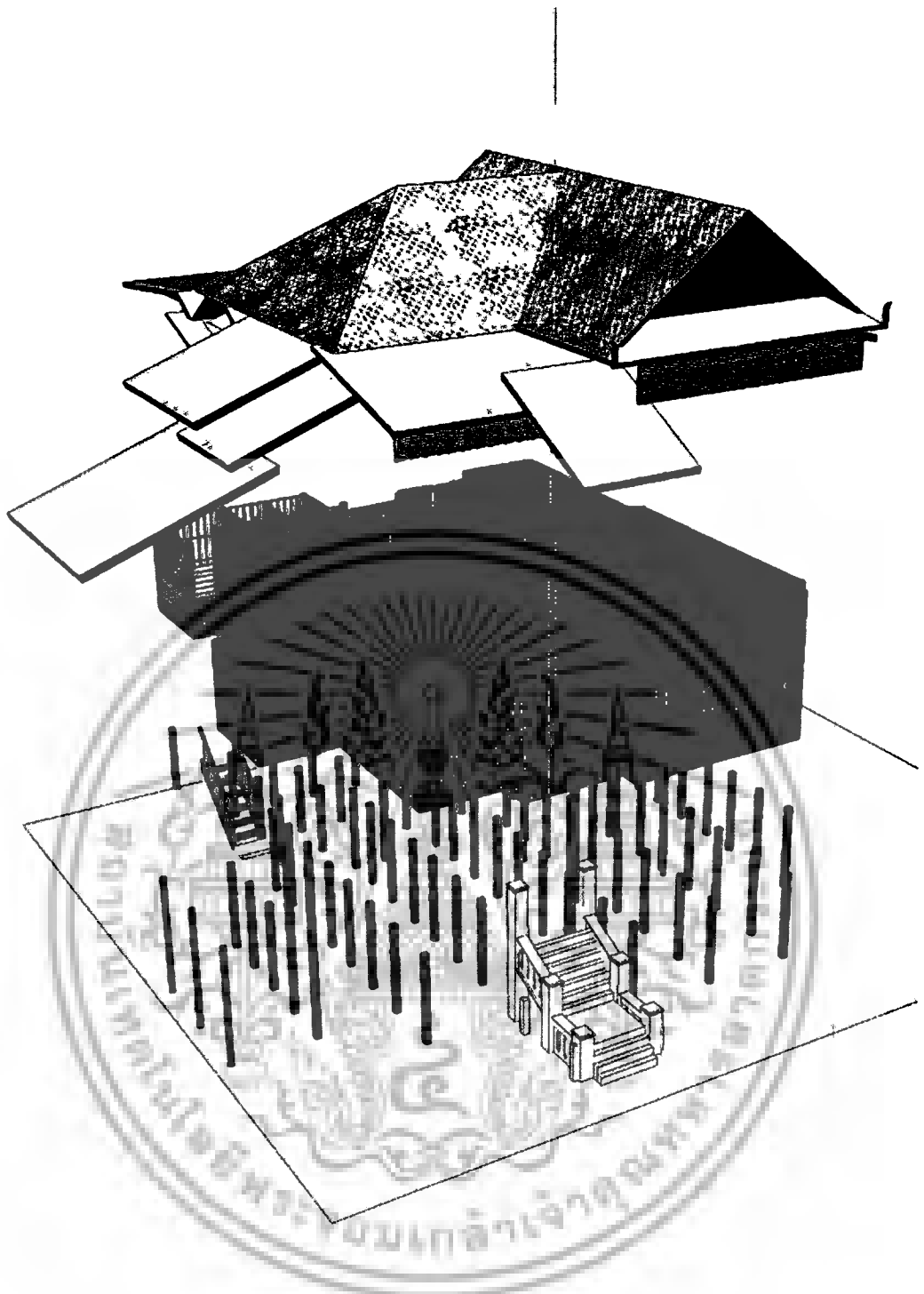

ภาพที่ 3.93 ลักษณะประตูบานเปิดระเบียงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

ภาพที่ 3.94 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.95 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.3.1.6 คุ่มเจ้าเมฆวดี

ที่ตั้ง ถนนมหายศ หลังโรงแรมเทวราช

ประวัติความเป็นมา

อายุเรือนประมาณ 90 -100 ปี เจ้าราชวงศ์สิทธิสาร (โอรสของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) สร้างให้บุตรสาวคือเจ้าเมฆวดีเป็นเรือนหอ สมรสกับเจ้าหล มีธิดา คือเจ้ามอญแก้ว ซึ่งสมรสกับเจ้าอินทร ณ น่าน มีบุตร-ธิดา 4 คน คือ เจ้าชุตินา หุ่นนวล (ณ น่าน) เจ้าวีรพล ณ น่าน เจ้าวัฒนา บุราณรัตน์ (ณ น่าน) เจ้าวรารณ ณ น่าน ปัจจุบันเจ้าชุตินา หุ่นนวล (ณ น่าน) และครอบครัว เจ้าวรารณ ณ น่าน ดูแลอยู่

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ลักษณะอาคารเป็นเรือนไม้สัก มีใต้ถุนสูง หลังคารูปตัวแอล ด้านหน้าเป็นทรงจั่ว ด้านหลังเป็นทรงปั้นหยา มุงด้วยไม้แป้นเกล็ด ภายหลังเจ้ามอญแก้วได้มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใต้ถุนบ้านโดยเทพื้น คอนกรีตใต้ถุนเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับรับเลี้ยงเด็ก และมีการเปลี่ยนหลังคาจากไม้แป้นเกล็ดเป็นมุงสังกะสี พร้อมทั้งเปลี่ยนพื้นเรือนจากไม้เป็นคอนกรีต

ในปี พ.ศ. 2555 ได้ทำการย้ายเรือนทั้งหมดเข้าไปอยู่ด้านในของที่ดิน พร้อมทั้งมีการยกตัวเรือนให้สูงขึ้นจากเดิม ปัจจุบันตกทอดแก่คุณอมรรัตน์ หุ่นนวล(ณ น่าน) ซึ่งเป็นธิดาของเจ้ามอญแก้ว (ธิดาเจ้าเมฆวดี)

ภาพที่ 3.96 | คุ่มเจ้าเมฆวดีสมัยแรก
(ที่มา : หนังสือแผนที่ชุมชนเมืองแก่น่าน)

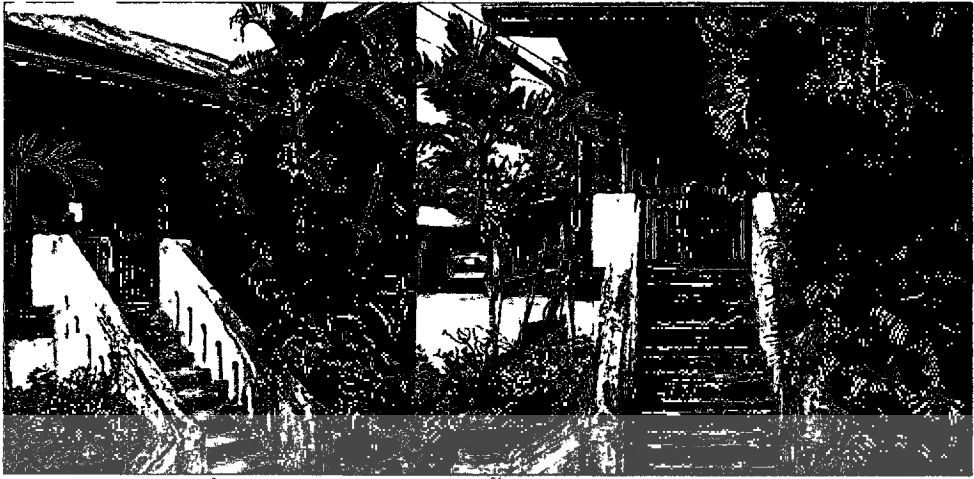

ภาพที่ 3.97 แสดงด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

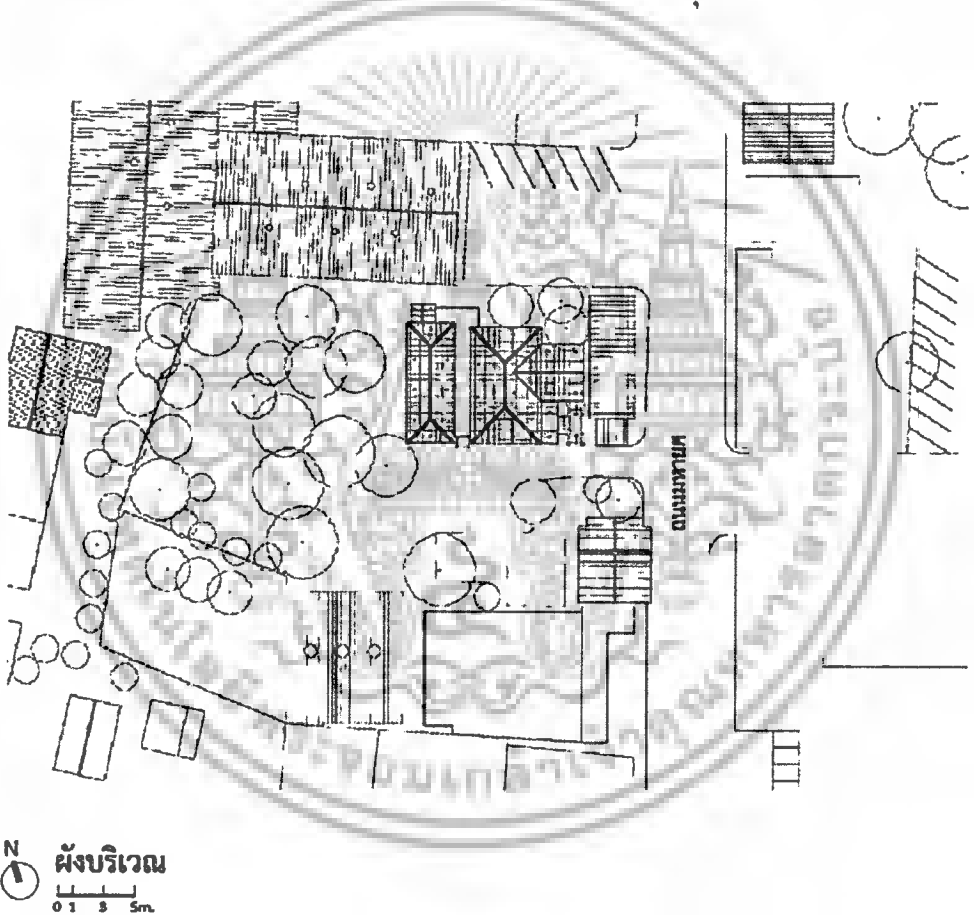

ภาพที่ 3.98 แสดงห้องโถง ส่วนครัว และส่วนนอนภายในอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

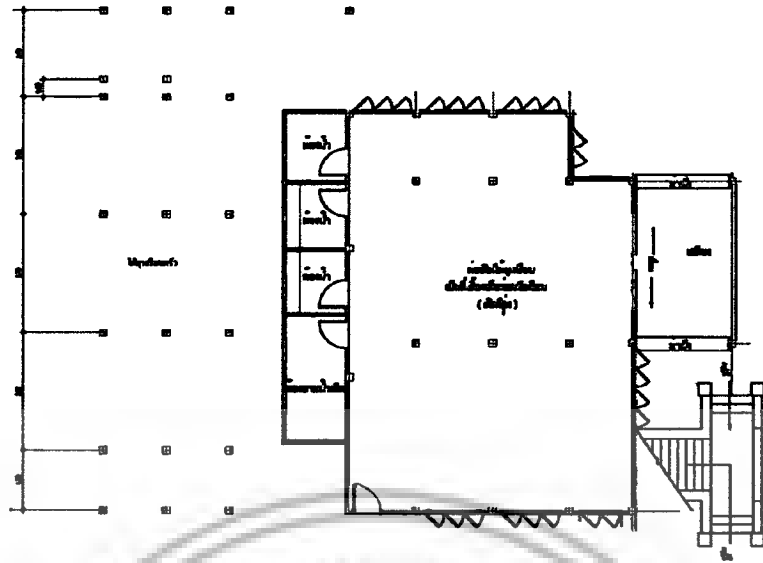

ภาพที่ 3.99 ลักษณะบันไดทางขึ้นด้านหน้าอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

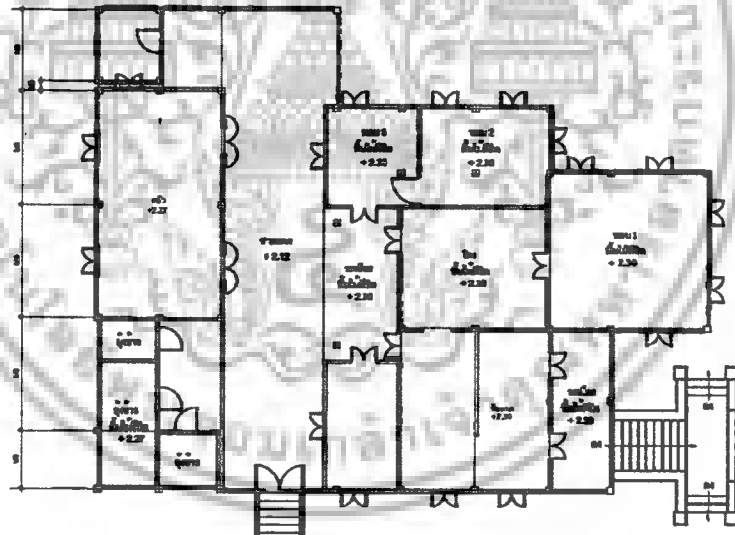
ภาพที่ 3.100 ผังบริเวณอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังพื้นที่ถุณเรือน

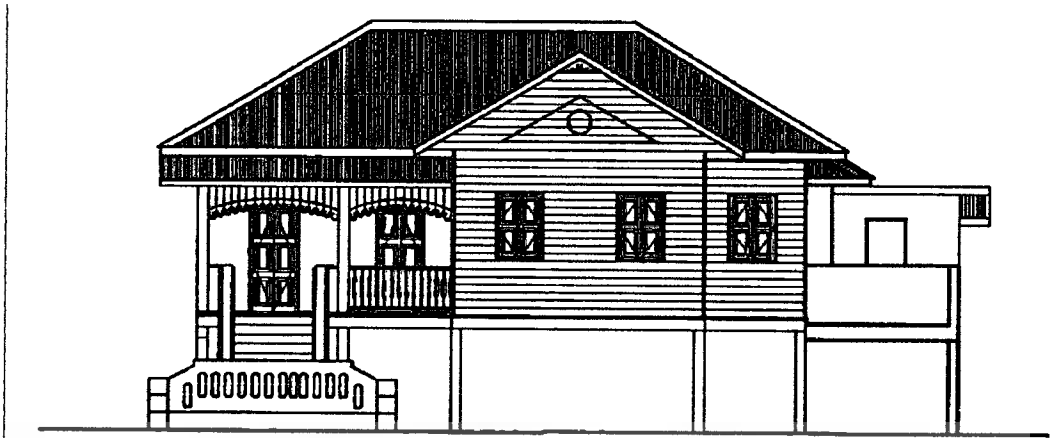
ภาพที่ 3.101 ผังพื้นที่ถุณชั้นล่ำงอาคารคุ่มเจ้าเมฆวดี

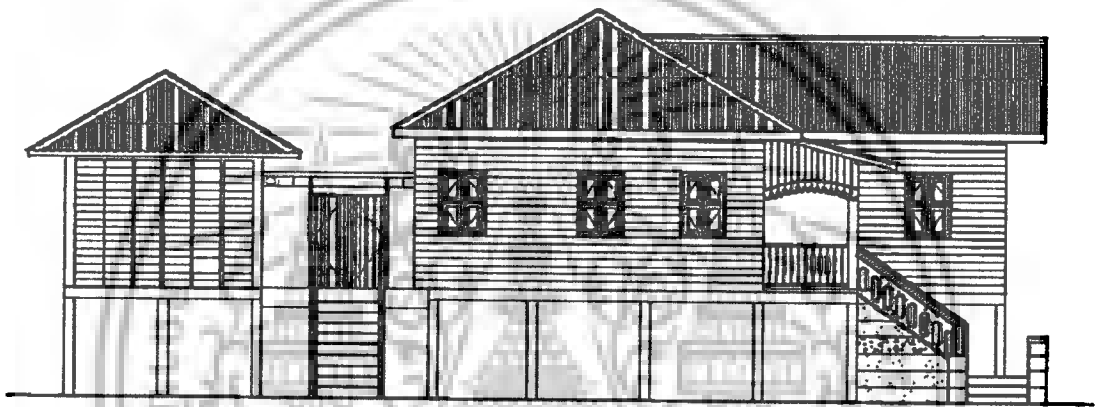
ผังเรือนชั้นบน

ภาพที่ 3.102 ผังพื้นที่บนอาคารคุ่มเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 90
 ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.103 รูปด้านหน้าทิศตะวันออกอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

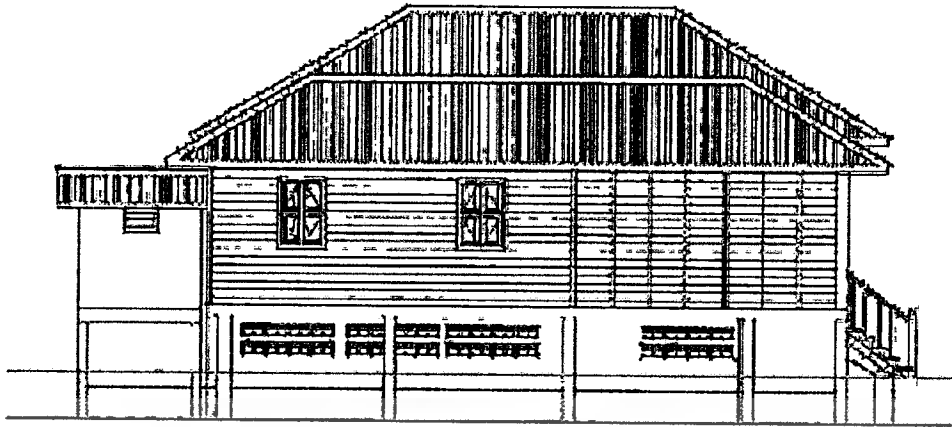

ภาพที่ 3.104 รูปด้านข้างทิศใต้อาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

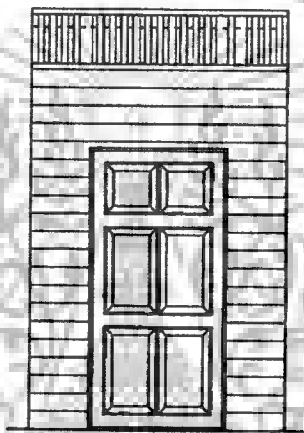

ภาพที่ 3.105 รูปด้านข้างทิศเหนืออาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

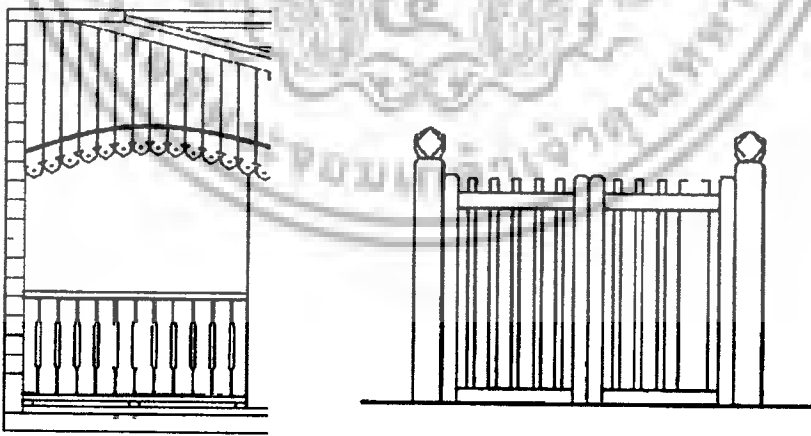
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.106 รูปด้านหลังทิศตะวันตกอาคารคุ้มเจ้าเมฆวัต

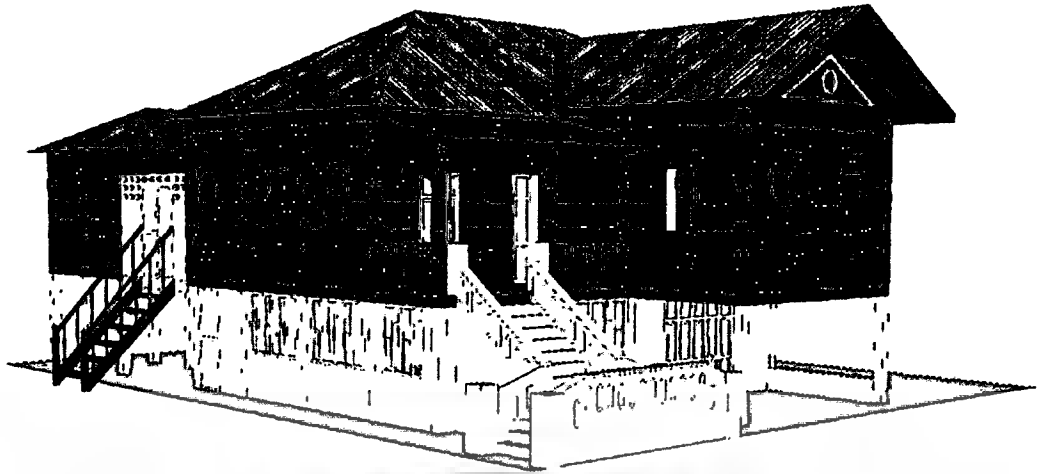

ภาพที่ 3.107 ลักษณะประตูและช่องลมเหนือประตูอาคารคุ้มเจ้าเมฆวัต

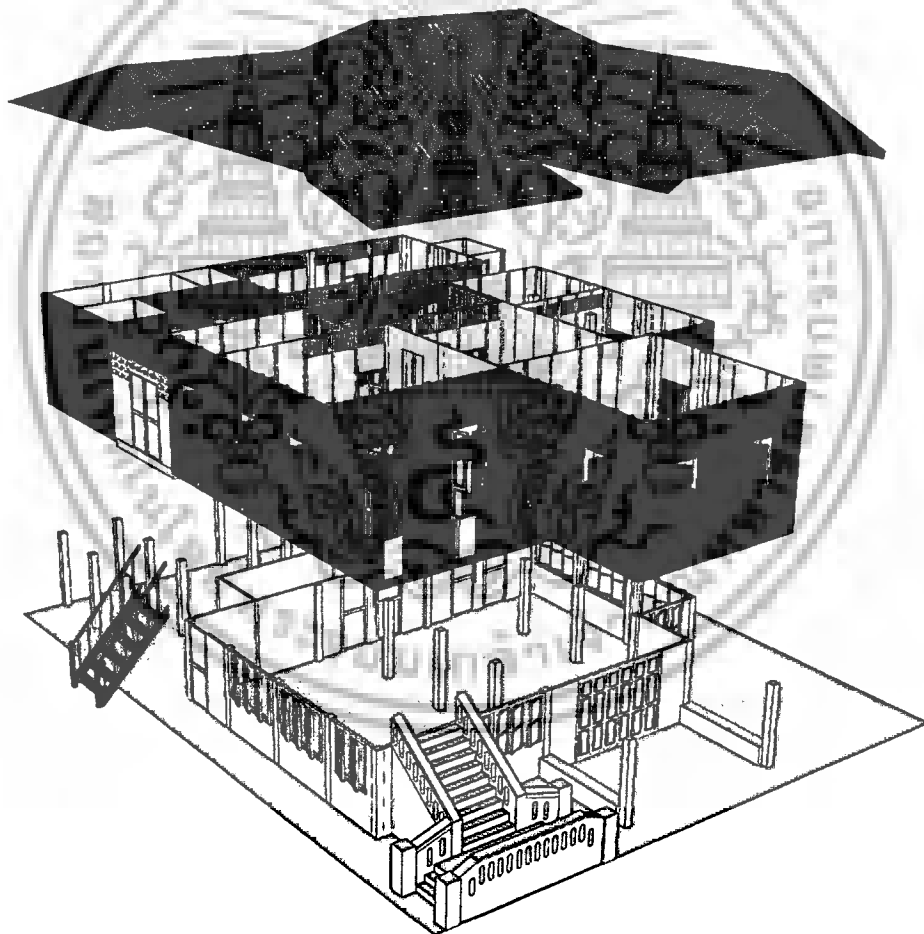

ภาพที่ 3.108 ลักษณะไม้ฉลุสายประดับซุ้มโค้งเหนือระเบียง และประตูบานเปิดระเบียงอาคารคุ้มเจ้าเมฆวัต

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.109 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

ภาพที่ 3.110 ภาพลายเส้นแสดงพื้นที่ภายในอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.4 รั้วและกำแพงคุ้มเมืองน่าน

คุ้มในเมืองน่านแต่เดิมมีการกันเขตอย่างชัดเจน แต่ปัจจุบันหลงเหลือให้ศึกษาน้อยมาก แบ่งออกเป็น รั้วทึบและรั้วโปร่ง รั้วทึบจะก่ออิฐฉาบปูนสูงทึบด้านนอกอาจทำเป็นรูปแหลมหรือเรียบ อาจมีหัวเสาปูนปั้นบางแห่ง เช่น คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี รั้วโปร่งจะก่อกำแพงสูงไม่มากมีช่องโปร่งแนวตั้ง ปลายโค้งมน เรียกว่า รั้วป่องไซ้ พบเห็นทั่วไป และมีการประยุกต์ใช้กับราวบันไดคุ้ม ส่วนที่เป็นบันไดปูนดังเช่น ที่คุ้มเจ้าทองย่น, คุ้มเจ้าเมฆวดี

รั้วและกำแพงคุ้มเมืองน่านปัจจุบันมีรายละเอียดดังนี้

กำแพงหอคำเดิมเป็นกำแพงทึบสูง จากรูปถ่ายในอดีตมีประตูทางเข้า ด้านหน้าเป็นซุ้มยอด ด้านทิศตะวันออก ด้านหลังทางทิศตะวันตกยังมีให้เห็น

กำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร เดิมน่าจะมีครบทุกด้าน แต่เมื่อตัดแบ่งขายที่ดินไปบริเวณด้านหลังคุ้ม หรือปัจจุบันคือถนนมหาหงส์ จึงรื้อไป ปัจจุบันรั้วกำแพงด้านทิศตะวันตกถนนผากอง ทิศตะวันออก และทิศใต้ เป็นรั้วทึบ มีประตูทางเข้าใหญ่ ติดกับถนนมหาพรหม หรือด้านเหนือของวัดพระธาตุช้างค้ำ

กำแพงคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี เหลือเพียงด้านหลังและด้านข้าง เป็นรั้วทึบมีหัวเสาที่มีลายปูนปั้น บริเวณติดซอยวัดหัวข่วง

กำแพงคุ้มเจ้าเทพมาลา ปัจจุบันเป็นรั้วโปร่งด้านหน้าติดถนนมหาพรหม

กำแพงคุ้มเจ้าทองย่น กำแพงด้านหน้าและด้านข้าง เป็นรั้วใหม่ทำด้วยไม้ ราวกันตลิ่งขึ้นบันได ด้านหน้าเรือนเป็นกำแพงช่องป่องไซ้

กำแพงคุ้มเจ้าเมฆวดี ไม่พบกำแพงแต่ราวกันตลิ่งขึ้นบันไดเป็นราวปูนทำช่องป่องไซ้

สรุปได้ว่า กำแพงคุ้มมี 2 แบบ คือ แบบทึบและแบบโปร่งช่องป่องไซ้ แต่มีการใช้ช่องป่องไซ้ นี้ไปใช้กับราวกันตลิ่งของบันไดปูนด้วย ส่วนกำแพงแบบโปร่งช่องป่องไซ้มีการใช้ทำกำแพงอาคารต่างๆ ในเขตเมืองเก่าน่านและพบเห็นที่เมืองหลวงพะบาง

ภาพที่ 3.111 แสดงกำแพงหอคำในอดีต

(ที่มา : หนังสืออาคารเล่าขานอดีต)

ภาพที่ 3.112 กำแพงหอคำด้านทิศตะวันตกติดกับถนนมหาพรหม

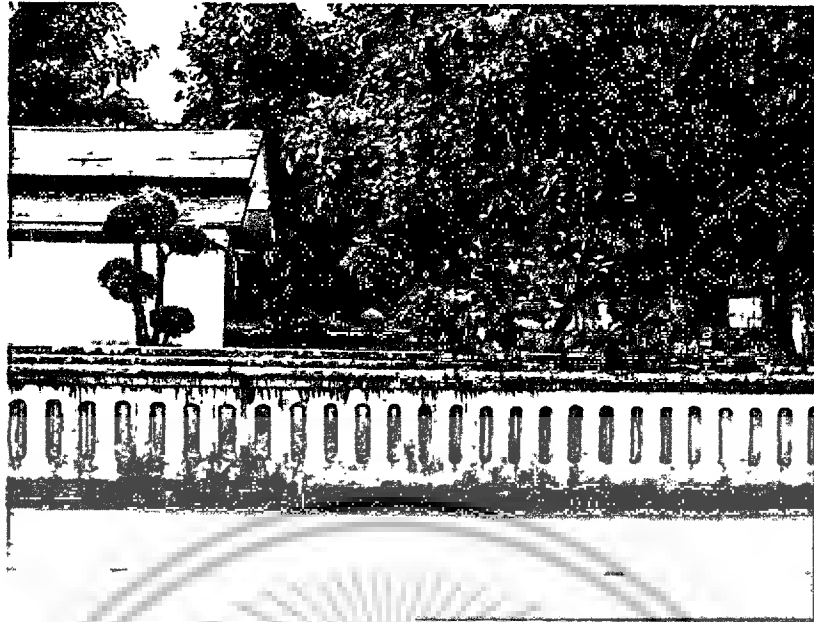

ภาพที่ 3.113 กำแพงหอคำด้านทิศตะวันตกติดกับถนนสุริยพงษ์

ภาพที่ 3.114 รั้วโปร่งและหัวเสาหอคำทิศเหนือด้านถนนมหาพรหม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.115 รั้วโปร่งหอคำทิศเหนือด้านถนนมหาพรหม

ภาพที่ 3.116 รั้วโปร่งหอคำด้านทิศใต้ติดกับถนนสุริยพงษ์

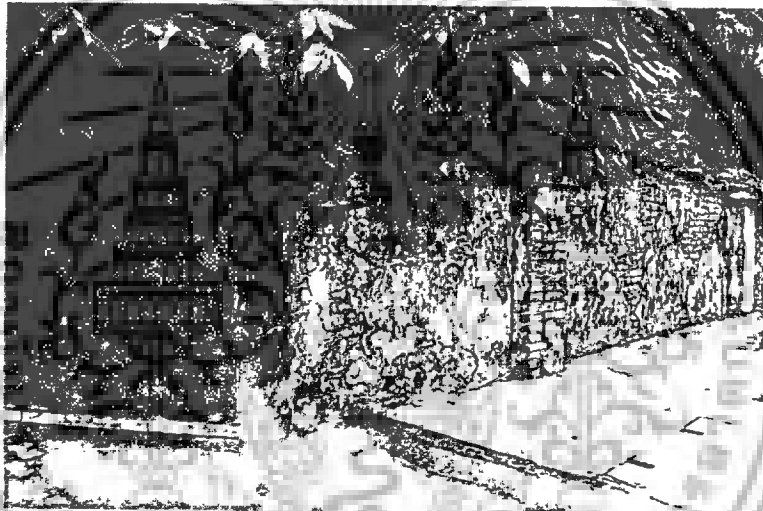

ภาพที่ 3.117 รั้วโปร่งหอคำด้านทิศตะวันออกติดกับถนนผากอง

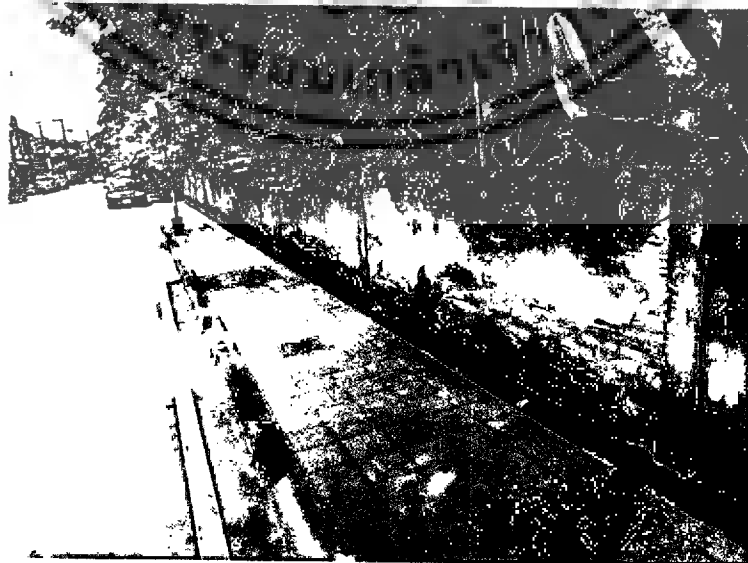
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.118 ประตูและกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศใต้ติดกับถนนมหาพรหม

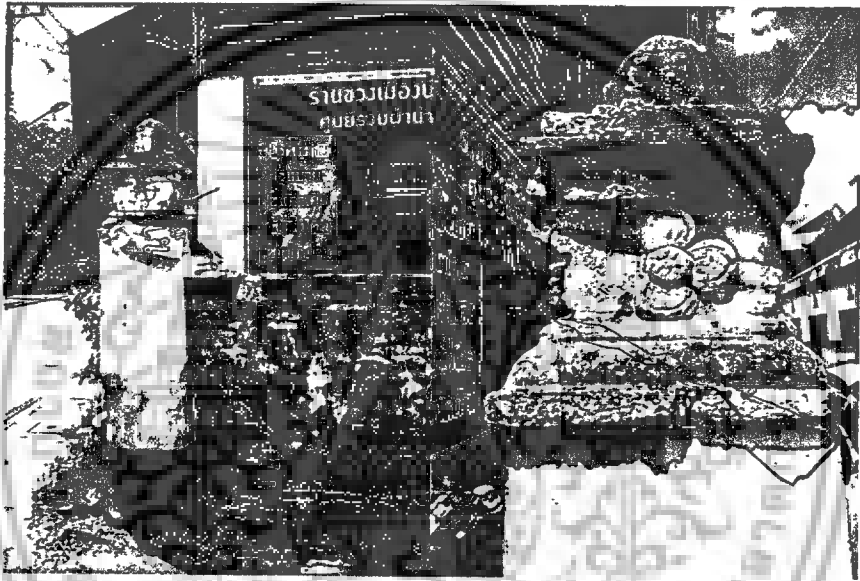
ภาพที่ 3.119 ลักษณะกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศใต้ติดกับถนนมหาพรหม

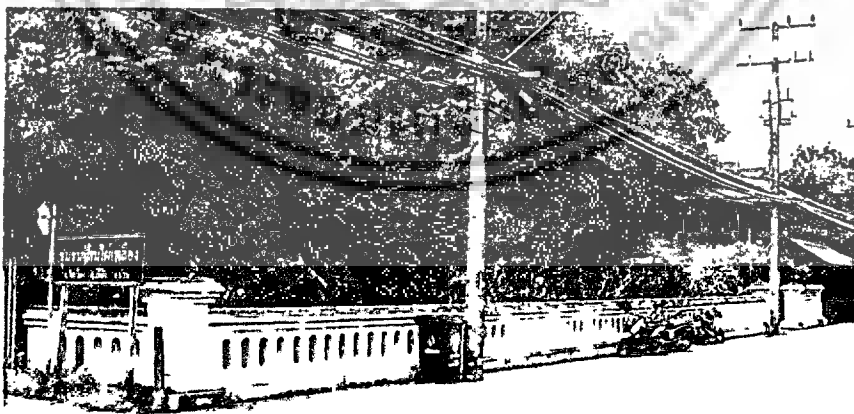
ภาพที่ 3.120 ลักษณะกำแพงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ด้านทิศตะวันตกติดกับถนนผากอง
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่บนสื่อออนไลน์
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.121 ลักษณะกำแพงด้านข้างและด้านหลังคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี
ด้านทิศตะวันออกติดกับซอยวัดหัวข่วง

ภาพที่ 3.122 ลักษณะทิวเสาและกำแพงคุ้มเจ้าจันทร์ทองดีด้านทิศตะวันออกติดกับซอยวัดหัวข่วง

ภาพที่ 3.123 รั้วโปร่งคุ้มเจ้าเทพมาลาด้านทิศเหนือติดกับถนนมหาพรหม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.124 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าทองย่นด้านทิศใต้ติดกับถนนสุริยพงษ์

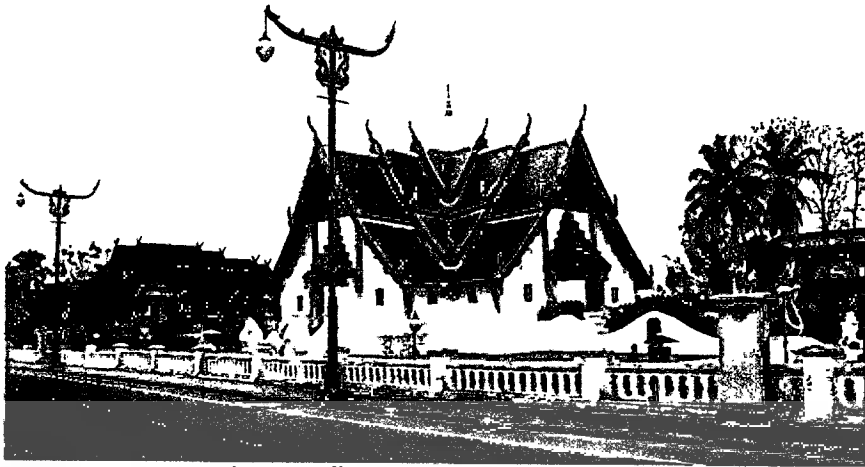

ภาพที่ 3.125 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าทองย่นด้านทิศตะวันตกติดกับถนนยันตรกิจโกศล

ภาพที่ 3.126 รั้วปัจจุบันคุ้มเจ้าเมฆวดีด้านทิศตะวันออกติดกับถนนมหายศ

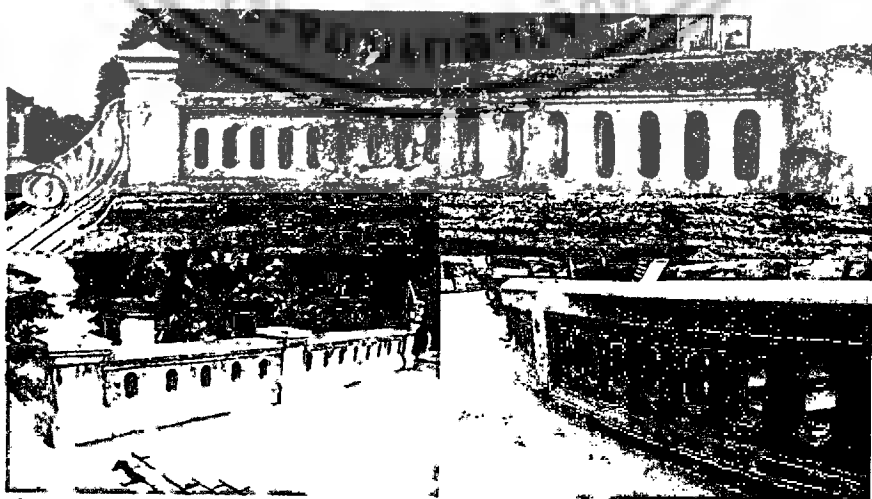
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.127 รั้วโปร่งวัดภุมรินทร์ ด้านถนนผากอง

ภาพที่ 3.128 รั้วโปร่งวัดหัวช่อง ด้านถนนมหาพรหม

ภาพที่ 3.129 ตัวอย่างรั้วโปร่งที่เมืองหลวงพะบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.5 คุ่มหลวงเมืองแพร่

คุ่มหลวงเมืองแพร่ เป็นอาคาร 2 ชั้น มีใต้ถุนสูง โครงสร้างเป็นผนังก่ออิฐถือปูน พื้นทำจากไม้ อาคารประดับลวดลายฉลุแบบขนมปังขิง หลังคาปั้นหยา มีหน้ามุข ชั้นใต้ดินใช้เป็นห้องเก็บของและคুমขังนักโทษ ชั้นหนึ่งของอาคารใช้เป็นที่ทำงานของเจ้าสนามหลวง ด้านหลังมีลานใช้เป็นที่ซักล้างและทำกิจกรรมต่างๆ ชั้นสองเป็นที่พักอาศัย มีบันไดทางขึ้นจากด้านหน้าคุ่มสู่ขาคูอาคารชั้นสอง

ภาพที่ 3.130 ภาพด้านหน้าอาคารคุ่มหลวงเมืองแพร่

ภาพที่ 3.131 ภาพด้านข้างอาคารคุ่มหลวงเมืองแพร่

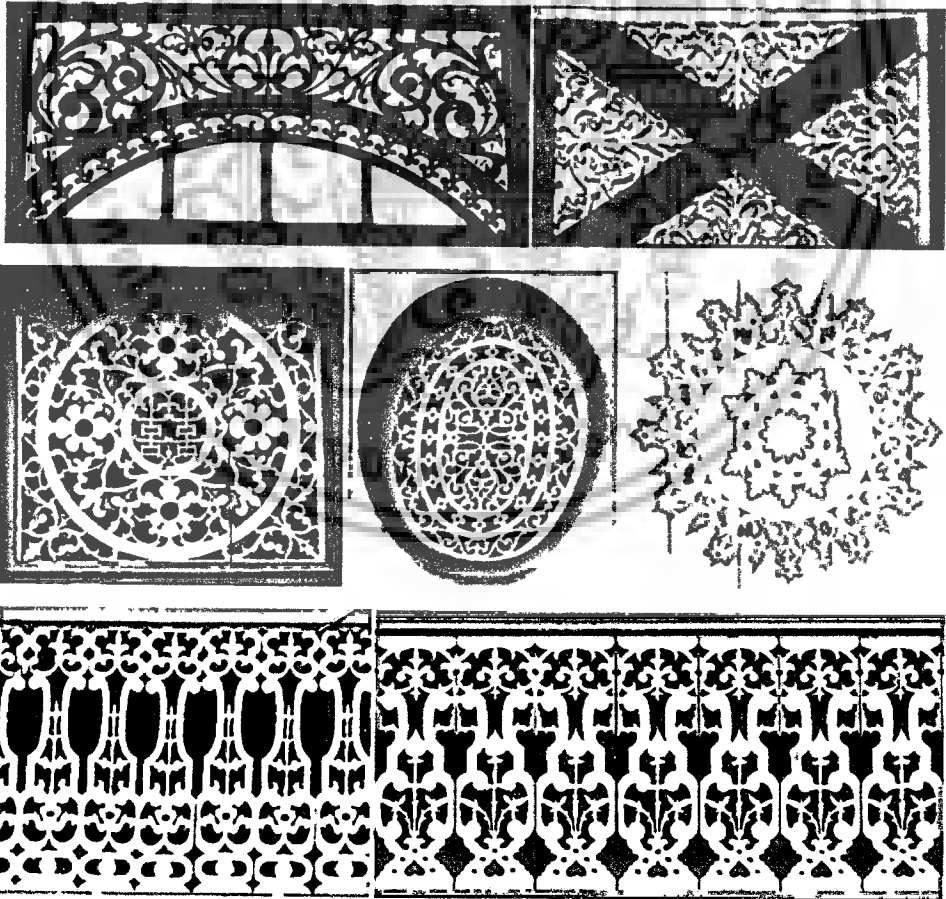

ภาพที่ 3.132 ภาพด้านหลังอาคารคุ่มหลวงเมืองแพร่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 3.133 ลักษณะสภาพแวดล้อมภายในอาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่

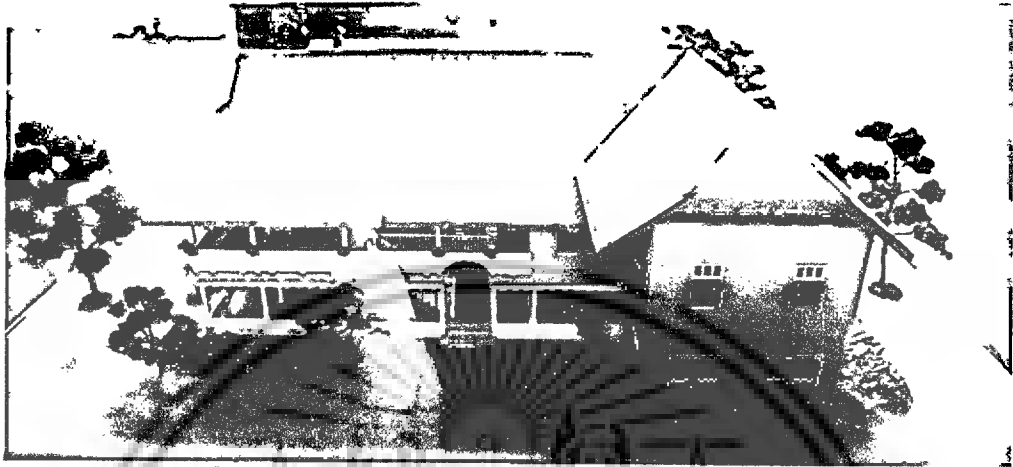

ภาพที่ 3.134 ตัวอย่างลักษณะไม้ฉลุหลายประดับอาคารคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

3.6 การศึกษาลักษณะอาคารคုံด้วยการสร้างหุ่นจำลอง

จากการศึกษาข้อมูลและทำการเขียนแบบแล้ว ได้ทำการสร้างหุ่นจำลองเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจกับโครงสร้างที่มีผลต่อรูปทรงของอาคารด้วยการสร้างหุ่นจำลองอาคารคုံเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และอาคารคုံเจ้าเทพมาลา

ภาพที่ 3.135 หุ่นจำลองอาคารคုံเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 3.136 หุ่นจำลองอาคารคုံเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บทที่ 4

การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่า จังหวัดน่าน

จากการศึกษาข้อมูลและสำรวจสถานที่จริงแล้ว สถาปัตยกรรมประเภทคุ้มในเมืองเก่ามีหลายแห่ง แต่ละแห่งก็มีขนาดและรูปแบบแตกต่างกันไปตามเจ้าของอาคารที่ในอดีตมีตำแหน่งหรือศักดิ์อย่างไร การวางตำแหน่งอาคารก็ขึ้นอยู่กับว่า เจ้าของอาคารในอดีตเดิมมีความสำคัญอย่างไร ต่อการปกครอง การบริหารงานในอดีตสมัยมีเจ้าปกครองเมืองน่าน การศึกษาสถาปัตยกรรมคุ้มในเมืองน่านจึงต้องทำการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร ความสัมพันธ์ระหว่างอาคารและเมือง เนื่องจากในอดีตเมืองน่านมีความเชื่อในเรื่องดวงเมือง หรือทักขานเมือง แบบล้านนาโบราณ เหมือนกับเมืองในบริเวณล้านนาในอดีต จากการศึกษพบว่าต้องวิเคราะห์ผังบริเวณโดยรอบอาคาร แผนผังอาคาร รูปแบบอาคาร รูปแบบหลังคา ลักษณะโครงสร้างและการใช้วัสดุ ระเบียบแบบแผนของผนัง ชนิด ประเภทของช่องเปิด เช่น ประตูและหน้าต่าง ภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาต่างๆ ของอาคาร พื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร ลวดลายที่เกิดขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการใช้งานภายในอาคาร รูปแบบของอาคารที่มีการออกแบบเพื่อการใช้งานในอดีต

4.1 การวางผังเมืองและตำแหน่งคุ้มในเมืองน่าน

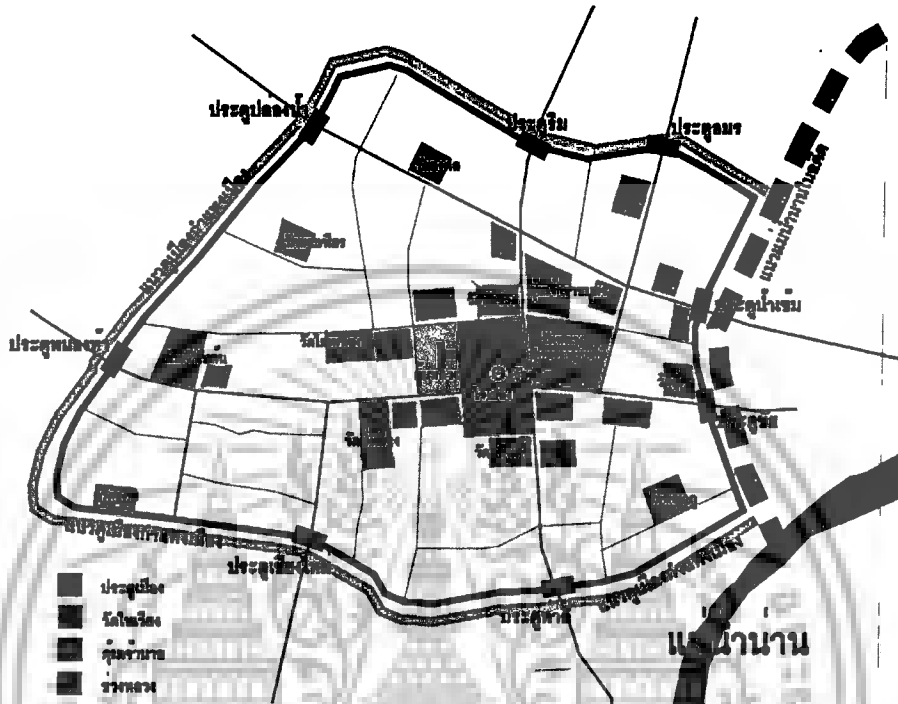
ในอดีตตำแหน่งของคุ้มในเขตเมืองเก่าเมืองน่านนั้นยึดถือตามความเชื่อเรื่องดวงเมือง ตามคัมภีร์มหาทักษา เพื่อเป็นมงคลแก่บ้านเมือง ผู้ครองนครและราษฎรของเมือง ทักขานเมืองน่านนั้นเรียงตามทิศทั้งแปดอันหมายถึงอัฐเคราะห์ คือ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัส ราหู ศุกร์ ที่จัดระเบียบเรียงกันตามตำแหน่ง บริวาร อายุ เดช ศรี มูล อุตสาหะ มนตรี กาลกนิ โดยเรียงเวียนขวาตามทิศทั้ง 8 โดยมีศูนย์กลางคือ ใจเมืองหรือสะดือเมืองที่อยู่บริเวณช่วงเมือง หรือช่วงหลวง ซึ่งเป็นลานโล่งขนาดใหญ่กลางเมือง สำหรับเมืองเก่าเมืองน่านนั้นถือเอาบริเวณต้นโพธิ์ที่ตั้งของวัดน้อย เพราะเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ เป็นที่สิงสถิตของเทวดาอารักษ์ที่รักษาเมืองที่เรียกว่า เสือเมือง ตามคติความเชื่อแบบโบราณของชาวล้านนา ช่วงเมืองหรือช่วงหลวงนี้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีต่างๆ ของเมือง เป็นตลาดของประชาชนชาวเมือง

การเรียงทักขานเมืองเก่าเมืองน่านมีดังนี้ ทิศเหนือ (อุดร) เป็นศรีเมือง ทิศอีสาน มูลละเมือง ทิศบูรพา อุตสาหะเมือง ทิศอาคเนย์ มนตรีเมือง ทิศทักษิณ กาลกนิเมือง ทิศหริดี บริวารเมือง ทิศประจิม อายุเมือง ทิศพายัพ

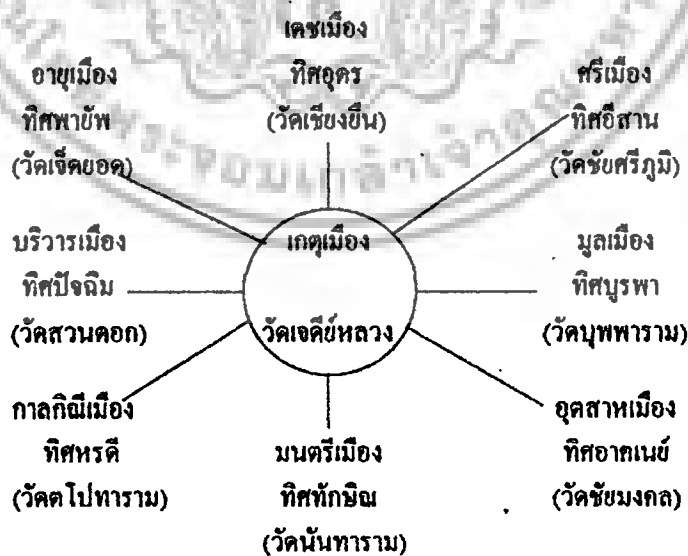
ทิศเหนือของช่วงเมืองคือวัดหัวช่วง(อุดร) ทิศตะวันออก(บูรพา) คือ วัดช้างค้ำ และแม่น้ำน่าน ทิศใต้(ทักษิณ) คือ วัดภูมินทร์ ทิศตะวันตก(ประจิม) คือ คุ้มหลวง โดยมีใจเมืองอยู่ที่ต้นโพธิ์ใหญ่ บริเวณช่วงเมืองนอกคุ้มหลวง

ซึ่งการเรียงทักขานเมืองของเมืองน่านนั้นไม่เหมือนทักขานเมืองเชียงใหม่ เพราะ ในอดีตเมืองเชียงใหม่มีการสร้างวัดสำคัญ เพื่อให้สอดคล้องกับชัยภูมิ และความเชื่อเรื่องทิศหลัก และทิศรอบ

ทั้งหมด 8 ทิศ คือ บูรพา อาคเนย์ ทักษิณ หรดี ประจิม พายัพ อุดร อีสาน ตามคัมภีร์มหาทักษา กำหนดความสำคัญของทิศทั้ง 8 ทิศ คือ บริวารเมือง อายุเมือง เดชเมือง ศรีเมือง มูลเมือง อุตสาหกรรม มนตรีเมือง และกาลกิณีเมือง ตำแหน่งศูนย์กลาง ถือเป็นใจเมือง หรือสะดือเมือง หรือเกตุเมือง

ภาพที่ 4.1 แสดงตำแหน่งวัดสำคัญของเมืองน่าน (ที่มา : หนังสือแผนที่ชุมชนเมืองเก่าน่าน หน้า 18)

ภาพที่ 4.2 แสดงทิศทางเมืองเชียงใหม่และตำแหน่งวัดสำคัญของเมืองเชียงใหม่ (ที่มา : หนังสือวัฒนธรรมและการเมืองล้านนา หน้า 105)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

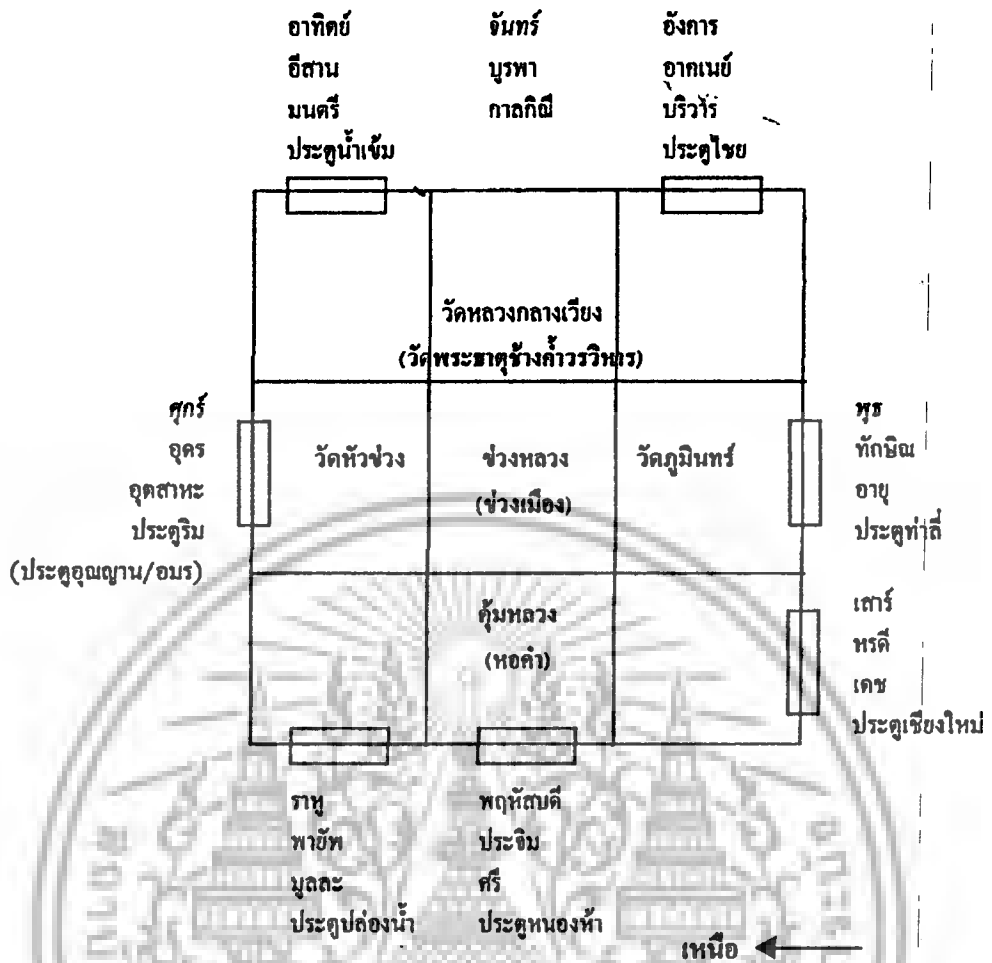
วัดสำคัญในเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ วัดเชียงยืนเป็นเดชเมืองทิสอุดร วัดชัยศรีภูมิเป็นศรีเมือง
ทิสอีสาน วัดบุพผารามเป็นมูลเมืองทิสบุรพา วัดชัยมงคลเป็นอุตสาหะเมืองทิสอาคเนย์ วัดนันทาราม
เป็นมนตรีเมือง วัดโพธารามเป็นกาลกนิเมืองทิสหริดี วัดสวนดอกเป็นบริวารเมืองทิสประจิม
วัดเจ็ดยอดเป็นอายุเมือง

เมืองเก่าน่านมีประตูทั้งแปดทิศตามคัมภีร์มหาทักษา คือทิศเหนือมีประตูริม ทิศตะวันออก-
เฉียงเหนือประตูอมร ทิศตะวันออกประตูน้ำเข้ม ทิศตะวันออกเฉียงใต้มีประตูชัย ทิศใต้มีประตูทาลี
ทิศตะวันตกเฉียงใต้มีประตูเชียงใหม่ ทิศตะวันตกมีประตูหนองห้า ทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีประตู
ปล่องน้ำ

หากนับเอาใจเมืองหน้าคุ่มหลวงเป็นจุดศูนย์กลาง จะมีวัดสำคัญทั้งแปดทิศดังนี้ ทิศเหนือ
วัดหัวข่วง ทิศตะวันออก วัดพระธาตุช้างค้ำ วัดภูคำ ทิศใต้ วัดภูมินทร์ ทิศตะวันตกวัดศรีพันอัน
วัดไผ่เหลือง ทิศตะวันตกเฉียงเหนือมีวัดมณเฑียร วัดมงคล ทิศตะวันออกเฉียงใต้มีวัดพญาภู
ทิศตะวันตกเฉียงใต้มีวัดมิ่งเมือง เว้นทิศตะวันออกเฉียงเหนือที่ไม่มีวัดอยู่

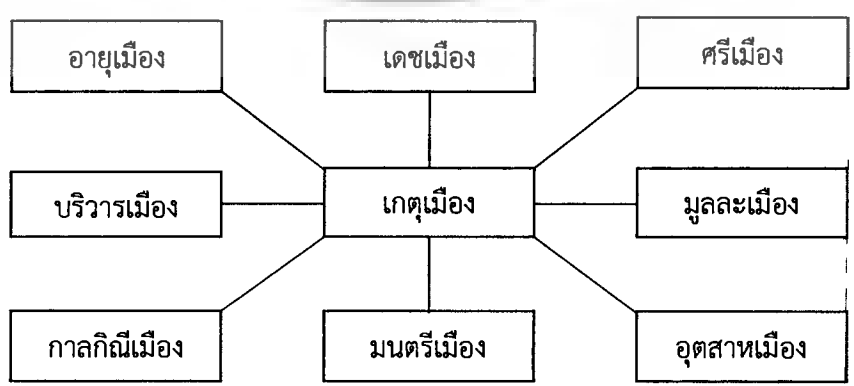
จากการที่มีการนำศพออกจากเมืองทางประตูทาลี ซึ่งทิศที่จะเป็นกาลกนิเมือง ทิศใต้จึงเป็น
กาลกนิเมือง ทิศตะวันตกเฉียงใต้ บริวารเมือง ทิศตะวันตกซึ่งเป็นที่ตั้งของคุ่มหลวงเป็นอายุเมือง
ทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นเดชเมือง ทิศเหนือ วัดหัวข่วงเป็นศรีเมือง ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็น
มูลเมือง ทิศตะวันออกตัดแม่น้ำน่านเป็นอุตสาหะเมือง ทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นมนตรีเมือง ซึ่งต่าง
จากเมืองเชียงใหม่ที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นกาลกนิเมือง ทิศตะวันตกเป็นบริวารเมือง

ตำแหน่งต่างๆ ของคุ่มในเขตเมืองเก่าน่านนั้นยึดถือตามความเชื่อเรื่องดวงเมือง เพื่อความ
เป็นมงคลของบ้านเมือง ผู้ครองนคร และราษฎร ตามคัมภีร์มหาทักษา ทักษาเมืองน่านนั้น เรียงตาม
ทิศทั้งแปด หมายถึง ชื่อเรียกอัฐเคราะห์ โดยศูนย์กลางคือข่วงเมืองหรือข่วงหลวง (ข่วงแปลว่าลาน
โล่ง) อายุ ทิสประจิม, พุทฺหฺสบัติ เดช ทิสพายัพ, ราหู ศรี ทิสอุดร, ศุกร์ มูลละ ทิสอีสาน, อาทิตย
อุตสาหะ ทิสบุรพา, จันทร มนตรี ทิสอาคเนย์, อังคาร กาลกนิ ทิสทักษิณ, พุช บริวาร ทิสหริดี,
เสาร์ โดยทิศเหนือ (อุดร) คือวัดหัวข่วง ทิศตะวันออก (บุรพา) คือวัดช้างค้ำ ทิศใต้ (ทักษิณ)
คือวัดภูมินทร์ ส่วนทิศตะวันตก (ประจิม) คือคุ่มหลวง สะดือเมืองอยู่บริเวณกลางข่วงเมืองหรือ
บริเวณต้นโพธิ์ที่ตั้งของวัดน้อย

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงทิศทางเมืองน่าน
(ที่มา : หนังสืออาคารเก่าเล่าขานน่านอดีต หน้า 9)

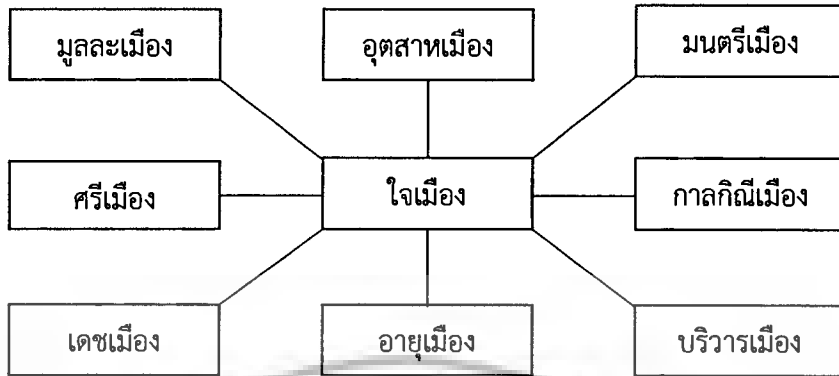
จากข้อมูลต่างๆ มีความขัดแย้งกันอยู่ดังนี้ ทิศที่เป็นกาลกิณีเมืองเชียงใหม่อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ แต่ทิศกาลกิณีเมืองน่านอยู่ทางทิศใต้ จากข้อมูลที่แตกต่างกัน จากหนังสือหลายเล่ม ทักษาเชียงใหม่ (จาก 1. แผนที่ชุมชน 2. วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา 3. คุ่มเจ้าบุรีรัตน์)

แผนภูมิที่ 4.2 ทักษาเมืองเชียงใหม่

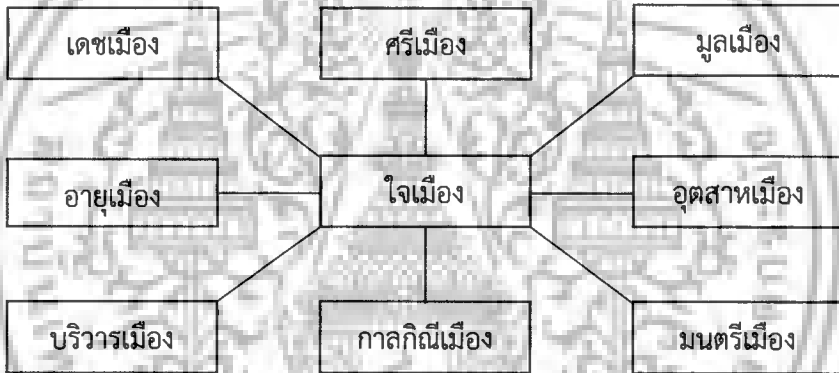
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทักษะเมืองน่าน (1) จาก แผนภูมิจากหนังสืออาคารเก่าเล่าขานเมืองน่าน
และแผนแม่บทและผังเมืองน่าน

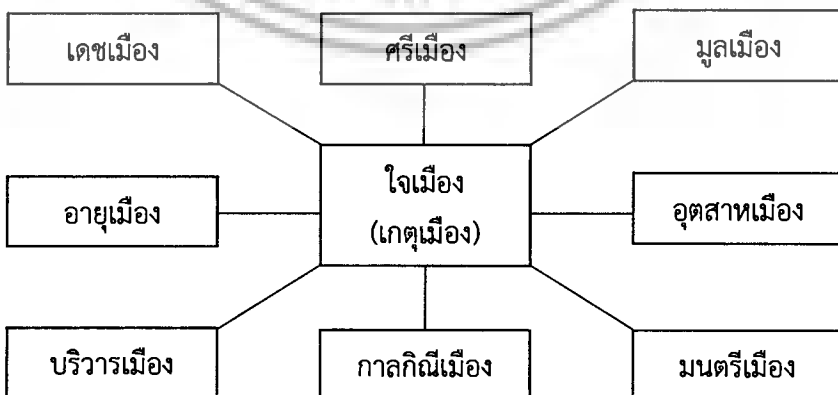
แผนภูมิที่ 4.3 ทักษะเมืองน่าน

ทักษะเมืองน่าน จากข้อมูลเรื่องอาคารเก่าเล่าขานอดีต อธิบายว่าทางทิศใต้เป็นกาลกนิเมือง

แผนภูมิที่ 4.4 ทักษะเมืองน่าน

เมื่อเปรียบเทียบจากข้อมูลทั้ง 3 จึงสรุปได้ว่า ทิศกาลกนิเมืองน่านน่าจะอยู่ทางทิศใต้ของเมืองน่าน

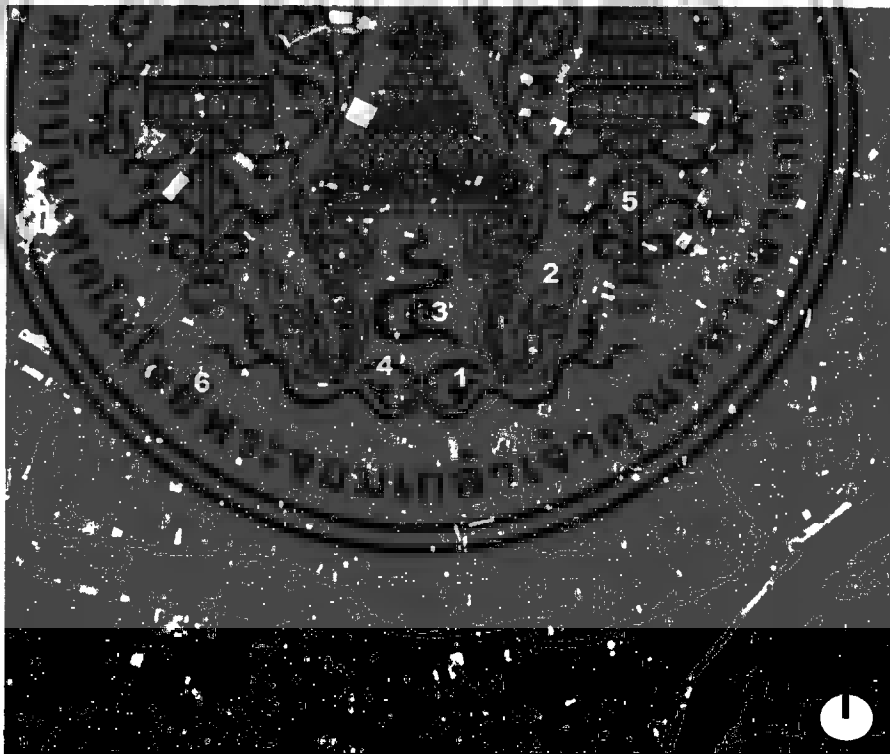
แผนภูมิที่ 4.5 สรุปทักษะเมืองน่าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.2 การวางตำแหน่งของคุ้มในเมืองเก่าจังหวัดน่าน

ตำแหน่งที่ตั้งของคุ้มต่างๆ ในเมืองเก่าน่านยึดถือตามความเชื่อเรื่องดวงเมือง อาคารต่างๆ จึงมีการกำหนดดังนี้

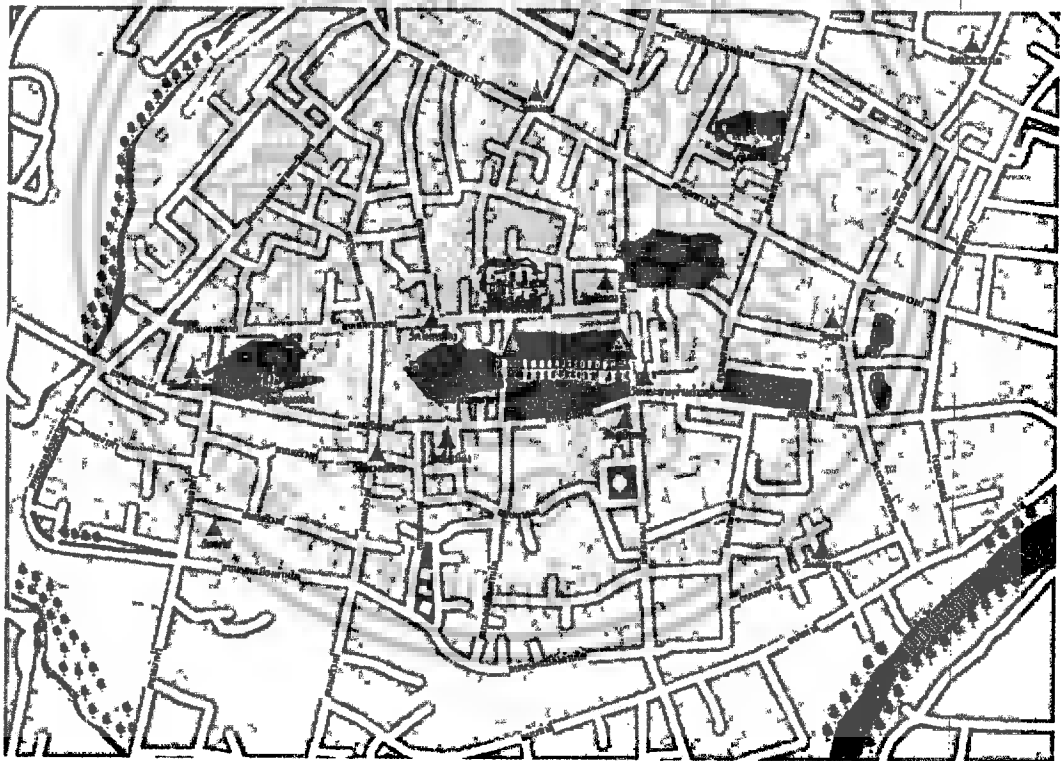
1. หอคำหรือคุ้มหลวงอยู่ติดใจเมือง ชวงเมือง และหันหน้าไปทางใจเมือง ถือเป็นศูนย์กลางของเมืองน่านในอดีต ตำแหน่งจะอยู่กึ่งกลางเมืองเก่าพอดี รายล้อมไปด้วยคุ้มของลูกหลานและเชื้อสายของเจ้าครองนครน่าน และเจ้าชั้นทั้ง 5 ด้านหน้าคุ้มหลวงเป็นชวงเมือง เมื่อมีพิธีการของนครน่านก็จะใช้เป็นสถานที่จัดงานเสมอ
2. คุ้มเจ้าราชบุตร อยู่ในเขตใจเมือง ใกล้กับวัดประจำเมือง คือวัดช้างค้ำ และอยู่ใกล้กับหอคำหรือคุ้มหลวง เป็นตำแหน่งที่สำคัญ เพราะหันหน้าไปสู่วัดประจำเมืองด้านทิศตะวันออก ตำแหน่งที่ตั้งต้องตรงตามหลักการวางผังเมืองล้านนาโบราณ แม้เจ้าชั้นทั้ง 5 สามารถขึ้นเป็นเจ้าครองนครได้ทุกองค์ แต่ปกติเจ้าราชบุตรมักจะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเจ้าผู้ครองนคร
3. คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี อยู่ในเขตเมืองเก่า ใกล้หอคำด้านทิศเหนือ
4. คุ้มเจ้าเทพมาลา อยู่ในเขตใจเมืองน่าน ใกล้หอคำด้านทิศตะวันตก
5. คุ้มเจ้าเมฆวดี อยู่ในเขตเมืองเก่า ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
6. คุ้มเจ้าทองย่น อยู่ในเขตเมืองเก่าด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 4.3 แสดงตำแหน่งที่ตั้งคุ้มในเขตเมืองเก่า จังหวัดน่าน
1.หอคำ 2.คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) 3.คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี
4.คุ้มเจ้าเทพมาลา 5.คุ้มเจ้าเมฆวดี 6. คุ้มเจ้าทองย่น
(ที่มา : Google Map)

4.3 การวางทิศทางของอาคารประเภทคุ้มในเมืองน่าน

1. หอค้า อาคารหอค้าหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านช่วงเมืองเก่าสู่วัดพระธาตุช้างค้ำ ปัจจุบันมีถนนผากองขวางกั้นอยู่โดยมีรั้วเดี่ยวๆ กัน เป็นรั้วโปร่ง (ปล่องไข) แต่จากภาพเก่า รั้วเดิมเป็นรั้วทึบ
2. คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) อาคารหันหน้าไปทางวัดพระธาตุช้างค้ำซึ่งเป็นทิศใต้ มีถนนมหาพรหมกั้นระหว่างบริเวณคุ้มกับวัดพระธาตุช้างค้ำมีรั้วทึบกันอยู่
3. คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี อาคารหันหน้าไปทางทิศใต้สู่บริเวณอาคารหอค้า แต่ปัจจุบันมีอาคารสำนักงานที่ดินจังหวัดน่าน และถนนมหาพรหมกั้นอยู่
4. คุ้มเจ้าเทพมาลา อาคารหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีถนนมหาพรหมอยู่ด้านหน้า เป็นรั้วคอนกรีตทำใหม่
5. คุ้มเจ้าทองย่น อาคารหันหน้าทางทิศใต้ มีถนนสุริยพงษ์อยู่ด้านหน้า
6. คุ้มเจ้าเมฆวดี อาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีถนนมหาศอยอยู่ด้านหน้า ปัจจุบันอาคารได้ถูกเคลื่อนย้ายไปด้านหลังของที่ตั้งเดิม โดยปลูกอาคารพาณิชย์ไว้ด้านหน้า

ภาพที่ 4.4 แผนที่แสดงตำแหน่งคุ้มต่างๆ ในเขตเมืองเก่าน่าน

จากการศึกษาพบว่ามีอาคารที่หันหน้าไปสู่วัดช้างค้ำ 2 หลังคือ หอค้า และคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) แต่เนื่องจากที่ตั้งอยู่ต่างกันจึงหันหน้าไปคนละทิศคือ หอค้าหันทางทิศตะวันออก คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) หันทางทิศใต้ แต่ทั้ง 2 อาคารต่างหันหน้าสู่ถนนที่เชื่อมต่อกับอาคารอื่นๆ อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี คุ้มเจ้าทองย่น คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ต่างหันหน้าสู่ทิศใต้เหมือนกัน อาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี และอาคารหอค้า หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือนกัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

มีเพียงคุ้มเจ้าเทพมาลาหลังเดียวที่หันหน้าสู่ทิศเหนือ อาคารทุกหลังหันหน้าสู่ทางสัญจร มีเพียงอาคาร หอคำและคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) เท่านั้นที่หันหน้าสู่ทางสัญจรและหันหน้าสู่วัดพระธาตุ ช้างค้ำ เพราะเจ้าของอาคารทั้ง 2 หลังเป็นผู้บริหารเกี่ยวข้องกับการปกครองเมืองน่านในอดีต จากการทำตำแหน่งเจ้าราชบุตรเป็นตำแหน่งในการปกครอง หรือที่เรียกว่าตำแหน่งเจ้าขันห้าใบ เจ้าของหอคำคือเจ้าผู้ครองนครน่าน หันหน้าสู่ช่วงเมืองเดิม และวัดสำคัญในอดีต คือวัดพระธาตุ- ช้างค้ำ ซึ่งบรรจุนิธิของเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีต คุ้มที่เหลือนั้นไม่มีตำแหน่งทางการเมืองการ ปกครอง เพียงเป็นอาคารที่พักอาศัยของลูกหลานเจ้าผู้ครองนครน่าน ซึ่งมีความใกล้ชิดกัน จึงปลูก สร้างใกล้เจ้าผู้ครองนครน่านเดิม

1. หอคำ 2. คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) 3. คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี
4. คุ้มเจ้าเทพมาลา 5. คุ้มเจ้าทองย่น 6. คุ้มเจ้าเมฆวัต

ภาพที่ 4.5 แผนผังแสดงการหันทิศทางของคุ้ม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของคุ้มทางกายภาพ จะวิเคราะห์เปรียบเทียบในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ผังบริเวณของคุ้มแต่ละหลัง
- ลักษณะผังอาคารและลักษณะอาคารของคุ้มแต่ละคุ้ม
- โครงสร้าง ระบบการก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้างของคุ้มแต่ละคุ้ม

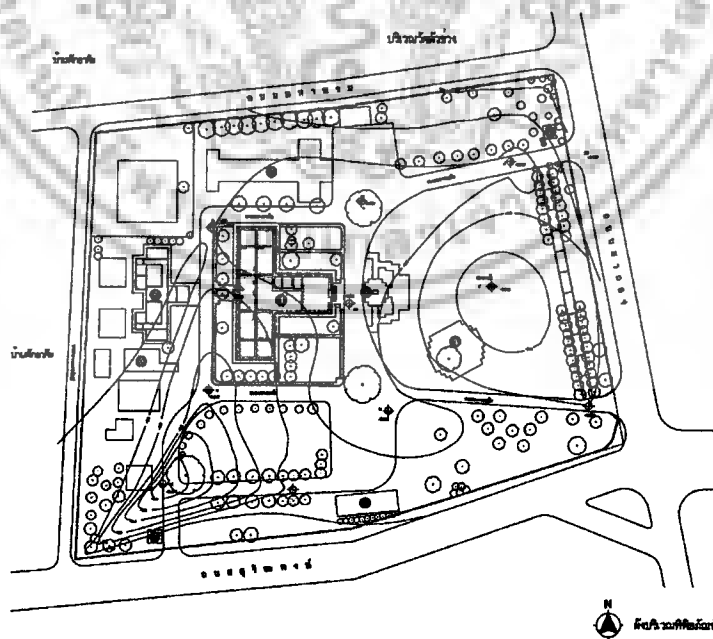
4.4 ผังบริเวณของคุ้ม

ผังบริเวณของคุ้ม หมายถึง องค์กรประกอบทุกอย่างที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ขอบเขตของคุ้ม องค์กรประกอบ ของผังบริเวณที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์นั้น

คติทางเหนือถือว่าเรือนที่สมบูรณ์ ในบริเวณบ้านจะต้องประกอบไปด้วย ช่วง บ่อน้ำ ยุ้งข้าว (หลองข้าว) ครัวกระต๊อง และครัวไฟ การแบ่งส่วนใช้สอยในบ้านไม่ว่าจะเป็นเรือนประเภทใด จะต้องมีส่วนประกอบที่สำคัญ อาทิ เติ่น ซึ่งเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ ย้านน้ำ จะอยู่มุมใกล้บันไดหรือใกล้ครัว ระเบียงทางเดิน ส่วนใหญ่มักจะเปิดโล่งตามแนวยาววางกับจั่วเรือนซึ่งทางเหนือจะถือเอาด้านที่มีจั่ว เรือนเป็นด้านสำคัญ ซึ่งมักจะเป็นด้านหน้าบ้าน จากการศึกษาพบว่า คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ยังคงมีองค์ประกอบของเรือนอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด

ผังบริเวณหอคำ

ลักษณะผังบริเวณของหอคำในปัจจุบันถูกเปลี่ยนแปลงบริเวณการใช้งานมาตลอดตั้งแต่ยกให้ทางราชการ จนกลายมาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดน่าน แต่จากร่องรอยการขุดค้น และภาพถ่ายเก่า พบว่า เดิมผังบริเวณหอคำนั้นแคบกว่าปัจจุบัน เดิมกำแพงที่กั้นหอคำกับช่วงเมือง เดิมอยู่ในแนวหลังต้นโพธิ์ในปัจจุบัน องค์กรประกอบอื่นๆ สูญหายไป เหลือเพียงฐานกำแพงและอาคาร ด้านหน้าชิดแนวกำแพงด้านหน้าหอคำ

1. อาคารจัดแสดง	2. อาคารสำนักงาน	3. อนุสาวรีย์	4. วัดน้อย
5. สำนักงานวัฒนธรรม	6. อาคารสมาคมปณากิจ	7. สำนักงานกรมศิลปากร	8. ป้อมยาม

ภาพที่ 4.6 ผังบริเวณแสดงอาคารหอคำในปัจจุบัน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นอญูัดเิน้าไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังบริเวณคุ่มเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ตัวอาคารหันหน้าไปทางทิศใต้ ด้านวัดพระธาตุช้างค้ำ มีถนนมหาพรหมกั้นอยู่ รอบๆ บริเวณ มีรั้วก่ออิฐถือปูนที่ล้อมรอบ เดิมด้านหลังติดถนนมหาหงส์ แต่ต่อมาได้แบ่งขายกลายเป็นตึกแถว ภายในบริเวณคุ่มมีบ่อน้ำ ยุงข้าวอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และต้นไม้ใหญ่ ประดับด้านหน้า เป็นประตูเหล็กตัดบานเปิดคู่ ด้านในมีป้ายชื่ออาคาร และตัวอาคารคุ่มอยู่เกือบกึ่งกลางพื้นที่เพียง เยื้องไปทางทิศตะวันตก

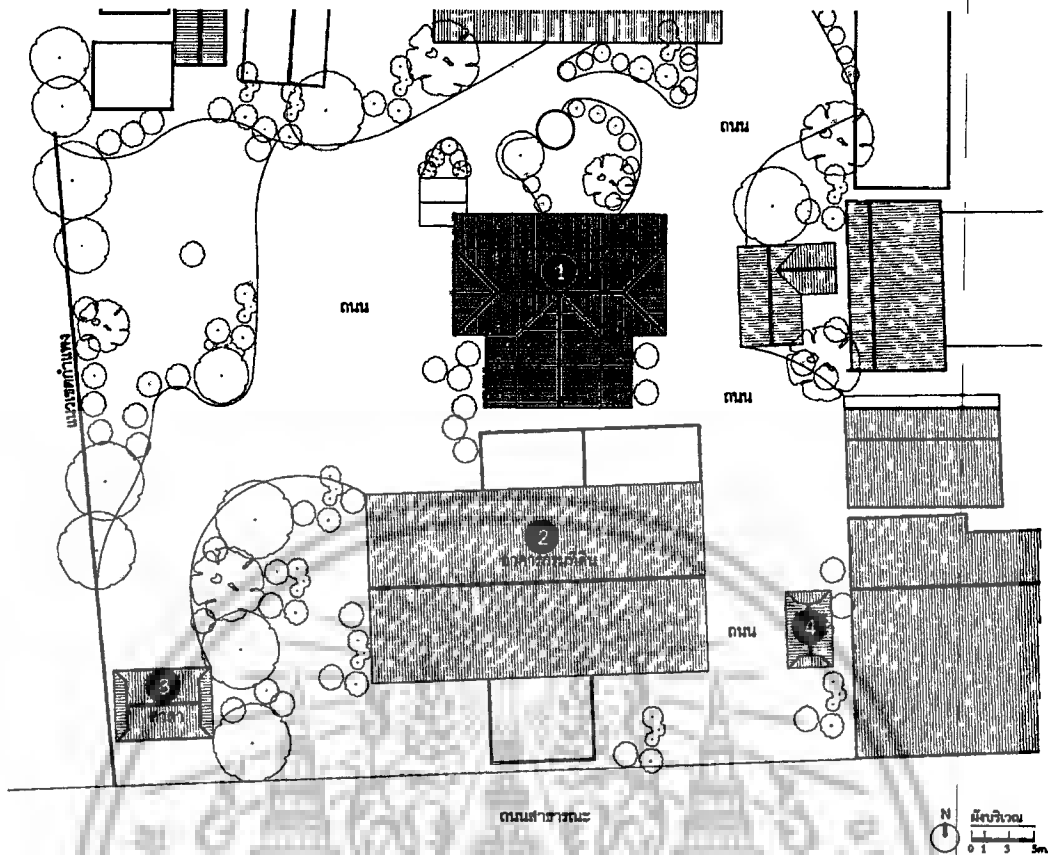

1. อาคารคุ่มเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) 2. บ้านพักรับรอง 3. ยุงข้าว 4. บ่อน้ำโบราณ

ภาพที่ 4.7 ผังบริเวณคุ่มเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ผังบริเวณคุ่มเจ้าจันทร์ทองดี

คุ่มเจ้าจันทร์ทองดีอยู่ใกล้หอคำด้านเหนือ มีเพียงถนนมหาพรหมกั้นขวาง ตัวอาคารตั้งอยู่ บริเวณกลางพื้นที่ รอบๆ เป็นอาคารของทางราชการ (สำนักงานที่ดินจังหวัดน่าน) ซึ่งมีการปลูกสร้าง ในสมัยหลัง ด้านหน้าตัวอาคารคุ่มเป็นอาคารสำนักงานที่ดินหลังใหม่ ซึ่งบังตัวอาคารคุ่มไม่สามารถ เห็นจากภายนอกได้ เหลือแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูนที่บ ภายใบบริเวณคุ่ม เดิมถูกลมกลายเป็นถนนรอบอาคารหมดแล้ว

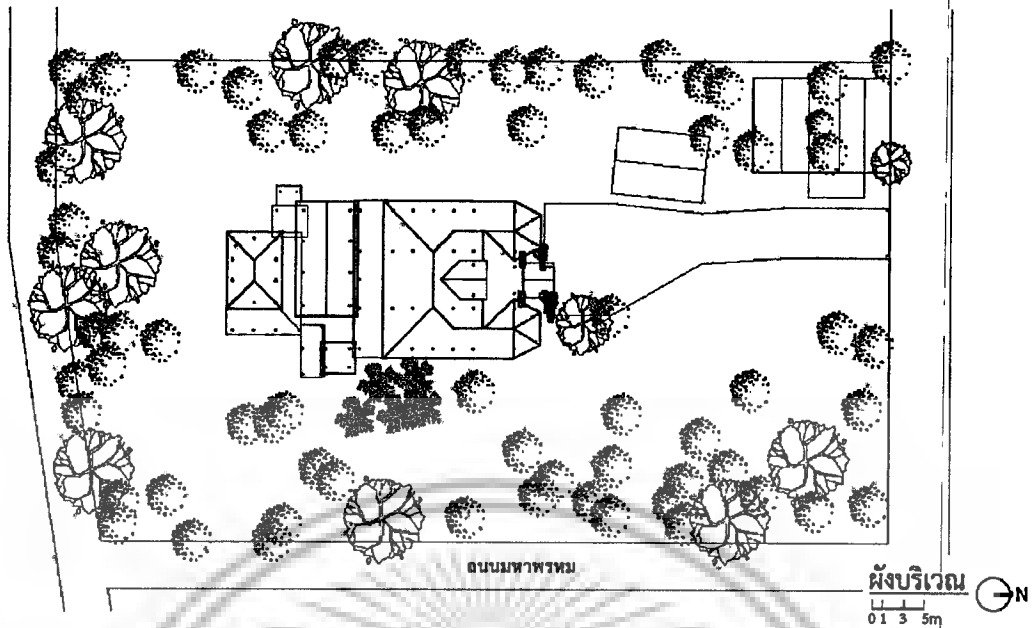

1. อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี 2. อาคารกรมที่ดิน 3. ศาลา 4. ห้องน้ำ

ภาพที่ 4.8 ผังบริเวณคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ผังบริเวณคุ้มเจ้าเทพมาลา

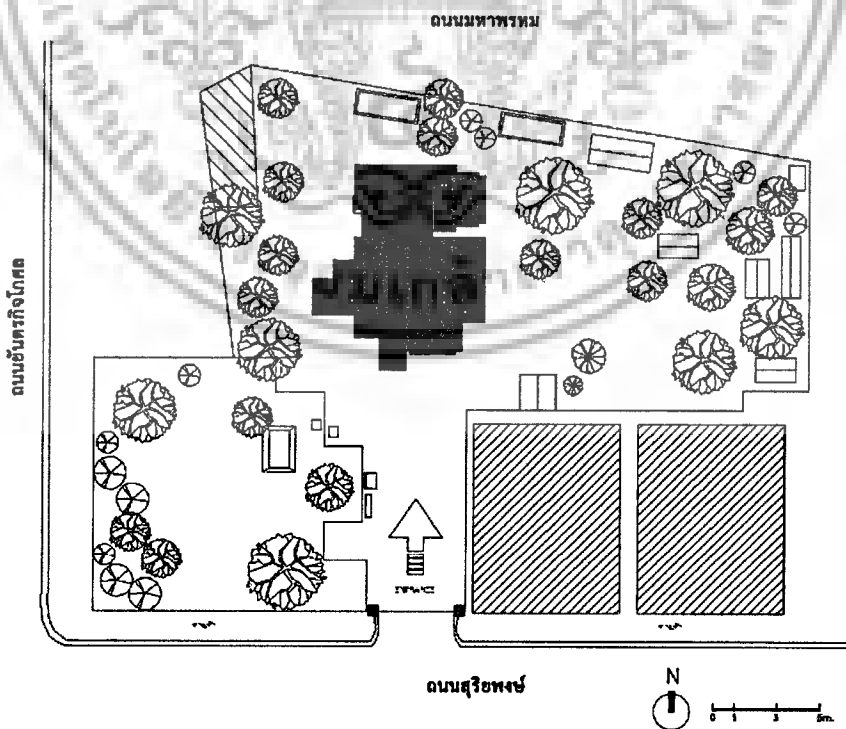
ตัวอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลาตั้งอยู่กึ่งกลางของพื้นที่ซึ่งอยู่ติดกับบริเวณคุ้มหลวงเก่า ด้านทิศตะวันตกมีแนวกำแพงทึบและถนนกั้นระหว่างคุ้มหลวงและคุ้มเจ้าเทพมาลา สภาพแวดล้อมเต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ มีอาคารขุ่ยข้าวเดิมอยู่ด้านหลัง อาคารคุ้มด้านทิศใต้เชื่อมต่อกับเรือนครัวท้ายอาคารคุ้ม มีบ่อน้ำด้านทิศตะวันออก ด้านหน้ามีกำแพงอิฐบล็อกซึ่งทำใหม่ในสมัยหลัง

ภาพที่ 4.9 ผังบริเวณคุ้มเจ้าเทพมาลา

ผังบริเวณคุ้มเจ้าทองย่น

คุ้มเจ้าทองย่นอยู่ห้วงมุมถนนยันตรกิจโกศล ด้านหน้าติดถนนสุริยพงษ์ ด้านข้างติดถนนยันตรกิจโกศล ด้านหลังติดถนนมหาพรหม ตรงข้ามกับวัดศรีพันต้น ตัวอาคารตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางพื้นที่ หันหน้าไปทางทิศใต้ บริเวณด้านข้างเป็นอาคารพาณิชย์ ภายในบริเวณคุ้มปลูกต้นไม้

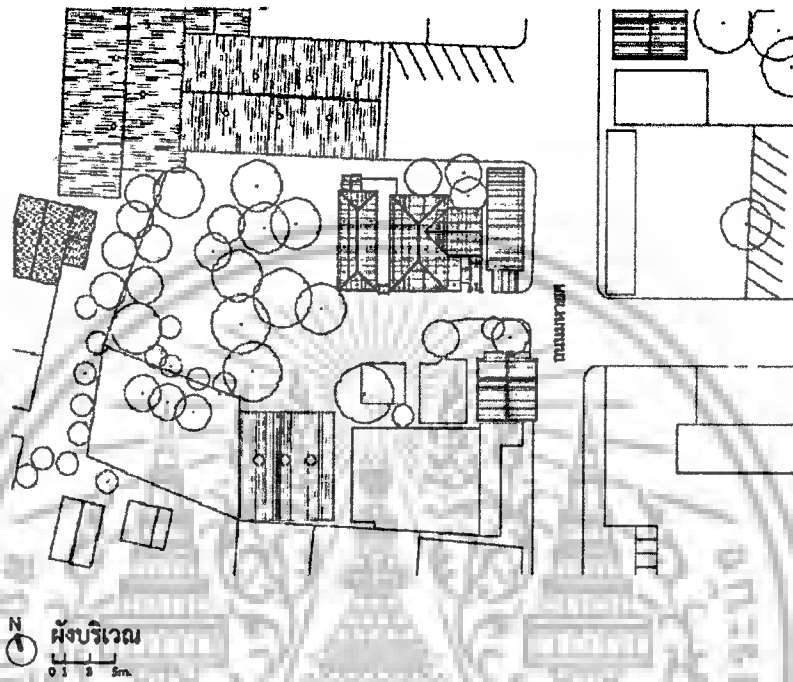

ภาพที่ 4.10 ผังบริเวณคุ้มเจ้าทองย่น

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังบริเวณคุ้มเจ้าเมฆวดี

คุ้มเจ้าเมฆวดีอยู่ทางทิศเหนือของใจเมืองน่าน ด้านหน้าทิศตะวันออกติดถนนมหายศ
ตัวอาคารคุ้มเดิมด้านหน้าติดถนนมหายศ (ปัจจุบันได้ย้ายไปด้านใน) ไม่พบแนวกำแพงและอาคารอื่นๆ
มีอาคารพาณิชย์สร้างอยู่บริเวณด้านหน้าบริเวณคุ้ม ด้านหลังยังมีต้นไม้ขนาดใหญ่

ภาพที่ 4.11 ผังบริเวณคุ้มเจ้าเมฆวดี

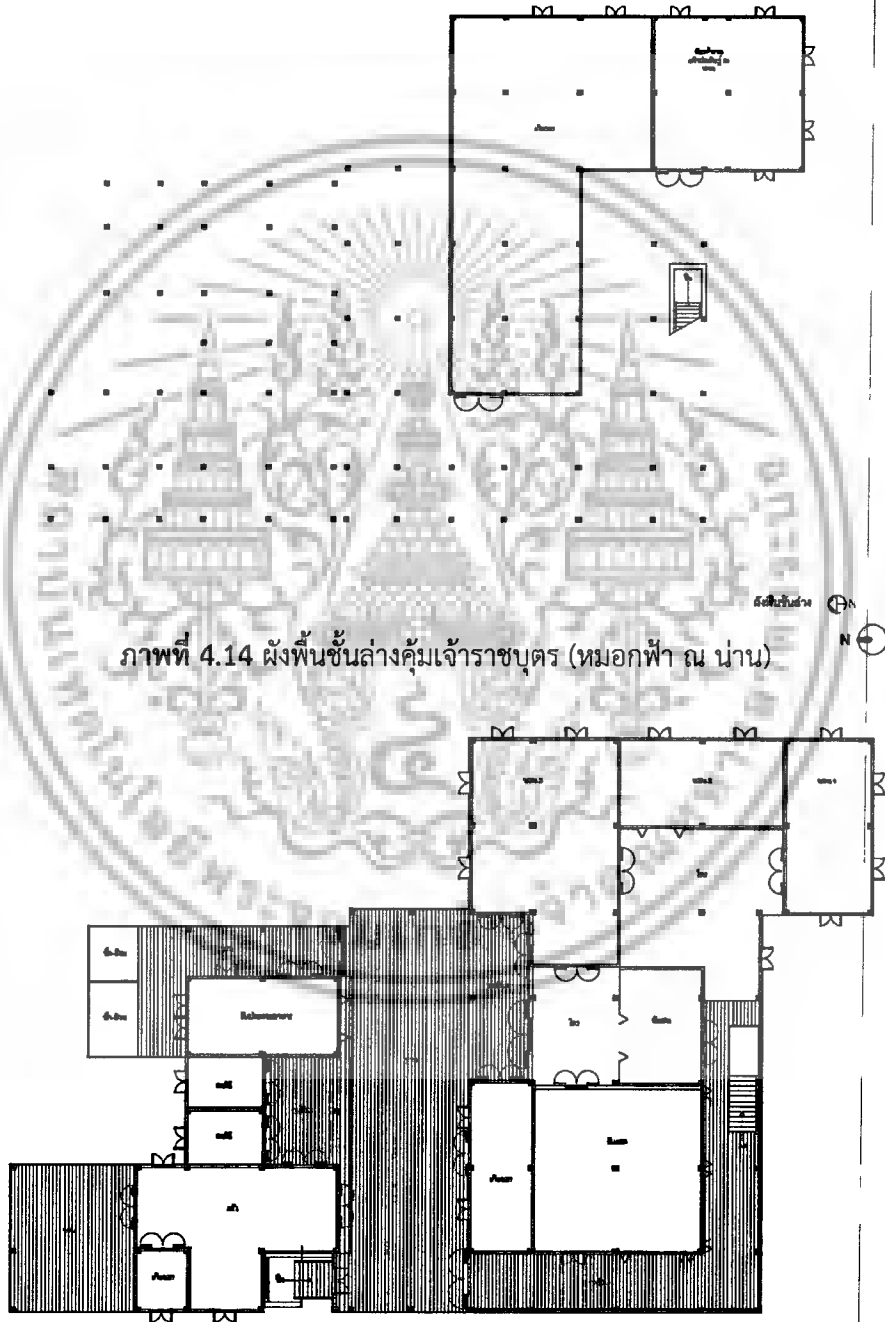
4.5 ลักษณะผังอาคาร

ผังอาคารของหอคำ

มีลักษณะสมมาตรเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขด้านหน้ายื่นยาวออกมา พื้นที่ว่างภายในแบ่ง
ออกเป็นสามส่วนทางแนวเหนือ-ใต้ และสามส่วนทางแนวตะวันออก-ตะวันตกตก มุขกลางด้านหน้า
ชั้นล่างเป็นโถงบันไดที่อยู่ตรงกลาง เน้นทางเข้าด้านหน้าอย่างสง่างาม ภายในมีการแบ่งเป็นห้องๆ
ผังสี่เหลี่ยมมีมุขกลางลักษณะนี้ยังพบในอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี (พ.ศ. 2459) ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า
มีทางเข้าอาคารจากด้านหน้าโดยประตูทางเข้าจะอยู่ตรงกลาง และมีระเบียงเสาอยู่ด้านหน้า ทางเข้า
อาคารด้านหลังจะอยู่หน้าบันได บันไดจะอยู่ภายนอกบ้าน โดยหลบอยู่ในตัวอาคาร ทอดยาวขึ้นไปสู่
ระเบียงชั้นสอง และหน้ามุขบนชั้นสองจะมีระเบียงล้อมรอบทั้งสามด้าน และมีหลังคาปีกนกยื่นคลุม
ระเบียงทั้งด้านซ้ายและขวา ส่วนด้านหน้าเปิดโล่ง มีบันไดขึ้นชั้นสองเป็นไม้ทั้ง 2 ด้าน ชั้นบนมี
ระเบียงยื่นคลุมทางเข้าด้านหน้า และมีระเบียงกว้างด้านหลัง ซึ่งมีบันไดเล็กใช้เป็นทางของบ่าวและข้า
ทาส

ผังอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ภู น่าน)

ผังเป็นรูปตัวแอลไม่สมมาตร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เรือนพักอาศัย และเรือนครัว ชั้นล่างเดิมเป็นที่ทำงานของบ่าวไพร่ เช่น ทำเครื่องเงิน ทอผ้าไหม ต่อมากลายเป็นที่เก็บของ และกั้นส่วนด้านข้างเป็นที่ทำงานของเจ้าประดิษฐ์ ภู น่าน ชั้นบนแบ่งออกเป็น ส่วนโถงรับแขก โถงหน้าห้องห้องนอน ด้านหลังเป็นส่วนครัวทำอาหาร และส่วนทอาหาร และส่วนพักของบ่าวไพร่ มีชานแดดเชื่อมกัน บันไดขึ้นอาคารอยู่ในอาคารด้านหน้า และบันไดด้านข้างขึ้นสู่เรือนครัว

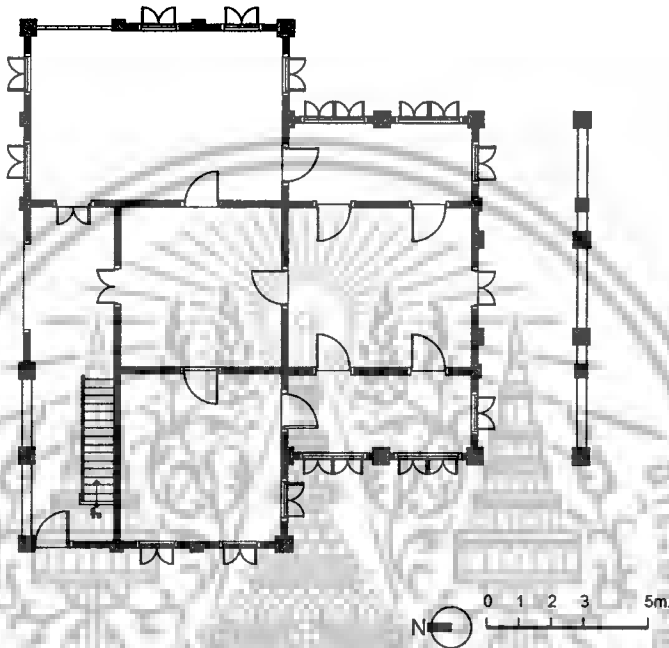
ภาพที่ 4.14 ผังพื้นชั้นล่างคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ภู น่าน)

ภาพที่ 4.15 ผังพื้นชั้นบนคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ภู น่าน)

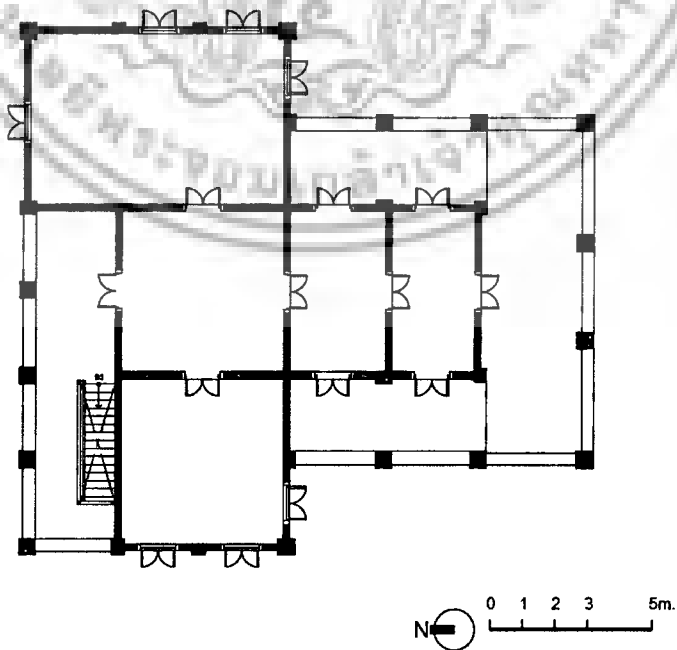
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

มีลักษณะสมมาตรเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นด้านหน้า หลังคาด้านหน้าเป็นจั่ว ด้านหลังเป็น
ปั้นหยา มีระเบียงด้านหน้าในชั้นบน ชั้นล่างมีโถงด้านหน้า ใช้ผนังรับน้ำหนัก กันเป็นห้องต่างๆ
มีบันไดขึ้นชั้นบนอยู่ด้านหลัง ภายในอาคารมีหน้าต่างรอบอาคาร ยกเว้นด้านหลังเป็นโถงบันไดและ
ชั้นบนด้านหลังมีราวกันตกเป็นช่องป่องไข่ หน้าต่างชั้นบนเปิดได้บน-ล่าง ด้านล่างเป็นบานทึบ
เปิดออกเป็นไม้ฉลุโปร่ง

ภาพที่ 4.16 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

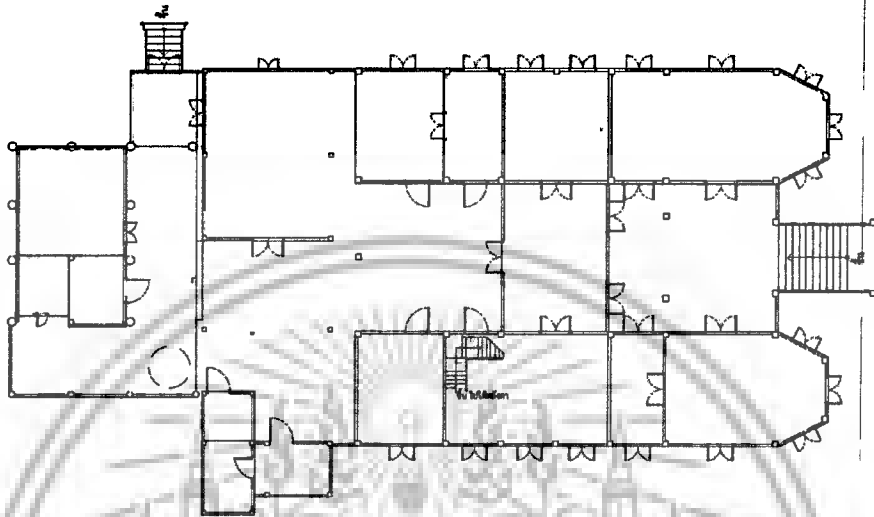

ภาพที่ 4.17 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังอาคารคุ้มเจ้าเทพมลา

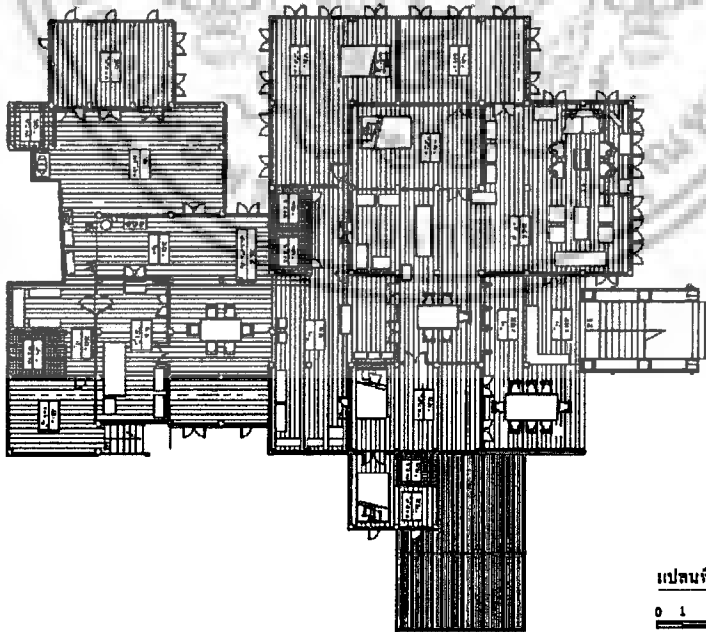
มีลักษณะสมมาตร แบ่งเป็น ส่วนเรือนพัก และเรือนครัว มีชานแดดเชื่อมต่อกัน ส่วนเรือนพักด้านหน้า 2 ซ้าง มีมุขยื่นออกมาเป็นรูป 6 เหลี่ยมทั้ง 2 ด้าน ส่วนกลางเป็นชานเชื่อมมีหลังคาคลุม บันไดขึ้นด้านหน้าขึ้นถึงชานหน้ามีหลังคาคลุมบันได บันไดด้านหลังขึ้นเรือนครัวไม่มีหลังคาคลุม

ภาพที่ 4.18 ผังพื้นคุ้มเจ้าเทพมลา

ผังอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

ผังรูปตัวแอล ไม่สมมาตร แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเรือนพักและเรือนครัว มีบันไดขึ้นด้านหน้าอาคาร และบันไดด้านหลังขึ้นเรือนครัว มีชานแดดเชื่อมต่อกัน ด้านหน้ามีหลังคาคลุมบันได

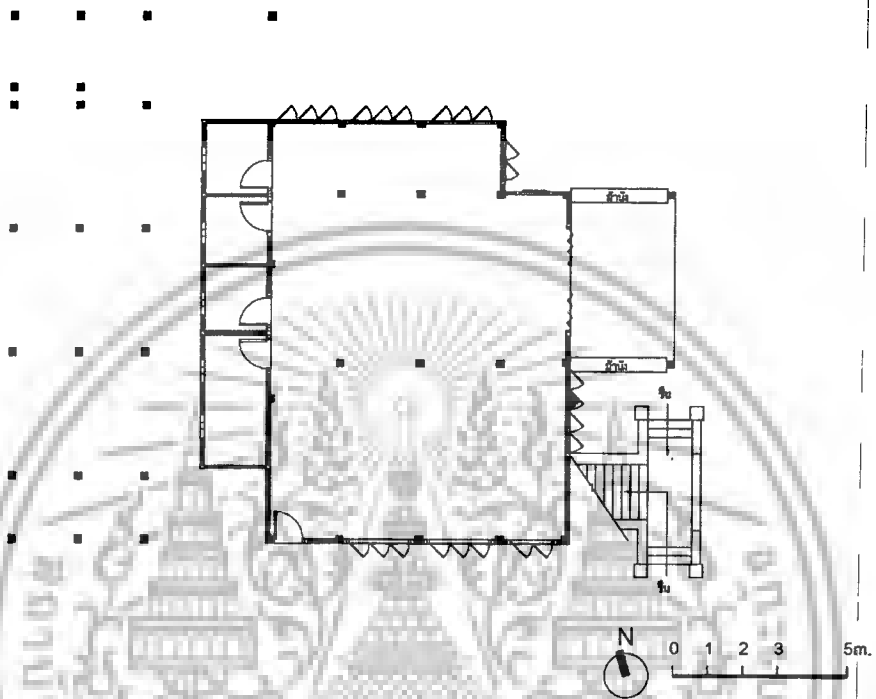

ภาพที่ 4.19 ผังพื้นคุ้มเจ้าทองย่น

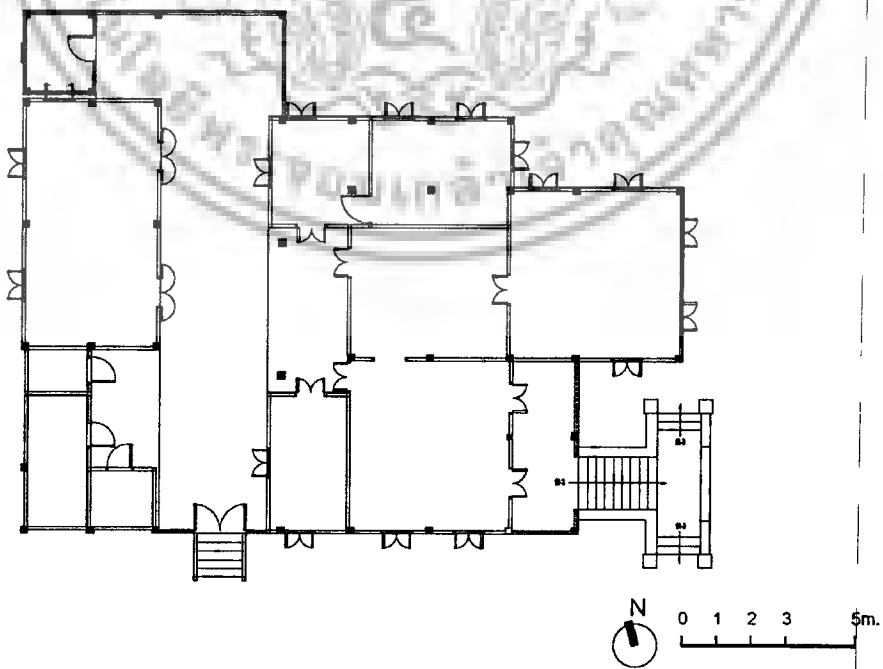
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผังอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

เรือนไม้ยกพื้นสูง ลักษณะไม่สมมาตรรูปตัวแอล หลังคาทรงปั้นหยาผสมจั่ว แบ่งเป็น 2 ส่วน ด้านหลังเป็นเรือนครัว มีชานเชื่อม ด้านหน้าเป็นเรือนพักอาศัยรูปตัวแอล ด้านทิศเหนือมีมุขยื่นออกมา มีบันไดปูนขึ้นสู่ระเบียงด้านหน้า มีบันไดไม้ขึ้นด้านข้างสู่ชานแดด ใต้เรือนกันห้องภายในหลัง

ภาพที่ 4.20 ผังพื้นที่ชั้นล่างคุ้มเจ้าเมฆวดี

ภาพที่ 4.21 ผังพื้นที่ชั้นบนคุ้มเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.6 การใช้พื้นที่ในคุ้มแต่ละคุ้ม

แม้มีการนำเทคนิคการก่อสร้างและลดทอนแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้แต่วิถีชีวิตยังไม่ได้เปลี่ยนแปลง การใช้พื้นที่ในอาคารยังคงใช้พื้นที่ด้านบนอาคารเหมือนการอยู่เรือนยกพื้นสูงแบบพื้นเมือง เช่น อาคารหอคำสร้างด้วยรูปแบบ เทคนิค และวัสดุแบบใหม่แต่ชั้นล่างก็ใช้เป็นเพียงห้องเก็บของ เก็บเครื่องทองเหลือง เก็บพระม ส่วนชั้น 2 (ชั้นบน) ใช้ในการดำรงชีวิตและปฏิบัติการกิจต่างๆ

คุ้มอื่นส่วนมากยกพื้นสูง คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ชั้นล่างใช้ทำงานของป่าไพร (ภายหลังต่อเติมด้านหน้าเป็นที่ทำงานของเจ้าประดิษฐ์ ณ น่าน ช่วงทำงานการเมือง) อาคารคุ้มทุกหลัง ยกเว้นคุ้มเจ้าจันทร์ทองดีมีบันไดขึ้นเรือน 2 ทาง คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี มีบันไดขึ้นเรือนอยู่ด้านหลังบันไดเดียว

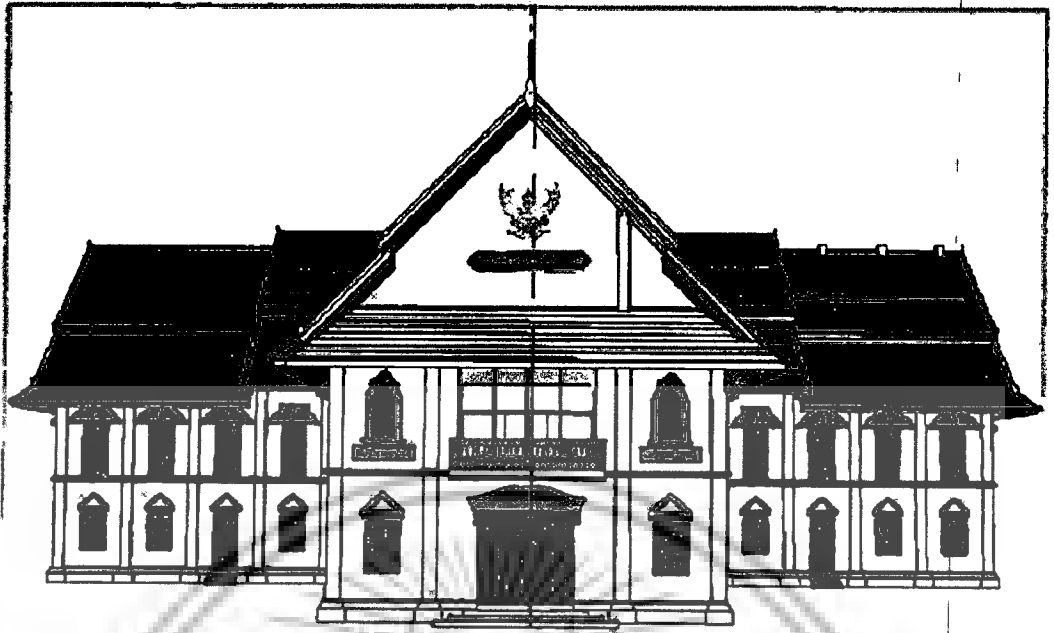
คุ้ม	พื้นที่ใช้สอย ชั้นล่าง/ตรม.	พื้นที่ใช้สอย ชั้นบน/ตรม.	ระเบียง พื้นที่/ตรม.	รวมพื้นที่ ทั้งหมด/ตรม.
1. หอคำ	581.10	625.90	-	1,207
2. คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	301.88	307.40	219.80	829.08
3. คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี	152	122	80	354
4. คุ้มเจ้าเทพมาลา	-	282.80	69.6	352.40
5. คุ้มเจ้าเมฆวดี	117	133.70	78.30	325
6. คุ้มเจ้าทองย่น	-	109.08	30.90	139.90

ตารางที่ 4.1 สรุปพื้นที่ใช้สอยภายในคุ้ม

4.7 ลักษณะอาคาร

ลักษณะอาคารหอคำ

เป็นอาคารทรงตะวันตกประยุกต์ ลักษณะสมมาตรแบบตรีมุข หลังคาทรงไทยประยุกต์ โครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนักก่ออิฐถือปูน หน้าต่างชั้นบนยาวถึงพื้น มีซุ้มกันสาดทุกบาน มุขหน้ามีช่องแสง 2 ด้าน ส่วนกลางเป็นช่องประตูบานใหญ่พร้อมระเบียง ชั้นล่างด้านหน้ามีประตูใหญ่ มีหน้าต่างรอบอาคาร เหนือหน้าต่างมีปูนปั้นรูปสามเหลี่ยม มีประตูขึ้นทั้ง 2 ข้าง

ภาพที่ 4.22 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารหอคำ

ลักษณะอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

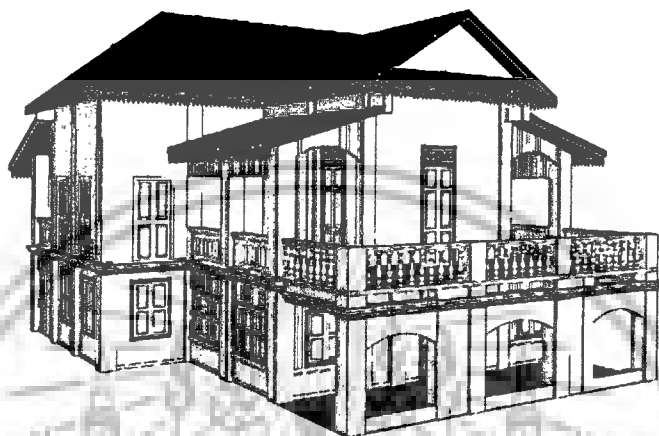
เป็นอาคารไม้ 2 ชั้นผังเป็นรูปตัวแอล ยกพื้นสูง มีบันไดด้านใต้อาคาร หลังคาทรงมะนิลา ด้านหน้าเป็นจั่วปลายตัด มุงด้วยกระเบื้องว่าว มีระเบียงด้านหน้าและด้านทิศตะวันตก มีราวกันตกทำด้วยไม้ฉลุลาย ด้านหลังเป็นเรือนครัว มีบันไดขึ้น หลังคาทรงจั่ว มีชานแดดเชื่อมต่อกับเรือนพัก

ภาพที่ 4.23 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ลักษณะอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

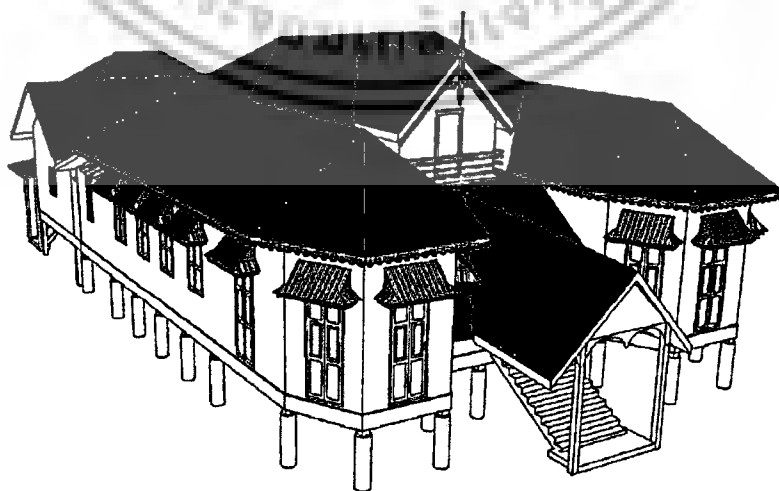
เป็นอาคารทรงตึก 2 ชั้น ลักษณะสมมาตร มีมุขด้านหน้ามีหน้าจั่ว ด้านข้างเป็นหลังคาทรงปั้นหยา บันไดขึ้นชั้นบนอยู่ด้านหลังภายในอาคาร ด้านหน้ามีระเบียงด้านบนรอบห้องนอน มีหลังคาคลุมระเบียงด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก มีหน้าต่างรอบอาคาร ด้านบนหน้าต่างยาวถึงพื้น มีราวกันตกเป็นไม้ฉลุลาย ด้านหลังอาคารส่วนโถงบันได มีราวปูนทำเป็นช่องป้องไข

ภาพที่ 4.24 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ลักษณะอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

ผังอาคารแบบสมมาตร ยกพื้นสูง หลังคาด้านหลังเป็นปั้นหยา ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมา 2 ข้างอาคาร หลังคามุขทั้งสองเป็นทรงแปดเหลี่ยม ตรงกลางหลังคาด้านหลังมีมุขกระสัน (Dromer) ยื่นออกมา ด้านหลังมีบันไดขึ้นลงเรือนครัว อาคารแบ่งออกเป็น 2 ส่วน เรือนครัวอยู่ด้านหลัง มีชานแดดเชื่อม ประตูหน้าต่างบานไม้จริงและมีเก็ลตีไม้ระบายอากาศ เหนือหน้าต่างมีซุ้มหลังคาไม้กันสาด บานประตูเปิดถึงพื้นมีราวไม้ฉลุกัน

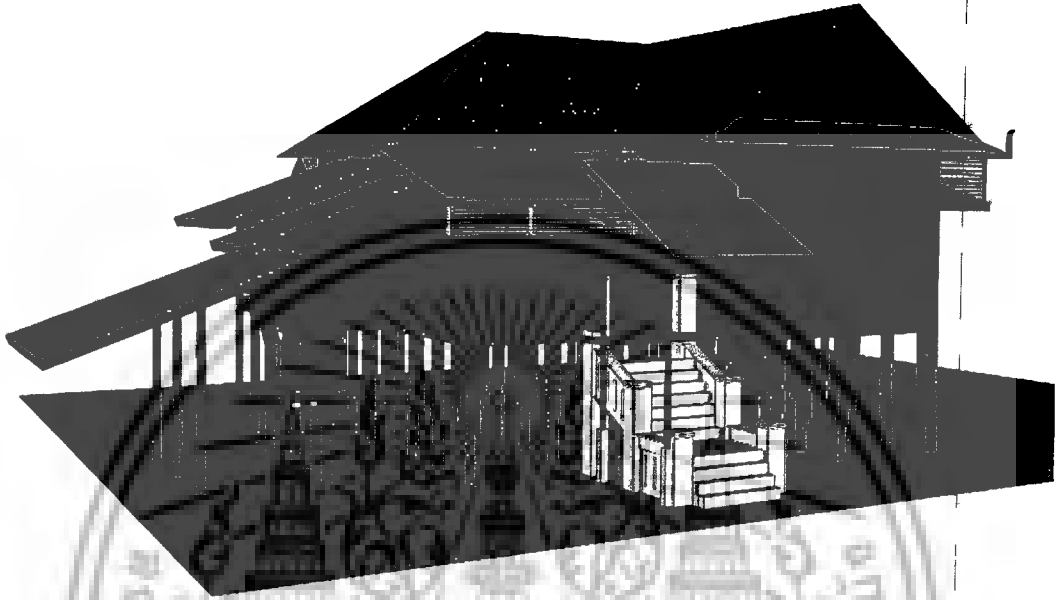

ภาพที่ 4.25 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ลักษณะอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

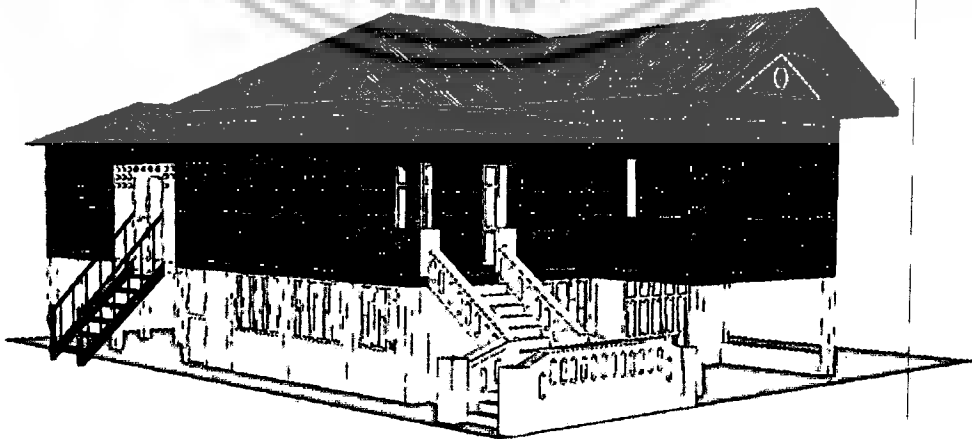
เรือนไม้ยกพื้นสูง ผนังรูปตัวแอล หลังคาด้านหน้าทิศตะวันออกเป็นทรงจั่ว ด้านหลังเป็นทรงปั้นหยา มีบันไดปูนทำช่องป่องไขขึ้นตรงสู่ระเบียงหน้า มีหลังคาคลุมบันได ด้านหลังเป็นเรือนครัว หลังคาทรงปั้นหยา มีบันไดไม้ขึ้นสู่ส่วนครัว

ภาพที่ 4.26 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าทองย่น

ลักษณะอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง รูปตัวแอล ด้านหน้าเป็นหลังคาจั่ว ด้านข้างเป็นทรงปั้นหยา ผนังเป็นไม้ตีชิดแนวนอน มีบันไดปูนขึ้นด้านหน้าอาคารส่วนเรือนพัก มีช่องป่องไข ด้านข้างมีบันไดขึ้นชานแดด ด้านหลังมีระเบียงและราวกันตกไม้แบบโปร่ง

ภาพที่ 4.27 ภาพลายเส้นแสดงลักษณะรูปทรงอาคารเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.8 โครงสร้าง ระบบการก่อสร้าง และวัสดุก่อสร้าง

จากอิทธิพลของชาติตะวันตกที่แพร่ขยายเข้ามาในล้านนา มาพร้อมกับการค้าขาย การเข้ามาทำสัมปทานการตัดไม้ มีการตั้งโรงเลื่อยจักรแปรรูปไม้ ซึ่งมีผลกับขนาดและรูปแบบของไม้ ที่เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อสร้างและกรรมวิธีในการก่อสร้างสมัยใหม่จากชาติตะวันตกแพร่เข้ามาพร้อมกับชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งรกราก ทำให้ช่างท้องถิ่นต้องมีการปรับปรุงประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับระบบการก่อสร้างแบบใหม่ จึงพบว่างานสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในเมืองน่าน มีรูปแบบและการใช้วัสดุแตกต่างกัน

ระบบโครงสร้างของคุ้มที่ทำการศึกษพบว่าแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ระบบโครงสร้างแบบเสาและคานรับน้ำหนัก สำหรับเรือนไม้จริงทั้งหลัง และเรือนเสาชั้นล่างปูน บันไดปูน ได้แก่ คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) คุ้มเจ้าเทพมาลา คุ้มเจ้าทองย่น คุ้มเจ้าเมฆวดี

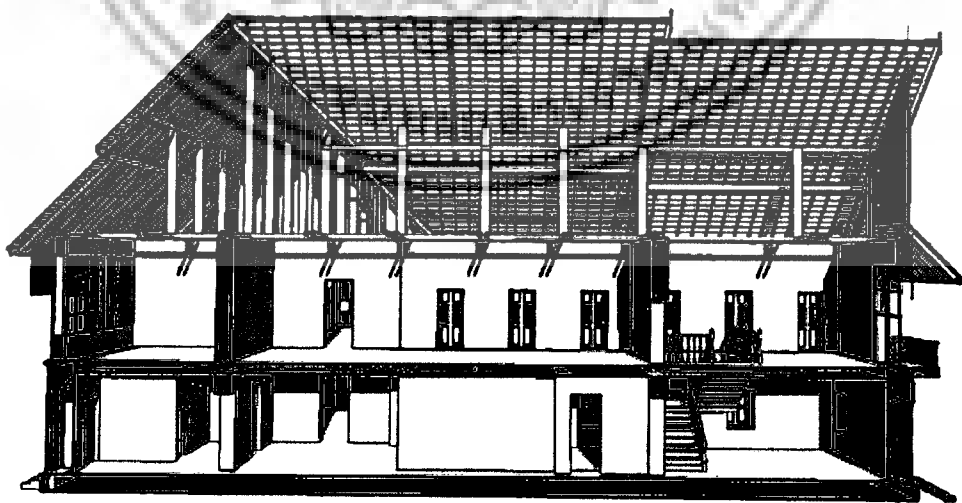
2. ระบบผนังรับน้ำหนัก สำหรับอาคารที่ก่ออิฐถือปูน ได้แก่ หอคำ และคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

วัสดุที่ใช้สร้างคุ้ม แยกตามลักษณะของอาคาร

1. อาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง (หอคำและคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี) ซึ่งจะเป็นอาคารทรงตึก 2 ชั้น โครงสร้างผนังก่ออิฐฉาบปูน ผนังชั้นล่างเป็นผนังรับน้ำหนัก (Wall Bearing) เป็นการรับเอาอิทธิพลของตะวันตกเข้ามา พื้นชั้นล่างเป็นพื้นปูนซีเมนต์ขัดมัน มีปูกระเบื้องบางส่วน ส่วนพื้นชั้นบนเป็นพื้นไม้สัก หลังคาโครงไม้จริงมุงด้วยกระเบื้องแป้นไม้จริง ประตู่ หน้าต่าง ไม้จริงลูกฟัก

2. เรือนไม้จริงทั้งหลัง เป็นโครงสร้างเสาและคาน ได้แก่ คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคุ้มเจ้าเทพมาลา

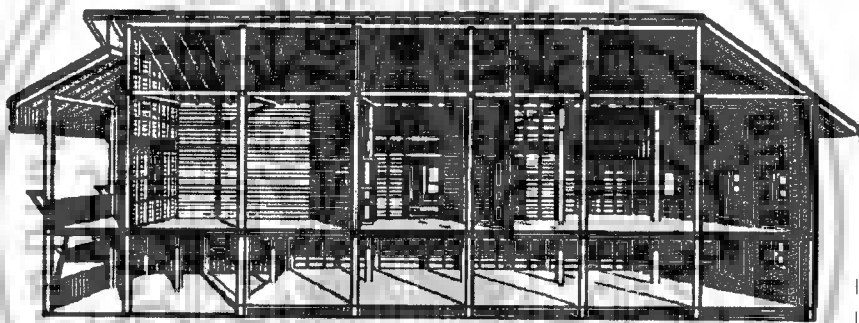
3. เรือนไม้จริงชั้นบน เป็นโครงสร้างเสาและคาน เสาชั้นล่างและบันไดเป็นปูน ได้แก่ คุ้มเจ้าเมฆวดี และคุ้มเจ้าทองย่น) แสดงถึงการประยุกต์วัสดุและเทคนิคการก่อสร้างจากภายนอก

ภาพที่ 4.28 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารหอคำ

ภาพที่ 4.29 โครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเจ้าจันทร์ทองดี

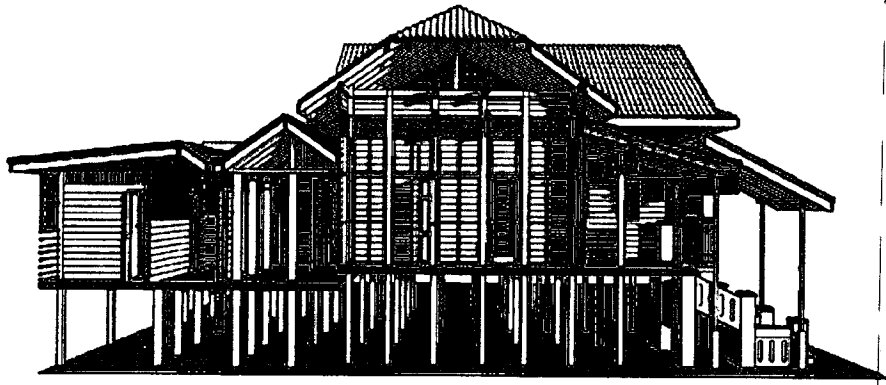

ภาพที่ 4.30 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

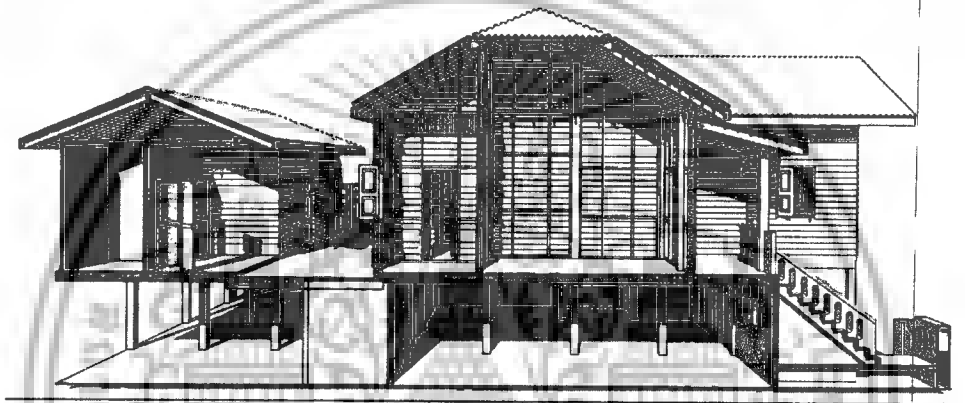

ภาพที่ 4.31 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

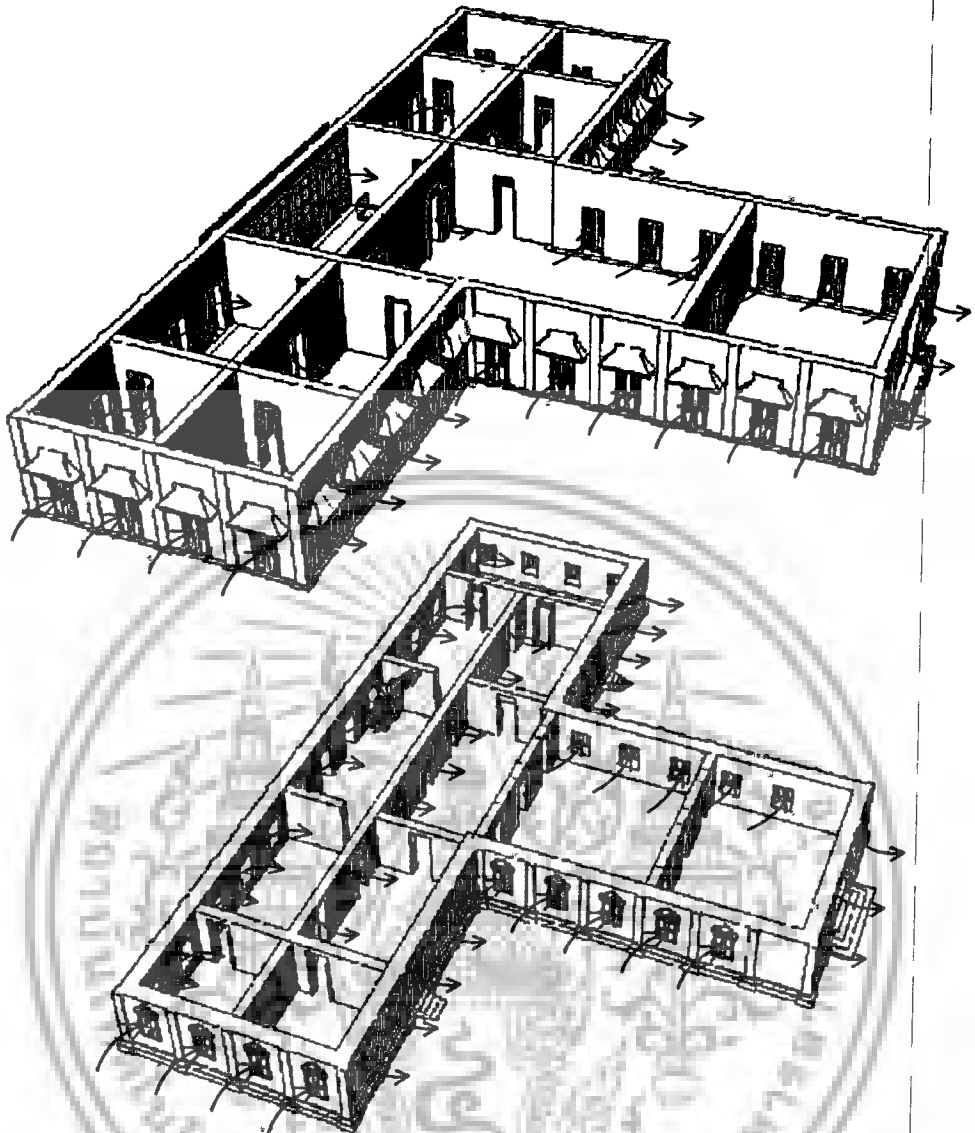
ภาพที่ 4.32 ภาพลายเส้นแสดงอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

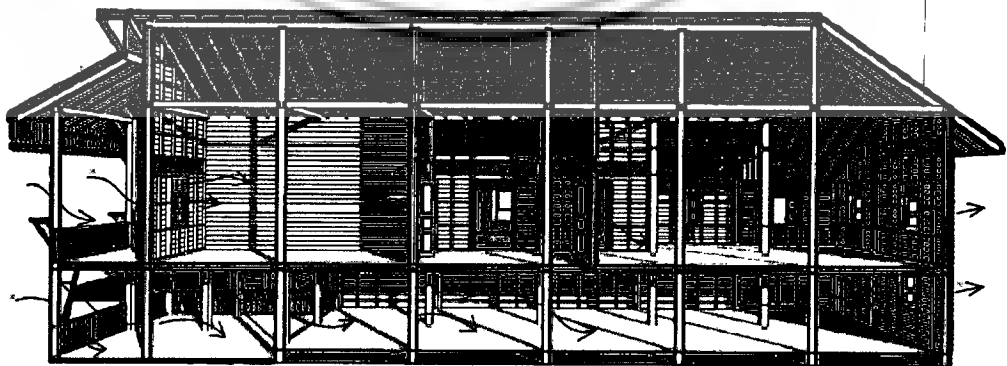
ภาพที่ 4.33 ภาพลายเส้นแสดงโครงสร้างอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

4.9 การวิเคราะห์การระบายอากาศ

เนื่องจากการอยู่อาศัยเดิมของชาวน่านนิยมยกพื้นสูง วัสดุที่ใช้เป็นวัสดุจากธรรมชาติ มุงหลังคากันแดด-ฝน ด้วยวัสดุธรรมชาติ ซึ่งมีคุณสมบัติที่ระบายอากาศได้ดี เมื่อเปลี่ยนมาใช้วัสดุใหม่ เช่น ก่ออิฐถือปูน หรือ ผนังทำด้วยแผ่นไม้จริง มีเพียงช่องหน้าต่างและประตูเพื่อระบายอากาศ ไม่เพียงพอ จึงมีการออกแบบช่องลมเหนือประตู และหน้าต่าง ตลอดจนด้านบนผนังต่างๆ หรือมีการทำผนังโปร่งให้อากาศถ่ายเทได้สะดวก การยกพื้นสูงเพื่อให้อากาศถ่ายเท ผนังด้านล่างของอาคาร มีหลังคาทรงปั้นหยาหรือมะนิลาซึ่งปิดป้องกันแดด-ฝน ให้กับอาคารทุกหลังแล้ว ช่องระบายลมจึงมีความสำคัญมาก มีการออกแบบบานประตูเป็นบานเกล็ดไม้ หรือทำเป็นหน้าต่างยาวถึงพื้น และทำราวไม้ฉลุลายกันตกรกเพื่อการถ่ายเทอากาศของอาคาร

ภาพที่ 4.34 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารหอคำ

ภาพที่ 4.35 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.36 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

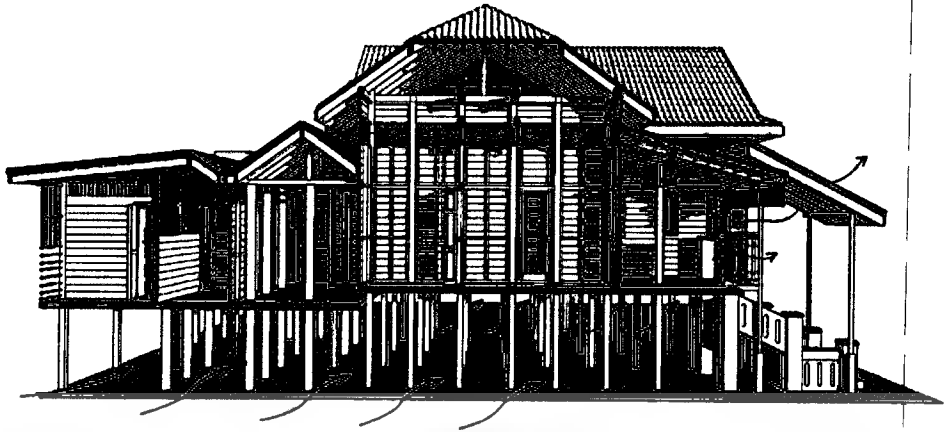

ภาพที่ 4.37 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

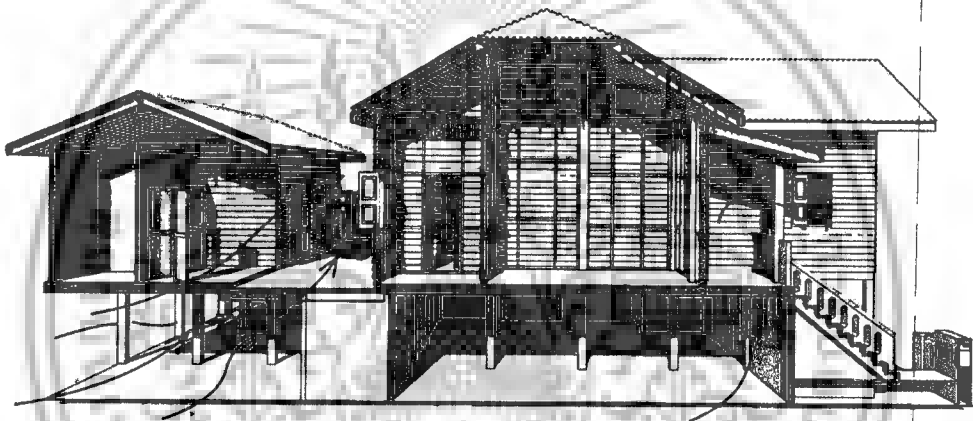

ภาพที่ 4.38 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.39 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

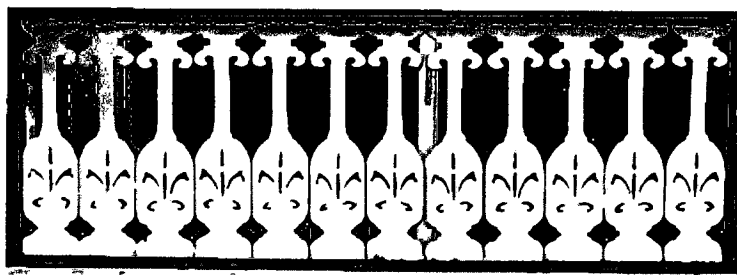

ภาพที่ 4.40 ภาพลายเส้นแสดงการระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

4.10 การวิเคราะห์ช่องระบายอากาศ

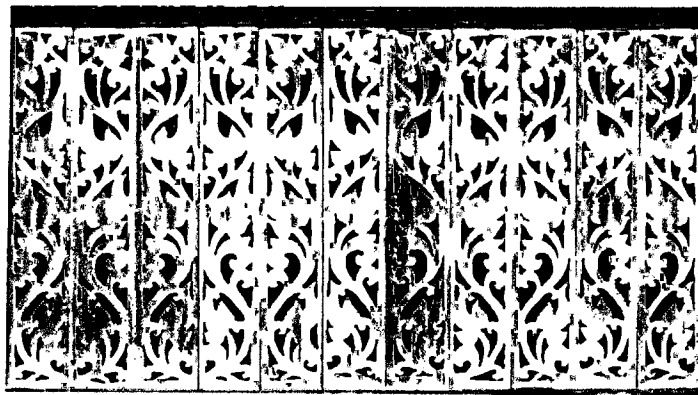
รูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล เมื่อนำมาใช้ในภูมิภาคที่เป็นเขตร้อน ได้มีการออกแบบให้มีช่องระบายอากาศเหนือประตูและหน้าต่าง ประตูและหน้าต่างก็มีการออกแบบให้มีเกล็ดไม้เพื่อการถ่ายเทอากาศให้ผ่านไปได้อย่าง รวาระเบียงก็นิยมทำเป็นราวแบบโปร่ง

อาคารคุ้มต่างๆ ในเมืองน่านก็มีการนำรูปแบบและเทคนิคนี้มาใช้กับอาคารคุ้มด้วย เช่น การทำราวกันตกด้วยปูนแต่มีช่องป่องไข่หรือทำราวกันตกด้วยแผ่นไม้จริงฉลุลวดลายโปร่งให้ลมถ่ายเทได้ การทำช่องระบายลมด้วยช่องโปร่งหรือลวดลายฉลุไม้เป็นรูปต่างๆ

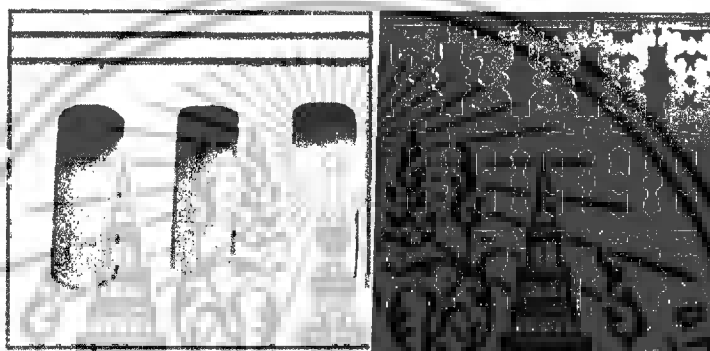

ภาพที่ 4.41 รูปแบบราวกันตกของอาคารหอคำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไมอนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.42 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 4.43 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 4.44 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

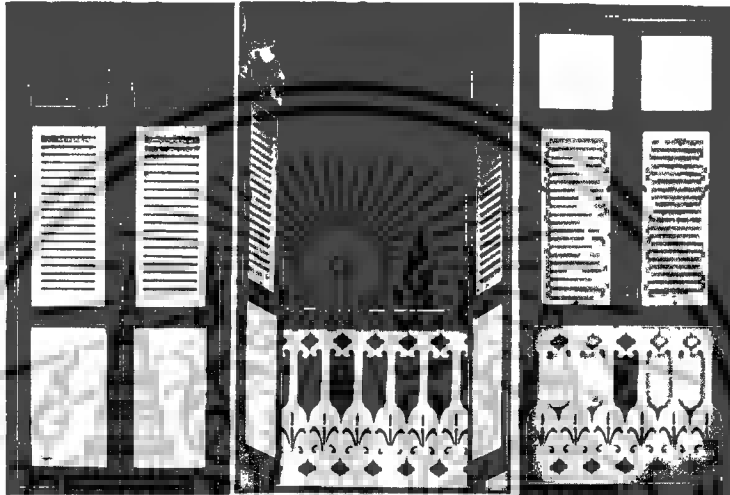

ภาพที่ 4.45 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

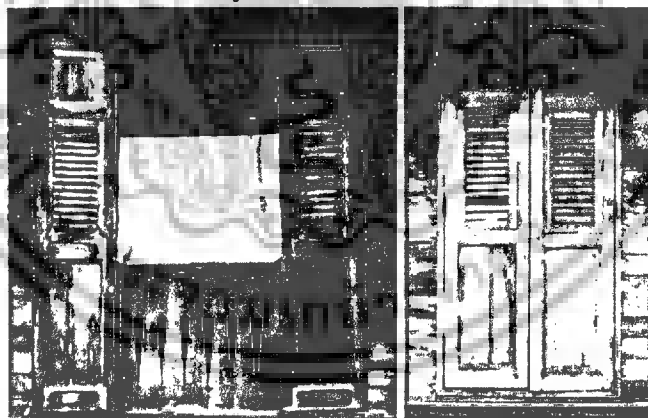
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

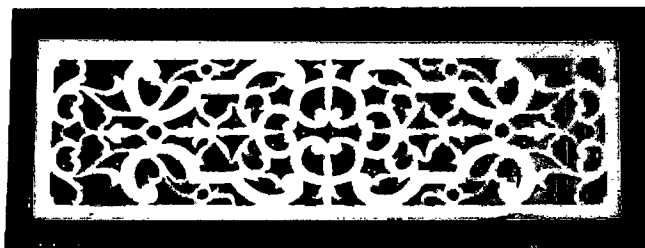
ภาพที่ 4.46 รูปแบบราวกันตกของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

ภาพที่ 4.47 รูปแบบหน้าต่างของอาคารหอคำ

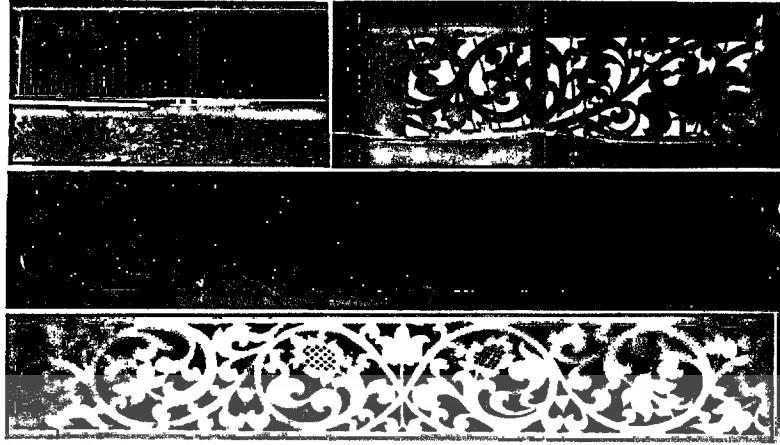

ภาพที่ 4.48 รูปแบบหน้าต่างของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

ภาพที่ 4.49 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารหอคำ

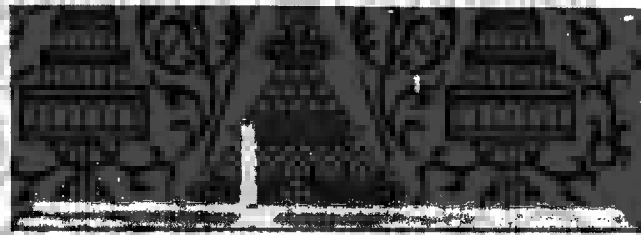
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.50 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 4.51 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 4.52 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

ภาพที่ 4.53 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าทองย่น

ภาพที่ 4.54 รูปแบบช่องระบายอากาศของอาคารคุ้มเจ้าเมฆวดี

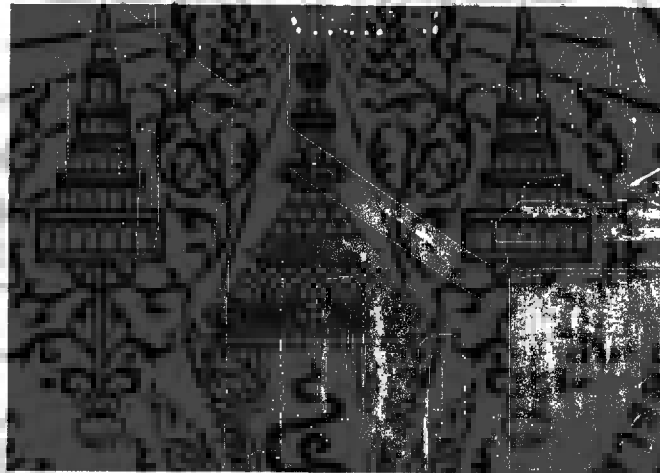
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.11 การวิเคราะห์เปรียบเทียบช่องป่องไข่

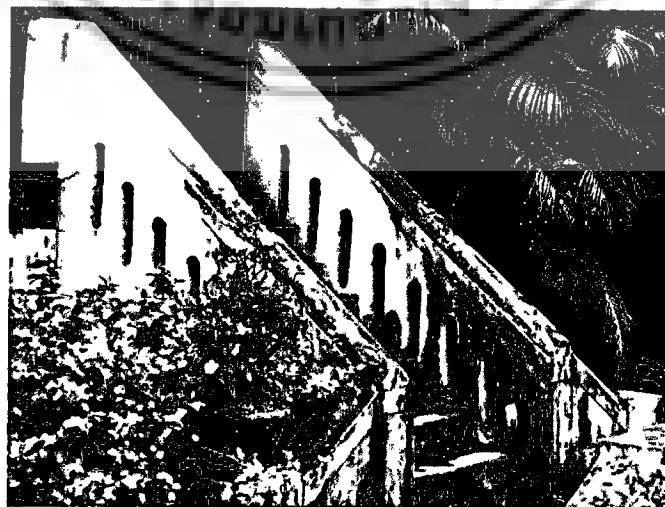
จากการเปรียบเทียบ ช่องป่องไข่ที่ระเบียงชั้นบนคัมเจ้าจันทร์ทองดี ช่องป่องไข่บันไดคัมเจ้าทองย่น และช่องป่องไข่บันไดคัมเจ้าเมฆวดี พบว่า ช่องโปรงและช่องทึบมีขนาดใกล้เคียงกัน สรุปลค่าเฉลี่ย ความกว้าง ความสูง ของช่องป่องไข่ เท่ากับ อัตราส่วน 1:3

ภาพที่ 4.55 ราวกันตกปูนเจาะช่องป่องไข่อาคารคัมเจ้าจันทร์ทองดี

ภาพที่ 4.56 บันไดปูนเจาะช่องป่องไข่อาคารคัมเจ้าทองย่น

ภาพที่ 4.57 บันไดปูนเจาะช่องป่องไข่คัมเจ้าเมฆวดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.12 การวิเคราะห์อาคารคุ่ม

รูปลักษณะอาคาร

จากการสำรวจทางกายภาพของคุ่มทั้ง 6 หลัง ในเขตเมืองเก่า นาน สามารถแบ่งตามวัสดุและลักษณะการก่อสร้าง เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. อาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง

เป็นอาคารก่ออิฐในระบบผนังรับน้ำหนัก ได้แก่ อาคารหอคำ และคุ่มเจ้าจันทร์ทองดี ทั้งสองอาคารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรปประยุกต์ หลังคาเป็นโครงสร้างไม้มุงหลังคาด้วยกระเบื้องลอนคู่ (เมื่อแรกสร้างมุงกระเบื้องไม้แป้นเกล็ด) ตัวอาคารมีความสูง 2 ชั้น ผนังภายนอกมีการก่ออิฐให้เห็นเสี้ยนในลักษณะของเสาอิง มีการใช้บัวปูนปั้นประดับรอบอาคาร พื้นชั้นล่างเป็นซีเมนต์ขัดมัน พื้นชั้นบนเป็นพื้นไม้วางบนตง ฝ้าเพดานชั้นสองมีการตีฝ้าด้วยไม้จริงหน้า 6” สลับ 2” เหมือนกันทั้งสองหลัง

องค์ประกอบประดับอาคาร ได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกในเรื่องของ การประดับไม้สักฉลุ ลวดลายที่เชิงชายโดยรอบอาคาร และเหนือประตูมีการประดับด้วยไม้ฉลุลาย ซึ่งช่วยในเรื่องของการระบายอากาศ

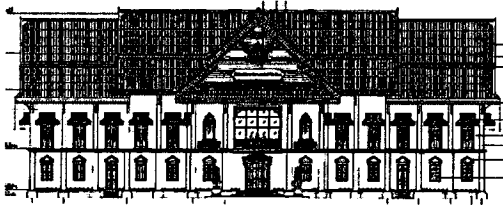
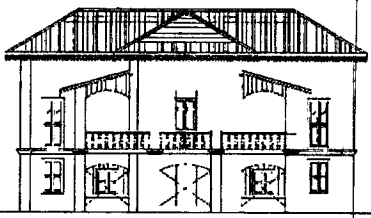
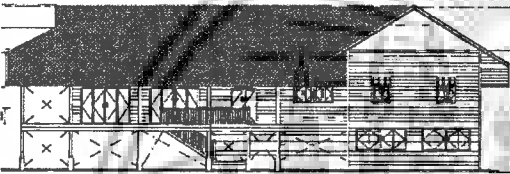
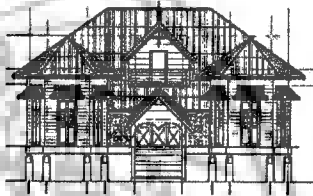
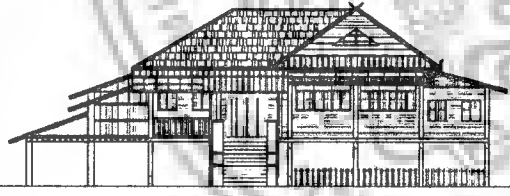
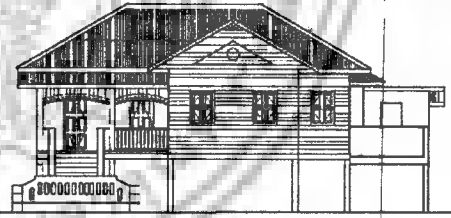
อาคารทั้งสองหลังมีความเหมือนกันในเรื่องของโครงสร้างและการใช้วัสดุ แต่มีผนังอาคารพื้นที่ใช้สอยและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน อาคารทั้งสองหลังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของตะวันตกที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ทั้งในเรื่องของการใช้วัสดุ และการประดับตกแต่งซุ้มประตู หน้าต่าง

2. เรือนไม้จริงทั้งหลัง

เป็นเรือนไม้สักยกพื้นสูงเพื่อใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ คุ่มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคุ่มเจ้าเทพมาลา ทั้งสองหลังมีความเหมือนกันในเรื่องของการใช้วัสดุ และมีการใช้ไม้ฉลุประดับเชิงชายรอบบ้านเท่านั้น องค์ประกอบอื่นๆ มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน แต่ยังคงแสดงถึงรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก

3. เรือนลักษณะผสม

เรือนยกพื้นสูง ใช้ไม้จริงชั้นบน เสาชั้นล่างและบันไดก่ออิฐถือปูน ได้แก่ คุ่มเจ้าเมฆวดี และคุ่มเจ้าทองย่น เป็นเรือนเครื่องไม้ยกพื้นสูง พื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับใช้ทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนบันไดทางขึ้นเรือนด้านหน้าบ้านจะเป็นบันไดก่ออิฐถือปูน อยู่เยื้องมาด้านซ้ายของตัวบ้าน หลังคาของทั้งสองเรือนเป็นปั้นหยาผสมจั่ว มุงด้วยกระเบื้องว่าว ส่วนคุ่มเจ้าเมฆวดีมุงด้วยกระเบื้องแป้นเกล็ด แต่ภายหลังเมื่อมีการบูรณะได้เปลี่ยนวัสดุมุงใหม่เป็นสังกะสี อาคารทั้งสองหลังมีการใช้แผ่นไม้ตีขีดแนวนอนทำผนังภายนอกอาคาร

อาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง	
<p>1.</p> <p>หอคำ (ปัจจุบันเป็น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน) สร้างปี พ.ศ. 2446 สร้างสมัยรัชกาลที่ 5</p>	<p>2.</p> <p>คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี (ปัจจุบันเป็นสำนักงานที่ดินจังหวัดน่าน) สร้างปี พ.ศ. 2459 สร้างสมัยรัชกาลที่ 6</p>
อาคารไม้จริงทั้งหลัง	
<p>3.</p> <p>คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกผ้า ณ น่าน) สร้างปี พ.ศ. 2484 สร้างสมัยรัชกาลที่ 8</p>	<p>4.</p> <p>คุ้มเจ้าเทพมาลา สร้างประมาณปี พ.ศ. 2460 สร้างสมัยรัชกาลที่ 6</p>
อาคารลักษณะผสม	
<p>5.</p> <p>คุ้มเจ้าทองย่น สร้างประมาณปี พ.ศ. 2452 สร้างปลายรัชกาลที่ 5</p>	<p>6.</p> <p>คุ้มเจ้าเมฆวดี สร้างประมาณปี พ.ศ. 2455 สร้างปลายรัชกาลที่ 5</p>

ตารางที่ 4.2 แสดงการแบ่งประเภทคุ้มตามลักษณะการก่อสร้าง

4.13 ทรงหลังคา

เดิมเรือนพักอาศัยของชาวเหนือและชาวน่าน ยกเว้นอาคารทางศาสนา เป็นเรือนเครื่องไม้ มักจะเป็นหลังคาทรงจั่ว มุงด้วยหญ้าคา ใบตองตึง หรือกระเบื้องไม้ (แป้นเกล็ดไม้จริง) โครงสร้างทำด้วยไม้จริงผสมไม้ไผ่ ต่อมาเมื่อสร้างหอคำและคุ้มต่างๆ ที่มีการออกแบบและใช้หลังคาแบบ ตะวันตก หรือทรงปั้นหย่า และทรงมะนิลา โครงสร้างจึงต้องเป็นไม้ทั้งหมด และต่อมาเปลี่ยนเป็นนิยม มุงด้วยกระเบื้องว่าว ซึ่งมีน้ำหนักมากโครงสร้างหลังคาจึงเปลี่ยนไปจากเดิม เรือนพักอาศัยของ ชาวเมืองได้รับอิทธิพลจากรูปแบบหลังคาของคุ้มต่างๆ ตลอดจนเรือนพักอาศัยข้าราชการที่ส่งไปจาก กรุงเทพฯ เช่น เรือนอำมาตย์ตรีหลวง ธนานุสร (ช่วง โลหะชาติ) คลังจังหวัดคนแรกของน่าน เรือนผู้มีฐานะในเขตเมืองน่านและรอบนอก นิยมทำหลังคาทรงมะนิลาและทรงปั้นหย่า พร้อมมี เจริงชายไม้ฉลุลาย ดังที่พบเห็นทั่วไป แม้แต่อาคารพาณิชย์เรือนแถวบริเวณถนนสุนทรเทวราช ซึ่งถือเป็นอิทธิพลทรงสถาปัตยกรรมจากตะวันตกที่ส่งผลต่อรูปแบบและรูปทรงของเรือนพักอาศัยของ ชาวน่านต่อมา

อาคารคุ้มทั้งหมดใช้โครงสร้างไม้สำหรับหลังคา แรกสร้างนิยมมุงด้วยไม้แป้นเกล็ด เนื่องจาก เป็นวัสดุพื้นถิ่นหาได้ง่าย แต่ไม่เป็นวัสดุที่ไม่คงทน มีความเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลาทำให้ต้องมีการ เปลี่ยนวัสดุจึงไม่มีอาคารใดที่สามารถใช้วัสดุดั้งเดิมได้ มีเพียง 2 หลังที่มุงด้วยกระเบื้องว่าวเท่านั้น ที่ยังคงสภาพของวัสดุเดิมไว้ได้

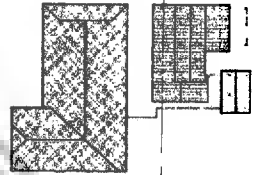
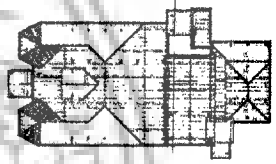
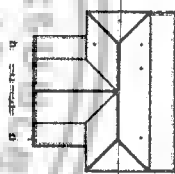
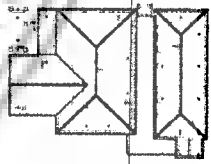
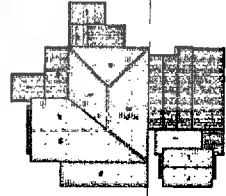

ภาพที่ 4.58 เรือนอำมาตย์ตรีหลวง ธนานุสร (ช่วง โลหะชาติ)
(ที่มา : แผนที่ชุมชน เมืองแก่น่าน)

คุ้ม	รูปแบบหลังคา/ วัสดุหลังคาใหม่	วัสดุมุง หลังคาเดิม	
1. หอคำ หันหน้าทิศ ตะวันออก	หลังคาจั่วตรีมุข มีหน้าจั่ว 3 ด้าน มุงหลังคาด้วย กระเบื้องลอนคู่	มุงกระเบื้อง ไม้แป้นเกล็ด	
2. คุ้มเจ้าจันทร์ทอง ดี หันหน้าทิศใต้	หลังคาตัวที่ทรงปั้นหยา มุขด้านหน้าเป็นจั่ว มีหลังคา ปีกนก 2 ข้างของจั่ว มีความ สมมาตร สองข้างเท่ากัน มุงกระเบื้องลอนคู่	มุงกระเบื้อง ไม้แป้นเกล็ด	
3. คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) หันหน้าทิศใต้	หลังคารูปตัวแอล มุขด้านหน้าเป็นจั่วหัวตัด อีกปลายเป็นทรงมะนิลา มุงด้วยกระเบื้องว่าวของเดิม ซึ่งเริ่มมีการเสื่อมสภาพ	มุงด้วย กระเบื้อง ว่าว	
4. คุ้มเจ้าเทพมालา หันหน้าทิศเหนือ	หลังคาปั้นหยา เปิดจั่ว ตรงกลาง หรือลูการัน (Lucame) ประดับไม้กลิ้ง บริเวณยอดแหลมที่ปลาย หน้าจั่ว มีมุขยื่น 2 ข้าง	มุงกระเบื้อง ไม้แป้นเกล็ด	
5. คุ้มเจ้าทองย่น หันหน้าทิศ ตะวันออก	หลังคารูปตัวแอลทรงปั้นหยา ผสมหลังคาจั่ว ยอดประดับด้วยกาแลและ ปลายล่างของปั้นลมประดับ ด้วยตัวหงาแบบเรือนภาค กลางมุงด้วยกระเบื้องว่าวเดิม (หลังคาปีกนกยื่นทั้งหมดต่อ เดิมขึ้นภายหลัง มุงด้วย กระเบื้องลูกฟูก และสังกะสี)	มุงด้วย กระเบื้อง ว่าว	
6. คุ้มเจ้าเมฆวดี หันหน้าทิศ ตะวันออกเฉียงใต้	หลังคาตัวที่ทรงปั้นหยา มุขด้านหน้าเป็นจั่วเฉียงไป ทางขวาเล็กน้อย เรือนครัวทรงปั้นหยา มุงด้วยสังกะสี	มุงกระเบื้อง ไม้แป้นเกล็ด	

ตารางที่ 4.3 แสดงลักษณะของหลังคา และวัสดุหลังคา

ลักษณะที่มีความเหมือนกันขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

คุ้ม	หันทิศ	รูปแบบหลังคา	
1. หอคำ	ทิศ ตะวันออก	หลังคาจั้วตรีมุข	
2. คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	ทิศใต้	หลังคารูปตัวแอล มุขด้านหน้า เป็นจั้วหัวตัด อีกปลายเป็น หน้าจั้วแบบทรงมะนิลา เรือนครัว หลังคาจั้วยกคอสอง 1 ชั้น	
3. คุ้มเจ้าเทพมาลา	ทิศเหนือ	หลังคาปั้นหยามีมุขยื่น 2 ข้าง เรือนครัวหลังคาปั้นหย่า มีหลังคาจั้วคลุมระเบียงที่ คั่นกลางระหว่างเรือนสองหลัง	
4. คุ้มเจ้าจันทร์ ทองดี	ทิศใต้	หลังคาตัวทึทรงปั้นหย่า มุขด้านหน้าเป็นจั้ว มีความ สมมาตร สองข้างเท่ากัน	
5. คุ้มเจ้าเมฆวดี	ทิศ ตะวันออก เฉียงเหนือ	หลังคาตัวทึทรงปั้นหย่า มุขด้านหน้าเป็นจั้วเฉียงไป ทางขวาเล็กน้อย เรือนครัว ทรงปั้นหย่า	
6. คุ้มเจ้าทองย่น	ทิศตะวันออก	หลังคารูปตัวแอลทรงปั้นหย่า เปิดจั้วด้านหน้ามีหลังคาปีกนก ยื่นทั้งด้านซ้ายและขวาของตัว บ้าน เรือนครัวหลังคาจั้ว	

ตารางที่ 4.4 แสดงวิเคราะห์รูปแบบลักษณะของหลังคาของคุ้มทั้ง 6 หลัง

4.14 ความเชื่อเกี่ยวกับเรือน

ประเพณีการปลูกเรือนของชาวล้านนานั้นสืบต่อและมีวิวัฒนาการมานับร้อยปี โดยมีพื้นฐานมาจากปัจจัยหลายอย่างที่สืบต่อมาจากสังคมบรรพกาล อาทิเช่น การเชื่อความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจแห่งธรรมชาติ มีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิอากาศและทิศทางลม โดยจะต้องมีอาจารย์หรือหมอเป็นผู้ทฤกษ์ยามและทำเลปลูกเรือน หลักสำคัญของการสร้างเรือนล้านนา เชื่อว่าทิศหัวนอนต้องอยู่ทางด้านตะวันออกจึงจะเป็นมงคล จะนำความอยู่เย็นเป็นสุขและอายุมันขวัญยืนมาสู่ผู้นอน รูปแบบเรือนจึงนิยมหันไปทางทิศใต้ และหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือเป็นส่วนน้อย เพื่อให้ห้องนอนอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเรือน ส่วนเรือนไฟหรือเรือนครัวจะอยู่ทางด้านตะวันตก วางตัวในแนวขวางตะวัน ซึ่งความเชื่อนี้จะสอดคล้องกับทิศทางลม ช่วยป้องกันลมหนาวที่จะพัดเข้ามาในตัวเรือน และทำให้ห้องนอนได้รับแสงในยามเช้า คติความเชื่อในการสร้างเรือนของชาวล้านนานั้นจะคำนึงถึงสภาพแวดล้อมธรรมชาติรวมถึงสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ได้อย่างเหมาะสม

จากการศึกษาพบว่าอาคารคุ้มจะหันหน้าไปในทิศที่ใจเมืองตั้งอยู่ ส่วนหอค้ำนั้นหันด้านหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่ตั้งของใจเมืองช่วงเมือง

- หอค้ำ หันหน้าอาคารไปทางทิศที่ตั้งของวัดช้างค้ำซึ่งเป็นวัดหลวงในสมัยนั้นและเป็นทิศที่ตั้งของแม่น้ำ่าน

- คุ้มเจ้าเมฆวัต หันหน้าอาคารไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

- คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี หันหน้าอาคารไปทางทิศใต้ ซึ่งมีถนนตัดผ่านและเป็นทิศที่ตั้งของหอค้ำ

- คุ้มเจ้าเทพมาลา หันหน้าอาคารไปทางทิศเหนือ

- คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคุ้มเจ้าทองย่น หันหน้าอาคารไปทางทิศใต้

ข้อสังเกต มีอาคารคุ้มบางหลังที่ไม่ได้หันไปในทิศใต้หรือทิศเหนือตามความเชื่อของชาวล้านนา อาจเป็นผลมาจากการที่มีถนนตัดผ่าน จึงหันหน้าเรือนออกถนนเป็นสำคัญ

4.15 การวางทิศทางของบันได

เรือนแบบล้านนาบันไดหลักคือบันไดขึ้นเรือนด้านหน้าเรือน เรือนบางหลังมี 2 บันได โดยจะมีบันไดขึ้นครัวด้านหลังเรือน ซึ่งมักจะขึ้นไปที่ชานหน้าครัว

จากการศึกษาคุ้มทั้ง 6 หลัง ในเขตเมืองเก่า น่านมีรายละเอียดที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

- หอค้ำ (ปัจจุบันเป็นอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน) เมื่อแรกสร้างมีบันไดอยู่ด้านนอกอาคารทั้งด้านทิศเหนือและทิศใต้ เมื่อมีการบูรณะปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยจากศาลากลางจังหวัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน ได้ยกเลิกบันไดภายนอก และทำบันไดใหม่ในส่วนโถงด้านหน้า โดยหันหน้าไปทางทิศใต้ และยังคงเก็บบันไดด้านหลังที่เป็นของเดิมไว้

- คุ้มเจ้าจันทร์ทองดี บันไดไม่อยู่ภายนอกด้านหลังอาคาร เป็นบันไดหลักตัวเดียวในอาคาร ตัวบันไดหลบเข้าไปใต้ชายคาบ้านหันหน้าด้านทิศตะวันออก มีจำนวน 15 ขั้น ตามคตินิยมการทำบันไดกำหนดให้จำนวนขั้นเป็นเลขที่จึงจะถือว่าเป็นมงคล

- คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) บันไดไม่อยู่ด้านนอกวางตัวไปตามความยาวของระเบียง ตัวบันไดหลบอยู่ใต้หลังคาเรือน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีจำนวน 11 ขั้น และมีการ

เสริมชั้นบันไดปูนอีก 3 ชั้น มีประตูที่หัวบันได ส่วนบันไดรองอยู่หลังบริเวณชานที่เชื่อมระหว่างตัวเรือนและเรือนครัว

- คຸ່ມเจ้าเทพมาลา บันไดไม่อยู่ด้านหน้าตรงกึ่งกลางเรือน มีหลังคาหน้าจั่วคลุม เชื่อมต่อกับส่วนที่เป็นโถงรับแขกด้านหน้าบ้าน มีบันไดรองขึ้นสู่ชานหน้าเรือนครัวด้านข้างบ้าน

- คຸ່มเจ้าทองย่น บันไดอยู่ด้านหน้าพาดกับชาน เยื้องไปทางซ้ายของบ้าน เมื่อแรกสร้างไม่มีหลังคา แต่เพื่อประโยชน์ในการกันฝน จึงมีการต่อเติมหลังคาเป็นมุขคลุมบันไดหน้าบ้าน ส่วนบันไดรองอยู่ด้านหลังบ้านบริเวณชานหลังเรือนครัว

- คຸ່มเจ้าเมฆวดี บันไดอยู่หน้าบ้านเยื้องไปทางซ้ายของเรือน พาดกับชานหน้าเรือน ไม่มีหลังคาคลุม มีบันไดรองที่ขึ้นมาสู่ชานหน้าเรือนครัว

จึงสรุปได้ว่าคຸ່มส่วนใหญ่จะมีบันไดหลักและบันไดรองเพื่อความสะดวกในการใช้งานตามพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัย โดยที่รูปแบบของบันได มี 2 ลักษณะคือ

1. ตำแหน่งบันได อยู่ด้านหน้าเรือน โดยพาดกับชานหรือโถงหน้าเรือน สำหรับบันไดไม้จะมีหลังคาคลุม ส่วนบันไดก่ออิฐถือปูนไม่มีหลังคาคลุม แต่มีบางหลังมาต่อเติมขึ้นภายหลัง

2. บันไดหลักหน้าเรือนที่หลบเข้ามาอยู่ในระเบียง ได้ขยายคาบ้าน

3. บันไดรองหลังบ้านที่ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ชานหน้าครัว

4.16 สรุปการวิเคราะห์การใช้ปูนทำฐานรากโครงสร้างอาคารและบันไดขึ้นเรือน

จากการที่อาคารหอคำและคຸ່มเจ้าจันทร์ทองดี ตลอดจนการสร้างอาคารต่างๆ ในบริเวณโรงเรียนน่านคริสเตียนด้วยโครงสร้างแบบตะวันตก และใช้วัสดุก่อสร้างเป็นการก่ออิฐถือปูน ซึ่งเป็นวัสดุใหม่ ทำให้เกิดความนิยมในการใช้วัสดุนี้ในการก่อสร้างและเป็นส่วนประกอบสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจังหวัดน่าน

ฐานอาคารประเภทเรือนพักอาศัยเดิมเป็นโครงสร้างไม้จริงยกพื้นสูง ต่อมาเมื่อมีการใช้ฐานก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยม รองรับตัวเรือนไม้ เช่น ฐานอาคารโอสถสภา (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองจังหวัดน่าน) ฐานอาคารเรือนบ้านคุณหลวง (อำมาตย์ตรีหลวง ธานานุสร) เป็นเรือนชั้นเดียว ได้ถุนสูง เรือนแม่อยู่ตุ้ม อินแปง เป็นอาคารชั้นเดียวยกพื้น เสารับพื้นเป็นเสาก่ออิฐเป็นทรงสี่เหลี่ยม (หลังคามุงกระเบื้องปูน)

บันไดขึ้นเรือนพักอาศัย เดิมเรือนพักชานน่านเป็นเรือนเครื่องไม้ บันไดขึ้นเรือนจึงสร้างด้วยไม้ เมื่อมีการก่อสร้างด้วยอิฐและปูน จึงมีการใช้อิฐและปูนมาสร้างเป็นบันไดขึ้นเรือน ซึ่งมีความคงทนกว่าบันไดไม้ มีการทำราวบันไดกันตกด้วยปูน เจาะช่องโปร่งเป็นแนวตั้ง เรียกว่า ช่องป้องไข เพื่อความสวยงาม แข็งแรง และระบายอากาศได้ดี เดิมไม่นิยมมีหลังคาคลุมบันได ต่อมามีการสร้างหลังคาคลุมบันได ซึ่งช่องป้องไขนี้นิยมนำมาทำกำแพงเตี้ยๆ ล้อมรอบส่วนที่ไม่ต้องการความเป็นส่วนตัวนัก เช่น ราวกันตกในอาคารต่างๆ เช่น กุฏิวัดนาปัง, วัดกู่คำ และบันไดขึ้นคຸ່มเจ้าทองย่น คຸ່มเจ้าเมฆวดี

ภาพที่ 4.59 ตึกรังสีเกษม ตัดแปลงแบบจากอาคารลินกอล์น
(ที่มา : จุลสารล่องน่าน ฉบับที่ 10)

ภาพที่ 4.60 กุฏิวัดนาปัง

ภาพที่ 4.61 วัดกู่คำ

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพที่ 4.62 เรือนอำมาตย์ตรีหลวง รณานุสร (ช่วง โลหะชาติ)

ภาพที่ 4.63 อาคารโอสถสภักดิ์เดิม (สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองจังหวัดน่าน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.17 ลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของคุ้มทั้ง 6 หลัง

คุ้ม	ลักษณะเฉพาะ	โครงสร้างและวัสดุ	การประดับตกแต่ง
1. หอคำ	-อาคารทรงตะวันตก ประยุกต์ - ผังลักษณะสมมาตร -หลังคาทรงไทย	- โครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก ผนังชั้นล่าง หนา 40-50 ซม. - อิฐและปูนเป็น วัสดุหลัก - พื้นชั้นสองเป็นไม้ - โครงหลังคาไม้	- ใช้การตกแต่งลวดลายปูนปั้น - มีการประดับด้วยไม้ฉลุลาย - หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์สันหลังคาประดับปราลี -ผนังอาคารตกแต่งด้วยเสาอิง
2. คุ้มเจ้า ราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)	- อาคารไม้สักยกพื้นสูง ประดับไม้ฉลุลาย - หลังคาทรงปั้นหยา มีจั่วหัวตัดด้านหน้า	- โครงสร้างไม้ ระบบเสาและคาน - พื้นและผนัง เป็นไม้สัก	- หน้าบันมีการประดับด้วย ไม้แกะสลัก -ช่องระบายอากาศ ราวระเบียง และเชิงชายเป็นไม้ฉลุลาย
3. คุ้มเจ้า จันทร์ทองดี	- อาคารตึก 2 ชั้น รูปแบบสถาปัตยกรรม ตะวันตก	- โครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก - อิฐและปูนเป็น วัสดุหลัก	- ราวกันตกปูนเจาะช่องป้องกัน - ช่องระบายอากาศเหนือประตู ฉลุไม้ลวดลายดอกไม้
4. คุ้มเจ้าเทพ มาลา	- อาคารไม้สักยกพื้นสูง - มีมุขยื่นสองข้าง หลังคามุข 6 เหลี่ยม มีมุขกระสันด้านหน้า - มีหลังคาคลุมบันได	- โครงสร้างไม้ ระบบเสาและคาน - พื้นและผนัง เป็นไม้สัก	- มีการประดับเชิงชายด้วย ไม้ฉลุลาย - มีซุ้มไม้เหนือหน้าต่างโดยรอบ - หน้าต่างยาวจรดพื้นมีช่อง บานเกล็ดไม้
5. คุ้มเจ้า ทองย่น	- อาคารไม้สักยกพื้นสูง - บันไดขึ้นด้านหน้า เป็นบันไดปูนเจาะช่อง ป้องกัน - หลังคาทรงปั้นหยา	- โครงสร้างไม้ ระบบเสาและคาน - พื้นและผนัง เป็นไม้สัก	- ช่องระบายอากาศเป็น ไม้ฉลุแนวตั้ง
6. คุ้มเจ้า เมฆวดี	- อาคารไม้สักยกพื้นสูง - บันไดขึ้นด้านหน้า เป็นบันไดปูนเจาะ ช่องป้องกัน - หลังคารูปตัวแอล ด้านหน้าทรงจั่ว ด้านหลังทรงปั้นหยา	- โครงสร้างไม้ ระบบเสาและคาน - พื้นและผนัง เป็นไม้สัก	- มีซุ้มไม้ฉลุลายโค้งเหนือระเบียง ด้านหน้า

ตารางที่ 4.5 แสดงลักษณะเด่นทางสถาปัตยกรรมของคุ้มทั้ง 6 หลัง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

4.18 ภาพโดยรวมของกลุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่ลักษณะทางกายภาพของการออกแบบ ตั้งแต่การวางผังบริเวณมีลักษณะเว้นที่ว่างด้านหน้าเรือนไว้กว้างขวาง มีประโยชน์ใช้สอยที่ว่างหรือช่องนี้ ตัวเรือนมักจะวางในตำแหน่งกลางผังบริเวณ เปิดที่ว่างด้านหน้าหรือช่องไว้ใช้ในการกระจายไปยังเรือนต่างๆ ส่วนสำคัญคือ บ่อน้ำและยุ้งข้าว พบให้ศึกษาเพียงคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคุ้มเจ้าเทพมาลา มีตำแหน่งไม่เฉพาะเจาะจง

ในส่วนผังเรือนพบว่า กลุ่มเรือนพักอาศัยนั้นมักจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ เรือนพักและเรือนครัว เชื่อมต่อกันด้วยชานแดด มีบันไดแยกขึ้นสู่ชานแดด มีการใช้ช่องโปร่งต่างๆ เพื่อระบายอากาศและเพิ่มความสวยงามด้วยไม้ฉลุลายที่เชิงชาย ราวกันตก ช่องโปร่งเหนือผนังและประตู การใช้สอยภายในเรือน มักจะอยู่อาศัยบนเรือนชั้นบน ปล่องชั้นล่างไว้ทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น เก็บของ (หอคำ) ทอผ้า ตีเครื่องเงิน (คุ้มเจ้าราชบุตร หมอกฟ้า ณ น่าน)

จากการวิเคราะห์องค์ประกอบ รูปทรง การใช้วัสดุในคุ้มทั้ง 6 คุ้ม มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน แต่ทุกคุ้มมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว พบว่า แม้จะมีอิทธิพลและสร้างตามรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างสวยงาม ส่งผลต่อความนิยมในการสร้างเรือนพักอาศัยและอาคารพาณิชย์ต่างๆ ในเขตจังหวัดน่าน ในเวลาต่อมา แต่ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความนิยมของชาวน่านได้เป็นอย่างดี การวางทิศทางตลอดจนการมีช่องระบายอากาศภายในและรอบนอกอาคาร จึงทำให้การใช้งานในสภาพแวดล้อมของเมืองน่านได้อย่างเหมาะสม สิ่งที่ประยุกต์กับอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเมืองน่าน ได้แก่ การใช้ช่องระบายอากาศเหนือประตู หน้าต่าง ผนัง และเชิงชายด้วยไม้จริงฉลุลาย

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่านนั้น มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในช่วงยุคสมัยที่สถาปัตยกรรมตะวันตกมีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยโดยเฉพาะในภาคเหนือ มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่มีความงาม มีความละเอียดอ่อนด้านความประณีตศิลป์ มีคุณค่าและเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และศิลปวัฒนธรรมของเมืองน่าน

อายุของสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางประวัติศาสตร์มีน้ำหนักในการประเมินคุณค่ามาก คุ้มเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าที่ควรเก็บรักษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเหล่านี้ไว้ ด้วยเหตุที่มีความเด่นชัดเฉพาะตัว สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่านนั้นเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสัมพันธ์กัน สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สภาพสังคม และวัฒนธรรมในอดีต มีคุณค่าในตัวสถาปัตยกรรมเองและมีคุณค่าในฐานะที่เป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาในการปรับเปลี่ยนการใช้รูปแบบและวัสดุให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและความต้องการของผู้อยู่อาศัยในคุ้มของช่างท้องถิ่นชาวน่าน

4.19 การศึกษาเปรียบเทียบคุ้มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน

จากข้อมูลที่หอคำเมืองน่านได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ เนื่องจากเจ้าราชดนัย บุตรชายพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นราชบุตรเขยของเจ้านครแพร่ รูปแบบที่ส่งผลต่ออาคารหอคำเมืองน่านจึงมีหลายประการ คุ้มหลวงเมืองแพร่สร้างก่อนหอคำเมืองน่านประมาณ 11 ปี เนื่องจากหลักฐานระบุว่าคุ้มหลวงเมืองแพร่สร้างปี พ.ศ. 2435 หอคำเมืองน่านสร้างปี พ.ศ. 2446

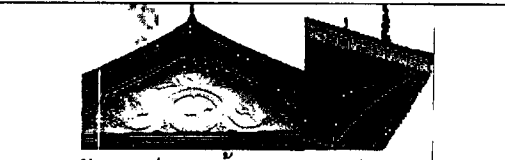
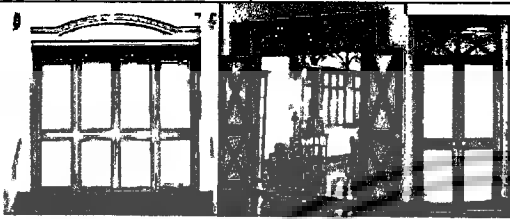

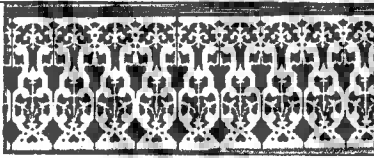
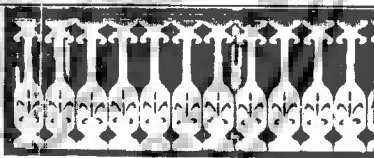
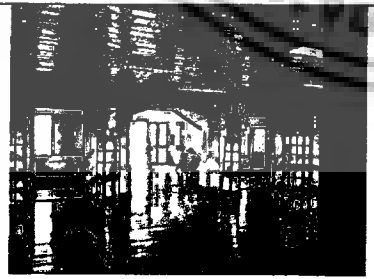
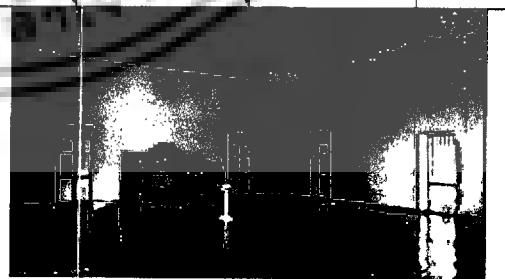
คุ้มหลวงเมืองแพร่
รูปแบบอาคารเป็นแบบสมมาตร มีมุขยื่นด้านหน้าตรงช่วงกลางอาคาร มีบันไดตรงกลางมุข แต่มีบันไดขึ้นชั้นสองตรงด้านข้าง ตัวอาคารมี 3 ชั้น เนื่องจากชั้นใต้ถุนมีช่องประตู หน้าต่าง ใช้งานได้

การเปรียบเทียบคุ้มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน

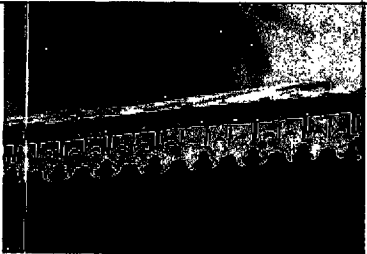
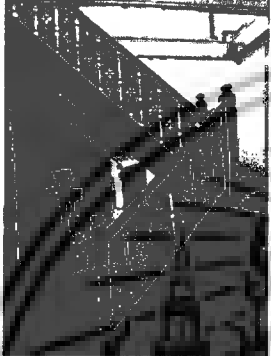
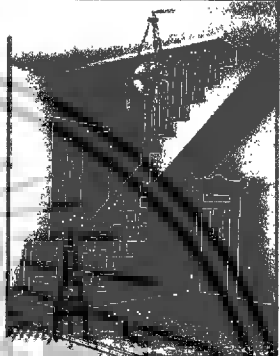
คุ้มหลวงเมืองแพร่	หอคำเมืองน่าน
 <p>ภาพถ่ายในอดีต แสดงบันไดด้านข้างขึ้นสู่มุขยื่นตรงกลางอาคาร</p>	 <p>ภาพถ่ายในอดีต แสดงบันไดด้านข้างขึ้นสู่มุขยื่นตรงกลางอาคาร</p>
 <p>อาคาร 3 ชั้น (รวมชั้นใต้ดิน) รูปแบบแปลนสมมาตร มีมุขยื่นตรงกลางอาคาร อาคารปูน (ก่ออิฐถือปูน) หลังคาจั่วและปั้นหยาดระดับลาดลงได้</p>	 <p>อาคาร 2 ชั้น รูปแบบแปลนสมมาตร มีมุขด้านหน้า ยื่นตรงกลางอาคาร อาคารปูนทั้งหลัง หลังคาจั่วมีการซ้อนชั้น มีข้อฟ้า ไบรคา</p>
 <p>ด้านหลังชั้นบนมีระเบียงตรงกลาง ชั้นล่างมีบันไดทางขึ้น 3 แห่ง</p>	 <p>ด้านหลังมีระเบียงตรงกลาง มีบันไดขึ้นลง-เข้าออก 1 แห่ง</p>

ตารางที่ 4.6 แสดงการเปรียบเทียบคุ้มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

คุ่มหลวงเมืองแพร่	หอคำเมืองน่าน
 <p>หน้าจั่วเป็นไม้ฉลุลายพรรณไม้ รูปแบบ ตะวันตก, คันทวยไม้ฉลุลายตะวันตก</p>	 <p>หน้าบ้านเป็นปูนปั้นสัญลักษณ์เมืองน่าน คันทวยรับชายคาฉลุลายแบบตะวันตก</p>
 <p>ประตูทางเข้าใหญ่บานไม้จริง ลูกฟักขนาดใหญ่ ทำสีเขียว-ขาว เหนือประตูมีลายฉลุไม้ประดับ</p>	 <p>ประตูทางเข้าชั้นล่างใหญ่ ไม้จริงทำสีแดง-เหลือง เหนือประตูไม่มีลายฉลุตกแต่งมาก (มีไม้กั้นบาน)</p>
 <p>ประตูหน้าต่างทำด้วยไม้เกล็ดไม้ เหนือซุดหน้าต่างมีไม้ฉลุลาย ด้านนอกหน้าต่างมีบัวปูนปั้นรูปโค้ง</p>	 <p>ประตูทำด้วยไม้มีเกล็ดระบายอากาศ หน้าต่างทึบ ด้านนอกชั้นบนเหนือหน้าต่างมีกันสาดไม้ ชั้นล่างเหนือหน้าต่างมีบัวปูนปั้นรูปจั่วสามเหลี่ยม</p>
 <p>ลายฉลุไม้ราวกันตก ฉลุลายตะวันตก</p>	 <p>ลายฉลุไม้ราวกันตก ฉลุลายค่อนข้างเรียบง่าย</p>
 <p>ภายในเพดานไม้จริง ผนังบางส่วนมีซุ้มไม้ฉลุตกแต่ง</p>	 <p>ภายในเพดานไม้จริง ผนังปูนไม่มีฉลุตกแต่ง</p>

ตารางที่ 4.6 แสดงการเปรียบเทียบคุ่มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน (ต่อ)

คุ่มหลวงเมืองแพร่	หอคำเมืองน่าน
 <p data-bbox="212 519 722 598">ลายฉลุเชิงชายมีลวดลายดอกไม้ ส่วนปลายมีมุมแหลมเรียว</p>	 <p data-bbox="751 519 1260 598">ลายฉลุเชิงชายมีลวดลายดอกไม้ ส่วนปลายมีมุมแหลม 2 มุม</p>
 <p data-bbox="212 971 722 1050">ราวบันไดขึ้นลงภายในอาคาร มีการประดับด้วยไม้ฉลุลาย</p>	 <p data-bbox="751 971 1260 1050">ราวบันไดขึ้นลงภายในอาคาร เป็นลูกกรงไม้กลึง</p>

ตารางที่ 4.6 แสดงการเปรียบเทียบคุ่มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน (ต่อ)

สรุปจากการเปรียบเทียบคุ่มหลวงเมืองแพร่ และหอคำเมืองน่าน พบว่า หอคำเมืองน่านเป็นอาคารปูน 2 ชั้น มีรูปแบบแปลนสมมาตร มีมุขหน้ายื่นตรงกลางอาคารยาวกว่าคุ่มหลวงเมืองแพร่ หลังคามีการซ้อนชั้น ประดับช่อฟ้า ใบระกา ซึ่งมีความเป็นไทยมากกว่าคุ่มหลวงเมืองแพร่ เพราะคุ่มหลวงเมืองแพร่ไม่มีลายปูนปั้น มีเพียงลายฉลุไม้ ประดับตกแต่ง หอคำเมืองน่านมีลายปูนปั้นที่หน้าบันด้านหน้าเป็นรูป "ตราโคอุศุภราช" ซึ่งเป็นตราประจำเมืองน่าน ประตูและหน้าต่างมีความคล้ายกัน ต่างกันที่บัวปูนปั้นเหนือหน้าต่าง ซึ่งคุ่มหลวงเมืองแพร่เป็นบัวปูนปั้นรูปโค้ง หอคำเมืองน่านเป็นบัวปูนปั้นรูปจั่วสามเหลี่ยม หอคำเมืองน่านมีการประดับตกแต่งด้วยไม้ฉลุลายน้อยกว่าคุ่มหลวงเมืองแพร่ รวมถึงลวดลายที่ฉลุจะมีความเรียบง่ายมากกว่า คุ่มหลวงเมืองแพร่มีชั้นใต้อาคารเป็นส่วนเก็บของและคุมขังนักโทษ ชั้นสอง เป็นส่วนทำงานของเจ้าสนามหลวง ชั้นสอง เป็นที่พักอาศัย จึงสูงกว่าและมีบันไดขึ้นลงชั้นหนึ่งมากกว่าหอคำเมืองน่าน เพราะหอคำเมืองน่านชั้นล่างเป็นส่วนเก็บของ ชั้นสองเป็นที่พักอาศัย แต่ทั้งสองอาคารได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกในด้านผังอาคารและวัสดุที่ใช้ทำโครงสร้างเช่นเดียวกัน

บทที่ 5

บทสรุป

จากการศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน พบว่า คู่ที่เลือกเป็นกรณีศึกษาสามารถสรุปผลการวิจัยออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

1. เกร็ดลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน
2. รูปแบบและอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมประเภทคู่
3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

5.1 เกร็ดลักษณะของสถาปัตยกรรมประเภทคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

สถาปัตยกรรมประเภทคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน สามารถแยกออกเป็น 3 กลุ่ม ตามชนิดโครงสร้างอาคาร คือ 1. คู่ที่ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูนทั้งหลัง 2. คู่ที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างไม้เป็นหลัก 3. คู่ที่ก่อสร้างด้วยโครงสร้างลักษณะผสม

1. อาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง

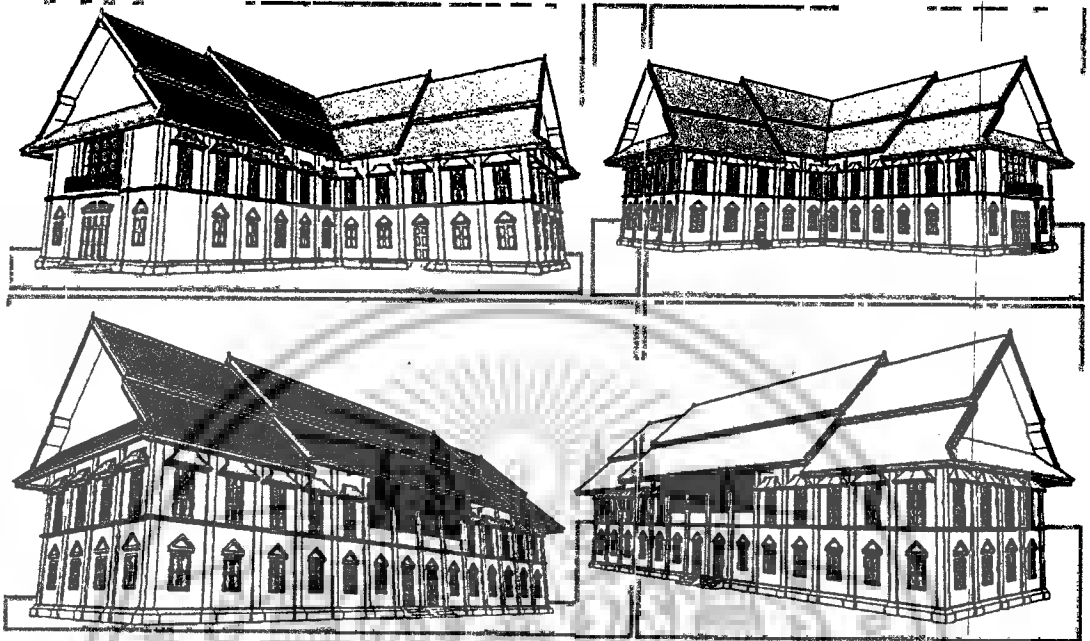
อาคารก่ออิฐถือปูน ได้แก่ อาคารหอคำ และคู่มือเจ้าจันทร์ทองดี ทั้งสองอาคารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรปประยุกต์ ผังอาคารเป็นลักษณะสมมาตร หลังคาจั่วและปั้นหยา ใช้ผนังรับน้ำหนัก ชั้นล่างเป็นที่เก็บของไม่ได้พักอาศัย โครงหลังคาไม้จริง ใต้กระเบื้องแป้นเกล็ดไม้ ประตูปานทึบไม้จริง อาจมีบานเกล็ดเพื่อระบายอากาศ มีราวกันตกด้วยไม้ฉลุ องค์ประกอบประดับอาคารได้รับอิทธิพลจากทางตะวันตกในเรื่องของการประดับไม้สักฉลุวดลายที่เชิงชายโดยรอบอาคาร และเหนือประตูมีการประดับด้วยไม้ฉลุลาย

หอคำ ตัวอาคารทรงตึกแบบตะวันตก 2 ชั้น รูปแบบอาคารลักษณะสมมาตร ก่อสร้างด้วยระบบผนังรับน้ำหนัก หลังคาทรงไทยแบบตรีมุข มีหน้าจั่ว 3 ด้าน มีช่อฟ้าและหน้าบันเป็นรูปตราประจำเมือง ผนังก่ออิฐถือปูน มีบัวคานแบ่งระหว่างชั้นล่างและชั้นบน ชุมประตูทางเข้าตรงกลางมีปูนปั้นแบบตะวันตก ผนังด้านหน้าอาคารมีเสาอิง เป็นตัวแบ่งระยะของหน้าต่างกลางช่องหน้าต่างชั้นล่างเป็นบานลูกฟักไม้ มีบัวปูนปั้นเป็นรูปจั่วสามเหลี่ยม หน้าต่างยกสูง หน้าต่างชั้นบนติดพื้นเป็นบานเกล็ดด้านบน ด้านล่างเป็นลูกฟัก มีชუმยื่นออกมาเป็นกันสาด มีไม้ฉลุประดับเชิงชาย มีลูกกรงกันตกเป็นไม้ฉลุลาย ด้านหน้าสองข้างมีช่องแสงที่เป็นช่องโค้งแบบโกธิค ล้อมรอบด้วยปูนปั้น มีคันทวยหูช้างฉลุลายใต้ชายคา เดิมมีบันไดไม้ภายนอกอาคารขึ้นอาคารชั้นบนทั้งสองด้าน ด้านหลังมีบันไดเชื่อมชั้นล่างและชั้นบนอยู่ภายใน โครงสร้างเป็นอิฐถือปูน พื้นไม้จริง โครงสร้างหลังคาไม้จริงทั้งหมด เดิมมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ดไม้

คู่มือเจ้าจันทร์ทองดี ลักษณะเป็นอาคารทรงตะวันตก 2 ชั้น ผังอาคารแบบสมมาตร มีมุขด้านหน้าด้านทิศใต้ หลังคารูปตัวที ด้านหน้าเป็นทรงจั่ว ด้านข้างทิศตะวันออกและทิศตะวันตก หลังคาทรงปั้นหยา ชั้นล่างมีหน้าต่างโดยรอบ มีบันไดขึ้นชั้นบนด้วยบันไดไม้ด้านหลังภายในอาคาร ชั้นบนแบ่งเป็นโถงบันไดมีราวกันตกทำด้วยปูนเจาะช่องโปร่งแบบปอซโซ่ แบ่งเป็นห้อง 3 ห้องใหญ่ มีหน้าต่างยาวจรดพื้นพร้อมราวกันตกทำด้วยไม้ฉลุลาย ด้านหน้าทำเป็นมุขยื่นมีระเบียง 3 ด้าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

มีหลังคาคลุมระเบียงเฉพาะด้านข้างทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านหน้าทิศใต้เปิดโล่ง เหนือช่องประตู-หน้าต่างมีไม้ฉลุลายเพื่อความสวยงามและระบายลม โครงสร้างเป็นการก่ออิฐถือปูน ใช้ผนังรับน้ำหนัก มีบัวปูนปั้นแยกชั้นบนและชั้นล่างตลอดแนว

ภาพที่ 5.1 แสดงอาคารหอคำ

ภาพที่ 5.2 แสดงอาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

2. อาคารเรือนไม้จริงทั้งหลัง

เรือนไม้สักยกพื้นสูง ผังอาคารไม่สมมาตรและสมมาตร เพื่อใช้พื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ คຸ່ມเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) และคຸ່ມเจ้าเทพมาลา ทั้งสองหลังมีความเหมือนกันในเรื่องของการใช้วัสดุ และการใช้ไม้ฉลุประดับเชิงชายรอบบ้านเท่านั้น องค์ประกอบอื่นๆ มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน แต่ยังคงแสดงถึงรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก

คຸ່ມเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน) ผังเป็นรูปตัวแอล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเรือนพักและเรือนครัว มีชานแดดเชื่อมต่อกัน ยกพื้นสูง มีบันได 2 แห่ง คือ ด้านหน้าภายใต้อาคาร และด้านหลังขึ้นถึงเรือนครัว ชั้นล่างเดิมใช้เป็นที่ทำงานของบ่าวไพร่ เช่น ทอผ้า ตีเครื่องเงิน ชั้นบนมีระเบียง 2 ด้าน คือ ด้านหน้าและด้านข้างทิศตะวันตก มีราวกันตกทำด้วยไม้ฉลุลาย แบ่งเป็นห้องรับแขก และห้องนอน ผังเรือนเป็นไม้สักแผ่นตีชิดแนวนอน ด้านบนมีช่องระบายลมทำด้วยไม้ฉลุลาย และตีโปรงทางตั้ง ส่วนเรือนครัวแบ่งเป็นห้องทานอาหาร ห้องครัว และห้องคนใช้ หลังคาส่วนเรือนครัวมีการซ้อนชั้นเพื่อระบายควันไฟ มุงหลังคาด้วยกระเบื้องว่าว ทรงปั้นหย่า หลังคาส่วนเรือนพักทรงปั้นหย่าแต่ด้านหน้าทำเป็นจั่วหัวตัด ตัดไม้แกะสลักปีกเกิดเจ้าของเรือนรูปขนาด 2 ตัวหันหน้าเข้าหากัน พื้นเรือนไม้จริง พื้นส่วนชานแดดเป็นไม้จริงหนาเว้นร่อง ผังกันส่วนชานแดดเป็นฝาไม้เว้นช่องแนวตั้ง

คຸ່มเจ้าเทพมาลา เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง ผังแบบสมมาตร แบ่งออกเป็น 2 ส่วน เป็นเรือนพักอาศัยและเรือนครัวมีชานแดดเชื่อมกัน ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้นเรือนอยู่ตรงกลางสู่ชานหน้ามีหลังคาคลุม สองข้างมีมุขยื่นออกมาหลังคาทรง 6 เหลี่ยม หลังคาส่วนกลางเป็นทรงปั้นหย่ามีมุขกระสัน (Dromer) ยื่นออกมาจากหลังคาส่วนกลาง ด้านข้างมีบันไดขึ้นเรือนครัว หน้าต่างรอบอาคารเป็นบานเปิดยาวถึงพื้นมีราวกันตกฉลุไม้กันภายใน เหนือหน้าต่างเป็นซุ้มไม้กันสาด บานหน้าต่างมีบานเกล็ดอยู่ช่วงกลางบาน

ภาพที่ 5.3 แสดงอาคารคຸ່มเจ้าราชาบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

ภาพที่ 5.4 แสดงอาคารคัมเจ้าเทพมาลา

3. อาคารเรือนลักษณะผสม

เรือนยกพื้นสูง ใช้ไม้จริงชั้นบน เสาชั้นล่างและบันไดก่ออิฐถือปูน ได้แก่ คัมเจ้าทองย่น และคัมเจ้าเมฆวดี เป็นเรือนเครื่องไม้ยกสูง พื้นที่ใต้ถุนเป็นพื้นที่สำหรับใช้ทำกิจกรรมต่างๆ

คัมเจ้าทองย่น เรือนไม้ยกพื้นสูง ผังรูปตัวแอล หลังคาด้านหน้าทิศตะวันออกเป็นทรงจั่ว ด้านหลังเป็นทรงปั้นหยา มีบันไดปูนทำช่องป่องไขขึ้นตรงสู่ระเบียงหน้า มีหลังคาคลุมบันไดด้านหลังเป็นเรือนคร้ว หลังคาทรงปั้นหยา มีบันไดไม้ขึ้นสู่สวนครัว

คัมเจ้าเมฆวดี เรือนไม้ยกพื้นสูง ผังรูปตัวแอล หลังคาด้านหน้าเป็นทรงจั่ว ด้านหลังเป็นทรงปั้นหยา มีบันไดปูนทำช่องป่องไขขึ้นด้านหน้าสู่ระเบียงหน้าอาคาร ด้านหลังเป็นเรือนคร้ว หลังคาทรงปั้นหยา มีชานแดดเชื่อมทั้ง 2 ส่วนด้วยกัน มีบันไดไม้ขึ้นด้านหลังสู่ชานแดด บันไดปูนด้านหน้าขึ้นได้ 2 ด้าน เป็นรูปตัวที ไม่มีหลังคาคลุมบันได พื้นเป็นไม้ ผนังไม้ตีชิดตามแนวนอน

ภาพที่ 5.5 แสดงอาคารคัมเจ้าทองย่น

ภาพที่ 5.6 แสดงอาคารคัมเจ้าเมฆวดี

5.2 รูปแบบและอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมประเภทคัม

คัมของเจ้าผู้ครองนครน่านเดิมเป็นเรือนพื้นถิ่นใต้ถุนสูง ใช้ไม้สักผสมไม้ตะเคียนซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ในสมัยของเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ โปรดให้สร้างหอคำขึ้นเพื่อเฉลิมพระยศ ที่ได้รับสถาปนาให้เป็น พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ในปีพ.ศ. 2446 หอคำเมืองน่าน ได้รับแรงบันดาลใจมาจากคัมหลวงเมืองแพร่ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2435 เป็นอาคารทรงตึก ด้วยกระแสนของวัฒนธรรมตะวันตกที่แพร่ขยายเข้ามา มีอิทธิพลกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มของรูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ที่มีการผสมผสานศิลปะพื้นเมืองน่านเข้ากับศิลปะตะวันตก โดยการประยุกต์เทคนิคการก่อสร้าง วัสดุ และมีมือช่างท้องถิ่น จนเกิดเป็นรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ดั่งเช่นอาคารหอคำที่มีเครื่องบนเป็นศิลปะพื้นเมืองน่าน ประดับช่อฟ้า ใบระกา ทางหงส์ บนหลังคา ทรงไทยแบบตรีมุข มีหน้าจั่ว 3 ด้าน ส่วนตัวอาคารมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุโรป มีการจัดระเบียบขององค์ประกอบในลักษณะสมมาตร สองข้างเหมือนกัน เน้นซุ้มประตูทางเข้าตรงกลาง ด้วยบัวปูนปั้นเหนือประตูเป็น Scroll Pediment แบบฝรั่ง ผนังด้านหน้าอาคารมีเสาอิงในลักษณะของ Pilaster เป็นตัวแบ่งระยะของหน้าต่างที่อยู่ตรงกลางช่อง หน้าต่างชั้นบนเป็นบานเกล็ดด้านบน ครึ่งล่างเป็นลูกฟัก มีซุ้มยื่นออกมาเป็นกันสาด มีการติดไม้ฉลุเป็นครีบริบรอบๆ เหมือนเชิงชาย มีลูกกรงกันตกไม้ฉลุ ส่วนหน้าต่างชั้นล่างเป็นบานลูกฟักไม้ มีบัวปูนปั้นเป็นรูปสามเหลี่ยมแบบ Pediment ของฝรั่ง ด้านหน้าอาคารมีหน้าต่างที่เป็น Pointed Arch ตามแบบของโกธิค

อิทธิพลจากภายนอกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในเขตจังหวัดน่าน หลังจากได้มีการก่อสร้างหอคำ พ.ศ. 2446 ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังแรกในเมืองน่าน อาคารเรือนจำนักโทษชายจังหวัดน่าน พ.ศ. 2456 คຸ້ມเจ้าจันทร์ทองดี พ.ศ. 2459 กุฏิวัดกู่คำ พ.ศ. 2460 กุฏิวัดสวนหอม พ.ศ. 2480 อาคารกุฏิวัดนาปัง พ.ศ. 2490 จึงได้มีการก่อสร้างโดยใช้เทคนิคจากตะวันตก เช่น อาคารในโรงเรียนน่านคริสเตียน อาคารลินกัลน พ.ศ. 2458 อาคารรังสีเกษม พ.ศ. 2459 โรงพยาบาลมิชชันนารี พ.ศ. 2470 มีการทำช่องประตูโค้ง ได้แก่ การใช้ผนังรับน้ำหนัก การใช้อิฐฉาบปูน จากเดิมที่ชาวน่านนิยมใช้ไม้เป็นเรือนพักอาศัย แม้แต่คຸ້ມหลวงเองในอดีตก็จะใช้ไม้ทั้งหมด ต่อมามีการนำการใช้วัสดุที่เป็นปูนอิฐและรูปแบบเทคนิคการก่อสร้างเข้ามากับเรือนพักอาศัย เช่น การใช้ฐานอาคารเป็นการก่ออิฐ มีทั้งฉาบปูนและไม่ฉาบปูน มีการใช้ประตู หน้าต่าง เป็นไม้จริง มีการใช้ช่องระบายอากาศแบบฉลุลดทอน มีการประดับเชิงชาย หลังคาเรือน จนถึงการใช้ปูนเป็นมุงหลังคาด้วยกระเบื้องว่าว สังกะสี ส่วนบันไดเดิมนิยมใช้ไม้ก็ปรับเปลี่ยนเป็นก่ออิฐฉาบปูน เจาะช่องโปร่งแบบช่องป่องไซ้ เลียนแบบแนวกำแพงคຸ້ມและอาคารก่ออิฐฉาบปูนต่างๆ ซึ่งเป็นวัสดุที่คงทนมากกว่าบันไดไม้

สถาปัตยกรรมของคຸ້ມในเมืองน่านที่เกิดตามมาหลังจากนั้นมีการพัฒนาไปตามสมัยนิยม มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยให้สอดคล้องกับพฤติกรรม และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามการพัฒนาของบ้านเมือง จากบ้านไม้พื้นดินน่าน ที่เป็นเรือนไม้ใต้ถุนสูง ไปสู่อาคารทรงตึกแบบยุโรป มีการใช้วัสดุที่เป็นอิฐและปูน ซึ่งในสมัยก่อนชาวน่านไม่นิยมนำมาใช้ในการสร้างที่พักอาศัย เพราะถือว่าเป็นวัสดุที่ใช้ก่อสร้างอาคารทางศาสนา แต่เมื่ออิทธิพลตะวันตกเข้ามามีบทบาทในงานสถาปัตยกรรม ทำให้ความเชื่อเดิมเปลี่ยนไป มีการสร้างอาคารก่ออิฐถือปูนมากขึ้น เพราะมีความ สง่างามและแข็งแรงทนทานกว่า โดยปูนนั้นนำมาจากแหล่งผลิตปูนขาวที่ อ.เวียงสา ส่วนอิฐเผาทำเองทุกหมู่บ้าน ปัจจุบันเผาที่บ้านพวงพยอม

รูปแบบของหลังคาในสมัยก่อน นิยมเฉพาะหลังคาจั่ว ที่มีความลาดชัน เหมาะสำหรับสภาพแวดล้อมในเมืองน่านก็มีพัฒนาการในการนำไปใช้ผสมผสานกับหลังคาแบบปั้นหยา ซึ่งเป็นรูปแบบที่เข้ามาพร้อมกับสถาปัตยกรรมตะวันตก เกิดเป็นหลังคาทรงมนิลา ที่มีจั่วด้านหน้า 1 ด้าน และชายคาคลุม 3 ด้าน มีการประดับลดทอนตามหน้าจั่ว เชิงชายขอบหลังคาโดยรอบเป็นไม้ฉลุที่มีลดทอนสวยงาม ลดทอนไม้ฉลุยังทำหน้าที่เป็นช่องแสงหรือช่องลมในการระบายอากาศได้เป็นอย่างดี

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยเฉพาะคຸ້ມในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่านมีการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมและเศรษฐกิจ และการพัฒนาจากภาครัฐ มีการก่อสร้างตามแบบอิทธิพลตะวันตก และอาศัยแบบอย่างมาจากเมืองหลวง มีผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมเป็นส่วนใหญ่ และพื้นที่ใช้สอยภายในตัวอาคาร/เรือน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

มีการแบ่งกันเป็นห้องๆ ในขณะที่อาคารทางศาสนายังดำรงลักษณะไทยแบบท้องถิ่นไว้ได้ ถึงแม้มีอิทธิพลในองค์ประกอบส่วนรองของสถาปัตยกรรมบ้าง แต่ไม่มีผลกระทบต่อส่วนหลักอันเป็นศิลปะลักษณะของท้องถิ่นเดิม

อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกที่พบเห็น ได้แก่ กำแพงโปรงทำช่องป่องไข่ ซึ่งใช้กับกำแพงวัด และราวกันตกขอบบันไดปูน หัวเสา ลวดบัว และลายปูนปั้น จากอาคารและกำแพงต่างๆ ประตูและหน้าต่างทำคล้ายไม้จริง ด้านบนเป็นบานเกล็ดติดตาย ด้านล่างเป็นลูกฟักไม้

การทำช่องระบายลมเหนือประตูและหน้าต่าง ซึ่งอาจฉลุแผ่นไม้จริงเป็นรูปแบบต่างๆ กัน เช่น ลายพันธุ์พฤกษา ลวดลายแบบตะวันตก ราวกันตกไม้ฉลุลาย ด้านในของช่องเปิดประตู (เช่น คຸ້ມເຈົ້າຈັນທຣ໌ທອງດີ) ราวกันตก ราวระเบียงไม้ฉลุ (คຸ້ມເຈົ້າຣາຊບຸຕຣ ຫມອກຟ້າ ຄຸ ນ່ານ, ຄຸ້ມເຈົ້າເທພາລາ)

หลังคามีการเปลี่ยนแปลงจากแป้นเกล็ดไม้ เป็นกระเบื้องดินขอ และปรับเปลี่ยนเป็นสังกะสีหรือกระเบื้องว่าว ชายคามีการฉลุไม้ประดับเชิงชาย

5.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคຸ້ມໃນເຂດເມືອງເກ່າ ຈັງຫວັດນ່ານ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคຸ້ມໃນເຂດເມືອງເກ່າ ຈັງຫວັດນ່ານนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งด้านรูปแบบและผู้ปกครองเมืองน่าน หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาลก่อนการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลนั้น เมืองน่านการปกครองแบบเมืองประเทศราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เจ้าผู้ครองนครน่านมีอำนาจสิทธิในการบริหารทุกอย่าง ยกเว้นการเมืองระหว่างประเทศ เมืองน่านถูกปรับเปลี่ยนจัดเป็นจังหวัดน่านขึ้นกับมณฑลลาวเฉียงร่วมกับเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และเชียงราย พ.ศ. 2422 กระทรวงมหาดไทยจัดวางระเบียบการปกครองในมณฑลลาวเฉียง ประชุมกับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ (ครั้งดำรงยศเป็นเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) เจ้าผู้ครองนคร ข้าหลวงประจำเมือง แบ่งการปกครองออกเป็น 8 แขวง

พ.ศ. 2474 ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครถูกยกเลิก พ.ศ. 2475 การปกครองเป็นระบบประชาธิปไตย พ.ศ. 2476 การบริการเป็นจังหวัดและอำเภอ เมื่อไม่มีระบบเจ้าผู้ครองนคร บุตรหลานของเจ้าผู้ครองนครก็ไม่ได้รับราชการตามแบบเดิม ประกอบอาชีพต่างๆ อาคารที่พักอาศัยเดิมก็ยกให้ราชการ หรือขายต่อให้บุคคลอื่นๆ คຸ້ມหลวงหลายหลังจึงถูกรื้อเปลี่ยนแปลงไป เช่น คຸ້ມເຈົ້າບຸຣິຣິດ໌ນ໌ เดิมตั้งอยู่ที่คิไตของคຸ້ມหลวง ต่อมาขายที่ดินเพื่อสร้างโรงพยาบาล จึงย้ายไปสร้างคຸ້ມติดกับเจ้าเทพมาลา ต่อมาทายาทขายที่ดินให้แก่คลังจังหวัดเพื่อทำเป็นบ้านพัก ภายหลังบริษัท เดินอากาศไทย จำกัด (บริษัท การบินไทย จำกัด มหาชน) ซื้อที่ดินต่อเพื่อสำนักงานในจังหวัดน่าน

กลุ่มมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนอเมริกันดำเนินการจัดตั้งศูนย์มิชชันขึ้นที่น่าน โดยศาสตราจารย์ นายแพทย์ซามูเอล และนางซาราห์ ซี พีเฟิลส์ เข้ามาทำพันธกิจเผยแผ่ศาสนาคริสต์ อยู่ในเมืองน่าน ก็ได้เริ่มต้นก่อสร้างอาคารเรียนที่มีโครงสร้างแบบถาวรของนักเรียนชายขึ้น ณ บ้านต้นป่อง ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐสีแดง ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโดยศาสตราจารย์ ดร.ฮิวจ์ เทเลอร์ โดยสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2458 ลักษณะของอาคารต่างๆ ในโรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา

ที่สร้างในช่วงสมัยปี พ.ศ. 2458 - พ.ศ. 2470 แสดงถึงการพัฒนาของสถาปัตยกรรมของเมืองน่านในช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก

เมื่อความเจริญเข้ามา รูปแบบเรือนพื้นถิ่นก็ปรับเปลี่ยนไปด้วย เรือนชาวบ้านหลายหลังมีการใช้วัสดุสมัยใหม่ เช่น ฐานเรือนเป็นปูน โครงสร้างส่วนมากเป็นไม้ หรือบันไดทางขึ้นเรือนเป็นปูนมีช่องปล่องไข่ เลียนแบบ กำแพงรั้วของอาคารแบบคัม ฯลฯ จากหลังคาแป้นเกล็ดไม้ก็เปลี่ยนเป็นกระเบื้องคอนกรีต รูปแบบผนังประตูหน้าต่างต่าง ตลอดจนรั้วลูกกรงและช่องระบายลมก็ประยุกต์ให้เรียบง่ายขึ้น

สรุปข้อเสนอแนะการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคู่ในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1. สงวนรักษา (Preservation) เพื่อเก็บรักษารูปแบบองค์ประกอบ ส่วนประดับอาคารคุ่มต่างๆ ให้คงสภาพอยู่อย่างดี ต้องการใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่น และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสงวนรักษาอาคารคุ่มต่างๆ ที่มีองค์ประกอบสำคัญหลงเหลืออยู่

2. การปรับสภาพและการคืนสภาพ (Rehabilitation) เพื่อคืนสภาพชิ้นส่วนอาคารที่สึกหรอ และถูกเปลี่ยนแปลงหรือรื้อถอนให้ครบสมบูรณ์ดังเดิมให้ใกล้เคียงอดีตมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. ปลุกจิตสำนึกและกระตุ้นเตือนให้เกิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเฉพาะอาคารประเภทคุ่ม

ควรมีการอนุรักษ์อาคารคุ่มต่างๆ และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองน่านในอดีตที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ นำเสนอแบบเรือนที่มีเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของจังหวัดน่านคือ 1. ยกพื้นสูง 2. บันไดปูนแบบช่องปล่องไข่ 3. หลังคาทรงมะนิลา 4. มีช่องระบายลม ในยุคที่อิทธิพลจากต่างถิ่นเข้ามามีบทบาททางการเมืองและวิถีชีวิตของชาวเมืองน่านและมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอยู่อาศัยที่สะท้อนออกมาที่รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

การอนุรักษ์อาคารควรเริ่มมาจากการที่ประชาชนในชุมชนเห็นความสำคัญและตระหนักในคุณค่าของตัวสถาปัตยกรรมและประวัติความเป็นมาที่เชื่อมโยงถึงเมืองและชุมชนก่อน ควรให้ข้อมูลต่อสังคมเพื่อให้เกิดความเข้าใจและตื่นตัวในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของชุมชน โดยมีรายละเอียดในการปรับปรุงอาคารต่างๆ ดังนี้

1. อาคารหอคำ

มีสภาพทั่วไปที่ดี ยังมีความแข็งแรง การอนุรักษ์จึงควรอนุรักษ์เนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ จัดทำการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมเป็นพิพิธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าของอาคาร การใช้สอยในอดีตตลอดจนซึ่งประวัติของเจ้าผู้ครองนครน่าน ผู้สร้างอาคารคือ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ด้วยการจำลองสภาพแวดล้อมภายในอาคารให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตในสมัยก่อน จัดจำลองบรรยากาศห้องต่างๆ ที่เคยเกิดขึ้นอาคารเพื่อให้ประชาชนทั่วไปศึกษาได้ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีของเมืองน่าน

สงวนรักษาชิ้นส่วนของอาคารให้คงสภาพอยู่ เปลี่ยนแปลงชิ้นส่วนที่สึกหรอให้เหมาะสมในการใช้งานปัจจุบัน ปรับภูมิทัศน์รอบอาคาร และสร้างอาคารเพิ่มเติมจากร่องรอยเดิมอาจนำวัสดุใหม่มาทดแทน

2. อาคารคุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ น่าน)

สภาพทั่วไปยังคงสภาพดีพอสมควร มีบางส่วนที่ทรุดโทรมพุง โดยเฉพาะชั้นล่างของอาคารที่เกิดจากความเสื่อมสภาพของวัสดุ เช่น ไม้ฝา ประกอบกับเกิดเหตุน้ำท่วมหลายครั้ง จึงต้องปรับปรุงเปลี่ยนวัสดุใหม่และจัดทำแนวทางการป้องกันน้ำท่วมและความชื้นที่จะทำลายผนังและฐานรากของอาคาร

พื้นที่ด้านหลังพุงเสื่อมสภาพจึงต้องปรับสภาพและคืนสภาพชิ้นส่วนอาคารที่สึกหรอ เปลี่ยนแปลงวัสดุเป็นวัสดุสมัยใหม่ เช่น พื้นซีเมนต์ที่เลียนแบบแผ่นไม้

ปรับปรุงส่วนครัวด้านหลังอาคารให้คงสภาพเดิม จัดแสดงวัฒนธรรมการปรุงอาหารพื้นเมืองของจังหวัดน่าน

ปรับปรุงภูมิทัศน์รอบบริเวณอาคารให้สามารถเรียนรู้ได้ ตลอดจนปรับพื้นที่ให้กว้างเพื่อเพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยว นักศึกษาที่เข้ามาศึกษา

ปรับปรุงเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

- โดยเพิ่มเนื้อหาและข้อมูลของตัวอาคารเป็นส่วนจัดแสดง เพื่อเผยแพร่แก่ผู้เข้าเยี่ยมชม

- เพื่อใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงของนักศึกษา นักวิจัย นักวิชาการ และบุคคลทั่วไป ที่สนใจด้านประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเมืองน่าน

3. อาคารคุ้มเจ้าเทพมาลา

สภาพทั่วไปยังมีความแข็งแรงอยู่ ต้องทำการซ่อมแซมชิ้นส่วนของอาคารที่ชำรุดเสียหายให้กลับมาคงสภาพเดิมไว้ โดยการใช้วัสดุสมัยใหม่ทดแทนวัสดุเดิม แต่ยึดถือรูปแบบดั้งเดิมไว้ จัดภูมิทัศน์โดยรอบอาคาร เพื่อส่งเสริมบรรยากาศให้แก่ตัวอาคารเดิม

จัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน จัดกิจกรรมเรียนรู้ด้านหัตถกรรมต่างๆ ของชาวน่าน ด้วยการจำลองบรรยากาศในอดีตให้ศึกษาถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของชาวน่านในสมัยก่อน เป็นจุดท่องเที่ยวเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชาวน่านที่มีอิทธิพลจากภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบเดิม จัดหาเครื่องเรือนที่มีรูปแบบร่วมสมัยกับอาคารมาประกอบให้คงบรรยากาศเดิมให้ได้มากที่สุด

4. อาคารคุ้มเจ้าจันทร์ทองดี

สภาพทั่วไปยังคงสภาพดีมาก แข็งแรง เพราะได้รับการดูแลจากสำนักงานที่ดินจังหวัดน่าน แต่ไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไร ควรศึกษาถึงการใช้งานอดีต ปรับปรุงทำข้อมูลเกี่ยวกับอาคาร จัดแสดงความเป็นมาและความสำคัญของอาคาร จัดทำนิทรรศการย่อประวัติของอาคารเจ้าของเดิม เสนอเรื่องราวของวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวน่าน พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในอดีตจนถึงปัจจุบัน จัดหาอุปกรณ์ เฟอร์นิเจอร์ เพื่อใช้ในอาคารให้เข้ากับตัวอาคารเพื่อส่งเสริมบรรยากาศ ใช้พื้นที่ใช้สอยของอาคารให้เป็นประโยชน์ เช่นทำ

เป็นส่วนประชุม ห้องสมุด ที่เกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่า การเปลี่ยนแปลงย้ายที่ตั้งตลอดจน การใช้ประโยชน์ที่ดินจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

5. อาคารคุ้มเจ้าทองย่น

สภาพทั่วไปยังมีสภาพดี แข็งแรง แต่มีการต่อเติมเพื่อการใช้งานในปัจจุบันไปหลายส่วน ควรจะซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดให้คงสภาพดี สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและลักษณะโครงสร้างทาง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเมืองน่าได้ ควรเป็นอาคารที่เปิดให้ผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์เมืองน่าและผู้สนใจด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเข้าศึกษาได้ และควรจัดทำหุ่นจำลองโครงสร้างและรูปแบบอาคาร คุ้มเจ้าทองย่นไว้ และแสดงร่วมกับอาคารคุ้มอื่นเพื่อเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นรูปแบบและ พัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมประเภทที่พักอาศัยของชาวน่าในอดีต

6. อาคารคุ้มเจ้าเมฆชาติ

สภาพทั่วไปยังแข็งแรง แต่ได้ถูกย้ายตำแหน่งที่ตั้งเดิมเข้าไปด้านใน ด้านหน้าที่ดินเดิมมีการ ก่อสร้างอาคารพาณิชย์บังทัศนียภาพ ตัวอาคารถูกดัดแปลงโดยการยกพื้นสูงขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ ด้านล่าง จึงทำให้รูปแบบคล้ายเดิมแต่สัดส่วนได้เปลี่ยนไปมากมีการใช้วัสดุสมัยใหม่เพื่อความคงทน ถาวรมาก ไม่สามารถใช้อ้างอิงในกรณีศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ นอกจากโครงสร้างหลังคาและ รูปแบบอาคารเดิม

ดังนั้น ควรทำแบบจำลองขนาดย่อส่วนเพื่อใช้ในกรณีศึกษาเปรียบเทียบโดยจำลองลักษณะ ตั้งเดิมของอาคาร พร้อมทั้งเขียนรายละเอียดของโครงสร้างอาคารเก็บไว้ เพื่อจัดแสดงในการศึกษา รูปแบบและพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาคารประเภทคุ้มของจังหวัดน่า จัดทำแนวทางการ พัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อนำมาใช้ในการออกแบบอาคารสมัยใหม่ของเมืองน่าต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยในขั้นต่อไป

ในการศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษาคุ้มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่า ได้รวบรวม เนื้อหาที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบโครงสร้างของคุ้มที่สำคัญและเหลือหลักฐานไว้ให้ศึกษาค้นคว้าได้ เพียง 6 หลังเท่านั้น ควรที่จะมีการศึกษาถึงรายละเอียดในด้านภูมิปัญญาในการสร้างอาคารที่ ปรับเปลี่ยนไปตามสมัยต่อมา และศึกษาถึงลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับสถาปัตยกรรมพื้น ถิ่นประเภทคุ้มในเขตจังหวัดใกล้เคียง ที่สร้างในช่วงสมัยเดียวกัน เช่น คุ้มในจังหวัดแพร่ คุ้มในจังหวัด เชียงใหม่ จังหวัดลำพูน เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบสำหรับความรู้ในรายละเอียดของภูมิปัญญาของ ช่างพื้นบ้านและการปรับเปลี่ยนการก่อสร้างตลอดจนการใช้พื้นที่ การใช้วัสดุสมัยใหม่ต่อไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร (2530). *ชว่น่าน คนหนุ่มมาก และคนกลุ่มน้อยในเมืองน่าน*.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.

ชาติรี เจริญศิริ (2549). *นครน่าน*. น่าน : คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน.

ชาติรี เจริญศิริ (2549). *น่านยุคก่อนประวัติศาสตร์*.

น่าน : สำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน.

ชาย โพธิ์สิตา (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 5.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งฯ.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน. *อาคารเก่า เล่าขานอดีต*. น่าน : องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน.

พิเศษ เจริญจันทร์พงษ์ (2530). *เมืองน่าน*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

พิชญ์ จันทรวิวัฒน์ (2555). *ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. พิมพ์ครั้งที่ 4.

กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ.

เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์ (2547). *นามาสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ : สารคดี.

ลมุล จันทรหอม (2547). *ประเพณีความเชื่อการปลูกเรือในล้านนาและเรือนกาแล*.

พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : มิ่งขวัญ.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2545). *คุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (แก้วมุงเมือง)*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศรีพรหมา กฤษดากร ณ อยุธยา, หม่อม (2550). *อัตชีวประวัติ หม่อมศรีพรหมา กฤษดากร*.

กรุงเทพฯ : สารคดี.

ศรีเลา เกษพรหม (2538). *ประเพณีชีวิตคนเมือง*. เชียงใหม่ :

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศรีศักร วัลลิโภดม (2551). *นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ :

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

สงวน โชติสุขรัตน์ (2553). *ประเพณีไทยภาคเหนือ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

สร้อยดี อ่องสกุล (2539). *วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา*. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้นอ้อ แกรมมี จำกัด.

สาयนต์ ไพโรชาญจิตร (2546). *โบราณคดีชุมชน การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน*.

กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน.

สาयนต์ ไพโรชาญจิตร (2551). *โบราณคดีเครื่องถ้วยสยาม แหล่งเตาเมืองน่านและพะเยา*.

พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยกรมศิลปากร.

สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน (2554). *พิพิธภัณฑสถานชีวิตวิถีชว่น่าน*. น่าน :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไปยาใหญ่ 999.

สุวิทย์ ธีรศาสดา (2552). *จักรวรรดินิยมเหนือแม่น้ำโขง*. กรุงเทพฯ : มติชน.

หนังสือประกอบการเรียนรู้ท้องถิ่น จังหวัดน่าน เปิดประตู...เรียนรู้น่าน. น่าน : โรงพิมพ์น่านออฟเซท.

ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่ (2554). *ผ่อบ้าน หันเมือง*

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นโดยชุมชน จ.แพร่. กรุงเทพฯ : Graphic Pools

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

บรรณานุกรม (ต่อ)

ณวิทย์ อ่องแสงชัย. *จุลสารล่องน่าน ฉบับที่ 10 ธันวาคม 2557 – มกราคม 2558*. เชียงใหม่ :
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฮันส์ เพนธ์ (2547). *ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับย่อ*. เชียงใหม่ : ทอศิลป์วัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2560). *คุ้มเจ้าหลวง (นครแพร่)*.

เว็บไซต์ : [https://th.wikipedia.org/wiki/คุ้มเจ้าหลวง_\(นครแพร่\)](https://th.wikipedia.org/wiki/คุ้มเจ้าหลวง_(นครแพร่))

การสัมภาษณ์ (ในการเก็บข้อมูล)

1. เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน

เมื่อวันที่ 23 เดือน มกราคม พ.ศ. 2553

เรื่อง ประวัติคุ้มและสภาพความเป็นอยู่ของคนในคุ้มในอดีต

สภาพและบรรยากาศในหอคำจากคำบอกเล่าของญาติผู้ใหญ่

การใช้พื้นที่ใช้สอยในปัจจุบันของคุ้มเจ้าราชบุตร

2. คุณชุตินา หุ่นนวล

ผู้ครอบครองและอาศัยในคุ้มเจ้าเมฆวดีปัจจุบัน

เมื่อวันที่ 23 เดือน มกราคม พ.ศ. 2553

เรื่อง การใช้พื้นที่ใช้สอย

3. คุณสัมพันธ์ บุญชัย

ผู้ครอบครองและอยู่อาศัยในคุ้มเจ้าเทพมาลาปัจจุบัน

เมื่อวันที่ 27 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

เรื่อง การใช้พื้นที่ใช้สอย

4. นางอดิสรีย์ วิเศษวัชร

ผู้ครอบครองและอยู่อาศัยในคุ้มเจ้าทองย่นปัจจุบัน

เมื่อวันที่ 27 เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553

เรื่อง การใช้พื้นที่ใช้สอย

5. บทสัมภาษณ์ เจ้าสมปรารถนา ณ น่าน นิติสารคดีชั้น เล่มที่ 801

ฉบับวันที่ 15 กรกฎาคม 2553 หน้า 236 – 249

ภาคผนวก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพ ลงพื้นที่คุ้มเจ้าเทพมาลา เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2553

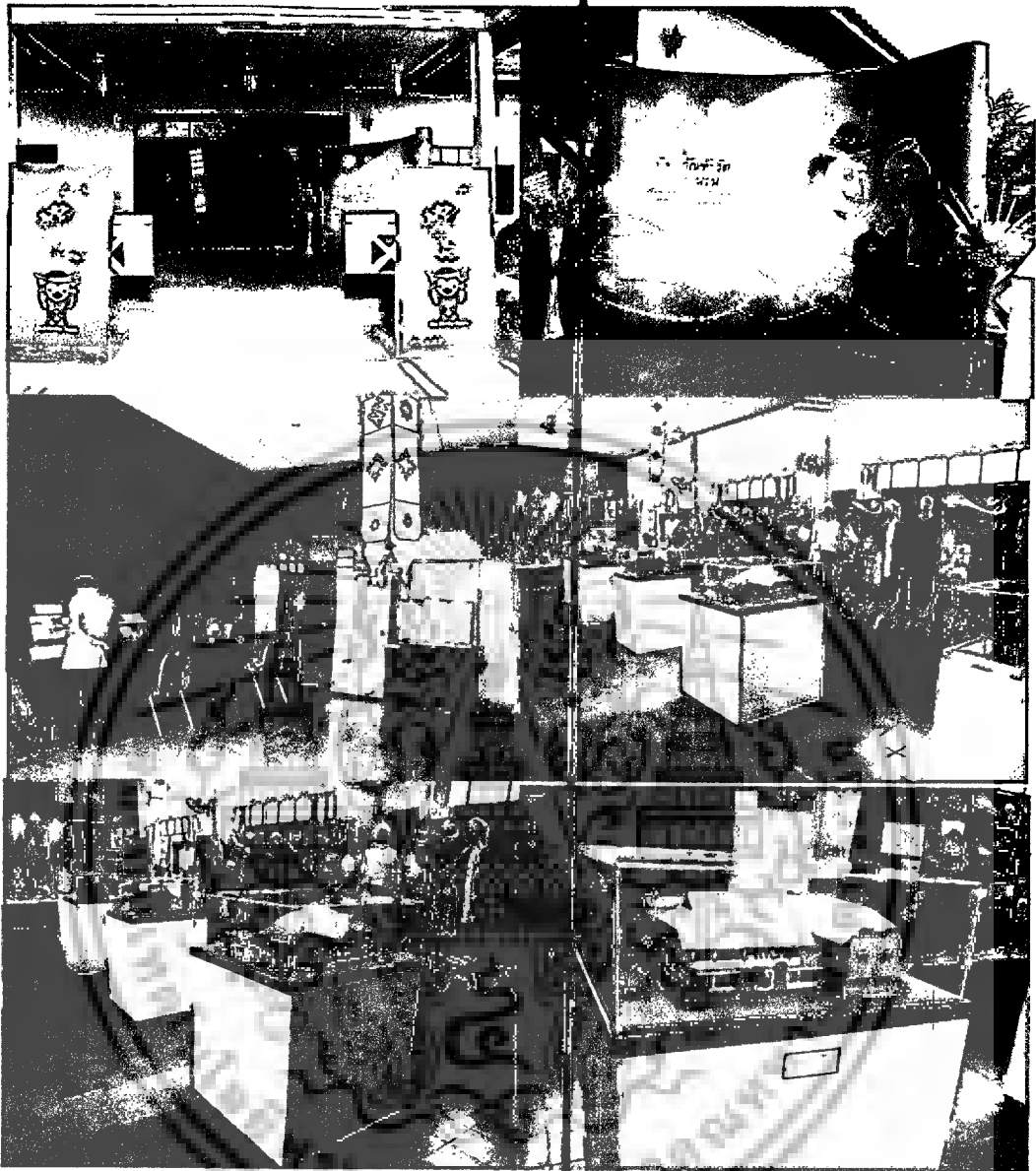
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพ ลงพื้นที่คุ้มเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณ บ้าน) เมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2553

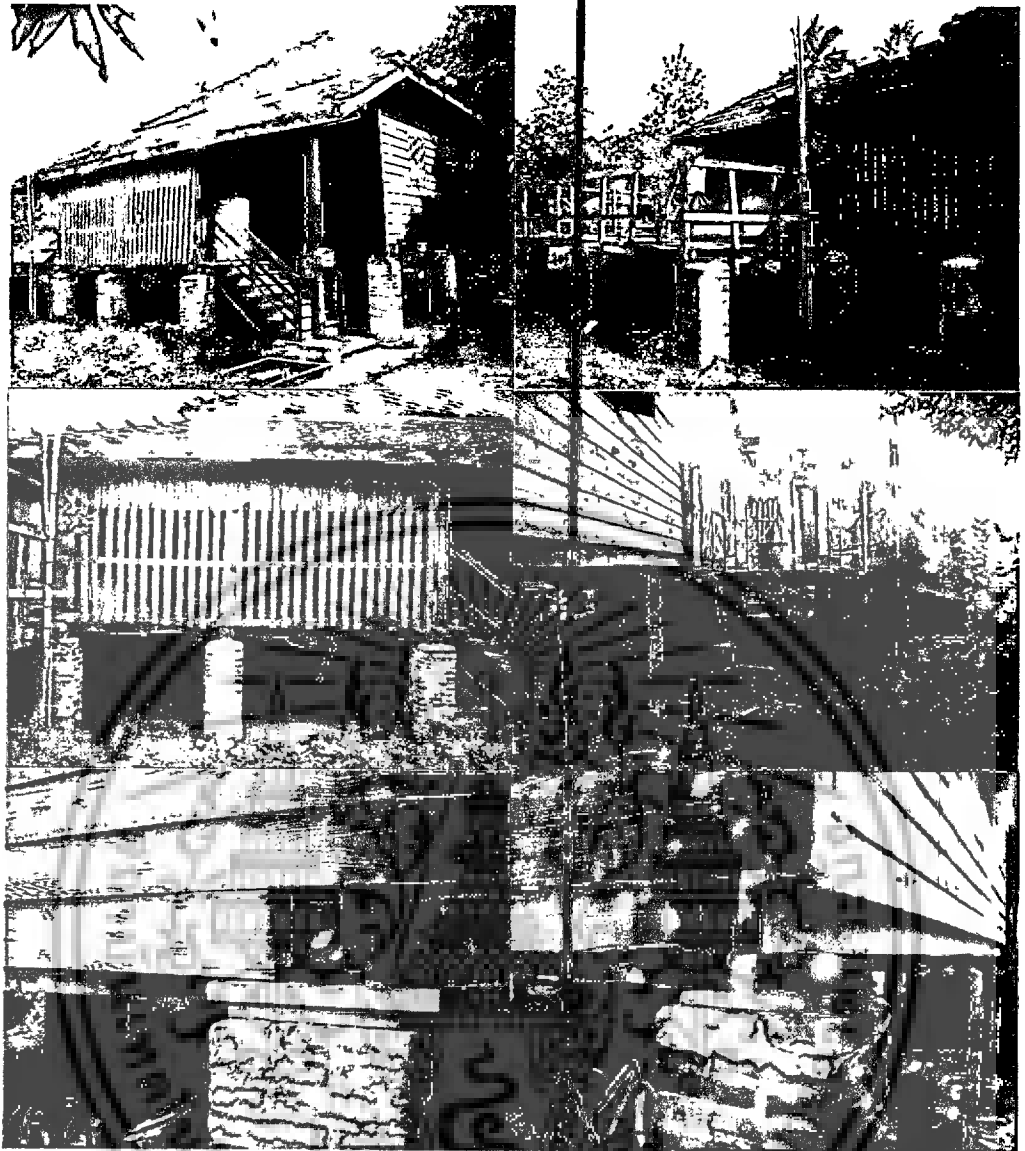
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

การเผยแพร่ผลงานการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น กรณีศึกษา : คุ่มในเขตเมืองเก่าจังหวัดน่าน

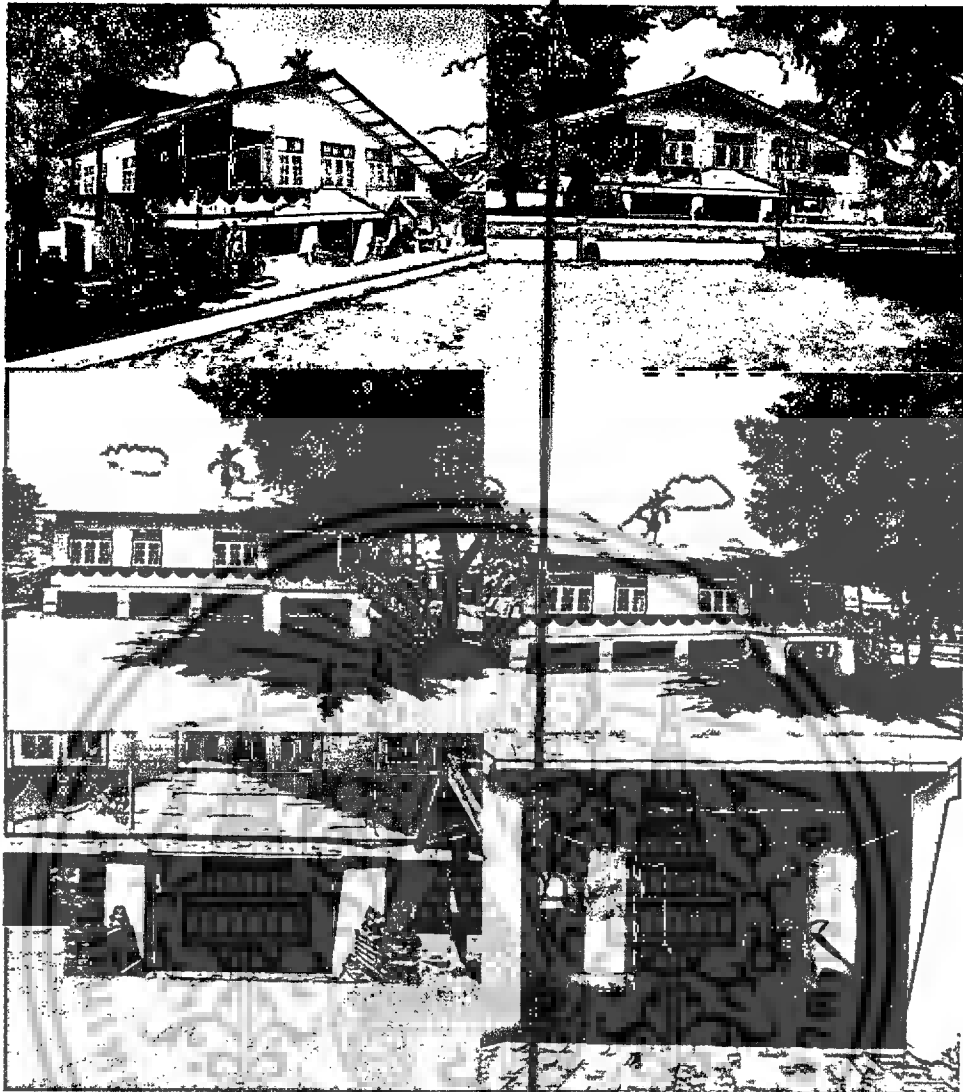

ภาพ ร่วมแสดงผลงานในงานนิทรรศการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน
เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2555 ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

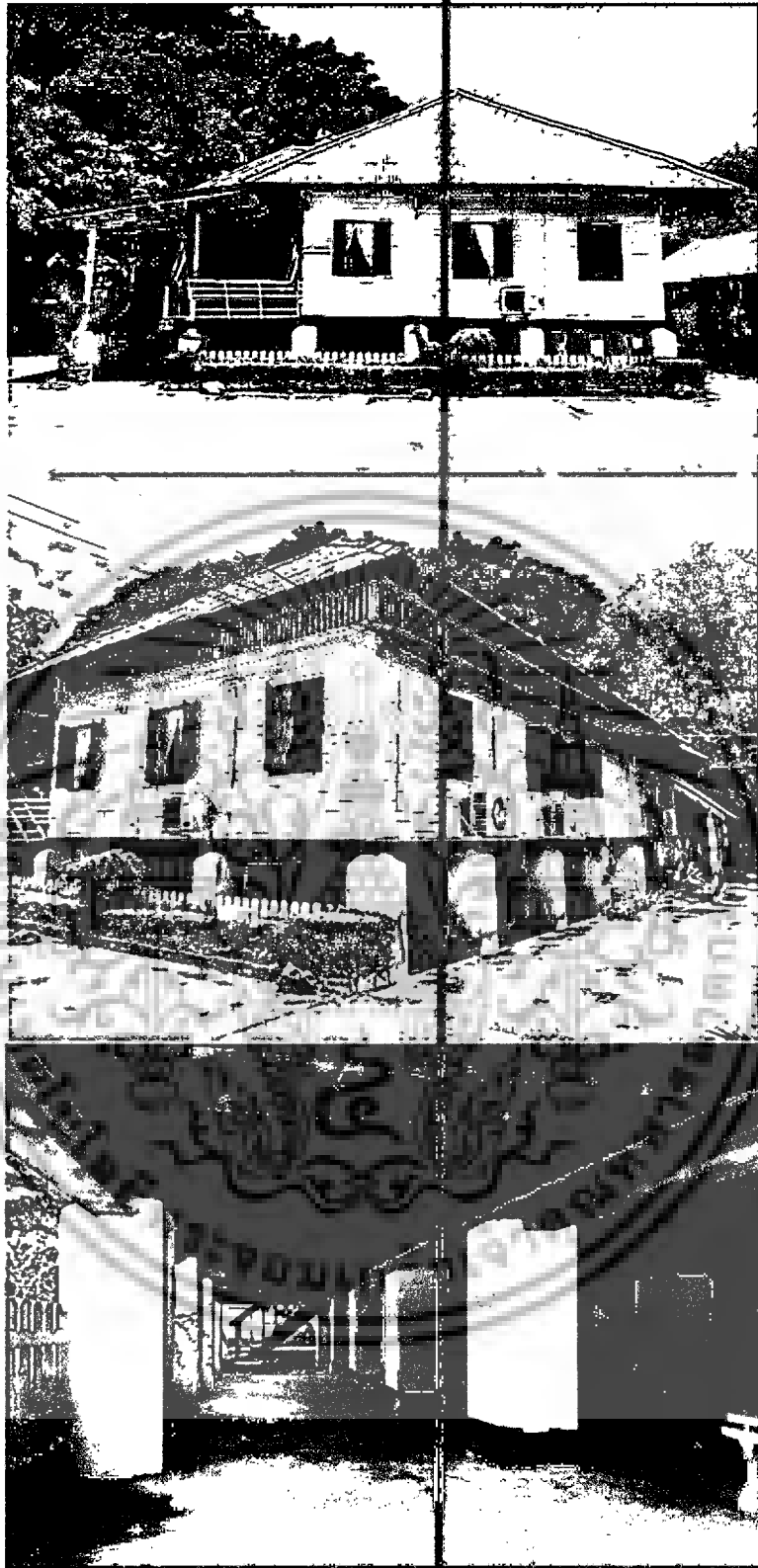
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต่ออ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ภาพ ตัวอย่างเรือนพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก
 เรือนคุณจำเนียร สิริปัญญาพงศ์
 บ้านเลขที่ 175 หมู่ 1 บ้านน้ำลาด ต.นาปัง อ.ภูเพียง จ.น่าน

ภาพ ตัวอย่างเรือนพื้นดินที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก
เรือนอำมาตย์ตรีหลวง หนาน สร (ช่วง โลหะชาติ)
ถ.ผากอง อ.เมือง จ.น่าน

ภาพ ตัวอย่างเรือนพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก
สำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน อ.เมือง จ.น่าน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหาและต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้